ВОЈНА БИБЛИОТЕКА

РОЦКОВ-СМОЛЕ

ФОРСИРАЊЕ ВЕЛИКИХ РЕКА

12

1952

БЕОГРАД

МАЛА ВОЈНА БИБЛИОТЕКА

потпуковник
РОЦКОВ БОРИВОЈЕ
мајор
СМОЛЕ ФРАНЦ

ФОРСИРАЊЕ ВЕЛИКИХ РЕКА

12

БЕОГРАД
1952

Насловну страну израдио
МИХ. С. ПЕТРОВ

Уређује редакциони одбор часописа „Војно дело“

УВОД

Операције око река претстављају специјалну врсту борбених дејстава и имају посебан карактер због чега су нарочито важне за сваког војника.

За нас су ове операције још од већег значаја, јер је велики део наше државне територије, нарочито један део пограничне зоне, испресецан великим рекама, те ће свака операција на овом делу фронта бити скопчана са савлађивањем река. Детаљно проучавање и темељно познавање операција на рекама, а посебно форсирање река, појављује се као особита потреба и чини знатан део знанствене спреме нашег командног кадра и тактичке обуке јединица.

Форсирање[1]) се разликује од обичног напада по томе што нападач мора једним делом својих снага, под дејством непријатељске ватре да савлађује реку и осваја мостобран да би тиме обезбедио прелаз и увођење у борбу главних снага и даље развијање операције. У првој етапи борбе река ограничава масовну употребу тенкова и самоходне артиљерије, што умањује темпо пробоја непријатељске одбране. Борба у првој етапи има изнуравајући карактер, јер развијање офанзивног дејства на супротној обали захтева пребацивање главних снага, а за то је потребно дуже времена.

Борбом на супротној обали први ешелон треба да обезбеди: заузимање мостобрана и његово одржавање до пребацивања главних снага. При заузимању и проширивању мостобрана први ешелон мора да дејствује брзо и одлучно. Ради одржавања мостобрана мора да се организује и уреди одбрана која ће бити у стању да одоли јачим непријатељским противнападима, које редовно помажу артиљерија, тенкови и авијација.

---

[1]) Од француске речи forcer la fleuve — силом прећи реку. Зато је овај термин у бившој југословенској војсци гласио „насилни прелаз преко реке“. — Прим. ред.

Велика река успорава темпо напада, ограничава слободу маневра, а понекад приморава нападача да главне снаге уведе у борбу на помоћном правцу где му је прелаз успео.

Зато је напад са форсирањем реке увек био најтежи вид борбе. У савременим условима форсирање реке постаје теже, јер нападач мора још са првим ешелоном да организује брзо пребацивање великог броја тенкова и противтенковске артиљерије.

У овој књизи, уз кратке анализе, обрадиће се карактеристични примери форсирања великих река извршених у току последњих векова историје. Операције око планинских река, односно њихово форсирање, неће се обрадити, јер то чини специфичну врсту форсирања и захтева посебну студију. Посебна пажња биће обраћена форсирању наших великих река Дунава, Саве и Драве. Поједини прелази биће обрађени скраћено, али се зато, код сваког одељка, даје изворна литература која ће, заинтересованим читаоцима, помоћи детаљнију студију ове области.

Циљ ове књиге јесте да се на историским примерима упозна организација и извођење форсирања великих река и да се, на основу познавања историског развоја, савременог наоружања и тактике, стекне потребно искуство за организацију и извођење ових сложених операција.

Глава прва

ФОРСИРАЊЕ ВЕЛИКИХ РЕКА ДО ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

Река није обична, мртва препрека коју треба само једном савладати, као што је то случај са вештачким препрекама (минским, жичаним и др.) испред неког утврђеног положаја. То је константна и жива препрека која се може савладати, али не и уништити. Она стално постоји и ради. Онај који савлађује реку, мора непрестано да мисли на њу, да рачуна са њом, а често и да се бори са њом.

За борбена дејства у ранијим ратовима реке су претстављале веће препреке но што су то данас. Иако су војске биле бројно мање, техничка средства за савлађивање река била су оскуднија. Опасност почесног тучења пребачених делова била је већа него данас. Тек када је, у 20 веку, артиљерија повећала свој домет у толикој мери, да је могла да заштити пребачене делове ватром са овостране обале, ова се опасност умањила. Стога је, до тог времена, основни услов за прелаз преко река био изненађење.

Прелазе преко река, извршене до Првог светског рата, можемо сврстати у два периода: до Француске револуције и период после Француске револуције (Наполеонови ратови и ратови до Првог светског рата).

Основна карактеристика за прелазе река у првом периоду била је дуготрајна припрема и изградња читаве флотиле за прелаз преко велике реке. Формациских паркова за прелаз преко река није било, већ се за сваку операцију градила посебна флотила, која се спуштала притокама ка реци која се прелази, или се флота градила у непосредној близини саме реке. Да би се показале основне карактеристике прелаза река до Првог светског рата изнеће се један пример форсирања реке пре Наполеонових ратова, два примера из Наполеонових ратова и један из Руско-турског рата 1877 године.

ПРЕЛАЗ ПРЕКО ДУНАВА КОД БЕОГРАДА 1717 ГОДИНЕ
(Скица бр. 1)

У 17 веку почела је да опада турска снага у Европи, а Турска да губи освојене територије. После битке код Беча, 1683 године, Аустријанци почињу продирати на исток, у Панонску Низију и на Балкан. Против Турске склопљен је „Свети Савез" између Млетачке републике, Аустрије и Пољске. Већ 1686 године Турци су дефинитивно изгубили Барању и Бачку, следеће године у пролеће Петроварадин, а у јесен почиње први упад Аустријанаца у Србију, којом су приликом заузели Београд, али су га касније изгубили.

Године 1716 Аустријанци, после заузимања Баната, поново планирају напад на Београд — кључ Балкана. На основу искуства прелаза преко Дунава код Београда из 1686 и Саве из 1693 године, извршене су брижљиве припреме, нарочито у техничком погледу, које су трајале скоро годину дана. Аустријанци су изградили јаку дунавску флотилу састављену од десет већих ратних бродова-галија, наоружаних са око 240 топова. У Бечу су спремили материјал за два понтонска моста на Дунаву и један на Сави. Сем тога, прикупили су на Дунаву, Тиси и Тамишу 29 шајки[2]) (20 српских и 9 мађарских), око 200 дереглија и лађа и 100 сплавова за пребацивање коња и артиљерије. За радове на утврђивању припремљено је око 8.000 комада шанчаног алата, већа количина „шпанских коња", фашина итд.

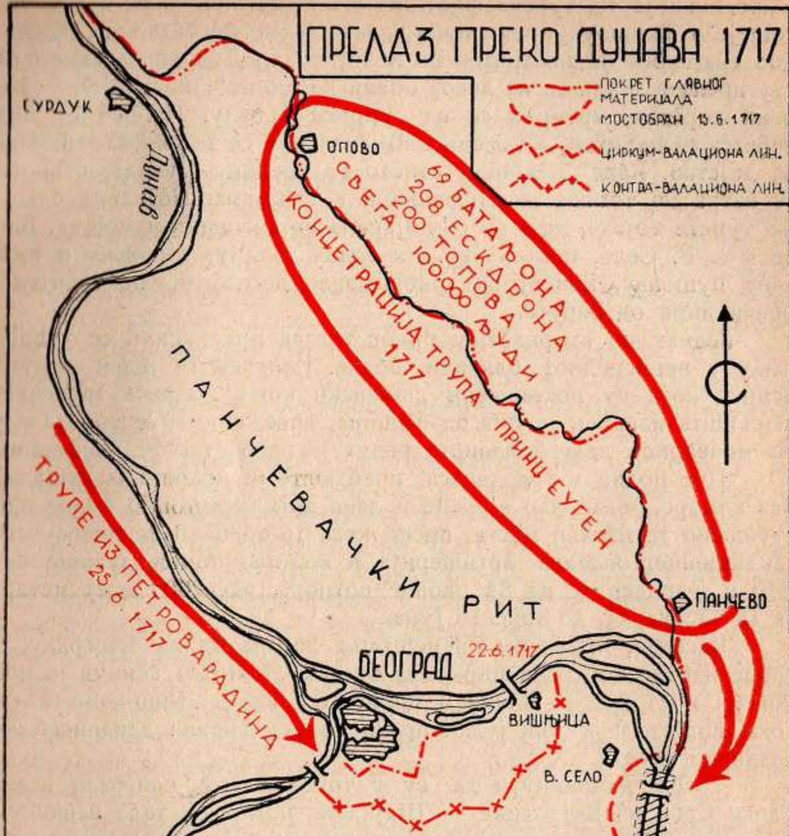
По првобитној замисли прелаз је требало извршити преко Саве (као 1693 године), али је доцније решено да се изврши преко Дунава, услед повољнијег снабдевања воденим путем — каналом Тамиш, пошто је Банат био у рукама Аустријанаца.

Концентрација снага и средстава под командом Принца Еугена (69 батаљона, 208 ескадрона и око 200 опсадних топова, свега око 100.000 људи) извршена је почетком лета 1717 године, на просторији с. Опово — Панчево. Пловни материјал пуштен је Дунавом до с. Сурдук, пребациван Дунавцем (старим коритом Дунава кроз Панчевачки Рит) у Тамиш; у Тамишу је код с. Опово формиран конвој, који је спуштен до ушћа Тамиша у Дунав. Мостови материјал склопљен је у чланке још на Тамишу и тако пребациван даље. Један део снага остао је код Петроварадина са материјалом за подизање моста на Сави.

Турци су на десној обали Дунава имали посаде само у тврђави Београд, Пожаревац и на Сави код Шапца, а на самим обалама река налазили су се осматрачки делови. На Дунаву су имали флотилу од око 70 шајки.

---

[2]) Шајка одговара данашњем патролном чамцу. Имала је посаду јачине 10—15 војника, а могла је бити наоружана и једним топом.

Скица 1

По завршеној концентрацији, на дан 14 јуна (дан пре преласка) извршено је извиђање места прелаза. Том приликом, за прелаз, је изабран најужи део Дунава, 5 км низводно од ушћа Тамиша, ширине око 800 м. Удаљење места прелаза од Београда износило је око 15 км.

У зору 15 јуна 1717 године кренуо је цео конвој од ушћа Тамиша низ Дунав. Ратни бродови и шајке одмах су заузели борбене позиције узводно и низводно од места прелаза за обезбе-

ђење конвоја од турске флотиле. На дереглије, лађе и сплавове још је у Тамишу укрцан први талас јачине 34 батаљона. Остали део снага био је постројен на левој обали Дунава на самом месту прелаза. Када се на левој обали цео конвој постројио у борбени поредак, кренуло се на супротну обалу. Напред су биле лађе са пешадијом, а позади њих сплавови са топовима спремним за дејство. Када је конвој стигао на средину Дунава, отворена је ватра из топова на сплавовима и галијама. Поједина одељења турске војске, која су се појавила на височима између с. Винче и с. В. Село, побегла су. Уз силну галаму, топовску и пушчану пуцњаву, конвој се приближавао десној обали, завијен у облак дима од барута.

Одмах по искрцавању првог таласа приступило се утврђивању у непосредној близини обале. Израђен је један редут[3]) испред кога су постављени „шпански коњи". Преко мочварног земљишта израђен је пут од фашина, довежених у првом таласу. На мочварном делу земљишта редут је рађен такође од фашина.

Пре подне у три таласа, пребачена је целокупна пешадија без коморе, један део коњице и лака артиљерија. По подне приступљено је изради моста, преко кога је требало да пређе остатак коњице, опсадна артиљерија и комора. Мост, дужине око 840 м, израђен је на 84 пловне потпоре, распона десет метара, за 18 часова, тј. до зоре 16 јуна.

Касније, приликом премештања логора ближе Београду, за време израде контра и циркумвалационе линије,[4]) скинут је понтонски мост код с. Винче и премештен код с. Вишњице, а сем тога, подигнут је још један преко Саве у висини данашњег железничког моста.

Треба напоменути да су у том прелазу одиграли важну улогу Срби из Војводине — Шајкаши, који, већ тада навикнути на пловидбу на широким рекама, чине касније гро чувених понтонира аустроугарске војске.

Из напред изнетих чињеница уочава се да су прелази преко великих река код феудалних војски личили више на поморски десант, него на данашње форсирање река и да су биле потребне опсежне и дуготрајне припреме за прикупљање, односно израду флотиле за форсирање. Нама данас изгледа да је било сконцентрисано сувише пловних средстава (у једном таласу могла се

---

[3]) Француски израз — redoute. Затворено утврђење за кружну одбрану.

[4]) Циркумвалациона линија је утврђење које је подизао нападач око тврђаве ради извођења напада и одбијања противнапада из тврђаве.

Контравалациона линија је утврђење које је подизао нападач око логора за одбијање противнапада јединица које би дошле у помоћ тврђави.

пребацити скоро једна трећина снага), али је то тада било потребно да би се избегло почесно тучење пребачених делова, пошто је ондашњи домет артиљерије износио свега око 500 м.

ПРЕЛАЗИ ПРЕКО РЕКА У ДОБА ФРАНЦУСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ

Француска револуција даје новог војника, револуционарно свесног, са узвишеним идеалима, за чије је остварење спреман да положи живот. Војска више није најамничка — плаћена, већ се попуна врши регрутовањем. Она постаје масовна. У вези са тим, Наполеон мења тактику и стратегију. Снабдевање се више не врши само из сталних магацина, већ, углавном, реквизицијом на терену, што омогућава много већу покретљивост. Све те чињенице могле су да реализују основни принцип Наполеоновог ратовања: „Поделити се ради удобнијег снабдевања, а прикупити се за борбу".

У вези са општим развојем тактике и стратегије у доба Француске револуције мења се и начин форсирања река. Појављују се понтонски паркови који омогућавају прелазе преко река из покрета. Реке више не претстављају препреку, која се тешко савлађује. Прелази се првенствено покушавају из покрета на местима постојећих прелаза или се врше помоћу месних пловних средстава. Уколико ово не би успевало, приступало се планском форсирању. За ово је довлачен гломазан и тешко покретљив понтонски парк, а вршено је и прикупљање месних средстава. Основни начин прелаза преко реке био је прелаз преко мостова. У неким прелазима десант се уопште није вршио већ су се одмах подизали мостови, преко којих су прелазили први делови.

Наполеон је у својим операцијама често прелазио преко река, без већих претходних припрема, користећи постојеће прелазе или месна средства (рат у Италији 1796—97, прелази преко река Поа и Таљаменто). Највеће припреме вршио је за форсирање Дунава 1809 и Њемена 1812 године.

При организацији форсирања редовно је организовао демонстрације, а основну пажњу поклањао је изненађењу.

Прелаз преко Дунава код острва Лобау маја 1809 године

Пошто је заузео Беч, Наполеон је одлучио да потуче аустриску војску која се повукла на леву обалу Дунава и тиме заврши рат.

Да би изненадио непријатеља, припреме за прелаз Дунава извршене су на брзу руку. Мостове тренове, због њихове велике тежине, Французи нису стигли да довуку. Прикупљено је само

нешто месног материјала: чамаца, дереглија, скела и материјал за горњи строј моста (моснице и патос). Наполеон није хтео дуго да чека, иако су прикупљене количине пловног материјала биле недовољне за војску од 150.000 људи.

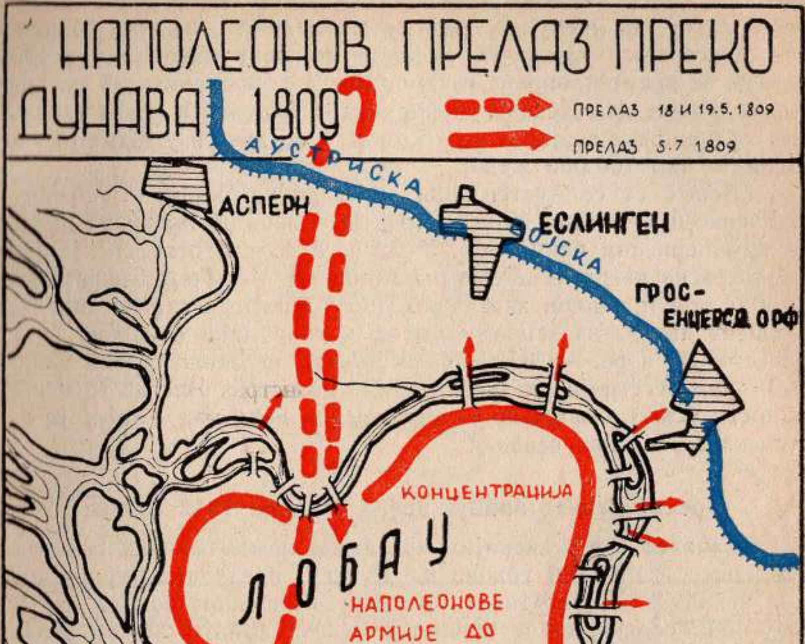
По извршеном извиђању, 13 маја 1809 године, прелаз је отпочео Ланов корпус са свега седам чамаца. Аустријанци су извршили напад на пребачене делове (око 1.000 људи), пола су заробили, а остали су се подавили приликом повлачења. Наполеон је присуствовао тој катастрофи и о томе касније писао: „Рат има своје законе које треба поштовати. Најважније је, бити што активнији у прикупљању свих потреба за мост, те да се може поставити пре него што непријатељ посумња у то и одупре се."

За нов прелаз Наполеон је предузео опсежније мере. На месту неуспелог прелаза организује демонстрације (паљење логорских ватри на великом пространству, покушај прелаза са мањим деловима, итд.), да би за то место привезао што јаче непријатељске снаге. Ново место прелаза изабрао је десетак км низводно, код Кајзер Еберсдорфа (скица бр. 2), према острву Лобау. Овде је организовао прикупљање пловног материјала на широкој просторији (а сем тога довукао је мостови трен из позадине).

Пет дана после првог неуспелог прелаза, 18 маја у 13 часова, отпочео је нови прелаз. На том месту требало је прећи преко пет рукаваца Дунава, тј. прећи преко четири острва, од којих је Лобау највеће. До мрака 18 маја пребачена је на острво Лобау једна дивизија. Даље пребацивање је прекинуто због олује која је раскинула мост. Мост је поправљен тек 19 маја по подне, те је 20 маја пребачен на острво Лобау један корпус, али је тада мост поново порушен дереглијама које су пустили Аустријанци узводно од места прелаза. Прекид је трајао 11 часова.

По подне 20 маја, око 18 часова, подигнут је мост преко последњег северног рукавца код острва Лобау и пребачена на леву обалу Дунава једна коњичка дивизија. После тога времена Аустријанци су од 21 до 27 маја осам пута рушили мост пуштањем разних пловних средстава. Наполеон је најпре решио да и под тим условима прими битку, коју је отпочео 22 маја око 6 часова. Али, када је видео да неће моћи да пребаци све оперативне јединице, наредио је повлачење на острво Лобау три сата после почетка битке. Услед сталног кварења моста јединице на острву Лобау остале су два дана отсечене од десне обале.

Предузета операција није успела због недовољног материјала да се обезбеди саобраћај и активности Аустријанаца у рушењу моста. На основу тога искуства Наполеон је предузео дуготрајне и опсежне припреме за форсирање Дунава. Сва острва

Скица 2

око острва Лобауа солидно су утврђена. До острва Лобау изграђени су полустални древени мостови (ширине око 12 м) на шиповима за напоредну вожњу три возила. Узводно од моста, на око 500 м, израђена је преко целе ширине Дунава брана од два реда шипова, дужине око 1.200 м. Низводно од полусталног моста по-

дигнут је још један понтонски мост. Острво Лобау претворено је у војни логор. На њему су подигнута складишта, пекаре, болнице, итд. Опсежност припрема види се по томе што је у рејону острва, за време припрема и самог прелаза, подигнуто 28 мостова разне дужине. На Дунаву је формирана флотила и речна стража. Све те припреме трајале су око месец и по дана и у њима је учествовало око 100.000 људи.

Пошто су се Аустријанци утврдили на линији с. Асперн—с. Еслинген —с. Грос Енцерсдорф, Наполеон је предузео прелаз са артиљериском припремом. У 22 часа 4 јула отворена је јака артиљериска ватра на аустриска утврђења и с. Грос Енцерсдорф, које је том приликом запаљено. После ноћног десантног прелаза предњих делова за заштиту моста, у току ноћи израђено је 11 мостова. До зоре, на левој обали Дунава, налазило се око 90.000 Француза. Аустријанци су напустили положаје. Прелаз је у потпуности успео и завршио се битком код Ваграма, у којој је аустриска војска потучена.

Прелаз Велике армије преко Њемена 1812 године

Наполеон је у каснијим прелазима преко великих река, поучен искуством 1809 године на Дунаву, предузимао врло опсежне техничке и оперативне припреме. Приликом похода на Русију 1812 године, он је прикупио Велику армију 200 км далеко од границе на реци Висли, са задатком да пређе Њемен и заузме Вилно, где се тада налазила руска Врховна команда. (Скица бр. 3).

Техничке припреме за прелаз отпочеле су још 1811 године. Да би обезбедио тајност операција, Наполеон је организовао ширење вести о покретима ка Варшави и Лублину, слао извиднице у разним правцима, само не ка рејону прелаза, итд.

Средином јуна 1812 године Наполеон је извршио изненадан, брз покрет са око 200.000 војника ка Ковну. Он је лично извиђао места прелаза и ноћу 23/24 јуна прешао реку на фронту ширине око 8 км. Први делови пребачени су десантним пловним средствима, а главнина је пребачена преко три моста подигнута код Ковна.

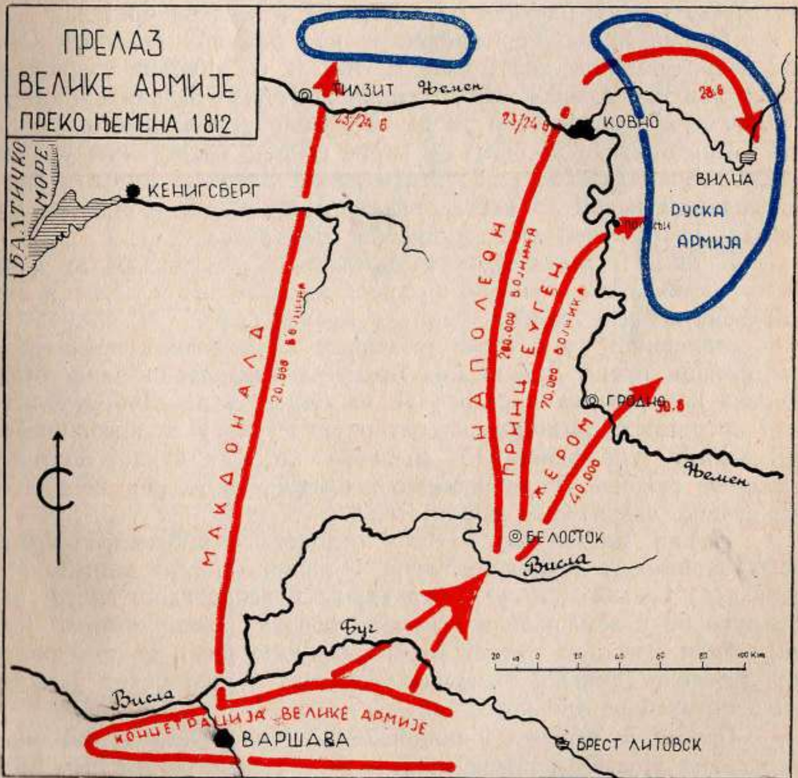
Истовремено је извршила прелаз преко Њемена код Тилзита северна колона јачине око 20.000 војника под командом Макдоналда. Пошто је главна колона изгубила додир са Русима, Наполеон је скинуо један понтонски мост код Ковна и послао га Принцу Еугену, вице-краљу Италије, који је њим прешао Њемен код Полоњиа 27/28 јуна, ради концентричног напада на Вилно. Два дана касније и најјужнија колона под командом Жерома прешла је Њемен код Гродна.

Прелаз је успео код свих колона (види скицу бр. 3), изненађење је било постигнуто и 28 јуна ујутру главна колона Велике армије већ је заузела Вилно.

*

Из наведених примера видимо да се прелаз преко река у Наполеоновим ратовима предузимао на широком фронту, на више места одједном, изненадно, некад дању, некад ноћу, тј. на сличан начин као и данас. Основна разлика од данашњег форсирања огледа се у томе, што тада реке нису биле непосредно брањене ватром, тј. није било потребно да се води борба за овлађивање супротном обалом, а то је олакшавало прелаз.

Наполеон је због тога тежио да са десантног што пре пређе на мостови прелаз, тако да понекад десантни прелаз уопште

Скица 3

није вршио, већ су се и први делови пребацивали преко моста (код Березине 1812). Артиљериска припрема прелаза била је могућа само код ужих река (прелаз са острва Лобау 1809), јер је домет артиљерије био мали.

ПРЕЛАЗ РУСА ПРЕКО ДУНАВА КОД ЗИМНИЦЕ 1877 ГОДИНЕ

(Скица бр. 4 и 5)

У Руско-турском рату 1877 године, руски ратни план је предвиђао да се снагама јачине 4 корпуса изврши прелаз преко Дунава на отсеку Никопољ—Рушчук, обиђе турски утврђени рејон Варна—Силистрија—Рушчук—Шумла, заузме положај на реци Јантри према Рушчуку и Трнову, те да се овим дејствима Бугари потстакну на устанак. При овоме, мањим снагама (јачине једног корпуса) требало је дејствовати кроз Добруџу како би се турска пажња одвукла од изабраног отсека за прелаз.

Главни прелаз предвиђен је код Зимнице (наспрам Свиштова), а помоћни код Браиле, с тим да се помоћни изврши на један дан пре главног. На отсецима Никопољ—Видин и Рушчук —Силистрија предвиђено је да се изводе демонстрације.

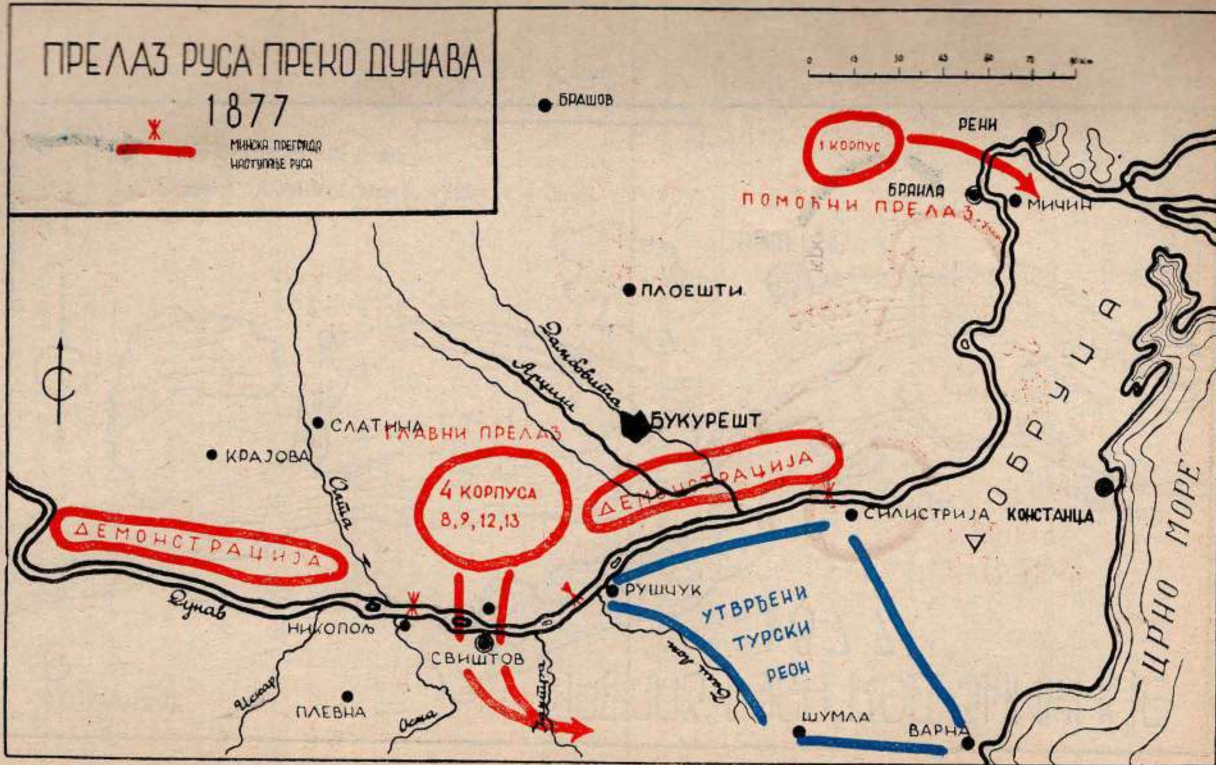
Понтонирски материјал и парне шалупе (лађе), прикупљене код Слатине, требало је спустити реком Олтом у Дунав и даље низводно Дунавом до места прелаза. Ноћу 28/29 и 30 јуна материјал је провучен испод утврђеног Никопоља.

У циљу осигурања места прелаза од дејства турске флотиле, постављене су минске преграде на више места. Прва је постављена на делу између Ренија и Браиле.

Половином јуна успео је корпус на помоћном прелазу да се пребаци преко Дунава код Браиле и савладавши јачи отпор Турака код Мачина предузео је наступање кроз Добруџу. Пошто нису имали понтонирски материјал Руси су за пребацивање артиљерије употребили 15 сплавова које су вукли понтони. Сплавови су били спори и тешко покретни, па је због тога било искључено изненађење непријатеља.

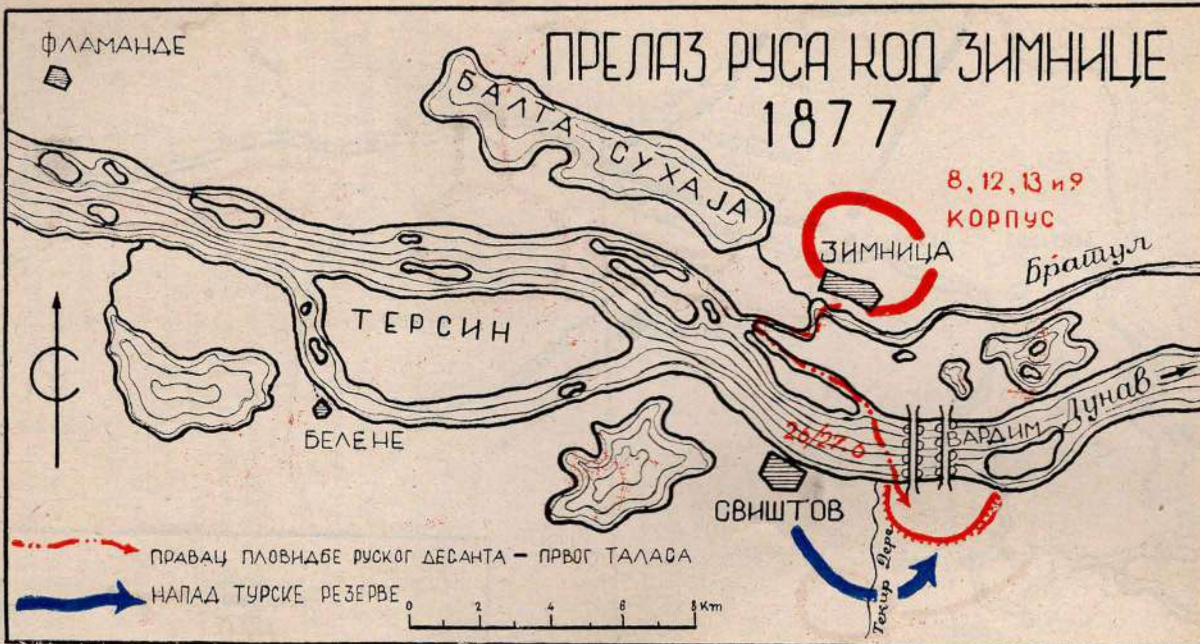
Главни прелаз није могао отпочети у предвиђено време услед задоцњења техничких трупа. Јединице мостове заштите (14 дивизија) увежбаване су у укрцавању и искрцавању на тај начин што су у земљи били ископани ровови, пошто понтони још нису били стигли, а другог материјала није било на просторији прикупљања. Приликом извршења прелаза и овај начин увежбавања показао се као користан.

Прелаз је отпочео у поноћ 26/27 јуна јужно од Зимнице. Укрцавање трупа у понтоне вршено је у дунавском рукавцу Братул—Бујореско одакле су понтони спуштани у Дунав. Искрца-

ПРЕЛАЗ РУСА ПРЕКО ДУНАВА
1877
МИНСКА ПРЕГРАДА
НАСТУПАЊЕ РУСА
С
БРАШОВ
1 КОРПУС
РЕНИ
БРАИЛА
МИЧИН
ПОМОЋНИ ПРЕЛАЗ
ПЛОЕШТИ
Дамбовица
Арџиш
БУКУРЕШТ
СЛАТИНА
ГЛАВНИ ПРЕЛАЗ
КРАЈОВА
Олта
4 КОРПУСА
8, 9, 12, 13
ДЕМОНСТРАЦИЈА
ДЕМОНСТРАЦИЈА
СИЛИСТРИЈА
КОНСТАНЦА
ДОБРУЏА
ЦРНО МОРЕ
Дунав
НИКОПОЉ
СВИШТОВ
РУШЧУК
УТВРЂЕНИ ТУРСКИ РЕОН
Искар
ПЛЕВНА
Осма
Јантра
ШУМЛА
ВАРНА

Скица 4

ПРЕЛАЗ РУСА КОД ЗИМНИЦЕ
1877
ФЛАМАНДЕ
БАЛТА СУХАЈА
8, 12, 13 и 9
КОРПУС
ЗИМНИЦА
Братул
ТЕРСИН
БЕЛЕНЕ
26/27. 6
ВАРДИМ
Дунав
СВИШТОВ
Текир Дере
ПРАВАЦ ПЛОВИДБЕ РУСКОГ ДЕСАНТА – ПРВОГ ТАЛАСА
НАПАД ТУРСКЕ РЕЗЕРВЕ
0
2
4
6
8 Km

Скица 5

вање трупа вршено је на десну обалу Дунава код ушћа реке Текир Дере (источно од Свиштова).

Турске претстраже су приметиле први талас тек на неколико стотина метара од обале, али нису могле спречити искрцавање. Резерва, упућена од Свиштова ка месту прелаза, предузела је око 6 часова противнапад, али су Руси дотле већ успели да пребаце два пута јаче снаге, да образују ужи мостобран, и да се на њему утврде, па је противнапад лако одбијен.

Око 13.30 часова 27 јуна била је пребачена цела 14 пешадиска дивизија, под чијом је заштитом почело превожење лађама и друге дивизије 8 корпуса. Ове две дивизије образовале су солидан мостобран на десној обали Дунава. 28 јуна почела је израда моста, а завршена је 1 јула (после пет дана).

Од 2 јула почео је прелаз преко моста, и то: прво артиљерија и комора пребачених дивизија 8 корпуса, а затим 12, 13 и 9 корпус. Од 18 јула до 9 августа израђен је и други мост.

Низводно од моста Кавкаска козачка бригада из одреда генерала Скобељева покушала је да на коњима преплива Дунав. Због велике и набујале воде већину је Дунав занео низводно. На другу обалу, сем генерала Скобељева, прешло је само неколико десетина козака. Све остало се подавило у реци.[5])

Прелаз код Зимнице извршен је успешно пошто је постигнуто изненађење вешто изведеним демонстрацијама, тајношћу припрема и енергичним извршењем. Због недовољне количине средстава прелаз је трајао дуже, сем тога, успех је условила и неактивност, као и погрешан распоред непријатеља.

Турци су се одрекли непосредне одбране Дунава и намеравали су да предузму напад тек кад Руси отпочну опсаду Рушчука и Шумле. Тако су главне снаге у утврђеном рејону остале неактивне. Велики губици при прелазу Кавкаске козачке бригаде показују да се препливавањем не могу прелазити велике реке као Дунав у доњем току, нарочито при високом водостају.

ЗАКЉУЧАК О ПРЕЛАЗИМА РЕКА ДО ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

Из наведених примера види се да је до Француске револуције прелаз преко великих река вршен већином на једном месту и да је личио на поморски десант услед потребе да се

[5]) На завршном испиту на генералштабној припреми, приликом решавања задатка прелаза преко Дњепра, генерал Скобељев (онда капетан) на питање испитне комисије где ће и како извршити прелаз, ободе коња и преплива Дњепар тамо и назад иако су у то време реком пловиле санте. Код Свиштова остао је доследан своме решењу, али је изгубио већи део козачке бригаде.

одједном пребаце што јаче снаге, како на супротној обали не би дошло до почесног тучења.

Наполеон је почео прелазе на ширем фронту (код острва Лобау на 7 км, код Ковна на 8 км), јер ако прелаз на једном месту не успе, може да угрози успех целе операције. Поред тога, снаге се спорије развијају за борбу, јер свако место прелаза претставља теснац који може да буде затворен од непријатеља.

За успешан прелаз у ранијим ратовима увек су биле потребне опсежне и дуготрајне припреме, нарочито материјалне, без којих се и у периоду Француске револуције, када се из основа мењала тактика и стратегија, није смело рачунати на успех.

Техника извођења и организација прелаза после Наполеонових ратова, све до Првог светског рата, није се много мењала, сем у усавршавању понтонског материјала и прилагођавању тактичким изменама. Битна је разлика у томе, што се до 20 века, тј. скоро до Првог светског рата, прелаз вршио махом без борбе, јер реке нису биле непосредно брањене ватром. Обично је извршење прелаза претстављало засебну радњу, одвојену по времену и простору, а борбена дејства вођена су после прелаза на погодним земљишним отсецима. У Првом светском рату реке су брањене ватром непосредно на обали, пошто је многоструко порасла ватрена моћ јединица, те је било могуће бранити велике фронтове и са мањим бројем снага. Зато се и разликује појам „прелаз преко река“ од појма „форсирање река“. Прелаз преко река је прелаз без борбе, а форсирање реке, тј. насилни прелаз, значи савлађивање водене препреке под ватром.

Литература:

1 — Türkenkrieg 1716—18, Ludwig Matuschka, 1891 год.
2 — Борбе за Београд у последњих 250 година, Ћирил Данда, Инжињериски гласник, св. II/1939 год.
3 — Прелаз Руса преко Дунава код Зимнице 1877 године, Марс, Операције око река, стр. 241—247.
4 — Насилни прелаз преко река, генерал Божић, Инжињериски гласник, св. III/1936 године.

Глава друга

ФОРСИРАЊЕ ВЕЛИКИХ РЕКА У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

После Наполеонових ратова, сем форсирања у Руско-турском рату код Свиштова 1877, није било значајнијих прелаза преко река.

У Аустриско-пруском рату 1856 године и Француско-пруском 1870 године, није било већих прелаза преко река из којих би се могле извести неке поуке, те су оперативна и тактичка гледишта о форсирању река остала иста као за време Наполеона.

Појавом аутоматског наоружања и брзометних пушака браниоцу се пружила могућност да непосредно ватром брани реку. Ово је отежало форсирање река. Ипак, то није довело до промене гледишта, сем што се пре Првог светског рата сматрало да је пре форсирања потребно да се предузме артиљериска припрема која ће неутралисати аутоматска оруђа. Карактеристично је то, да ни немачка војска која се припремала за офанзиван рат није имала упут за оперативне команданте при форсирању. Израђени су само нови технички прописи у вези са променом наоружања и средстава за прелаз. Тек после првих судара у Првом светском рату и грешака код форсирања, скоро све армије биле су принуђене да израде упуте за форсирање (Немци после Марне 1914, Срби после Чеврнтије).

У овој глави обрадиће се сва форсирања великих река која су изведена на нашој територији у Првом светском рату, а, сем тога, још и форсирања Дунава код Свиштова и форсирање Двине као најинтересантнији и најпоучнији примери.

КАРАКТЕРИСТИКЕ ПОНТОНИРСКОГ МАТЕРИЈАЛА

Пошто ће се у овој глави обрађивати форсирања аустроугарских, немачких и српских снага, потребно је да се, у главним цртама, изнесу карактеристике њихових понтонирских формација и материјала.

Аустроугарска војска имала је посебне понтонирске јединице (зване пионире, док су пионири носили назив сапери), и то код сваке армије по један понтонирски батаљон са четири мостова трена система „Бираго“. У току рата, због великих губитака формирани су резервни мостови тренови као посебне јединице.

Од једног мостовог трена могао се подићи мост дужине 53 м, нормалне носивости 2,5 т. Понтони су били метални. У сваком мостовом трену било је осам пловних потпора од дводелних понтона и осам стојних потпора — ногара. Пловне потпоре састојале су се из два полупонтона који су се могли посебно користити као пловно средство са корисним капацитетом 12 војника са опремом.

Код пешадиских дивизија није било понтонирских јединица. Коњичке дивизије имале су у свом саставу коњички мостови трен за подизање коњичког брвна дужине 58 м или тротонског моста дужине 37 м. Сем тога, у сваком ескадрону било је по формацији још 10 пловака .

У току Првог светског рата аустроугарска војска била је опремљена тешким мостовим материјалом гвоздене конструкције система „Херберт“, нормалне носивости 25 т (конструкција је слична систему „Бејли“). За овај материјал Аустријанци су имали формиран свега један батаљон од три чете са мостовим треном за 1.500 м моста. Потпоре од тог моста су петоделне лађице.

Аустроугарски понтонири били су пре Првог светског рата, а и у току самог рата, квалитативно једни од најбољих на свету. Попуна људством вршила се великим делом словенским живљем са река Дрине, Драве, Уне, Саве итд., који су већ по својој професији (сплавари и сл.) били навикнути на брзе реке. Понтонирска школа у Медлингу била је чувена по квалитету и у њу су долазили на школовање чак и јапански официри. Због овога су аустроугарски понтонири врло често учествовали у немачким операцијама, као например на Еуфрату, на Двини, Марни, код Свиштова, итд.

Немачка војска у Првом светском рату, није имала посебне понтонирске јединице већ су понтонирске задатке извршавали пионири. У њеној војсци, као посебне јединице, били су формирани мостови тренови, који су само транспортовали материјал, а према потреби улазили у састав пионирских јединица.

Код сваке армије формиран је по један корпусни, два дивизиска и један резервни дивизиски мостови трен, који су се у техничком погледу разликовали углавном по понтонима и дужини моста. Корпусни тренови имали су једноделне, а дивизиски дво-

делне понтоне, због чега су дивизиски тренови били покретљивији. Коњички пукови били су опремљени лаком мостовом опремом за подизање коњичког брвна.

Корпусним мостовим треном могао се подићи мост дужине 130 м, носивости 3,2 т, а дивизиским 35 м исте носивости. За руковање материјалом једног дивизиског мостовог трена било је потребно 1/2—1 пионирске чете, а за корпусни мостови трен две до три.

Српска војска ушла је у Први светски рат са истим бројем понтонирских јединица са којим је ушла и у Балкански рат. Дивизије I позива имале су у своме саставу мостови трен. Понтонски материјал по својој конструкцији био је копија „Бираго“ материјала, само што су понтони били дрвени, а распони краћи за око 1 м. У сваком мостовом трену било је понтонирског материјала за 14 распона од по 5,70 м, свега 79,80 м нормалног тротонског моста. Сваки мостови трен имао је 8 дрвених понтона за 4 пловне потпоре, а осталих 10 потпора биле су стојне — ногарске. Из овог излази да се при формирању тих тренова мислило на премошћавање малих река као што су Јужна Морава, Вардар, Црна Река, Брегалница и др.

Дивизије II позива у своме саставу нису имале мостове тренове.

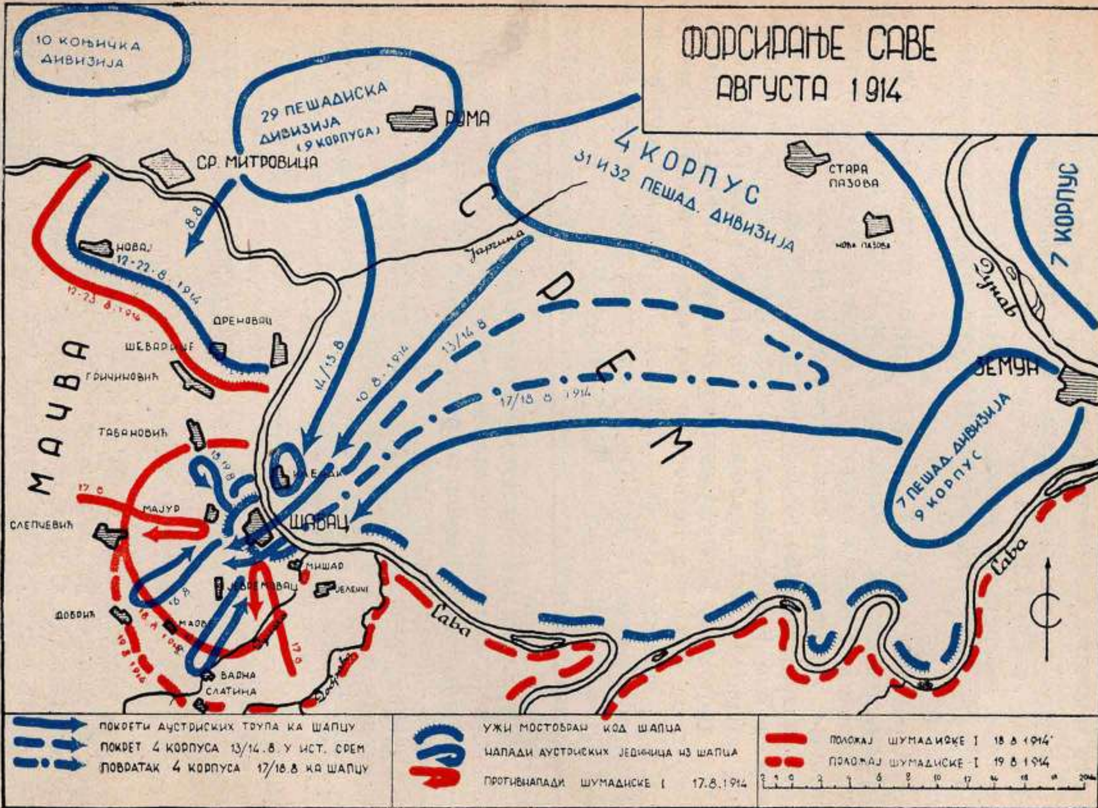
Непосредно под Врховном командом био је велики мостови трен који је састављен од три дивизиска мостова трена и имао шест уместо четири пловне потпоре, а место 10 стојних, само 8 стојних — ногарских потпора, те је био предвиђен за савлађивање ширих препрека, 150—200 м. После Балканског рата њему је додељен и заплењен турски материјал — 17 распона преко формациског састава, тако да се могао подићи мост дужине $3 \times 79,80 + 17 \times 5,70 = 336,30$ м.

ФОРСИРАЊЕ САВЕ КОД ШАПЦА 1914

(Скица бр. 6)

За поробљавање Србије 1914 године аустроугарска команда формирала је „Балканске снаге“ под командом фелдцајгмајстора Поћорек Оскара, са задатком да упадом из Босне униште српску војску. Ради извршења овог задатка концентрисане су у Босни, на Дрини, Пета и Шеста, а на Сави и Дунаву Друга армија.

Због неизвесности како ће се развијати догађаји на Руском фронту — у Галицији — аустроугарска Врховна команда

ФОРСИРАЊЕ САВЕ
АВГУСТА 1914
10 КОЊИЧКА ДИВИЗИЈА
29 ПЕШАДИСКА ДИВИЗИЈА (9 КОРПУСА)
РУМА
СР. МИТРОВИЦА
4 КОРПУС
31 И 32 ПЕШАД. ДИВИЗИЈА
СТАРА ПАЗОВА
7 КОРПУС
СРЕМ
ЗЕМУН
7 ПЕШАД. ДИВИЗИЈА 9 КОРПУС
МАЧВА
НОВАЈ
12-22.8.1914
12-23.8.1914
ДРЕНОВАЦ
ШЕВАРИЋ
ТАБАНОВИЋ
МАЈУР
СЛЕПЧЕВИЋ
ШАБАЦ
МИШАР
ЈЕВРЕМОВАЦ
ДОБРИЋ
ВАРНА
СЛАТИНА
Јарчина
Сава
Дунав
14/15.8
10.8.1914
13/14.8
17/18.8.1914
ПОКРЕТИ АУСТРИСКИХ ТРУПА КА ШАПЦУ
ПОКРЕТ 4 КОРПУСА 13/14.8. У ИСТ. СРЕМ
ПОВРАТАК 4 КОРПУСА 17/18.8 КА ШАПЦУ
УЖИ МОСТОБРАН КОД ШАПЦА
НАПАДИ АУСТРИСКИХ ЈЕДИНИЦА ИЗ ШАПЦА
ПРОТИВНАПАДИ ШУМАДИСКЕ I 17.8.1914
ПОЛОЖАЈ ШУМАДИСКЕ I 18.8.1914
ПОЛОЖАЈ ШУМАДИСКЕ I 19.8.1914

Скица 6

држала је Другу армију,[6]) која је општим ратним планом предвиђена за рат против Русије, у приправности — резерви, с тим да је по потреби одмах пребаци на Руски фронт и истовремено да помаже акцију снага из Босне. Због тога је Друга армија, распоређена на левој обали Саве и Дунава, добила задатак да пређе Саву код Шапца и Јарка и да дејством у бок и позадину српских снага, на правцу Шабац—Ваљево, олакша фронталну акцију главних снага из Босне, али да се у своме дејству не ангажује исувише како би била спремна да се пребаци на Руски фронт. Распоред Друге армије за извршење форсирања Саве изнет је на скици бр. 6.

Распоред српских снага. Отсек Саве и Дрине, од Ушћа реке Вукодраже до Аде Самуровића (120 км), бранио је Шабачки одред јачине 8 батаљона II и III позива, једна брзометна и једна позициска батерија. Непосредну обалу Шапца бранила је једна чета III позива са неколико финанса и жандарма и два позициска топа, а у резерви код Мишара био је 1,5 батаљон са 4 топа. Резерва Шабачког одреда налазила се код с. Слепчевића у јачини два батаљона, пола ескадрона коњице и два брзометна топа.

План форсирања Друге аустроугарске армије. Командант Друге армије, извршавајући у исто време наређење аустроугарске Врховне команде и команданта Балканских снага, Поћорека, није желео, услед евентуалног одласка за Галицију да пусти јаче снаге преко Саве, те је предвидео да Саву форсира само са два пука, једним из 29 пешадиске дивизије код Митровице и другим из 4 корпуса код Шапца, с тим да 7 корпус врши демонстративни прелаз код Београда на Ади Циганлији и да организује лажне прелазе у Банату.

Припреме прелаза. После огласа мобилизације аустроугарске војске, 28 јула 1914 године, почела је концентрација Друге армије у Срему и Банату. Концентрација је завршена око 16 августа. План форсирања разрађен је још за време мира. Детаљно је студирана Сава на местима прелаза и израђен је тачан план форсирања, као и прорачун средстава. У току концентрације, план је прорађиван са командним кадром; мобилисано људство вежбало се у укрцавању и искрцавању на каналу Јарчина и реци Босут. Мобилисани понтонири вежбали су се у руковању понтонирским материјалом и у подизању мостова. Почетак прелаза био је одређен за 12 август ујутру.

---

[6]) Друга армија била је предвиђена за Галициски фронт, али због немогућности пребацивања за време концентрације, пошто је био ограничен капацитет железничких пруга преко Карпата, упућена је до времена почетка концентрације према Србији за демонстрације.

Извршење форсирања

Код Шапца. 11 августа у 17 часова отпочела је артиљериска припрема из 52 оруђа разних калибара. Под заштитом ноћи, 44 пешадиски пук 32 пешадиске дивизије 4 корпуса отпочео је, 12 августа у 3.15 часова, пребацивање понтонима преко Саве. У 5.15 већ се цео пук налазио на десној обали Саве, 1 км узводно од Шапца. Отпор мале српске посаде био је слаб, свега је пало око 50 Аустријанаца приликом форсирања. Пошто је 44 пешадиски пук ојачан једним батаљоном и једном пољском батеријом, предузео је напад на Шабац и по подне око 16 часова варош је заузета без већих борби.

Шабачки одред попустио је највише због јаке артиљериске ватре. Резерва није ни ступила у борбу, већ се повукла ка Слатини, тако да су Аустријанци без борби заузели шири мостобран.

Код Митровице. 29 пешадиска дивизија извршила је форсирање код Митровице: 12 августа у зору пребачен је свега један батаљон на десну обалу Саве који је протерао српску одбрану — чету III позива — и после слабије борбе заузео села Ноћај, Шеварице и Дреновац.

13 август. Шабачки одред ојачан са 3 батаљона приближио се ивици града и ту се утврдио, док су искрцани делови Друге армије остали неактивни.

14 август. Услед једног нетачног извештаја,[7]) у штабу Друге армије сматрало се да ће Срби форсирати Саву и Дунав, те су одмах предузете мере обезбеђења. 4 корпус рокиран је у источни Срем, чиме се удаљио од места прелаза код Шапца за дан и по марша.

У зору 14 августа Шабачки одред ојачан на 10 батаљона и 22 топа, добио је задатак да поврати Шабац. Напад није успео, али су Аустријанци због предузетог напада пребацили на десну обалу још један пук. Шабачком одреду приближавало се тога дана ново појачање — Шумадиска дивизија I позива.

Око подне Аустријанци су почели подизати понтонски мост код шабачке паробродске станице, али је збот ватре српске артиљерије рад на подизању моста морао бити обустављен. Мост је завршен тек следећег дана око 14 часова. Дужина моста износила је 694 м. За његову израду било је потребно 16 мостових тренова и 6 понтонирских чета, а за одржавање моста остављене су 2 понтонирске чете. Детаљни подаци о мосту

---

[7]) Руска врховна команда тражила је депешом да Срби што пре предузму офанзиву преко Дунава и Саве, не знајући да су већ Аустријанци започели офанзиву. Садржај те депеше сазнао је неки Бугарин и пренео то аустриском посланику. Та депеша је на тај начин била корисна Србима.

дати су у „Табеларном прегледу великих ратних мостова аустриске војске који су подигнути у току Првог светског рата".

Аустриске трупе код Шапца претрпеле су, приликом напада Шабачког одреда, 14 августа, велике губитке. Зато је командант Друге армије наредио да се у Шабац упуте све слободне трупе из Срема (29 пешадиска дивизија из Митровице и артиљерија 31 пешадиске дивизије). Пошто очекивана офанзива српске војске у Срему није започела, то су и трупе 4 корпуса упућене ка шабачком мостобрану, али су, у току покрета, поново враћене у ист. Срем све због нове вести да ће Срби предузети офанзиву код Београда 20 или 22 августа.

15 августа пре подне, после усиљеног ноћног марша, почеле су пристизати аустриске трупе у Шабац (11 батаљона и око 60 топова). Због сталних покрета од самог почетка рата, трупе су стигле код Шапца јако заморене, измешане и неспособне за офанзивну акцију.

Српске трупе повукле су се, после неуспелог противнапада, на одбранбену линију око 10 км јужно и југозападно од Шапца, где се Шабачки одред спојио са пристиглим јединицама Шумадиске дивизије I позива.

Овога дана командант Друге аустроугарске армије издао је заповест да јединице 9 и 4 корпуса, отсудно потуку непријатеља, не упуштајући се у даље операције, јер су оба корпуса морала бити спремна да се следећег дана транспортују за Галицију. Тако је напад код Шапца већ унапред био ограничен. Напад за проширење шабачког мостобрана требало је извести истог дана, али он је одложен услед премореності трупа и неизвршених припрема.

16 августа ујутру аустриске трупе биле су у следећем распореду:

— код Шапца 9 корпус (7 и 29 дивизија);

— код Руме и јужно од ње 4 корпус (31 и 32 дивизија), сем артиљерије 31 дивизије која се већ налазила код Шапца;

— код Митровице 10 коњичка дивизија.

Шумадиска дивизија, у зору овог дана, предузела је наступање на Шабац, али је командант дивизије самоиницијативно окренуо фронт на запад, одакле се појавила једна колона Шесте аустриске армије која је дејствовала из Босне.

Аустроугарске трупе код Шапца предузеле су овог дана напад и до подне допрле без борбе до линије с. Добрић — Варна — Јеленча, где су наишле на отпор.

Због слабе прегледности у високим кукурузима, никаквог даљњег извиђања, невођења рачуна о обезбеђењу и међусобној вези наступајућих колона, дошло је до изненадне борбе

у сусрету код с. Добрића где се налазио један батаљон Шумадиске дивизије I позива, а касније су пристигли и делови коњичке дивизије. Аустриске трупе ступиле су у борбу без икаквог плана, измешале се и почеле да се туку међусобно по кукурузима. Непознавајући довољно ситуацију на фронту поједине аустриске батерије тукле су суседне колоне и њихову артиљерију. Само мали број јединица стварно је нападао на српске положаје, а и те су одбијене уз велике губитке. Да би се прекинула та неуређена борба, дат је трубни знак за прекид ватре, што такође није помогло. Око 18 часова наређено је повлачење ка Шапцу.

17 август. У вези успеха једног пешадиског батаљона код с. Добрића, командант Шумадиске дивизије I позива наредио је да се у зору овог дана изврши напад на Шабац. У току наступања разбијене су заштитнице 9 корпуса, који је био у повлачењу ка Шапцу. Аустријанци, који су дотле организовали за одбрану положаје на излазу из Шапца (око 1 км јужно и северно), услед снажног надирања нападних колона Шумадиске дивизије и панике створене код аустриских заштитница, повукли су се без борби на саму ивицу града. Поподне је Шумадиска дивизија предузела напад на Шабац. Јединице су дочекане јаком артиљериском и пешадиском ватром са густо поседнуте ивице Шапца.

Командант Друге српске армије наредио је команданту Шумадиске дивизије, у 19.30 часова да обустави даљи напад на Шабац, да се град изолује и сигурно затворе сви путеви који из њега воде. Тако је напад још пре јуриша обустављен и снаге Шумадиске дивизије сачуване од излишних губитака, док је штаб Друге аустроугарске армије био још више под импресијом о постојању јаких српских снага код Шапца и потреби ангажовања 4 корпуса. Услед овога, транспортовање 4 корпуса за Галицију било је дефинитивно одложено.

Командант Друге аустроугарске армије зато наређује да 9 и 4 корпус 18 августа, заједнички изврше напад из Шапца у правцу с. Слатине, прошире мостобран и споје се са снагама из Босне.

У току ноћи 17/18 августа Шумадиска дивизија се повукла на нове положаје, 3—8 км јужно и југозападно од Шапца, на линији р. Думача — с. Варна — Маове — Табановић, где се утврдила са задатком да упорно брани заузете положаје и артиљериском ватром узнемирава аустриске јединице на шабачком мостобрану.

18 август. 9 и 4 аустриски корпус (последњи се у току ноћи 17/18 августа пребацио у Шабац) врло опрезно преду-

нимају напад. Како су на јучерашњим положајима Срба наишли само на заштитнице и њих лако протерали, мислили су да се Срби налазе у повлачењу. Због јаке заморености трупа 4 корпуса, које су већ три дана биле стално на ногама, наступање је споро напредовало и после заузимања српског претстражарског положаја тако да се тек око 17 часова избило пред главни положај Шумадиске дивизије.

Док су се аустроугарске трупе припремале за напад, наступила је јака киша са олујом, која је зауставила све јединице на месту где су се нашле. У томе је пао мрак. Јединице су биле у збијеном поретку, нагомилане дуж путева и око насеља. Због преморености јединица и неизвесности о стварној српској јачини, 4 корпус повлачи део својих јединица у току ноћи 18/19 поново у Шабац ради одмора, док су јединице 9 корпуса остале на достигнутим положајима, удаљене 600—1.000 м од главног положаја Шумадиске дивизије, где су трпеле приличне губитке од српске пешадиске и артиљериске ватре.

19 августа јединице 9 корпуса су прошириле мостобран за око 6—7 км у правцу Слатине, док су јединице 4 корпуса код првих судара са Србима претрпеле велике губитке и почеле да се повлаче. Команданти 31 и 32 дивизије, око 10 часова, наредили су повлачење ка Шапцу, а штаб корпуса нешто касније, донео је одлуку да се цео корпус пребаци на леву обалу Саве.

Трупе 9 корпуса које су споро али успешно надирале, задржане су на достигнутим линијама. Шумадиска дивизија повукла се са р. Думаче на нове положаје на р. Добрава. Шумадиска дивизија тога дана успешно је извршила свој задатак бранећи велики фронт против знатно јачег непријатеља, чиме је допринела да се Церска битка заврши успешно и да цела једна аустриска армија од 5 дивизија не учествује у бици ни на српском, ни на галициском ратишту.

20 августа 4 корпус је повучен на леву обалу Саве где је задржан у непосредној близини реке са намером да се поново пребаци на десну обалу, пошто је Поћорек намеравао да задржи мостобран код Шапца за нову офанзиву (снаге Пете и Шесте армије, потучене од Срба, већ су се највећим делом пребациле преко Дрине у Босну). Пошто одлука о држању шабачког мостобрана тога дана није била дефинитивно донета, трупе су остале на старим положајима и одмарале се.

У току 21, 22 и 23 августа Срби су привлачили свеже снаге и припремали се за напад на Шабац. У ову сврху била је привучена и Тимочка дивизија II позива. Са своје стране Аустријанци су такође желели да задрже и прошире шабачки мосто-

ТАБЕЛАРНИ ПРЕГЛЕД ВЕЛИКИХ РАТНИХ МОСТОВА ДИГНУТИ У ПРВОМ СВЕТ

Редни број	Место	Армиска команда	ВРСТА МОСТА	Дужина моста у м	Потребно			НАЧИН СКЛАПАЊА И ПОТРЕБНО ВРЕМЕ
					Мостових тренова	Понтон. чета за		
						склапање	раскла-пање	
1	Сава код Шапца 1914 године	Друга аустро-угарска армија	Нормални ратни мост са 105 распона, од 93 пловне и 11 стојних потпора, са пропустом за мониторе од 35,5 м	694,6	16	6	**2**	Увожењем појединих понтона без претходних припрема - за 8 сати - дању
2	Сава код Јарка 1914 године	Аустроугарска армиска група fon Kraussa	Ојачани ратни мост са 7 мосница и подвлакама: 44 распона (40 пловних, 3 стојне потпоре), са пропустом од 35,5 м	281,3 касније продужен на 301 м	8	3	1	Увожењем појединиих понтона са овостране обале и чланака са оностране, за 8 сати код ноћног рада и ветра
3	Висла код Ричивола 1915 године	Немачка армиска група fon Woyrsa	Нормални ратни мост са 40 пловних и 108 стојних потпора, без пропуста	966 (358) (169)	20	3	2	Са обе обале у сусрет за 20 сати; због промене водостаја дужина моста повећавана од 169 на 358 и на 966 м
4	Сава код Београда 1914 год.	Пета аустро-угарска армија	Нормални ратни мост од 52 распона (48 пловних и 3 стојне потпоре), са пропустом од 35,5 м	366	7	3	1	Увожењем појединих понтона за 4,5 часа ноћу

ЛУСТРОУГАРСКЕ И НЕМАЧКЕ ВОЈСКЕ КОЈИ СУ ПО-
СКОМ РАТУ 1914—1918

Време коришћења	Прешло преко моста	Раскла-пање	Дубина реке у м	Примедба
15 — 24 август 1914 године (10 дана)	360.000 људи, 250 коњаника, 20.000 кола; прелаз прекидан 6 пута због пропуштања монитора	4 чете за 1 час по чланцима, од средине ка обема обалама	2,40	Свака друга потпора била је троделни понтон
17 септембра до 13 новембра 1914 (56 дана)	60.000 људи, 8.000 коњаника, 60.000 кола, 3.000 грла стоке; пропуст отваран 80 пута	1 чета за 7,5 часова по понтонима	9,00	Само троделни понтони; мост је осигуран против таласа и ветра узводним и низводним ленгерисањем
29 јули — 14 августа 1915	Три и по пешадиске дивизије и једна коњичка дивизија	По чланцима на више места са 3 чете за 30 мин.	4,00	Мост од 966 м настављан је мостом од приручног материјала преко поплављеног земљишта на 1.068 м
9 — 14 децембра 1914	За повлачење Пете аустроугарске армије из Србије	По чланцима од 1 чете	5,00	

бран. У току ноћи 22/23 августа поново је пребачен 4 корпус на десну обалу Саве.

23 августа у самом Шапцу биле су измешане и нагомилане јединице 9 и 4 корпуса (29, 31 и 32 дивизија). Напад који су ове снаге предузеле на српске положаје наишао је на уређену пешадиску и артиљериску ватру и у самом почетку био је сузбијен. Предвече Аустријанци су коначно предузели повлачење из Шапца. Српске трупе, не знајући за отступање, нису предузеле никакав напад. 24 августа у 6.45 часова почело је расклапање моста под заштитом једног полубатаљона. Мостови материјал у целини је извучен без губитака и око 9 часова више није било Аустријанаца на десној обали Саве. Повлачење је извршено под заштитом јаке артиљериске ватре 4 и 9 корпуса. Српске јединице ушле су у Шабац тек око 9.30 часова, пошто је извиђањем установљено да у Шапцу нема више непријатеља.

У техничко-инжињериском погледу — само форсирање је потпуно успело; било је добро припремљено, организовано и материјално обезбеђено; изабрана су повољна места прелаза, а и отпор Срба био је слаб, те је извршење било олакшано.

Изградња моста код Шапца почела је касно, тек 3 дана после форсирања Саве иако је постојала могућност, и техничка и тактичка, да се мост подигне већ првог дана, чиме би се штеделе снаге понтонирских јединица које су два дана пребацивале трупе десантом.

У оперативном погледу прелаз је доживео потпуни неуспех, не само због двоструке улоге Друге аустроугарске армије, већ углавном због неспособног и неискусног вишег старешинског кадра. Нарочито је карактеристичан пример 4 корпуса који је био скоро стално у покрету, а због своје преморености није ништа допринео целој операцији. Акције на мостобрану нису предузимане енергично и биле су без икакве перспективе тј. одређених задатака по простору.

Честа повлачења трупа на ужи мостобран, на саму ивицу Шапца, скоро увек без борбе и стварних потреба, још су један доказ више како не треба радити на мостобрану.

Једино је артиљерија у целој тој акцији испунила свој задатак на ужем мостобрану. Она је била груписана у два дела, код с. Кленка и наспрам с. Мишара, одакле је увек могла да заштити своје трупе на ужем мостобрану. При удаљавању аустриских трупа од ужег мостобрана гро артиљерије још увек је остајао на левој обали Саве, тако да трупе приликом надирања нису имале сталну артиљериску подршку.

Обавештајна служба како на аустриској, тако и на српској страни није била организована, те су се многе акције предузи-

мале насумице, без знања које се јединице нападају или бране и каква је њихова јачина.

Литература:

1 — Велики рат Србије, Главни Ђенералштаб бив. југ. војске, књига I — 1925.
2 — Операције око река, Марс, 1939, стр. 133.
3 — Историја ратне вештине, Тешановић, 1944/41.
4 — Taktik und Technik der Flussübergänge, Mertens, 1913.
5 — Kampf um Flüsse, dr. Oskar Regele, 1925.

ФОРСИРАЊЕ САВЕ И ОФАНЗИВА СРПСКЕ ВОЈСКЕ У СРЕМ СЕПТЕМБРА 1914 ГОДИНЕ (Скица бр. 7)

Аустроугарска војска доживела је у самом почетку Првог светског рата, у августу месецу 1914 године, први већи пораз, који јој је задала српска војска на Церу и Јадру.

У вези општих припрема Савезника за офанзиву на Централне силе — Аустроугарску и Немачку, а после сјајних победа српске војске, Савезници су упорно тражили од Србије да пређе у офанзиву, јер се претпостављало да је велики део аустроугарских снага пребачен са Балканског на Галициско ратиште. На овој офанзиви нарочито је инсистирао руски посланик у Београду.

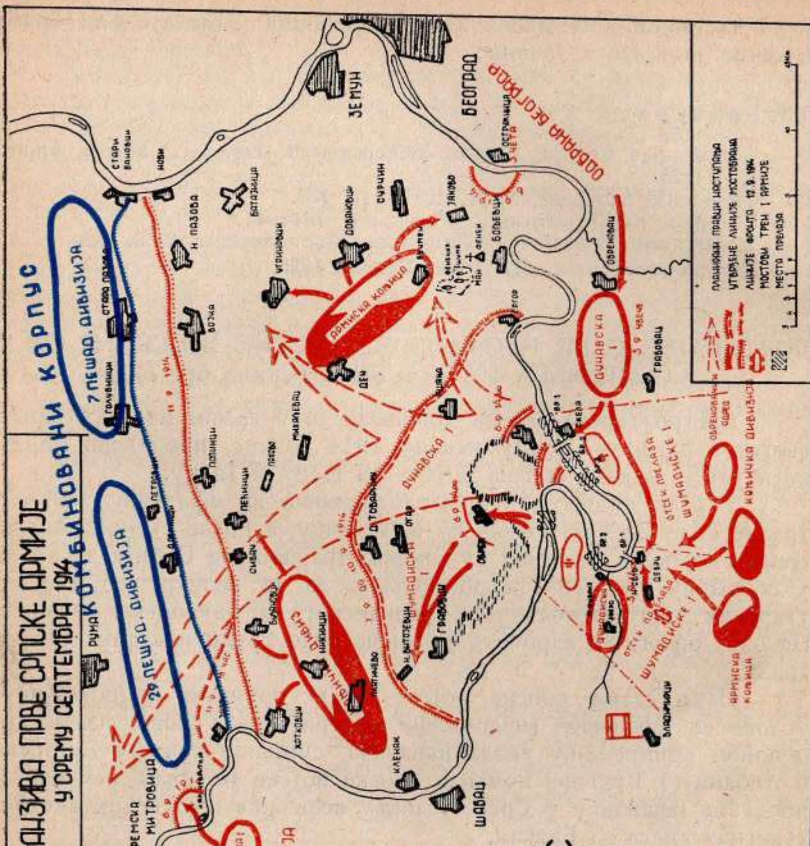
Иако стање српске војске није пружало најповољније услове за офанзиву (недовољни материјални услови, извештаји о новом припремању упада нападача, сумњиво држање Бугарске и Албаније) Врховна команда српске војске је, ипак, решила да предузме офанзиву у Срем, у циљу везивања што већих аустроугарских снага за Балкан.

Почетком септембра 1914 године, са српске стране, на самој обали Дунава, Саве и Дрине налазиле су се већином јединице III позива, док су остале јединице биле распоређене углавном у рејонима 20—40 км од обале.

Обале река Аустријанци су осматрали и бранили, ландштурмским, финансиским, граничарским и жандармериским јединицама, док су оперативне јединице биле распоређене даље од обале. Аустријанци нису претпостављали да изнурена српска војска може да пређе у офанзиву.

План прелаза српске војске у Срем

На конференцији одржаној 31 августа 1914 године у Врховној команди, у Ваљеву, у присуству команданата армија, одлучено је да Прва армија изврши главни прелаз у Срем, да Друга

Скица 7

армија изврши демонстративни прелаз у Срем, да Трећа армија изврши демонстративни прелаз у Босну, и да Одбрана Београда изврши демонстрацију у Срем у садејству са Првом армијом.

На основу тога Врховна команда издала је 4 септембра директиву ОБР. 2501 којом је наредила:

„1. — Прва армија, ноћу 5/6 септембра, извршиће прелаз преко Саве на изабраном месту и прећи у Срем. Правац наступања на линији Рума—Митровица. Обратити пажњу на десни бок и упутити довољно јак здружени одред да протера непријатељска одељења код Бољеваца и на правцу ка Земуну.

Задатак је армије да потуче непријатеља пред собом и овлада Сремом, са тежњом да спречи непријатељу сједињење с његовом главном снагом на Дрини, одбацујући га од Фрушке Горе на исток. Настојати, да се одмах утврди линија: Прогар — Ашања — Обреж са наслоном на Саву као мостобран и Купиново као редут мостобрана.

2. — Друга армија упутиће ка Митровици Тимочку дивизију I позива са армиским мостовим треном, са задатком: да покуша и по могућству изврши прелаз преко Саве у околини Митровице; да по евентуалном заузећу Митровице, ову добро утврди и створи је јаким мостобраном, и одатле чини што јачи притисак на непријатеља у циљу олакшања и потпомагања акције Прве армије како при њеном прелазу преко Саве, тако и при њеном даљем надирању за непријатељем. Акцију Тимочке дивизије I позива од непријатељских монитора обезбедити артиљеријом од стране Рачe.

Акције Тимочке дивизије I позива отпочеће у поноћ 5/6 септембра.

3. — Ради јединства у операцијама Прве армије и Тимочке дивизије I позива команданти Прве и Друге армије стајаће у непосредној вези.

4. — Друга и Трећа армија биће на опрези и спремне да сваки покушај непријатеља да пређе Дрину енергично сузбију, а у повољном тренутку да пређу у офанзиву, у циљу да непријатеља привежу за себе и да створе боље услове за доцнији прелаз у офанзиву.

5. — Одбрана Београда има бити на опрези, с тим да артиљериском ватром привеже непријатеља код Земуна и да потпомаже напад десног крила Прве армије, упућеног по прелазу Саве ка Земуну".

За форсирање Саве велики мостови трен ојачан са 22 понтона из дивизиских мостових тренова додељен је Првој армији а за Другу армију мостови трен је формиран од мостовог трена Моравске, Дунавске и Шумадиске дивизије и ојачан са 25 распона скинутог понтонског моста преко Мораве код Ћуприје, тако да је имао укупно $3 \times 14 + 25 = 67$ распона по $5.70 = 382$ м моста.

Форсирање Прве армије

Командант Прве армије издао је, на основу директиве Врховне команде од 4 септембра, заповест у којој је, између осталог, предвидео:

Почетак прелаза за 6 септембар у 1 час.

Дунавска дивизија I позива да предузме прелаз на фронту с. Скела — Ново Село (искључно) са 12 понтона, а када буде готов мост код Новог Села, остатак њених трупа да пређе преко

моста на зачељу са пуком Шумадиске дивизије I позива. По прелазу Саве да заузме с. Купиново и избије на отсек Прогар — Ашања.

Шумадиска дивизија I позива да изврши прелаз на фронту Ново Село (закључно) — Подгоричка Ада, тако да два пешадиска пука пребаци средством пет дереглија код с. М. Дубоко, један пешадиски пук помоћу 9 понтона код Подгоричке Аде, а један пешадиски пук преко моста код Новог Села. По прелазу Саве да заузме с. Обреж.

Коњичка дивизија да пређе Саву преко моста код Новог Села позади Дунавске дивизије I позива. По прелазу да крене правцем на запад, преко с. Грабовца, с тежњом да предњим деловима што пре избије на линију Буђановци — Кленак, извијајући на север правцем ка Инђији.

Армиска коњица (Шумадиски и Дунавски коњички пук и коњица Обреновачког одреда) да пређе Саву преко моста код Новог Села позади Коњичке дивизије. По прелазу да крене правцем на исток, преко с. Бољевци и Сурчин извијајући на север правцем ка Старој и Новој Пазови.

Обреновачки одред да пређе Саву преко моста код Новог Села позади армиске коњице и да се прикупи у армиску резерву на средини између с. Купиново и Обреж (јужно од Обрешке Баре).

Распоред и задаци артиљерије

Десна група (4 пољске, 2 хаубичке батерије и 2 дугачка топа 120 мм) на простору Јазмак — Ворбис (у рејону с. Скеле).

Лева група (4 пољске, 2 хаубичке батерије и 4 дугачка топа 120 мм) на простору Орлача — поток Лађаник.

Задатак: да снажном ватром потпомаже прелаз и даље напредовање пешадије, као и заузимање и одбрану заузете линије на оностраној обали.

Артиљерија има да се постави што ближе обали, тако да цео предтерен на левој обали Саве на фронту од Прогара до Витојеваца може да стави под јаку артиљериску ватру и снажно туче све прилазе са североистока и севера ка Купинову и са северозапада ка Обрежу. Крилне групе имале су да дејствују и против непријатељских монитора.

Подизање моста. Велики мостови трен, прикупљен код с. Дебрц, да се креће са десном колоном Шумадиске дивизије I позива правцем Дебрц — Ново Село и да подигне мост код Новог Села. Подизању моста да се приступи чим онострана обала буде поседнута и осигурана (без превожења мостове заштите). Пребацивање трупа дереглијама и понтонима има да се продужи и после завршеног моста, да би се убрзао прелаз.

Утврђивање. Кад дивизије избију на линију Прогар — Ашања — Обреж, да се задрже и образују шири мостобран, утврђујући га што јаче са наслоном спољних крила на Саву, а унутрашњих на Обрешку Бару. Село Купиново да се утврди као редут мостобрана.

Заштита моста. Командант мостовог трена има да предузме потребне мере за обезбеђење моста од пловних мина и да припреми резервни материјал за оправку моста.

Снабдевање. Пре поласка трупа војницима да се изда тродневни оброк резервне хране, који се смео трошити само по наређењу трупних команданата.

Дотурање хране трупама из позадине и пренос преко Саве да се врши првенствено дереглијама и понтонима, а тек у другом реду колима преко понтонског моста.

Комуникациски правци. За Обреновачки одред и Дунавску дивизију I позива: Уб — Ваљево; за Шумадиску дивизију I позива: Црвена Механа — Владимирци — В. Бошњак — Коцељево — Ваљево.

На основу ове заповести, која је касно издата, по дивизијама су вршене припреме за форсирање. Увежбавања трупа у укрцавању — искрцавању није било, чак ни старешине мостове заштите нису биле упознате са задатком и местом поседања положаја (код Шумадиске дивизије). Једино је артиљерија извршила основне припреме — оруђа су постављена на одређене положаје и узети су елементи за гађање. Коректура није вршена.

Инжињериске припреме.

Мостови трен Прве армије стављен је под команду Шумадиске дивизије I позива, али је то учињено касно, тако да је командант мостовог трена то сазнао тек 5 септембра око 22 часа и то случајно. Пошто је Врховна команда још пре конференције у Ваљеву донела решење о офанзиви у Срем, то је велики мостови трен упућен већ 29 августа у састав Прве армије. До 4 септембра вршено је вежбање понтонира и оправка материјала. Један дан пре форсирања материјал је довезен у с. Дебрц, 2 км позади реке. Ноћу 5/6 септембра, непосредно пре почетка подизања моста, материјал је довежен колима на обалу, до складишта. За време кретања дрвени понтони облагани су наквашеним сеном да се не би расушили.

Извиђању места за подизање моста приступило се већ 30 августа, а као најповољније изабрано је место код Новог Села, пошто је ту Сава широка свега 280 м, а и сам положај је у тактичком погледу повољан због окуке Саве.

На време је приступљено извиђању месних пловних средстава и нађено је 18 исправних дереглија, али је од њих за пре-

вожење коришћено само пет. Сем тога дуж обале Саве налазило се још 14 дереглија.

Сем припрема, назначених у армиској заповести, армија је на време организовала инжињериско извиђање места прелаза и месних пловних средстава, као и оправку и довлачење понтонирског материјала на ужу просторију прикупљања (одговара данашњем појму рејона прикупљања, тј. удаљен од реке 6-12 км). Команда инжињерије армије предузела је ове мере још пре конференције у Врховној команди у Ваљеву. После извршеног извиђања, од расположивих средстава додељено је Шумадиској дивизији I позива, за десантна места прелаза, 9 турских понтона и обезбеђена посада за пет дереглија; а Дунавској дивизији I позива додељено је 12 турских понтона за три десантна места прелаза.

Једино је Врховна команда касно упутила Дунавску дивизију I позива из састава Одбране Београда у састав Прве армије.

Припреме прелаза по дивизијама извршене су различито, према времену које је стајало јединицама на расположењу.

Дунавска дивизија I позива стигла је 5 септембра предвече у рејон прикупљања: Обреновац — Ново Село. Командант дивизије, пре подне тога дана, позван је у штаб Прве армије у Владимирце, где је примио заповест и упутства за форсирање. Услед овога он није имао времена да сам изврши рекогносцирање нити да га организује, пошто су јединице биле још на путу. Места прелаза одредио је штаб армије по карти, а њихово извиђање извршиле су само инжињериске старешине. Према упутству штаба армије дивизија је требала да форсира Саву на три десантна места прелаза са једним пуком у првом ешелону. Задатак овога пука био је да обезбеди ужи мостобран. Остатак јединица требало је да пређе преко моста код Новог Села, са задатком да освоји и поседне шири мостобран. Пошто су јединице касно приспеле није се могло организовати никакво садејство између инжињерије и пешадије, тако да су пешадиски батаљони у току ноћи 5/6, лутали дуж обале Саве тражећи понтонирске јединице, које су још по паду мрака заузеле положаје на местима прелаза.

Шумадиска дивизија I позива стигла је у рејон прикупљања: с. Дебрц — Звезд још пре подне 5 септембра. У току дана извршено је организовано заједничко извиђање пешадиских и инжињериских старешина на местима прелаза која су одређена од штаба армије. По паду мрака јединице су заузеле положаје. Дивизија је организовала прелаз у три нападне колоне:

— десна — 1 пешадиски пук преко понтонског моста код Новог Села;

— средња — 2 пешадиски пук код М. Дубоко, са пет дереглија;

— лева — 1 пешадиски пук код источног дела Подгоричке Аде, са 12 понтона.

Под командом Шумадиске дивизије I позива био је и мостови трен Прве армије, али је припреме за подизање моста извршила команда инжињерије армије. Остале јединице Прве армије (Обреновачки одред и коњичке јединице), у току 5 септембра доведене су у рејон прикупљања јужно од Новог Села.

Извршење прелаза.

Артиљериска припрема отпочела је у 00 час 6 септембра и трајала је један час. Прелаз првог ешелона, због различитих припрема, различито се одвијао.

Код Дунавске дивизије I позива, код места прелаза бр. 1 и 2, прелаз није могао да отпочне у одређено време (1 час), већ у 3.25; а код места прелаза бр. 3 низводно од Скеланске Аде, тек у зору. За свако место прелаза била су предвиђена четири понтона за прелаз по једног батаљона. Понтони су још предвече били на месту прелаза, али пошто садејство није било организовано, пешадиске јединице у току ноћи нису могле на време да нађу места прелаза. Због тога су и настала поменута закашњења. На месту прелаза бр. 1, непријатељски отпор био је слаб. Прелаз је успео и био је завршен до 5.30 часова. Код места прелаза бр. 2 прелаз је завршен до 6.30, док је на месту прелаза бр. 3 успео тек у 14 часова, тј. после пада с. Купиново. Купиново је заузео пук који је око 7 часова прешао преко подигнутог моста.

За превожење Шумадиске дивизије I позива било је одређено 9 турских понтона са дуплом посадом понтонира, а од месних средстава узето је свега 5 дереглија јер није било довољно посаде. За обезбеђење ширег мостобрана у први ешелон одређена су два пука, сваки са по једним десантним местом прелаза, с тим, што је на месту прелаза бр. 1 прелаз вршен на 9 турских понтона, а на месту бр. 2 на 5 дереглија. Пошто је дивизија на време стигла у рејон прелаза и извршила најнужније припреме за форсирање, прелаз је почео тачно у 1 час, на оба места прелаза. На месту прелаза бр. 1, због непријатељског отпора, пук је пребачен тек до 11.30 часова, док је на месту прелаза бр. 2 до 5.30 часова пребачен један пук, а до 10.00 још један. Пребацивање дереглијама, у које се могло одједном укрцати око 500 људи, било је ефикасније од пребацивања понтонима.

Подизање моста код Новог Села. У исто време са почетком прелаза почела је и изградња моста. Уствари, подизање моста отпочело је још нешто раније, пошто часовници нису били сравњени, а није дат неки посебан сигнал за почетак прелаза. Јединице за заштиту моста нису стигле на време, тако

да су поселе положај тек када је већ велики део моста био готов, а исто тако касније је пребачено на леву обалу Саве око 40 војника који су је рашчистили од непријатељских групица. Због тамне и облачне ноћи непријатељ није отварао ватру на понтонире иако се налазио на самој обали. Мост дужине 280 м израђен је за 2 сата и 40 минута ноћног рада, брзином од 1.75 м на минут. За израду рампи и прилазног пута одређене су посебне пионирске јединице — два пионирска вода. У 4 часа већ је почео прелаз преко моста и тога дана прешло је преко њега око 42.000 људи, 19.300 коња, 2.700 волова, 54 топа и око 3.000 кола. За саобраћај у супротном правцу склопљене су низводно од моста три скеле.

Борбе за мостобран. Ужи мостобран — с. Купиново — заузео је на јуриш, до 11.45 часова, пешадиски пук Дунавске дивизије I позива, који је прешао преко готовог моста. Пошто Аустријанци нису имали јачих резерви у близини обале, то су, до 14 часова без већих борби заузети с. Обреж и Витојевци, и то од Шумадиске дивизије I позива, а до 16 часова, с. Прогар и Ашања од Дунавске дивизије I позива чиме је заузета линија ширег мостобрана.

По подне до 18 часова прешла је преко моста Коњичка дивизија и армиска коњица, који су одмах изашли испред ширег мостобрана: Коњичка дивизија ка с. Деч — Товарник и Грабовци, а армиска коњица ка с. Бољевци, манастиру Фенек и Фенечкој Шуми. Коњички делови су истог дана, у поменутим местима, ступили у додир са непријатељем.

Проширење мостобрана

Саобраћај на подигнутом мосту био је врло велики у оба правца. Ради успешнијег снабдевања пребачених јединица, а на иницијативу инжињериских старешина, приступило се изградњи још једног моста од месних средстава и 14 распона понтонирског материјала који је остао као резерва за понтонски мост код Новог Села. Место новог моста одређено је спрам с. Купинова преко Скеланске Аде. Од месних средстава покупљено је 18 дереглија и 14 воденица. Пошто свака воденица има два пловна објекта, један на коме лежи воденица, а други тумбас (дубоки шамац) на коме лежи воденично коло, то је од њих добијено 28 пловних потпора. Кров и зидови воденица од дасака, просечени су за нормални профил моста, тако да је тај део моста имао изглед улице насеља од дрвених кућица. Горњи строј моста израђен је од материјала који је нађен на лицу места. Тај мост од 54 распона и то 14 формациских и 40 месних, подигнут је за 48 сати, а касније је одиграо важну улогу у повлачењу снага из Срема. Колонски пут преко песка на Скеланској Ади израдили су пионири од фашина.

Пионири Прве армије — 3 чете, вршили су фортификациско уређење ужег мостобрана, и то две линије јужно од с. Купиново, а трећу на северној ивици тог села. Пешадиске јединице саме су утврђивале шири мостобран.

Због недовољних података о непријатељу и неуспелог форсирања Тимочке дивизије I позива на отсеку Друге армије, јединице Прве армије остале су три дана на линији ширег мостобрана без икаквог дејства, сем што су за то време коњичке јединице вршиле насилно извиђање.

10 септембра (4 дана после прелаза), Прва армија прелази у офанзиву. Без већих борби јединице су 11 септембра избиле на линију с. Нови Бановци — Нова Пазова — Војка — Попинци — Пећинци — Сибач — Буђановци — Хртковци и подишле линији с. Стари Бановци — Стара Пазова — Голубинци — Добринци — Јарчина Канал, коју је непријатељ организовао.

У 19.30 часова 11 септембра пробијена је и та линија и ослобођено с. Јарак. Јединице су за два дана напредовале око 20 км.

Повлачење Прве армије у Србију

Да би зауставили офанзиву српских снага у Срему, Пета и Шеста аустроугарска армија пожуриле су са планираном офанзивом и у току ноћи 8/9 извршиле су прелаз преко Дрине на отсеку ушће Дрине — Љубовија. Пета аустроугарска армија задржана је јаким отпором Друге српске армије, али је Шеста аустроугарска армија успела да пређе Дрину и да до 11 септембра увече овлада планинским гребеном Борања — Јагодња југозападно од Крупња.

Због те ситуације Врховна команда српске војске донела је одлуку да се обустави даља офанзива у Срему и да се једна дивизија хитно упути ка Крупњу. У току ноћи 11/12 Дунавска дивизија I позива извучена је из распореда и 11 септембра увече пребачена на десну обалу Саве.

Аустроугарске трупе у Источном Срему, од којих су се неке спремале за одлазак у Галицију, обједињене су после офанзиве српске војске под називом „Комбиновани корпус". Ове аустроугарске снаге отпочеле су противнапад 12 септембра у 13 часова и у току дана повратиле с. Сибач, Војку и Нову Пазову.

Врховна команда српске војске решила је 12 септембра да повуче све јединице Прве армије на десну обалу Саве. Шумадиска дивизија I позива неприметно се одвајала од непријатеља у току ноћи 12/13 септембра и без узнемиравања повлачила се на десну обалу. По подне 13 септембра у 13 часова почеле су повлачење и коњичке јединице које су се, под заштитом Обреновачког одреда на положајима ужег мостобрана (с. Купиново), повукле на десну обалу Саве без додира са непријатељем. Обре-

новачки одред остао је на положају до 4 часа 14 септембра, када су сви делови Прве армије пребачени на десну обалу Саве не узнемиравани од стране непријатеља.

У току повлачења, све јединице Прве армије прешле су на десну обалу за непуних 48 часова, док им је раније, за време прелаза у Срем, било потребно четири дана. Брзину повлачења омогућило је постојање два понтонска моста. По повлачењу јединица, 14 септембра у 4.50, приступило се расклапању моста преко Скеланске Аде. Расклопљен је и извучен само понтонирски формациски материјал, а од месних средстава свега две дереглије. Остали део морао је бити потопљен експлозивом због појаве непријатељских извиђачких делова на левој обали Саве. Понтонски мост код Новог Села расклопљен је за 1 сат, од 7.50 до 8.50 часова, и сав материјал је извучен, натоварен на понтонска кола и одвезен са обале.

*

Ако анализирамо прелаз Прве армије у Срем, можемо доћи до следећих закључака:

Прелаз је успео зато што је постигнуто изненађење. Аустријанци нису очекивали прелаз, па према томе нису ни организовали одбрану реке Саве, на којој су држали само слабе осматрачке делове.

Само форсирање могло је бити планско, али, због недовољних припрема, као и због закаснелих издавања наређења, неорганизованог садејства између инжињерије и пешадије, само извршење прелаза имало је типичан карактер форсирања из покрета. Колико је било недовољно садејство родова најбоље се види по томе што је артиљериска припрема на сектору Дунавске дивизије I позива почела у 00 часова 6 септембра, а форсирање тек 3—4 часа касније, тако да је та артиљериска припрема била само сигнал за непријатеља.

Основни разлог што припреме нису биле боље изведене јесте чување тајности, због чега су се заповести из виших команди издавале прекасно, а последица је била непплански рад, немогућност остварења садејства, закашњења јединица, итд. Командант мостовог прелаза је тек 3 часа пре одређеног времена за почетак подизања моста случајно сазнао за наређење, и да није самоиницијативно довукао материјал ка реци, израда моста не би отпочела на време. Још карактеристичнији пример касног издавања заповести јесте чињеница да је више од ⅓ моста била готова, па је тек онда стигла пешадиска јединица за непосредно обезбеђење моста.

Артиљериска припрема уопште није била потребна.

Почетак подизања понтонског моста одређен је сувише рано и само захваљујући тамној и облачној ноћи, недовољној опрези непријатеља и ванредно повољном месту за подизање моста, његова израда је била неузнемиравана, а сам мост је израђен скоро пре но што је Дунавска дивизија I позива, која је требала да га заштити, почела форсирање. Ако се узму у обзир ноћни рад и ратни услови, мост је подигнут у рекордном времену.

Месна средства у току форсирања нису довољно искоришћена, јер је 13 исправних дереглија које су се могле користити за превожење остало некоришћено, док је на другој страни на свим местима десантног прелаза Дунавске дивизије I позива било свега по 4 понтона. Израдом још једног понтонског моста преко Скеланске Аде осигурано је повлачење снага из Срема без губитака и јединствен је пример изградње таквог моста у тако кратком року на широкој реци.

Задржавање јединица на просторији ширег мостобрана било је сувише дуго (четири дана пешадиске јединице утврђивале су мостобран без додира са непријатељем). Узроци задржавања били су: утицај неуспелог прелаза и уништење српских снага на сектору Друге армије код Чеврнтије и недовољни подаци о аустроугарским снагама у Срему.

Српска војска је форсирањем Прве армије у Срем доказала да се може и велика река прећи са оскудним, минималним техничким средствима. Ипак се у целој операцији осећа недовољна мирнодопска припрема старешина за те врсте операција, и то почевши од Врховне команде, која је прекасно упутила Дунавску дивизију I позива у састав Прве армије, до команданата пукова, који су на форсирање гледали као на обичан напад. Пошто српска војска није имала дотада искуства у форсирању, није се узимала у обзир сложеност операције и потреба теснијег садејства родова.

С друге стране, сама операција доказује да недовољност техничких средстава (по ондашњим нормалним условима било је потребно око 50% више материјала) не сме бити елемент који ће ометати команданта у одлуци око предузимања форсирања, уколико то тактичка ситуација дозвољава.

Армија је форсирала Саву на отсеку ширине 14 км тако да је свака дивизија имала отсек од 7 км. Та ширина за форсирање, за ондашње прилике, била је довољна да земљиште на левој обали Саве није било мочварно. На отсеку предвиђеном за форсирање на левој обали Саве постоје само два узана пролаза, западно и источно од Обедске Баре. На тим местима организовани бранилац могао је са врло мало снага да укочи даље надирање Прве српске армије, тако да је избор места прелаза у тех-

ничком погледу био повољан, а у тактичком неповољан. Ипак, надирање је вршено врло брзо, пошто Аустријанци нису очекивали форсирање Саве, јер су сматрали да Срби немају материјала за такав један подухват, те је постигнуто не само тактичко, већ и оперативно изненађење.

У тактичком погледу само извршење прелаза, као и уређење мостобрана, било је правилно, сем садејства артиљерије и пешадије за време артиљериске припреме и садејства пешадије и инжињерије за време припрема форсирања.

Фронт дивизија (16—20 км), при наступању, био је велик и за ондашње прилике, те би Прва армија брзо изгубила ударну снагу да је наишла на јаче организоване положаје. Сама операција је успешно завршена. Повлачење трупа извршено је врло брзо, систематски и без губитака, те може послужити и данас као добар пример организације повлачења.

Литература:

1 — Велики рат Србије. Издање Главног Ђенералштаба бив. југ. војске, књига II, III и IV.
2 — Подизање моста на Сави код Новог Села и код Чеврнтије 1914 године, Душан Путниковић, Ратник за 1922, свеска 9.
3 — Понтонири српске војске у минулим ратовима — 1912—1914, Павле Манојловић, Ратник за 1932 годину, свеска 9.
4 — Техника прелаза преко река, Ћирил Данда, Ратник за 1930, свеска 2.
5 — Прелаз наше војске у Срем, Стефановић, Ратник за 1933, свеска 6 и 7.
6 — Техничка начела за прелаз река, Радован Дреновац, Ратник за 1928, свеска 11 и 12.
7 — Операције око река, Марс, 1939.
8 — Kampf um Flüsse, dr. Oskar Regele, Berlin, 1925.

ФОРСИРАЊЕ САВЕ КОД ЧЕВРНТИЈЕ

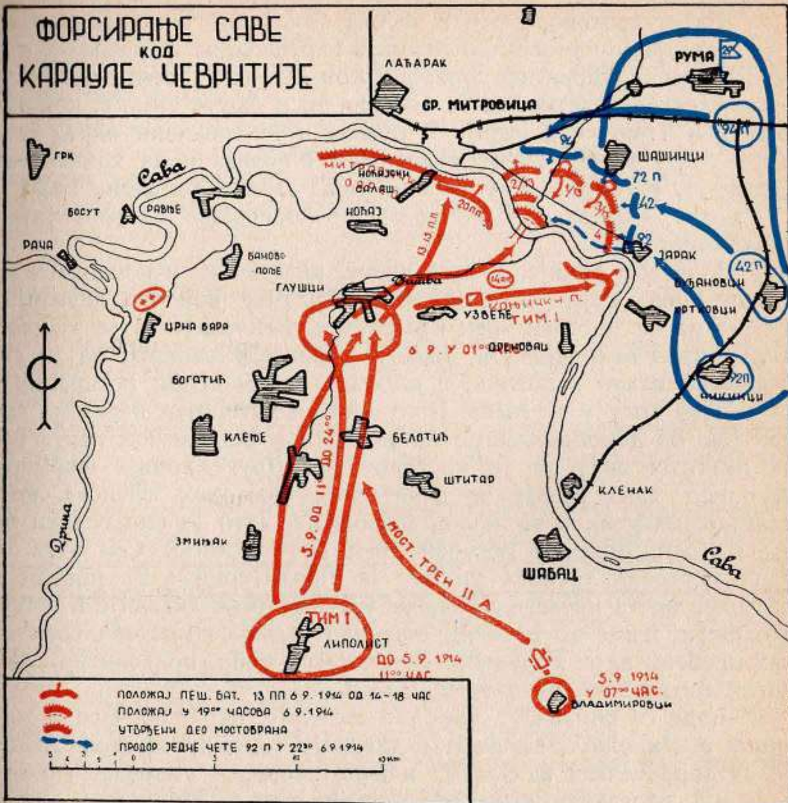
(Скица бр. 8)

Истовремено са форсирањем Саве које је извршила Прва армија, а које је обрађено у претходном одељку, Тимочка дивизија I позива, из састава Друге армије, извршила је форсирање Саве код Чеврнтије. Ово дејство Тимочке дивизије, у односу на офанзиву Прве армије, имало је демонстративни карактер.

Припреме за форсирање

Командант Друге армије држао је у највећој тајности директиву Врховне команде од 4 септембра за офанзиву у Срем. У времену од 31 августа до 5 септембра, штаб армије је извршио следеће припреме:

— упутио је једног генералштабног официра да изврши рекогносцирање реке;

Скица 8

— одредио је места за главни прелаз код карауле Чеврнтије (10 км низводно од Сремске Митровице), с тим да се истовремено изврши демонстративни прелаз према Сремској Митровици;

— наредио је, 3 септембра у 20 часова, да се армиски мостови трен пребаци из с. Коцељева у Белотић;

— наредио је команданту армиске артиљерије, на основу директиве Врховне команде, да артиљериска припрема отпочне у поноћ 5/6 септембра;

— по пријему директиве Врховне команде, издао је телефоном, 4 септембра у 23.15 часова, авизо-заповест да Тимочка дивизија, 5 септембра ујутру, буде спремна за покрет, а командант дивизије да буде истог дана у 7 часова у штабу армије.

Петог септембра око 8 часова командант Тимочке дивизије I позива примио је у штабу армије наређење за форсирање, које је уз препис директиве Врховне команде од 4 септембра садржало следеће податке: да се мостови трен Друге армије, коњички ескадрон Тимочке дивизије II позива и Митровички одред стављају под команду Тимочке дивизије I позива и да армиска артиљерија, распоређена у рејону ушћа Дрине (с. Црна Бара — с. Равње), има задатак да обезбеди форсирање од непријатељских монитора.

У штабу армије, у исто време, налазио се и командант мостовог трена који је саопштио команданту Тимочке дивизије I позива да се мостови трен налази у с. Белотићу, да је у лошем стању како материјалном, тако и у погледу састава; да је старешински кадар непотпун, а људство већим делом неспремно, и да волови болују од шапа. Понтонирски материјал није био срећен још од демобилизације по завршеном Балканском рату. Треба имати у виду да је мостови трен Друге армије формиран неколико дана раније из дивизиских мостових тренова, који, свакако, нису били на таквој висини као што је био велики мостови трен, односно мостови трен Прве армије. Сем тога, из ових мостових тренова упућен је Првој армији 21 понтон за десантна места прелаза Дунавске и Шумадиске дивизије I позива. Командант Тимочке дивизије наредио је да се мостови трен одмах пребаци за с. Глушце и да се преко ноћи, понтони потопе у поток Битва како би забрекли.

Када се командант Тимочке дивизије, око 9.30 часова, вратио у с. Липолист, затекао је дивизију спремну за покрет, која је од зоре чекала на ногама и непотребно се умарала. Тимочка дивизија налазила се на просторији око с. Липолиста, 40 км удаљена од места прелаза. Дивизија је имала око 17.500 пушака, 24 топа и 20 митраљеза, укупно око 25.000 људи. Командант дивизије, одмах по доласку у свој штаб, у журби је почео да издаје почесне заповести за покрет. Јединице су 5 септембра тек око 11 часова кренуле у неколико праваца на ужу просторију прикупљања северно и источно од с. Глушаца. Због непостојања плана маршруте, јединице су се укрштале, тако да су настали застоји и непотребан замор трупа. На ужу просторију прикупљања јединице су стигле истог дана тек између 20 и 24 часа.

Командант дивизије са својим начелником штаба прешао је у с. Ноћај, а одатле је отишао у извиђање места прелаза. По повратку у с. Глушце, око 21 час, издао је писмену заповест за извршење прелаза, коју изводно доносимо:

„I армија ноћас 5/6 септембра извршиће прелаз преко Саве и упасти у Срем.

Тимочка дивизија потпомагаће овај прелаз и то левом колоном производиће према Сремској Митровици лажну демонстрацију, у отварању јаке ватре, а десном, главном колоном извршиће прелаз код Јасенове Греде (караула Чеврнтија).

Леву колону сачињава 20 пешадиски пук, једна батерија Тимочког артиљериског пука и једно одељење коњаника, под командом Ђуре Докића.

Десну колону сачињава: 13 и 15 пп и 5 батерија Тимочког артиљериског пука, под командом Божидара Јанковића.

Команданту мостовог трена наређено је да учини све припреме за пребацивање мостове заштите, а потом за постављање понтонског моста за прелаз главнине десне колоне.

Команданту пионирског полубатаљона наређено је да се са мостовом заштитом пребаци на леву обалу Саве и одмах предузме енергично утврђивање.

Коњичком пуку наређено је да за време прелаза дивизије дејствује на десном боку дивизије и по могућству држи Јарачку посаду у шаху.

Штаб дивизије за време прелаза биће на Јасеновој Греди".

Покрет десне колоне од с. Глушца ка Чеврнтији почео је око 22 часа и јединице су се прикупиле на 200 м позади реке у смакнутим порецима тек до 6 часова ујутру. Мостови трен, који је до мрака требало да буде у с. Глушцима стигао је на обалу тек ујутру око 5 часова без претходне припреме понтона, а један део мостовог трена стигао је много касније.

Главнина дивизиске артиљерије — пет батерија — била је распоређена у непосредној близини места прелаза.

У 22.50 часова 5 септембра командант дивизије је известио штаб Друге армије да су све припреме извршене.

Пре него што је отпочео прелаз, командант дивизије издао је команданту десне колоне нову допунску заповест:

„По извршеном прелазу Саве код Чеврнтије командант десне колоне ће један део својих трупа упутити на линију: Манђелоска Бара — Баре — с. Шашинци, осигуравајући се стално од напада који би евентуално долазио од стране с. Јарка.

Одмах по прелазу Саве пионирски полубатаљон подићи ће мостобран користећи за то насип, који води из с. Јарка за Црквице и даље за Митровицу.

Чим 15 пук пређе Саву, упутити га лево од 13 пука у правцу Митровице одржавајући стално везу са 13 пуком.

Чим 14 пук изврши прелаз, десна колона кренуће ка Митровици у циљу њеног дефинитивног заузећа и стварања од ње солидног и сигурног мостобрана. Од 14 пука одвојиће се известан део за заштиту мостобрана и наших позадњих веза.

Левој колони, према Сремској Митровици, биће наређено да по могућству изврши такође прелаз на леву обалу Саве помоћу сплавова и материјала који нађе на лицу места.

Дивизиско завојиште образовано је у селу Узвећу.

Ја ћу се налазити до извршеног прелаза на Чеврнтији, а потом код опште резерве (14 пешадиски пук), која ће бити диригована за десном колоном.

Одмах по извршеном прелазу десне колоне, коњички пук ове дивизије извршиће такође прелаз и осигураваће десни бок десне колоне".

Какву је заповест издао командант десне колоне нема података, сем што је 13 пук имао први да изврши прелаз.

То су биле све припреме и наређења Тимочке дивизије I позива.

Извршење прелаза

Командант 13 пешадиског пука наредио је да 1 батаљон изврши обезбеђење прелаза, а остала три батаљона да се спреме за прелаз. Све чете првог батаљона распоређене су лево и десно од места прелаза.

Армиска артиљерија отпочела је артиљериску припрему у 00 часова 6 септембра, која је трајала 1 сат. Када су стигли понтони и стварно започео прелаз, око 5.15 часова, артиљериска припрема није поновљена. Први понтони изрешетани су од стране непријатељске пушчане ватре са леве обале Саве, те је прелажење прекинуто све док непријатељ није неутралисан ватром дивизиске артиљерије. Тако је превожење првог ешелона — 3 батаљона 13 пука — отпочело тек у 7.20 часова, а до 9.30 пребачен је цео 13 пук. До 12.30 часова на супротну обалу пребачени су још пионирски полубатаљон (2 чете), једна пољска батерија од 3 топа и 7 чета 15 пешадиског пука.

У 12.30 часова командант дивизије прекинуо је даље превожење и наредио да се почне са изградњом моста иако је, од команданта мостовог трена извештен да нема довољно материјала за цео мост.

Распоред 13 пука 6 септембра око 12 часова био је следећи: на десном крилу према Јарку 4 батаљон, лево од њега 3, 1 и 2 са наслоном на обалу Саве; сви распоређени у великом луку дужине око 14 км. Такав распоред остао је у току целог дана.

Јединице 13 пука приликом свог надирања, нису наилазиле на непријатељски отпор, те су после неколико часова достигле просечну дубину од 6 км, а поједини делови прешли су чак око 20 км у правцу ка Сремској Митровици и на пругу Рума — Митровица.

Пребачене чете 15 пука остале су у резерви.

Према Тимочкој дивизији I позива, налазила се у Срему 29 аустроугарска дивизија састава две бригаде са по два пука у следећем распореду: штаб дивизије и 94 пешадиски пук у Руми, 72 пук у Шашинцима, 42 пук у Буђановцима и 92 у Никинцима.

Око 12 часова делови 13 пешадиског пука наишли су на јачи отпор 72 аустроугарског пука, који је успео да задржи надирање 1 и 3 батаљона на јужној ивици села Шашинаца. Одмах, на почетку борбе код овог села, упућен је 94 пук возом из Руме до с. Вогња где се искрцао и по подне око 15.30 ступио у борбу западно од с. Шашинаца.

Командант 13 пука који се, једини од виших старешина, налазио на левој обали Саве, али цело време у непосредној близини места прелаза, због развучености фронта није имао јединице стварно под својом командом, сем резерве — 7 чета 15 пука. Једна чета пионирског полубатаљона употребљена је за разношење муниције, а друга је утврђивала мостобран на делу ка Сремској Митровици.

Изградња моста отпочела је у 12.30 часова. Материјала за мост није било довољно, јер је ширина Саве износила 410 м, а материјала је било свега за 382 м. Недостајала су 4 распона које је требало израдити од приручног материјала. Сем тога, материјал је био неисправан, а нарочито дрвени понтони који су били расушени. Људство је било недовољно увежбано, јер се са мобилисаним људством није изводила никаква обука. Због свих тих узрока изградња моста текла је споро и тек око 18 часова приближавала се крају. За време изградње моста, командант мостовог трена прекинуо је сваки саобраћај на реци.

Када је борба код Шашинаца, око 12.30 часова, достигла знатну јачину, командант 13 пука тражио је појачање. Пошто појачање није стигло, он је почео трошити резерву (чете 15 пука), упућујући једну по једну чету као појачање батаљонима свога пука. У року од једног часа, тј. око 15.30, резерва је била утрошена.

Жестина борбе по подне све се више појачавала. 72 и 94 аустроугарски пук предузели су шест јуриша јужно од с. Шашинаца на 1 и 3 батаљон који су се, тек око 18 часова, услед несташице муниције почели неуредно повлачити. У исто време почело је повлачење и на левом крилу код 2 батаљона, а нешто касније повлачење се претвара у бекство ка месту подизања моста.

У непосредној близини моста прикупила се на тај начин гомила војника. Једна батерија почела је у галопу да отступа ка мосту, а људство око прелаза, мислећи да је то аустроугарска коњица, отворила је, после погрешно датог трубног знака „коњица“, ватру на ту батерију. Ватра је брзо прекинута када је

установљено да је то сопствена батерија. Маса тешких и лаких рањеника, чија евакуација није била регулисана, била је прикупљена код места прелаза на левој обали Саве и ово је још више повећавало метеж.

Све ово, у вези са општим отступањем, створило је панику, нарочито код рањеника. Лаки рањеници су појурили ка првом понтону и толико га напунили да се преврнуо. Настало је дављење, вика и галама, што је још више поколебало морал и створило неред. Све је појурило ка недовршеном мосту који је једним делом порушен. После једног сата, тј. око 19.30 часова, успостављен је поново ред. Од прикупљених војника формиран је један батаљон и распоређен на око 600 м од моста ради његове непосредне одбране. После тога, журно се приступило утврђивању ове линије, а радови на мосту су продужени. На целом фронту настало је затишје.

Око 18 часова стигла је у Јарак 57 аустроугарска бригада са 42 и 92 пуком, који су одмах предузели напад дуж обале Саве. Око 22.30 Аустријанци су предузели општи напад на остатке разбијених јединица. Близина непријатеља све се више осећала на месту око моста, који се довршавао од месног материјала. После ноћног напада на остатке 4 батаљона, 92 аустриски пук је заробио скоро цео батаљон, те је на тај начин остао отворен десни бок мостобрана. За време овог напада, остали део фронта био је поново поколебан и масе су поново јурнуле ка мосту који је био изграђен до леве обале, али није био учвршћен. Под притиском маса, које су просто јуришале, мост је поново порушен. Један део војника попадао је у воду и почео се давити. У исто време једна чета 90 аустриског пука, пробила се до места прелаза и из непосредне близине отворила ватру на сам мост. Тиме је прелаз Тимочке дивизије I позива био завршен. Резултат је био тај да је од скоро 6.000 пребачених људи, око 4.900 заробљено, а остатак се подавио или изгинуо. Само се један мали број спасао пливањем.

Командант дивизије налазио се цело време на десној обали Саве.

Треба напоменути да се и командант армије налазио од 8—12 часова на месту прелаза и да је био извештен о подизању моста. Али, пошто није довољно познавао техничко-материјалне могућности подизања моста, ништа није предузимао, већ се сложио са одлуком команданта дивизије.

Узроци пораза Тимочке дивизије I позива

Сам прелаз Тимочке дивизије у Срем типичан је пример неправилно припремљеног и изведеног форсирања реке.

Основни узрок несрећног завршетка прелаза лежи у недовољној тактичко-техничкој мирнодопској спреми старешинског

кадра за извођење оваквих операција. Крупне грешке учињене су још код Врховне команде, а код нижих команди оне су потенциране, стваране нове и теже.

Грешке Врховне команде

Припреме за форсирање. Време за извршење припрема према донетој одлуци од 31 августа било је кратко. Врховна команда га је још више скратила издајући дефинитивну директиву за офанзиву тек 4 септембра, тако да је време за припреме потчињених јединица било сувише кратко. Услед овога задоцнило се како у техничким, тако и у тактичким припремама. Мостови трен Друге армије требало је за 4 дана, са болесним воловима, да пређе око 100 км, што је било немогуће. Тим пре што се захтевало да се материјал у исто време оспособи за форсирање.

Сем тога, обавештајна служба Врховне команде била је неорганизована тако да се уопште није знало које се непријатељске јединице налазе у Срему. Ово је утицало на офанзиву Прве армије која је после форсирања код Н. Села 4 дана стајала на мостобрану.

Грешке штаба Друге армије

Штаб Друге армије знао је за форсирање већ 31 августа, али због тајности скоро ништа није предузимао све до издавања директиве Врховне команде, иако је био обавештен о задатку Тимочке дивизије I позива. Па и 4 септембра опет ради тајности, заповест је задржана још један дан у штабу, тако да је Тимочкој дивизији остављено свега 14 часова за марш од преко 40 км и за све припреме. Природно да је ово било неизводљиво, што су касније показали и сами догађаји, а што је унапред стварало неповерење у акцију. Припреме за форсирање нису биле довољне.

Уместо штаба дивизије извиђање је извршио један официр из штаба армије који је сам одредио место прелаза дивизије мада није знао какву ће одлуку донети командант дивизије. Избор места прелаза извршен је повољно у тактичком и техничком погледу, само тај официр није знао материјалне могућности са којима се располагало.

Артиљериска припрема коју је организовао штаб армије извршена је потпуно одвојено од дејства дивизије. У току форсирања и борби за мостобран армиска артиљерија није пружала никакву помоћ пешадији.

Штаб армије био је упознат са стањем мостовог материјала и потребом да се људство и материјал припреме за извршење задатка, па ипак није предузео мере да се почетак извршења операције одложи за извесно време.

Штаб армије не само што није извршио скоро никакве припреме, већ није дао ни пружио ни потребну помоћ потчињеним јединицама. Знало се да се врши демонстративни прелаз, па ипак је дозвољена израда моста. Цео рад штаба је типичан шаблонски поступак без икакве процене сопствене тактичко-техничке ситуације у погледу могућности извршења задатка. Све је ово била последица недовољног познавања технике у форсирању. У тим погрешкама лежи највећи основ неуспеха Тимочке дивизије I позива. Један очевидац овог форсирања даје о припремама штаба Друге армије следећи закључак: „Тајност прелаза преко Саве очувана је виртуозно: али баш у тој великој тајности и лежи доста велики, ако не и највећи, узрок страдања Тимочке дивизије I".[8]) Тајност се могла постићи да су припреме почеле и раније — већ од 1 септембра. Овако, технички руководилац прелаза није био обавештен о форсирању све до доласка на обалу реке, тј. до самог почетка форсирања.

Грешке започете у Врховној команди само су се потенцирале у штабу Друге армије, а још више у дивизији и пуковима као извршиоцима задатка.

Грешке штаба дивизије.

После позива команданта Тимочке дивизије I позива у штаб Друге армије само ради пријема заповести, време за извршење припрема у дивизији скраћено је у толикој мери да се стварно нису могле извршити никакве припреме сем припрема за марш.

У штабу дивизије, због краткоће времена, није био израђен никакав план марша, већ је командант издао почесне заповести за марш у више колона, због чега је настало укрштање јединица и непотребан замор људства које је већ иначе, грешком штаба армије, узалудно чекало од 5 до 11 часова на почетак марша, а после маршевало усиљено.

Мостовом трену Друге армије, који се 5 септембра ујутро налазио око 60 км удаљен од места прелаза, командант дивизије је наредио да истог дана увече буде у с. Глушцима и да оспособе понтоне за рад. Ово је било немогуће тако да је свега један део мостовог материјала са расушеним понтонима, а после ноћног лутања, стигао тек 6 септембра око 5 часова на место прелаза.

Командант дивизије је извршио извиђање само са својим начелником штаба. Међутим, на извиђање је требало да поведе барем команданта пука, који је требао први да изврши прелаз, команданта артиљерије и команданта мостовог трена.

---

[8]) Пешадиски пуковник Милета Здравковић: Узроци неуспеха Тимочке дивизије I позива при прелазу преко р. Саве 6 септембра 1914 године. Ратник за 1934 г., свеска XI.

После извиђања док су јединице биле још у покрету, командант дивизије издао је заповест за форсирање. Ова заповест уствари није личила на наређење за форсирање, већ на неку врсту диспозиције. Дивизија је била подељена на две колоне. Задатак за десну колону био је магловит и неконкретан. За њу је у заповести речено: ...„а десна главна колона извршиће прелаз код Јасенове Греде". Чак и да је командант десне колоне био са командантом дивизије на месту прелаза и да су се на лицу места потпуно споразумели и објаснили о начину прелаза, ипак би ово било сувише мало речено за овако важну акцију.

Даље, у заповести је речено: „команданту пионирског полубатаљона наређено је да се са мостовом заштитом пребаци на леву обалу и одмах предузме енергично утврђивање". Из тог наређења не види се где треба да буде то енергично утврђивање, што би неминовно требало да зна и командант десне колоне.

У заповести даље стоји: „Коњичком пуку наређено је да за време прелаза дивизије дејствује на десном боку дивизије и по могућству држи јарачку посаду у шаху". Задатак додељен коњичком пуку био је немогућ, јер исти није могао држати у „шаху" посаду у Јарку када се испред њега налазила Сава широка око 500 м, нити је могао пушчаном ватром да испољи озбиљније дејство на непријатеља у Јарку.

Команданту десне колоне дата је сва артиљерија што је било погрешно, јер команданту дивизије није остало у рукама ништа. Исто тако, заповешћу није била регулисана евакуација рањеника нити саобраћај са леве обале на десну.

Сем тога, по овој заповести поново је долазило до укрштања колона при излазу на обалу реке, пошто штаб дивизије није имао преглед распореда јединица.

Командант дивизије, по издавању заповести, извештава у 22.50 часова штаб армије да су све припреме извршене. Међутим, јединице још нису биле ни стигле у полазне рејоне, а од потчињених, сем начелника штаба, нико није знао како су изгледали рејони прелаза.

Командант дивизије није интервенисао да артиљериска припрема армиске артиљерије почне касније.

Командант дивизије, осећајући непотпуност заповести коју је издао у с. Глушцима, пре почетка форсирања издао је писмену допунску заповест команданту десне колоне са главним циљем да заузме Митровицу, чиме је још више омогућио развлачење фронта. Али, ни овом заповешћу није ништа прецизирано, нити су дате инструкције у погледу извршења задатка. Само извршење прелаза, према свима напред изнетим чињени-

цама, није могло бити добро извршено. Главне грешке које су учињене биле су:

Био је погрешан и распоред артиљерије, која је сва нагомилана на уском простору у непосредној близини самог места прелаза, одакле није могла да врши потпомагање пребачених трупа. Такав распоред, у вези са неприпремљеним осматрачницама и слабом везом са пешадијом, био је главни узрок што је артиљерија, у току целог дана, остала неактивна. Артиљерију је требало поставити на ширем фронту, а нарочито према боковима ужег мостобрана, да би могла потпомагати пребачене трупе фланкирањем предтерена испред мостобрана и на тај начин штитити бокове сопствених трупа.

Потцењивање организовања ужег мостобрана и безразложно јурење батаљона 13 пука за непријатељем који је журно отступио, имало је за последицу да су пребачени делови остали без сигурног ослонца на левој обали Саве. Те чињенице осветиле су се при јачем непријатељском нападу на мостобран. То се десило зато што су и командант дивизије и командант десне колоне пропустили да 13 пуку и пионирском полубатаљону тачно одреде улоге и задатак — линију ужег мостобрана. 13 пук је требало после извршеног пребацивања да приступи утврђивању ужег мостобрана под чијом би се заштитом пребациле остале јединице дивизије и тек после тога требало је продужити надирање.

Обустављање пребацивања трупа превожењем и предузимање израде моста, када се знало за количину материјала и задатак дивизије, изазвало је узалудан губитак од 10 часова и врло је неповољно утицало на пребачене трупе. Да би ситуација била још гора, за цело то време практично је прекинут сваки саобраћај са пребаченим деловима, па чак ни рањеници нису евакуисани, иако је за то било могућности. Уопште, подизање моста није било потребно, јер су све једнице, у року од 10 часова, могле да се пребаце са расположивим материјалом, да су од њега израђене скеле. То је и нормалан начин пребацивања на демонстративним прелазима. Па да је изградња моста и била оправдана, ипак је почетак подизања моста наређен сувише рано, јер су до тог доба биле пребачене сувише слабе снаге на супротну обалу.

Недовољно залагање виших старешина који су, сви, сем команданта 13 пука, остали на десној обали Саве без икаквих корисних утицаја на пребачене делове, негативно се одразило на сам рад јединица. Па и командант 13 пука, осећајући несигурност акције, није се у току читавог дана удаљавао од места прелаза, иако је изгубио сваку везу са својим батаљонима, а чим је наступила тешка ситуација на левој обали, последица овак-

ног држања била је журба команданта 13 пука да се лично спасе, остављајући свој пук непријатељу.

Општи закључци о офанзиви у Срему

Ако упоредимо форсирање Прве армије и Тимочке дивизије I позива можемо извући закључак да се за ову врсту операција старешински кадар мора темељито да припреми. Што се тиче припрема о њима не треба само мислити већ их и започети на време, јер свака импровизација форсирања може доживети катастрофу Тимочке дивизије. Што је у српској војсци 1914 године било такво стање, последица је недовољне припреме старешина за овакве врсте операција, а ово је била појава скоро код свих војсака пре Првог светског рата. Обавештајна служба у Срему могла се организовати међу југословенским становништвом у ком случају јединице Прве армије не би стајале 4 дана у месту, не знајући кога имају пред собом. Није то једини случај неуспелог прелаза преко реке у Првом светском рату. Сличну судбину доживела је и аустроугарска војска при прелазу Дрине код с. Амајлије. Као последица ових неуспеха долазило је касније у сличним операцијама до дуготрајних и детаљних припрема.

Литература:

1 — Велики рат Србије — Издање Главног Ђенералштаба бив. Југ. војске, књига II, III и IV.
2 — Узроци неуспеха Тимочке дивизије I позива при прелазу преко реке Саве 6 септембра 1914 године. Милета Здравковић, Ратник за 1934 годину, свеска 9.
3 — Подизање моста на Сави код Новог Села и код Чеврнтије 1914 године. Душан Путниковић, Ратник за 1922, свеска 9.
4 — Понтонири Српске војске у минулим ратовима 1912—1914. Павле Манојловић, Ратник за 1932 годину, свеска 9.
5 — Техника прелаза преко река. Ћирил Данда. Ратник за 1930 годину, свеска 2.
6 — Прелаз наше војске у Срем. Стефановић, Ратник за 1933 годину, свеска 6 и 7.
7 — Техничка начела за прелаз река. Радован Дреновац, Ратник за 1928 годину, свеска 11 и 12.
8 — Операције око река. Марс, 1939.
9 — Победник Тимочке дивизије. Мил. Јелисијевић, Ратник за 1934 годину, свеска 5.
10 — Kampf um Flüsse, dr. Oskar Regele, Berlin, 1925.

ФОРСИРАЊЕ САВЕ И ДОЊЕ ДРИНЕ СЕПТЕМБРА 1914 ГОДИНЕ

(Скица бр. 9)

У циљу парирања офанзиве Прве српске армије у Срем, Аустријанци су пожурили са припреманом офанзивом из Босне

на отсеку од ушћа Дрине до Љубовије, с тим да је потпомогну снаге у Срему форсирањем Саве.

Приликом те офанзиве Шеста аустроугарска армија добила је задатак да пређе средњу Дрину и да наступа ка Гучеву, Борањи, Јагодњи и Сокол Планини, а Пета армија да пређе Саву и доњу Дрину и да наступа ка Мачви.

Распоред Пете армије на дан 7 септембра 1914 године дат је на скици бр. 9.

Према заповести команданта Балканских снага, Поћорека, за припреме је дат само један дан. Намера је била да се задрже српске снаге на Сави и доњој Дрини, како се не би пребациле у Срем и развиле успех Прве српске армије.

Одмах по пријему наређења Аустријанци су на целом фронту дуж Дрине и Саве отворили артиљериску ватру, а нарочито на отсеке где су намеравали да изврше прелазе.

Срби су на Сави и Дрини држали и већину ада — острва — и свуда су се били добро утврдили. На важним местима биле су постављене жичне препреке. На ушћу Дрине поједини топови били су постављени за дејство на леву обалу Дрине и Саве.

За извршење прелаза командант Пете аустроугарске армије наредио је:

— да 8 корпус (104 ландштурмска бригада, 21 и 9 дивизија) пређе Дрину и Саву обухватајући Парашницу;

— да 13 корпус (36 и 42 дивизија) пређе Дрину код с. Међаши, а узводно на Дрини да се изводе јаке демонстрације.

Демонстрација је отпочела у поноћ 7/8 септембра јаком артиљериском ватром, на отсеку код с. Амајлија. Она се брзо пренела и на отсеке осталих дивизија.

Припреме за форсирање извршене су на брзину. За укрцавање коришћено је ушће р. Босут и ток Саве од ушћа Дрине узводно. Форсирање је потпомагала савска речна флотила јачине 3 монитора. Извиђање места прелаза није се вршило, већ су одређена по карти, пошто су Аустријанци имали детаљне податке о рекама прикупљене још за време мира.

Око поноћи 8 септембра пребачена су прва одељења 9 пешадиске дивизије преко Дрине на њеном ушћу у Саву. Ова су одељења нападнута од стране српских снага тако да нису могла да створе ужи мостобран. Цело пре подне Срби су вршили снажан притисак од с. Црне Баре, а по подне су извршили јак противнапад, тако да су аустриске јединице набачене на обале Дрине и Саве. Иако се до подне, уз велике губитке, искрцало око 9 батаљона, Аустријанци нису могли да издрже тај притисак и почели су, уз још веће губитке да се повлаче на леву обалу Дрине.

У исто време, са 9 пешадиском дивизијом, отпочела је прелаз и 21 ландверска дивизија преко Саве на ушћу р. Босута ка Парашници. Ова је дивизија успела да изврши прелаз код карауле Тодоровци, јужно од Босута, али је, такође, наишла на јак српски отпор, на солидно утврђеном положају у Парашници, који је био врло добро удешен за бочну ватру и снабдевен препрекама од жице. Због овога, делови 21 дивизије наступали су врло споро кроз непрегледну и баровиту Парашницу. По подне Срби су привукли појачање у артиљерији, почели да туку и место прелаза тако, да се исто морало преместити узводно за 2 км. Аустриске нападне колоне потпале су у мочварном земљишту под јаку бочну артиљериску и пешадиску ватру, због чега је једна колона била принуђена да се врати на леву обалу Саве.

Друга колона, захваћена паником прве и услед великих губитака, такође је отступила преко Саве, а само се један мали део задржао на десној обали до поноћи 8/9 септембра.

Скица 9

Пошто делови 9 и 21 дивизије, који су били пребачени на десне обале Дрине и Саве, нису могли да издрже јак притисак српских снага, то је командант 8 корпуса наредио да се до зоре 9 септембра повуку сви преостали делови на леве обале.

104 ландштурмска бригада покушала је, у току 8 септембра у три маха да пређе Саву приручним средствима код Босута, али је сваки пут одбијена ватром српске пешадије и артиљерије.

36 дивизија 13 корпуса успела је у току 8 септембра да пребаци преко Дрине код с. Мeђаша само 3 чете и то уз јаке губитке пешадије. Понтонирске чете, које су крајњим пожртвовањем покушавале да им довезу појачање, биле су српском ватром у кратком времену преполовљене, а већина понтона пробушена и потопљена.

Покушавало се да се ватреним дејством пешадије са суседне обале олакша стање пребачених чета, што такође није успело и све три чете су делом уништене на десној обали Дрине и делом заробљене.

На тај начин прелаз Пете армије преко Дрине и Саве пропао је још првог дана. 9 пешадиска дивизија изгубила је око 2.000 људи, 21 око 800, 36 око 1.600. Због овога Пета армија није више покушавала прелаз на доњој Дрини и Сави све до 14 септембра, већ се ограничила на јаке ватрене демонстрације у циљу привезивања српских снага за свој фронт. По мишљењу аустроугарске Врховне команде, ова операција Пете армије задржала је у Мачви 3 дивизије, што није било тачно. Ово форсирање одбиле су само јединице одређене за обезбеђење Саве и Дрине.

Док форсирање Пете армије није успело, Шеста армија је успешно форсирала средњу Дрину и, после огорчених борби, од 8—14 септембра, створила шири мостобран на падинама Гучева и Јагодње. Услед овога, Пета армија је поново добила задатак да предузме форсирање и потпомогне напредовање Шесте армије, која је у тешким борбама претрпела велике губитке.

Ноћу 12/13 септембра, 13 корпус је форсирао Дрину са 36 дивизијом код с. Амајлије, а са 42 код с. Батара. Код с. Амајлије пребачено је у три таласа око 2 батаљона; противнападом српских снага ове су јединице набачене на Дрину и потпуно уништене или заробљене. Српска артиљерија уништила је на самој Дрини или на месту укрцавања велику количину понтонирског материјала. Форсирање код с. Батара успело је уз велике губитке. За два дана заузет је ужи мостобран и на десну обалу Дрине пребачено око 12 батаљона.

Ноћу 13/14 септембра 21 ландверска дивизија поново је форсирала Саву код ушћа Босута, према Парашници. После јаке артиљериске припреме и слабог отпора Срба (Тимочка дивизија

II позива повучена је у резерву, а за одбрану обале остала је једна чета трећег позива и један коњички ескадрон), прелаз је успео.

После повлачења Прве српске армије из Срема Поћорек је планирао форсирање Саве и упад у Мачву. Комбиновани аустроугарски корпус добио је задатак да форсира Саву 15/16 септембра.

Због лакшег привлачења понтонирског и осталог материјала ка Сави, командант Комбинованог корпуса одлучио је да изврши форсирање код ушћа канала Јарчина у Саву. У току 15 септембра извршене су припреме за форсирање. Ноћу 15/16 септембра извршено је форсирање на два места — код с Јарка и с. Хртковаца. Форсирање је извршено без артиљериске припреме. Пошто није било никаквог отпора, оно је успешно изведено на оба места прелаза. У току ноћи 16/17 септембра подигнут је понтонски мост код с. Јарка.

У току 17 септембра мостобран је проширен до с. Ноћај—Глушци—Причиновић, те се на тај начин спојио са мостобраном код ушћа р. Босута.

Стварањем ширег мостобрана дати су потребни услови за напад знатним снагама са Савског фронта ка југу. Српска војска, користећи се утврђивањем бранила се у Мачви стопу по стопу, тако да су Аустријанци морали да изводе постепене нападе са јаком артиљериском припремом. Међутим, они за ово нису имали довољно артиљерије. Тиме је у Мачви отпочео период рововске војне.

Аустријанци су овом офанзивом успели да зауставе офанзиву Прве српске армије и да поново пренесу операције на територију Србије, али нису постигли веће резултате услед великих губитака и жилаве одбране Срба. Мостобран, који су створили у Мачви и на отсеку између Зворника и Лознице, послужио им је за новембарску операцију 1914 године.

Карактеристично је да су Аустријанци код брзе припреме форсирања бирали места прелаза погодна првенствено у техничком погледу (места укрцавања — горњи ток р. Саве, р. Босут, канал Јарчина), а да су мање водили рачуна о земљишту на супротној обали, које је било неповољно, а сем тога добро брањено и утврђено. Погрешно је било и враћање искрцаних снага на леву обалу Саве и Дрине и то већ у току првог дана, због чега су јединице претрпеле још веће губитке. У току тог форсирања аустриски официри осећали су несигурност и страх пред искусним српским старешинама и у ратовима очеличеним војницима, те је њихов рад на мостобрану био спор, млитав и несигуран.

Литература:

1 — Велики рат Србије — Главни Ђенералштаб бив. југ. вој., књига I и II, 1925.
2 — Операције око река, Марс, 1939, стр. 181.
3 — Историја ратне вештине, Тешановић, 1940/41.
4 — Kampf um Flüsse, dr. Oskar Regele, 1925.

ФОРСИРАЊЕ САВЕ И ДУНАВА ОКТОБРА 1915 ГОДИНЕ
(Скица бр. 10—13)

Форсирање Саве и Дунава 1915 године највећи је подухват форсирања великих река у Првом светском рату како по ширини фронта, тако и по броју трупа које су учествовале у њему. Зато је та офанзива после Првог светског рата проучавана и анализирана у свим војскама, а за нас има посебан значај јер се одиграла на нашој територији. Искуства стечена у овом форсирању могу се и данас користити.

1 — **Општа ситуација почетком октобра 1915 године**
(скица бр. 10).

У лето 1915 године питање ефикасније помоћи исцрпљеној Турској, поново је постало важан проблем Централних сила. Због тога Немачка улаже све напоре да на своју страну увуче у рат и Бугарску, чиме би евентуално и Румунија променила дотадашњи неутрални став.

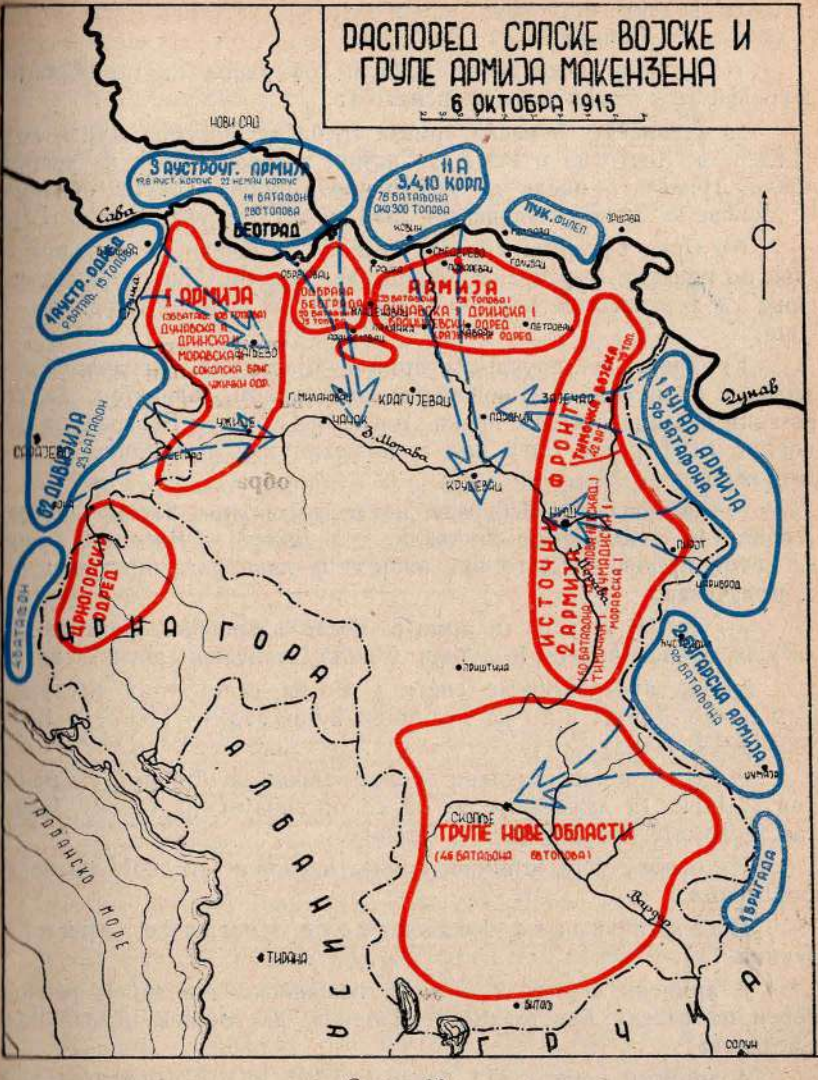
Бугарска је приступила Централним силама 6 септембра 1915 године. За ово, она је по уговору требала да добије источни део Србије, Македонију и помоћ од 200 милиона франака, с тим да у року од 30 дана изврши, заједно са Централним силама, напад на Србију са најмање 4 дивизије (стварно је напала Србију са 7 дивизија).

У току преговора са Бугарском, Аустроугарска и Немачка су вршиле припреме за офанзиву против Србије и образовале армиску групу генералфелдмаршала Макензена (Немац) са задатком да се српска војска одлучно потуче.

Операциски план који је израдио Макензен у споразуму са аустроугарском Врховном командом, био је следећи: окружити и уништити српску војску на великом фронту (око 900 км), дејствујући концентрично (по спољним операциским правцима) са 25 пешадиских и 1½ коњичком дивизијом према 11 пешадиских и једној коњичкој дивизији српске војске.

2 — **План форсирања**

Макензен је одлучио да изврши главни напад са севера, преко Дунава, са тежиштем на правцу долине Велике Мораве.

Скица 10

Та основна идеја базирала се на тежњи да се постигне стратегиско изненађење и да се српска војска одбаци од природне отступнице ка Солуну (од Моравско-вардарског операциског правца) као и зато што су се већ дуже времена између Грчке и

Антанте водили преговори о искрцавању савезника у Солуну ради помоћи Србима.

На основу оперативне замисли офанзиве против Србије разрађен је следећи план форсирања:

а) Једанаеста немачка армија треба да форсира Дунав код Смедерева, Костолца и Рама, да најпре заузме висове на десној обали Дунава, а после да незадрживо продире обема обалама В. Мораве ка линији Паланка — Жабари — Петровац (скица 12);

б) Прва бугарска армија, која ће отпочети са нападом 5 дана по почетку форсирања, оперисаће, усклађујући своје наступање са Једанаестом немачком армијом, ка линији Параћин — Ниш;

в) Трећа аустроугарска армија, ојачана 22 немачким резервним корпусом и 1 немачком самосталном дивизијом, да се главним снагама пребаци преко Дунава и Саве код Београда, а 19 корпус да форсира Саву код с. Бољевци и с. Купиново, са задатком:

— да снаге код Београда, после форсирања, заузму линију (скица 14) с. Кнежевац — Авала — с. Болеч — Ритопек, с тим да потом продуже и што пре избију на линију Аранђеловац — с. Ковачевац;

— да 19 корпус те армије, после извршеног форсирања, наступа десном обалом Колубаре у циљу везивања српских снага;

— да аустроугарске снаге у Босни садејствују наступањем преко Дрине, и то на правцима Вишеград — Ужице и Бјељина — Ваљево;

— да се демонстративни прелаз изврши на Дрини и у Срему код с. Јарка, а лажни прелаз да се организује на отсеку Једанаесте армије код Молдаве и Оршаве.

На основу тога штабови армија израдили су своје планове форсирања.

П л а н п р е л а з а Ј е д а н а е с т е н е м а ч к е а р м и ј е (скица 11).

3 армиски корпус (25 и 26 пешадиска дивизија), распоређен на отсеку Брестовац — Плочица, да изврши прелаз код Смедерева;

4 армиски корпус (11 баварска, 105 и 107 пешадиска дивизија), развијен на отсеку Ковин — Острво — Дубовац (107 дивизија налази се у другом ешелону), да изврши прелаз код Костолца;

10 резервни корпус (103 и 101 дивизија), развијен на отсеку Паланка — Базјаш, да изврши прелаз код Рама.

Аустриске ландштурмске трупе, које су вршиле заштиту за време концентрације Једанаесте немачке армије, прикупљене су и упућене да изврше демонстрације, и то:

— код Молдаве — два батаљона и две батерије, и

— код Оршаве — пет батаљона и пет батерија.

План прелаза Треће аустроугарске армије (скица 12).

Овај је план дефинитивно израђен 30 септембра. Јединице су добиле следеће задатке:

главни прелаз:

22 немачки резервни корпус (43 и 44 немачка резервна пешадиска дивизија), распоређен на отсеку Јаково — Земун, да изврши прелаз преко Велике и Мале Аде Циганлије;

8 аустриски корпус (57 и 59 пешадиска дивизија), развијен на отсеку Земун — Панчево, да изврши прелаз код Београда низводно од Калемегдана;

помоћни прелаз:

19 аустриски корпус (53 пешадиска дивизија и 205 ландштурмска бригада), развијен на отсеку Подгоричка Ада — с. Јаково, да изврши прелаз код с. Купиново (на основу извиђања команданта корпуса прелаз је извршен код с. Прогар) и с. Бољевци;

демонстративни прелаз:

Одред генерала Сорсића (5 батаљона) да изврши прелаз код с. Јарка.

Обе нападне групе (8 и 22 корпус), после прелаза на десну обалу Дунава и Саве, имале су што пре да овладају линијом: с. Жарково — Дедиње — извор Мокролушког Потока — В. Врачар (скица бр. 12), а одатле да заједнички наступају ради заузимања линије: Петлово Брдо — коса јужно од с. Јајинци — Стражара — Ерино Брдо — Клупе. За границу између корпуса одређен је пут од београдске жељезничке станице ка Авали, с тим да сам пут припада 8 корпусу. Првог дана операције (5 октобар) артиљерија треба да изврши коректуру, а по подне другог дана да изврши групно гађање. Следеће ноћи лака артиљерија треба да држи под ватром места прелаза, за које време Дунавска флотила треба да очисти од мина место прелаза 8 корпуса. Трећег дана (7 октобра), у 20.30 часова, интензивност ватре целокупне артиљерије има да достигне врхунац, а под њеном заштитом да отпочне превожење, које треба регулисати тако, да се први талас може искрцати око три часа. По извршеном превожењу оба корпуса, са придатим материјалом, треба што је могуће пре, да подигну понтонске мостове, и то: 8 корпус низводно од порушеног жељезничког моста, а 22 корпус преко Велике Аде Циганлије.

3 — **Припреме за прелаз**

План прелаза рађен је у аустроугарској Врховној команди у току лета 1915 године; њему је још од пролећа претходило темељито извиђање рејона концентрације, река, путева, итд. По донетој основној оперативној замисли, јула 1915, почела је концентрација снага већ крајем августа. Ради тајности предузете су опширне мере на целом фронту (исељавање словенског живља, контрола кретања, постепено прикупљање јединица у рејоне концентрације удаљене до 60 км од реке, итд.).

Тактичке припреме прелаза. По свима штабовима и командама вршена је заједничка прорада планова за прелаз, студија карте и оријентација на земљишту. Приликом извиђања све старешине, закључно са командирима чета, упознате су на својим отсецима са српским утврђењима, местима за укрцавање — искрцавање, рејонима које треба посести; одређени су заједнички оријентири, начин наступања кроз поједине делове положаја. Са људством су извођене вежбе укрцавања и искрцавања. Свима старешинама, закључно са командирима чета, подељене су карте са уцртаним српским фортификациским радовима према подацима извиђања са земље и из ваздуха. По извршеном преласку појединим таласима је тачно одређено до које линије имају да продру и где да сачекају следећи талас ради даљег заједничког наступања. Тако је, например, код 9 брдске бригаде 59 дивизије из 8 корпуса предвиђено да се прва три батаљона (први талас) по искрцавању на североисточном делу Београда угнезде на железничком насипу дуж обале Дунава и да ту сачекају долазак другог таласа — следећа три батаљона. По њиховом доласку свих шест батаљона треба да продру, до зоре, у варош до улице Цара Душана и на тој линији да сачекају следећу бригаду, итд. При наступању кроз град веза између батаљона одржаваће се на тај начин, што ће се батаљони код сваке попречне улице поравњавати, тј. неће ићи даље све док суседни батаљони не стигну у исту висину. За означавање достигнутих линија предвиђено је да се на највишим зградама истакну црно-жуте заставе.

Артиљериске припреме прелаза. За артиљериско обезбеђење форсирања Дунава и Саве аустроугарска и немачка Врховна команда концентрисале су, поред формациске, нарочито велики број тешке артиљерије. Груписање артиљерије извршено је на следећи начин:

Једанаеста немачка армија, на отсеку Базјаш — Гроцка, прикупила је око 300 топова, од којих 36 тешких батерија са четири мерзера 420 мм, груписаних углавном према местима прелаза Рам, Костолац, Смедерево.

Трећа аустроугарска армија:

8 корпус — 166 топова, од којих 20 тешких батерија (међу њима пет батерија калибра 305 мм), подељених углавном у три групе: источно од Београда, на отсеку Панчево — с. Овча, 82 топа (од тога 40 тешких), западно од Дунава — 44 топа (од тога 16 тешких) и земунска група (корпусна артиљерија) 29 тешких топова (закључно са калибром 420 мм).

22 корпус — 92 топа, од којих 14 батерија тешких топова, груписаних у три групе око с. Бежаније.

19 корпус — око 80 топова, од којих 9 тешких батерија, груписаних према местима прелаза код с. Прогар и Бољевци.

Нарочити проблем састојао се у пласирању велике масе артиљерије на отсеку према Београду, пошто је земљиште мочварно. Најповољније услове за пласирање далекометних тешких топова на левој обали Саве нудио је плато Земун — Сурчин; то је био главни положај артиљерије (Бежаниска Коса). На левој обали Дунава, најповољнији положаји за артиљерију били су: с. Борча, Овча и Панчево; а за лаку артиљерију — ивица обале код карауле Н. Борча. Довођење батерија вршено је ноћу. Да би кретање возова остало неопажено точкови су завијани сламом, а дању су возови пажљиво маскирани како би се спречило осматрање из ваздуха.

Улога ове велике масе артиљерије била је тачно регулисана наређењем армиске команде. Најважнији артиљериски задаци (рушење) додељени су најтежим калибрима, а затим убацним оруђима средњих калибара. Тешке батерије земунског артиљериског отсека углавном су имале задатак да неутралишу утврђења на Калемегдану, а батерије артиљериске групе код с. Овче утврђења на В. Врачару. Рушење жељезничких насипа и утврђења на самој обали Саве и Дунава додељено је свима групама. Ова рушења морала су се извести до потпуности; Србе је требало оставити без заклона, а њихове топове и рефлекторе неизоставно уништити. У исто време требало је уништити српске патролне чамце и евентуалне уређаје за пуштање торпеда. Где год је било могуће планирана је коса или фланкирајућа артиљериска ватра. Заштита сопствене артиљерије поверена је батеријама средњег калибра. Лаке батерије, у саставу артиљериских група, добиле су задатак да спречавају придолазак српских резерви, да ометају српску службу осматрања, везе и командовања. Од учествовања у овом дејству биле су изузете само лаке батерије, постављене на местима прелаза да би пружиле непосредну подршку искрцаним деловима.

Командовање артиљеријом било је централизовано по корпусима, а после почетка форсирања код неких корпуса је предвиђена децентрализација по дивизијама.

Садејство артиљерије при извршењу самог искрцавања трупа било је овако регулисано:

У 2.30 часова 7 октобра целокупна артиљерија има да отвори снажну ватру против свих српских утврђења која могу да спречавају искрцавање. У исто време рефлекторима осветљавати српска утврђења за непосредну одбрану обале, а батеријама за непосредно потпомагање пешадије неутралисати преостале и новопојављене објекте. Делом тешке артиљерије и преосталим лаким оруђима обасути све српске артиљериске положаје, са којих би се могло дејствовати на места искрцавања, без обзира да ли су поседнути или не. Командна места ставити под ватру далекометних батерија. У 2.40 часова ватру управљену на места искрцавања, пренети са истом јачином 200 м од обале, а свим осталим батеријама, које су дејствовале против удаљенијих циљева, продужити дејство истом јачином. У 2.50 часова, тј. 10 минута пре искрцавања, ватру тешке артиљерије, која је дотле гађала предњу ивицу, пренети још за 300 м у дубину (свега 500 м). Батерије за непосредну подршку да буду спремне да ступе у дејство само по тражењу пешадиских команданата, а од зоре и самостално.

Инжињериске припреме. Још у току пролећа 1915 године, тј. пре разраде основног плана форсирања, отпочеле су инжињериске припреме (извиђање положаја, путева, детаљно извиђање целог граничног тока Саве и Дунава), на основу чега је израђена студија о погодности појединих отсека за прелаз у стратегиском, тактичком и техничком погледу. После разраде основне идеје операције, разрађен је, крајем јула, план потребних инжињериских јединица и пловних-мостових средстава. Иако је на осталим фронтовима постојала велика потреба за техничким јединицама, Аустријанци су по деловима извлачили јединице са осталих фронтова и већ их почетком септембра почели довлачити на Балкански фронт, тако да су до краја септембра прикупили 75 мостових тренова, 215 понтона ван састава мостових тренова, 35 понтонирских чета и велику количину месних пловних средстава. Једанаеста немачка армија и 22 немачки резервни корпус имали су свој формациски мостови материјал од 24 мостова трена и 20 пионирских чета. Укупно је стајало на расположењу 99 мостових тренова и 55 понтонирско-пионирских чета.[9]) Расположиви материјал је распоређен јединицама на следећи начин:

---

[9]) Са свим тим мостовим треновима могао се подићи мост дужине преко 5.000 м, а маршевска колона мостових тренова била би дугачка око 40 км.

Једанаеста немачка армија: 18 немачких (формациских) мостових тренова и 15 пионирских чета, 9 аустриских мостових тренова са 3 понтонирске чете, 2 пароброда и 8 шлепова.

Трећа аустроугарска армија:

8 аустроугарски корпус: 12 мостових тренова, 9 понтонирских чета. Сем тога, код Земуна и северно од њега на Дунаву, прикупљена су следећа месна пловна средства: 60 чамаца, сваки са носивошћу 10 војника, 14 скела од шлепова свака са носивошћу једног батаљона пешадије, 13 моторних чамаца, 16 пароброда. Чамци су одређени за прелаз јединица првог ешелона, док се на скелама, моторним чамцима и паробродима требало одједном пребацити цела пешадиска дивизија без артиљерије.

22 немачки корпус имао је шест формациских мостових тренова и 5 пионирских чета, а ојачан је са 3 аустриска мостова трена и 3 понтонирске чете, пошто је имао премало материјала за подизање предвиђеног моста. Од месних средстава прикупио је 20 чамаца.

19 аустроугарском корпусу додељено је за прелаз код с. Бољеваца 19 мостових тренова и 30 понтона са 4 понтонирске чете; за прелаз код с. Прогара 16 мостових тренова и 35 понтона са 15 понтонирских чета.

Одреду генерала Сорсића, за демонстративни прелаз код с. Јарка, додељена је једна понтонирска чета са три мостова трена.

За форсирање Дрине додељено је јединицама у Босни 10 мостових тренова са три понтонирске чете.

Сем поменутог материјала, који је подељен по армијама, за целу армиску групу остао је у резерви материјал за понтонски мост на Дунаву код Београда, за један мост на шлеповима преко Саве код Београда и један тешки ратни мостови материјал „Херберт" за мост на отсеку Једанаесте немачке армије. За подизање тих мостова остало је у резерви групе армија 6 понтонирских чета.

Поред поменута три моста, чију израду организује команда групе армија, било је предвиђено да се на отсеку Треће армије подигну још 4 моста преко Саве, и то два код Београда (по један за 22 и 8 корпус) и два на отсеку 19 корпуса, према Обреновцу.

Понтони и чамци за десантни прелаз прикупљани су у рејонима концентрације материјала 10—15 км од обале, обично у насељеним местима или воћњацима, па тек један дан пре форсирања, у току ноћи, довлачени на обалу, где су преко дана били добро маскирани.

Преко лета и у јесен израђени су многобројни колонски путеви ка артиљериским положајима и местима прелаза, уређени

положаји за заштиту прелаза, израђене осматрачнице, командна места и сви радови брижљиво маскирани.

П р и п р е м е з а о р г а н и з а ц и ј у в е з а изведене су слабо. Сем подигнутих телефонских веза између командних места и артиљерије, и са местима прелаза, друге везе нису организоване. Резервних линија уопште није било. Такође није решено питање одржавања везе са искрцаним деловима. Предвиђено је обележавање достигнутих линија, и то дању барјацима, а ноћу ракетама. Тек у току форсирања дотурен је речни кабел, одређен за постављање телефонске везе са искрцаним деловима. Обичан телефонски кабел код великих река не може се користити, јер га вода обично прекине.

П р и п р е м е з а о р г а н и з а ц и ј у с а н и т е т с к е с л у ж б е и с н а б д е в а њ е. За евакуацију рањеника свуда су биле врло неповољне околности пошто је десна обала доминирала левом, те се предвидело да се рањеници искрцаних делова, на оним местима где је евакуација у току дана немогућа, евакуишу тек следеће ноћи по форсирању.

За снабдевање искрцаних делова организована су у непосредној близини места прелаза складишта муниције и хране. Сваки пешак требао је да понесе са собом по 150 метака и суву храну за три дана, а са првим таласима били су одређени посебни понтони за пренос муниције.

О с т а л е п р и п р е м е. Због природе борбе око великих река употребљен је велики број рефлектора, нарочито код Београда, са задацима да учествују у артиљериском извиђању, тражењу речних мина и заслепљавању. Само 8 аустриски корпус имао је 10 рефлектора у рејону Земуна и Ратног Острва. Рефлектори на том отсеку добили су следеће задатке: да осветљавају реку испред бродова приликом тражења мина (ноћ пре форсирања), чиме уједно стварају светлосну завесу да их са српске стране не би могли видети; за време прелаза да заслепљују српске рефлекторе и стварају светлосну завесу испред понтона у вожњи ка другој обали, а после искрцавања да заслепе српске положаје. Веза између пешадије и рефлектора није била организована, те се десило да су аустриски рефлектори осветлили сопствене трупе за време превожења.

З а д а ц и р е ч н е ф л о т и л е. Аустријанци су имали на фронту према Србији две мониторске дивизије — Дунавску и Савску, у чијем је саставу било 4 монитора, 2 патролна чамца и 1 лађа за чишћење мина; на Дунаву имали су још и одељење са 8 патролних чамаца, а на Сави два армирана брода (обичан пароброд опремљен лаким оклопом и наоружан топовима и митраљезима). Савска речна флотила, која се налазила узводно од ушћа Дрине, добила је задатак да се пробије у току ноћи 5/6

октобра до с. Јарак и да те ноћи и у току 6 октобра потпомаже демонстративни прелаз Одреда генерала Сорсића, а следеће ноћи да се пробије до с. Прогар и садејствује у прелазу 19 корпуса. Дунавска речна флотила, са одељењем моторних чамаца, добила је следеће задатке: да за време артиљериске припреме постави код Ратног Острва један лажан монитор, који је требао да привуче ватру српских батерија и открије њихов положај; да у току ноћи пре форсирања очисти Дунав од речних мина на местима и правцима искрцавања. Остатак флотиле имао је да ступи у акцију тек после искрцавања првих таласа, према ситуацији и одлуци самог команданта флотиле.

4 — Извршење прелаза

5 октобар

У подне, а на неким отсецима тек предвече, почела је коректура. У току ноћи 5/6, понтони и чамци предвиђени за десантни прелаз, довучени су на полазну линију, а где то није било могуће због тешког маскирања, остављени су даље позади на погодним местима. Јединице првог ешелона извршиле су покрет из рејона концентрације до очекујућих рејона.

6 октобар

После ноћне артиљериске припреме извршен је демонстративни прелаз на предвиђеним местима. На отсеку Једанаесте армије, код Молдаве и Оршаве, прелаз није успео.

На отсеку Треће армије Одред генерала Сорсића отпочео је форсирање Саве код Јарка у 6.30 часова. Већ у подне, са понтонима три мостова трена, на два десантна места прелаза, пребачено је на десну обалу Саве осам батаљона, а по подне и шест батерија, тако да се увече цео Одред налазио на супротној обали. Приликом самог форсирања Аустријанци нису наилазили на велики отпор, те су до подне проширили мостобран у полупречнику од 4 км. По подне Срби су зауставили даље надирање.

Форсирање је потпомогла Савска речна флотила, која се, упркос српској ватри, провукла ноћу до с. Јарка. Један од три монитора насукао се, али је следеће ноћи одвучен у састав флотиле, где је вучен од другог монитора, и надаље учествовао у борби. Флотила је, поред помоћи у артиљериској ватри, пребацила на десну обалу Саве и један батаљон пешадије. Да би обезбедила пролаз флотиле, аустриска артиљерија је претходног дана уништила српску станицу за пуштање торпеда.

Артиљериска припрема на осталим отсецима отпочела је 6 октобра. Због тежег осматрања, пошто је падала киша, гађање је отпочело нешто касније, него што је предвиђено.

Код Ратног Острва, наспрам Београда постављен је лажни монитор који није привукао очекивану ватру српских батерија.

Ефикасност артиљериске ватре била је знатна само у рушењу Београдске тврђаве, док жива сила и артиљерија нису претрпеле осетне губитке. Са падом мрака артиљериска ватра је готово обустављена. Утрошак артиљериске муниције за ондашње прилике био је врло велики. Например, један пољски дивизион 22 корпуса избацио је 1.330 зрна; мерзерска батерија 200—300 зрна, итд.

За време непријатељске артиљериске припреме српска пешадија је напустила положаје и повукла се у склоништа, а артиљерија није отварала ватру.

5 — Форсирање Једанаесте немачке армије (Скица бр. 11)

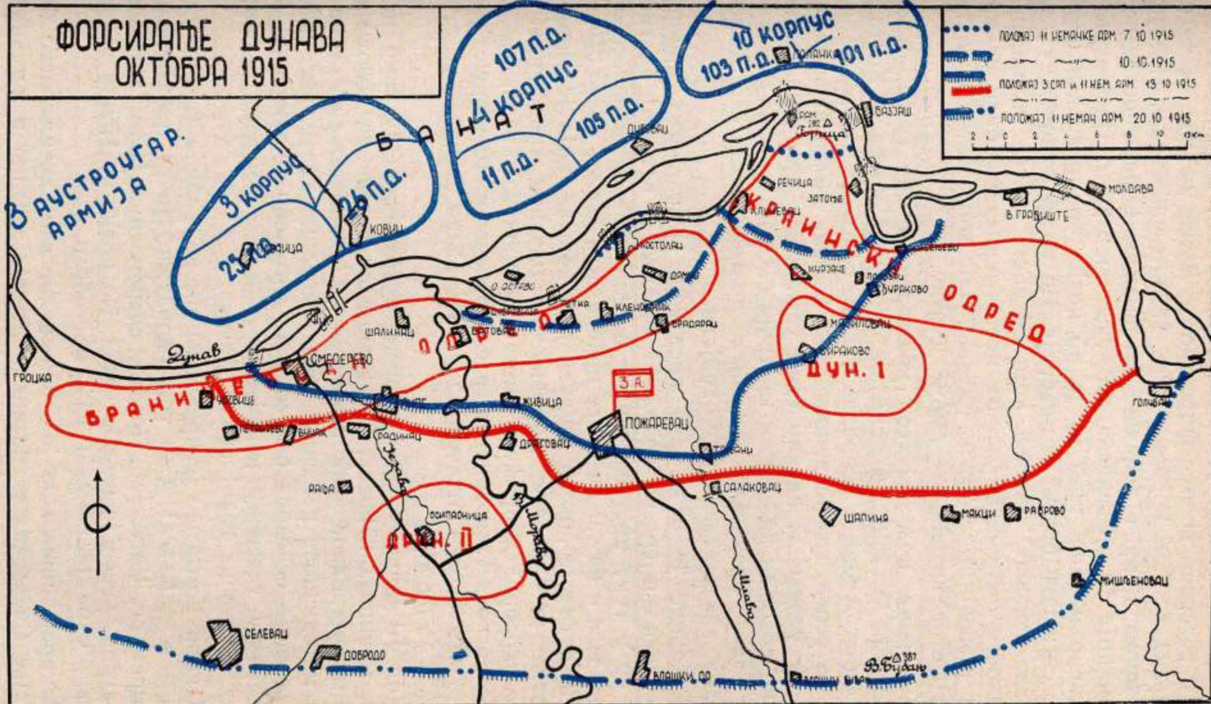
Једанаеста немачка армија форсирала је Дунав на отсеку Рам — Смедерево (34 км) са шест дивизија у првом ешелону и једном у другом. На том отсеку Срби су имали 44 батаљона (од тога 8 трећег позива), 9 ескадрона и око 115 топова, према 72 батаљона и око 300 немачких топова. Однос у пешадији био је скоро 2:1, а у артиљерији скоро 3:1, не узимајући у обзир да је Једанаеста немачка армија имала скоро половину тешких калибара, због чега је надмоћност у артиљерији била још већа.

У офанзиви против Србије Једанаеста немачка армија била је на главном правцу дејства, ка долини В. Мораве, а Трећа аустроугарска армија, као помоћна група, прелазом код Београда, требала је да олакша надирање Немаца.

Као посебну припрему за форсирање треба навести употребу пароброда „Корнфелд". Срби су почетком рата 1914 године својом артиљериском ватром потопили велики број лађа и шлепова на Дунаву. За форсирање Дунава требало је Једанаестој немачкој армији обезбедити сигурна превозна средства. Ноћу 2/3 октобра пароброд „Корнфелд" пробио се узводно до Острва (северно од Костолца), где је замаскиран чекао почетак форсирања. У току форсирања, када су због кошаве отказала сва остала пловна средства, овај је брод једини могао да врши саобраћај на Дунаву. Са њим је, у 105 вожњи, пребачено на десну обалу: 5 лађа муниције и хране, 12.000 пешака, 2.700 топова и возила и око 7.500 коња.

Корпуси са две дивизије (10 и 3) вршили су форсирање са обе дивизије у првом ешелону, док је корпус са три дивизије (4) вршио форсирање са две дивизије у првом, а једном у другом ешелону. На целом отсеку армије осећао се недостатак пловних средстава, нарочито моторних, пошто је ширина Дунава на местима прелаза износила од 800 до 1.600 метара.

Распоред корпуса за форсирање био је следећи: 10 резервни корпус код с. Рам (главни прелаз); 4 корпус код с. Костолац и 3 корпус код Смедерева.

ФОРСИРАЊЕ ДУНАВА
ОКТОБРА 1915
3 АУСТРОУГАР. АРМИЈА
3 КОРПУС
26 П.Д.
25 П.Д.
107 П.Д.
4 КОРПУС
105 П.Д.
11 П.Д.
10 КОРПУС
103 П.Д.
101 П.Д.
БАНАТ
БРАНИЧЕВСКИ ОДРЕД
КРАЈИНСКИ ОДРЕД
ДУН. 1
3 А.
ПОЖАРЕВАЦ
СМЕДЕРЕВО
ГРОЦКА
КОВИН
ВАЗЈАШ
МОЛДАВА
ГОЛУБАЦ
САЛАКОВАЦ
ШАПИНЕ
МИШЉЕНОВАЦ
СЕЛЕВАЦ
ДОБРОДО
Дунав
Млава
ПОЛОЖАЈ 11 НЕМАЧКЕ АРМ. 7. 10. 1915
10. 10. 1915
ПОЛОЖАЈ 3 СРП. и 11 НЕМ. АРМ. 13. 10. 1915
ПОЛОЖАЈ 11 НЕМАЧ. АРМ. 20. 10. 1915

Скица 11

Немци су у зору 7 октобра предузели форсирање.

10 резервни корпус форсирао је Дунав на три места прелаза према с. Рам, Горици (триг. 282) и с. Затоње. Прелаз је успео према Раму и Горици. Заузимањем Горице овладано је линијом која је предвиђена као ужи мостобран. Превожење је настављено и дању тако да је по подне био пребачен цео 10 корпус са нешто брдске артиљерије. По подне отпочели су противнапади српских резерви који су због велике артиљериске надмоћности били одбијени. За место укрцавања били су предвиђени рукавци р. Нере и Караша, али због малог водостања укрцавање је вршено на самом Дунаву.

4 корпус, под заштитом јаке артиљериске ватре, отпочео је 7 октобра, у 16.00, форсирање са Острва према с. Костолцу. Због слабог отпора и природно слабих положаја српске одбране прелаз је успео, али је напредовање Немаца убрзо заустављено. Немци су успели да заузму само узан појас дуж Дунава, који није био довољан ни за ужи мостобран. Срби су и на том месту у току дана предузели неколико противнапада са отсечним резервама, али су сваки пут одбијени.

3 корпус је овог дана продужио артиљериску припрему на Смедерево и српске положаје западно и источно од града. Немци су у току претходне ноћи поседи небрањене аде северно од Смедерева и на тај начин се приближили десној обали Дунава.

По подне је почела да дува јака кошава, која је онемогућила даље пребацивање формациским пловним средствима. Једино је пароброд „Корнфелд" могао да продужи превожење, али он није могао да задовољи потребе пребаченог 10 корпуса, који се због тога осећао отсечен на десној обали Дунава.

8 октобар

Код 10 корпуса, због кошаве, пребацивани су само мањи делови, муниција и храна, а јединице су остале на положајима заузетим претходног дана и продужиле утврђивање. У томе се огледа методичност немачког напада која не дозвољава удаљавање од своје основице без сигурне артиљериске подршке. А у овом случају главнину немачке артиљерије кошава је приморала да остане на левој обали Дунава.

4 корпус отпочео је прелаз на два нова места (према ушћу р. Млаве и с. Петка). Сем тога, продужио је са пребацивањем снага према с. Костолцу. Прелаз, потпомогнут јаком артиљериском ватром, успео је на оба места. По подне су Немци заузели Костолац, чиме је створен ужи мостобран.

3 корпус продужио је преко целог дана артиљериско бомбардовање Смедерева и српских положаја западно и источно од њега.

9 октобар

10 корпус, код кога је због кошаве још увек владала криза у снабдевању и артиљериској подршци, успео је после више одбијених српских противнапада, да нешто прошири мостобран у правцу југа.

4 корпус, после тешких борби, овладао је линијом с. Дубравица — с. Петка — с. Кленовник, на којој је предузео утврђивање.

3 корпус, после 65 часова непрекидне артиљериске припреме, отпочео је форсирање Дунава. Западно од Смедерева, где је била управљена скоро најјача артиљериска ватра, Немци су одбијени, док је источно од Смедерева прелаз успео, али је веће ширење и на том месту убрзо задржано.

10 октобар

10 корпус, пошто је пребацио један део пољске артиљерије, иако је кошава још увек трајала, предузео је напад и избио на линију с. Поповац — с. Курјаче.

4 корпус проширио је мостобран до линије: јужна ивица с. Батовац — с. Кленовник — с. Дрмно.

3 корпус, по заузимању с. Шалинца, спојио је мостобран са 4 корпусом. До подне пребачен је цео 3 корпус на десну обалу Дунава. По подне, око 17 часова, заузето је с. Липе, а око 20 часова, после прелаза р. Језаве, предузет је, са југоистока, напад на Смедерево.

11 — 13 октобар

Немци проширују мостобран до линије: јужна ивица Смедерева — с. Липе — с. Живица — Пожаревац — Трњани — Сираково — Поповац — Кисељево. Српске трупе повукле су се на нове положаје на линији: с. Удовице — Радинац — Драговац — мост на Морави код с. Љубичева — мост на Млави код Салаковца — Шапина — Макци — Раброво — Голубац. Достигавши ову линију, Немци су у долини Мораве заузели шири мостобран и тек тада почели да пребацују тешку артиљерију.

Српска Врховна команда, надајући се да ће ускоро стићи француске трупе (ове су почеле стизати у Солун већ 3 октобра. 12 октобра већ су биле искрцане две дивизије, које су требале да буду пребачене на српски фронт према Бугарској, али су задржане у Солуну), повукла је са источног фронта према Бугарској Коњичку дивизију и упутила је на фронт Треће армије према Једанаестој немачкој армији. Све резерве Треће армије биле су утрошене и исцрпљене мањим и многобројним, али безуспешним противнападима. Услед надмоћности немачке артиље-

рије, која је на местима противнапада стварала запречну завесу, противнапади Срба били су већ унапред осуђени на неуспех. Српска артиљерија није могла да ступи у двобој са немачком артиљеријом, нити је, због своје расцепканости по целом фронту, била у могућности да оствари надмоћност на једном месту.

11 октобра почела је поново да дува јака кошава, која је достигла такву јачину да је онемогућила употребу понтона, скела и трајекта од шлепова. Снабдевање пребачене армије вршено је само са неколико реморкера и поменутим паробродом. Због тога пребачене трупе нису могле бити снабдевене у току неколико дана потребном муницијом, док је храна реквирирана на терену. Пребацивање тешке артиљерије је отпочело, а њене запреге су остале на левој обали Дунава. Пошто су Срби стално предузимали јаке локалне противнападе, цела Једанаеста немачка армија налазила се у озбиљној кризи. У немачкој ратној архиви о томе постоје следећи подаци: „Штета која је произашла због оскудице превозних средстава (сигурно за време кошаве) тек је сада (16 октобра 1915) изашла на видело . . . Да је кошава дуже трајала и да је Србија у истини била тако сиромашна земља, као што се у Мађарској претпостављало, овај застој могао је бити судбоносан“.

У циљу побољшања снабдевања предузете су следеће мере: Дунавска флотила хитно је упућена од Београда на фронт Једанаесте армије иако су Срби још увек држали око 20 км десне обале Дунава. Из Панчева су се у току ноћи 14/15 октобра пробила два армирана брода са мостовим материјалом и чистачем мина, чиме је тешка ситуација Једанаесте армије донекле побољшана.

Тек са подизањем моста на шлеповима, 20 октобра (материјал је довучен Дунавом од Београда 16/17 октобра), а потом подизањем тешког моста система „Херберт“ 26 октобра — оба код Ковина — преброђена је криза код Једанаесте армије.

14 — 20 октобар

Време од 14 до 20 октобра 1915 године претставља уствари нову етапу операције, када су Немци потпуно овладали мостобраном на десној обали Дунава и пребацили све своје снаге (тешку артиљерију, мунициске колоне, позадинске установе, итд.) на десну обалу Дунава. У низу борби Немци су систематски и по плану проширивали мостобран, тако да су 20 октобра достигли линију: с. Голубац — Мишљеновац — В. Бубањ — Влашки Бубањ — Добри До — Селевац и заједно са Трећом армијом на линији: Ковиона — Конатице — Обреновац, образовали стратегиски мостобран, удаљен просечно 30 км од обала река, а широк око 130 км.

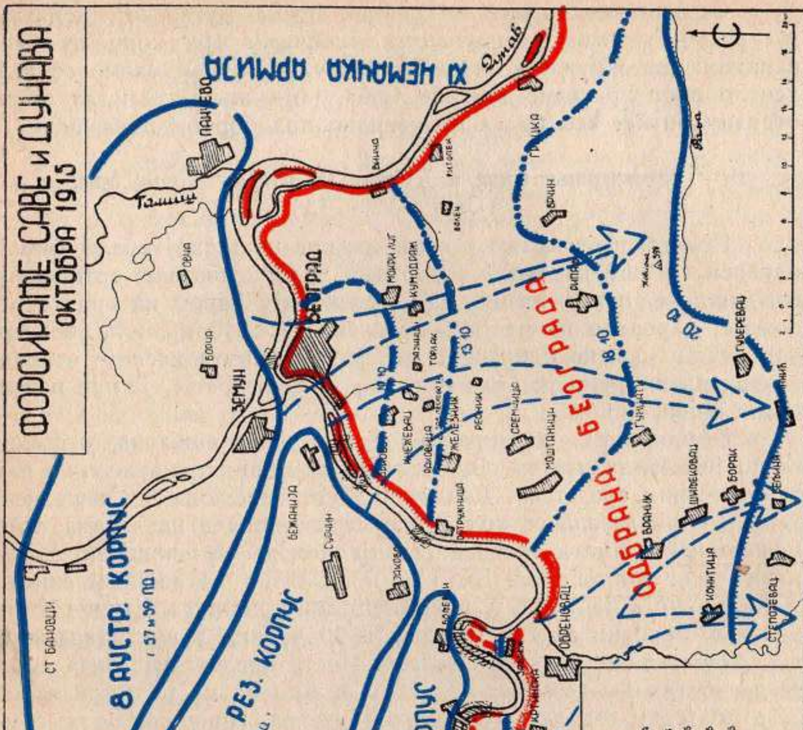
Са тог мостобрана и границе према Бугарској, немачко-аустриско-бугарска[10]) групација покушала је концентричним нападима да окружи и уништи српску војску. У овоме се није успело због правилне тактике Срба, који нису хтели да приме отсудну битку, већ су се непрекидно под борбом повлачили.

6 — Форсирање Саве и Дунава на отсеку Треће армије
(Скица 12 и 13)

Почетак форсирања — искрцавања на десној обали, био је одређен за 2.50 на дан 7 октобра. У 2.30 целокупна артиљерија отворила је, према плану, најинтензивнију ватру на српске положаје, нарочито на места искрцавања. У 2.40 пренета је ватра у позадину српске одбране с тим да 10 минута касније отпочне искрцавање. Време је било погодно за форсирање, јер је падала слаба киша.

8 корпус форсирао је Дунав у два ешелона, у сваком са по једном дивизијом. Он је сем 9 мостових тренова имао највише месних средстава. Дивизија другог ешелона — пешадиски делови — налазила се код с. Бановаца укрцана на лађама, шлеповима и скелама и требала је одједном да се искрца по заузимању ужег мостобрана. Било је предвиђено да се први ешелон дивизије која је била у првом ешелону корпуса, јачине једне бригаде, пребаци са 128 понтона и 30 чамаца у шест таласа, са по три батаљона у сваком таласу. Места прелаза налазила су се за два батаљона код Земуна (4 км далеко од места искрцавања) и за по један батаљон код острва Кожара. Приликом укрцавања примећено је да је одређено премало превозних средстава за комплетне батаљоне, јер се код прорачуна није узело у обзир да су чете попуњене преко формације, ојачане минобацачима, и да муницију треба посебно пребацити, већ у првом таласу. Због тога је у Земуну, место два батаљона, укрцан за први талас свега један комплетан батаљон, а за други чета и по. Услед овога са укрцавањем се задоцнило сат и по. Када се цео талас спустио низводно Дунавом ка месту искрцавања, око куле Небојше, Дунав је био осветљен српским рефлекторима и многобројним пожарима, које је изазвало аустриско бомбардовање града. Било је видно скоро као и дању. Аустриска артиљерија већ је пре сат и по пренела ватру у дубину српских положаја, тако да су Срби поново запосели напуштене и порушене положаје, а артилериска оруђа, углавном неоштећена, извучена су на положаје. Код појаве прве понтонске колоне између Ратног Острва и десне обале Дунава српска артиљерија, а потом и пешадија, отво-

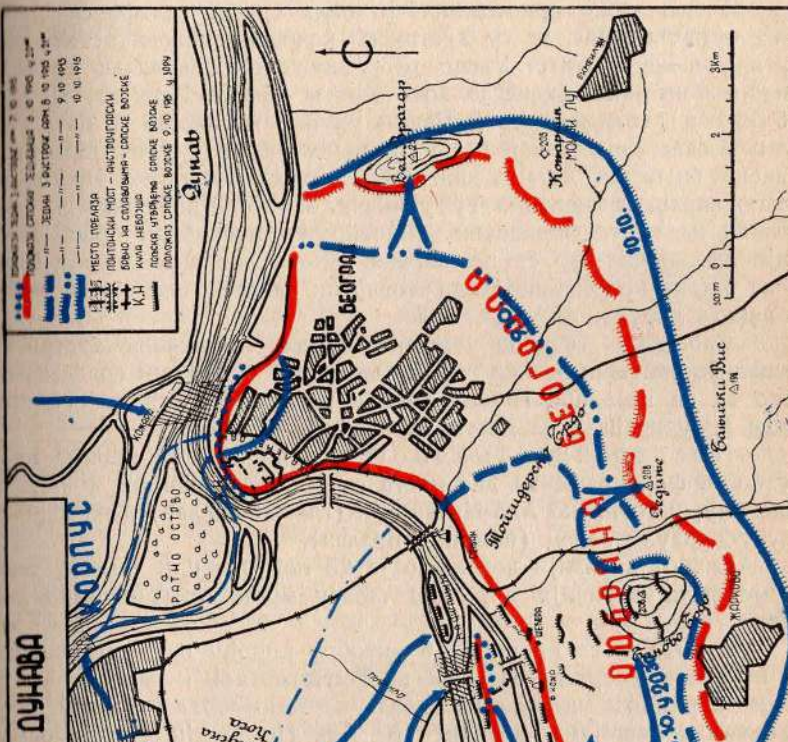
[10]) Бугари су отпочели напад на Србију 13/14 октобра 1915, без претходне објаве рата.

Скица 12

риле су јаку ватру, потопиле многе понтоне (међу њима и понтоне са муницијом). Скоро преполовљен, батаљон се искрцао са обе стране куле Небојше и јуришем заузео део железничког насипа. Чета и по другог батаљона, која је пловила источно од Ратног Острва (види скицу 13), због јаке ватре није могла да се искрца на одређеном месту већ на Ратном Острву. Пловна средства и понтонири са тог места прелаза, због великих губитака и преморености (четири сата веслања), нису до зоре могли да направе још једну туру. Са места прелаза код острва Кожара,

такође са задоцњењем од 1.30 час, укрцао се око један батаљон који се непримећен од Срба искрцао узводно од данашње електричне централе. У другом таласу пребачен је до зоре још један батаљон. На тај начин је 8 корпус од планираних 36 чета — једне бригаде — пребацио до зоре свега 14 чета са 12 митра-

Скица 13

љеза, а и од тих многе са великим губицима. Губици у материјалу и понтонирима износили су преко 50% употребљених средстава и снага. Због јаког отпора Срба, јединице нису могле да прошире мостобран и налазиле су се између железничког насипа и Дунава. Пребацивање преко дана било је немогуће, пошто су Срби држали Калемегдан.

Услед кише прегледност је била слаба, телефонска веза није успостављена, те су аустриски искрцани делови остали без артиљериске заштите. Увече је продужено превожење прикупљеним понтонима (неке је вода однела чак до Панчева, тј. око 15 км) и резервним материјалом укупне носивости 1 батаљон, али је свим тим средствима у току целе ноћи 7/8 октобра пребачено свега 13 чета и око 120 сандука муниције. Приликом сваког враћања понтони су узимали око 500 рањеника и превозили на места укрцавања. Пошто ужи мостобран првог дана није био заузет, то су пешадиски делови дивизије другог ешелона остали код с. Бановаца, утоварени на лађе, шлепове и скеле и чекали покрет.

Срби су и те ноћи успешно ометали превожење аустриске пешадије наневши велике губитке људству и пловним средствима, тако да се поједине групе понтона после првог таласа уопште више нису враћале на место укрцавања.

Прелаз 22 немачког корпуса. 22 корпус предузео је форсирање на два места са обема дивизијама у једном ешелону, и то преко Аде Циганлије (главни прелаз) и на финансиску караулу Јарац (помоћни прелаз).

Свакој дивизији додељено је 25 понтона и 8 чамаца, тако да је свака дивизија у једном таласу могла пребацити по две чете.

Артиљериска припрема 6 октобра и ноћу 6/7 није успела да неутралише српске батерије на Топчидерском и Бановом Брду, нити да уништи митраљеска гнезда на самој обали и живу силу у првимраншејама, нарочито на Ади Циганлији, где је осматрање због шибља било отежано.

Прелаз на источном делу Аде Циганлије и код овог корпуса (као и код 8) задоцнио је и почео око сат касније, тј. један час после преноса артиљериске ватре у позадину. Трупе су због откривеног и мочварног земљишта на левој обали Саве остале на очекујућем рејону удаљеном 12 км од Саве, а од полазног рејона — с. Бежанија — до места укрцавања морале су прећи преко 800 м дугачког трулог брвна, са кога је ноћу велики број војника падао у мочварно, поплављено земљиште. Када се први талас већ приближавао Ади Циганлији, осветљен је, грешком, аустриским рефлекторима, који су имали задатак да стварају светлосну завесу испред таласа. Пошто није постојала ни-

каква веза између пешадије и рефлектора они су осветљавали терен потпуно независно од акција пешадије. Пре но што је осветљавање могло бити прекинуто, Срби су отворили јаку ватру и нанели велике губитке Немцима. Даље превожење вршено је под још тежим условима, тако да је до зоре, од 25 понтона и 8 чамаца, остао исправан свега један понтон и један чамац.

На месту прелаза према северозападном делу Аде Циганлије и караули Јарац, први талас се благовремено — у предвиђено време — отиснуо од обале, и пред само искрцавање примећен је од Срба и обасут ватром, али без већих губитака. Следећи таласи пребацивани су нередовно, уз велике губитке, а поједини понтони заношени су на друга места. И на овом месту, од 25 понтона, до зоре је остало свега 7 исправних.

Напад на Малу Аду Циганлију требало је да се изведе у току ноћи преко узаног насипа који везује аду са левом обалом Саве. Због јаког отпора Срба, напад је успео тек по подне око 14 часова после поновне минобацачке припреме.

Пребацивање трупа преко дана није могло да се продужи пошто није било резервних превозних средстава, а није се овладало ни ужим мостобраном, већ само узаним појасем дуж обале на местима искрцавања.

Тако је ситуација код 22 корпуса у току 7 октобра била исто толико критична као код 8 корпуса на североисточној ивици Београда. На североисточној ивици Аде Циганлије искрцано је око 6 чета без муниције (понтони натоварени муницијом потонули су), на северозападној ивици Аде Циганлије 4 чете, а код карауле Јарац, на десној обали Саве, 2 чете. Ове су јединице преко целог дана биле прикуване за места искрцавања због оскудице у муницији и недостатка подршке сопствене артиљерије.

У току ноћи 7/8 октобра, са остатком понтона и понтонима једног мостовог трена који је био предвиђен за подизање моста, продужено је пребацивање уз мање губитке, тако да је до зоре пребачено на Аду Циганлију пет батаљона, а код карауле Јарац три чете. У зору је пребацивање поново прекинуто због прецизне ватре српске одбране.

8 октобар

Дејство 8 корпуса. 8 октобра ујутру, на североисточној ивици Београда налазило се око 27 чета, од којих су многе биле преполовљене. Рањеници су евакуисани у току ноћи на острво Кожара. Положај искрцаних делова још увек је био озбиљан, јер се Дунав излио (неколико дана падала је киша), те су неке јединице биле до колена у води. У току целе ноћи водила се борба — највише ручним бомбама — у којој су Срби покушавали да набаце Аустријанце на реку. Пошто није била

успостављена телефонска веза, искрцани делови нису имали довољну артиљериску подршку. Дунавска речна флотила успела је око подне да поруши неколико кућа из којих су Аустријанци били изложени бочној митраљеској ватри. Овом приликом монитори Дунавске флотиле, погођени са по неколико директних погодака, били су избачени из борбе. После тога, Аустријанци су по подне предузели напад и до мрака избили до улице Цара Душана (око 200 м од обале), чиме је криза била преброђена. У току ноћи продужено је пребацивање трупа.

Дејство 22 немачког корпуса. У току ноћи 7/8 октобра Немци предузимају ноћни напад на Аду Циганлију и до зоре заузимају острво и неоштећен мост на сплавовима, који је везивао острво са десном обалом Саве. Немачка артиљерија успела је у току преподнева да неутралише српске батерије на Бановом и Топчидерском Брду, после чега је прелаз са Аде Циганлије на десну обалу Саве текао брзо и несметано. Српске трупе давале су огорчени отпор, нарочито у рејону Чукарице (фабрике шећера и кожа, које су приликом немачког бомбардовања потпуно уништене), али су због јаке артиљериске ватре потиснуте, после чега су Немци предузели напад на Топчидерско и Баново Брдо. Ови доминантни висови били су после слабијег отпора Срба до 20.30 часова заузети и тиме је био створен ужи мостобран. Преко целог дана вршено је успешно пребацивање трупа и до подне налазила су се на српској страни већ четири пешадиска пука и две брдске батерије са одељењем минобацача.

9 октобар

Пошто је Србима претила опасност да буду опкољени од 22 немачког корпуса, то су у току ноћи напустили Београд. 8 корпус је тада напредовао до јужне ивице Београда без борбе и око 12 часова спојио се са јединицама 22 корпуса. У току ноћи допловили су до Земуна пешадиски делови дивизије другог ешелона из С. Пазове и у току дана цео 8 корпус, са нешто брдске артиљерије, пребачен је на десну обалу Дунава. Исто тако је до подне пребачен на десну обалу Саве и 22 корпус са делом артиљерије.

У току поподнева, 22 и 8 корпус, после снажне артиљериске припреме целокупне артиљерије, заузели су Дедиње и В. Врачар, али су их брзо изгубили приликом српског противнапада. Напади предузети у току ноћи 9/10 октобра и са једне и са друге стране остали су без успеха.

10 октобар

22 немачки корпус у току дана овладао је с. Жарковом, а после јаког артиљериског бомбардовања најтежим калибрима пало је и Дедиње, пошто је више пута у току дана прелазило из руке у руку.

8 аустроугарски корпус, после одбијених српских напада на свом левом крилу, успео је, благодарећи паду Дедиња, да до мрака избије на линију Бањица — Мокролушки Поток — В. Врачар.

Тиме су 8 и 22 корпус, после петодневне непрекидне борбе, достигли линију ширег мостобрана, одређену заповешћу команданта Треће армије: Дедиње — састав Мокролушког и Кумодрашког Потока — В. Врачар.

Веза са оностраном обалом била је успостављена са два моста и помоћу бродова, те је дотурање муниције, хране и осталих потреба било обезбеђено. На заузетој линији трупе су образовале шири мостобран, спремне да одбију евентуалне противнападе српских трупа, стварајући добар ослонац за предузимање даљег дејства. На тој линији трупе су се имале задржати у току 11 октобра ради одмора, дотурања потреба, а нарочито због пребацивања тешке артиљерије. Иако још није било овладано линијом: Петлово Брдо — коса јужно од с. Јајинци — Торлак — Стражара — Ерино Брдо — Клупе, којом се потпуно осигурава држање Београда, ипак се сматрало да је тактички прелаз Саве и Дунава успео и да је положај пребачених трупа већ 10 октобра био сигуран.

Заузимање стратегиског мостобрана

11 октобар

22 немачки корпус остао је углавном на заузетој линији. У састав корпуса ушла је и 26 немачка пешадиска дивизија из армиске резерве.

8 аустроугарски корпус није се овог дана задржао на заузетој линији, како је било наређено. По повлачењу Срба, командант корпуса наредио је, 11 ујутру, да се наступање одмах продужи. Око 14.30 часова заузет је без борбе Екмеклук, Градац и Винчанска Страна. Даље наступање и намеравани напад на Стражару обустављени су због тога, јер 22 немачки корпус није продужио своје наступање.

12 октобар

22 немачки корпус у току преподнева остао је на заузетој линији да би сачекао долазак 26 пешадиске дивизије и пребацивање тешке артиљерије. Прелаз трупа, нарочито пребацивање тешке артиљерије, отежавала је врло јака кошава која је ометала саобраћај преко подигнутих мостова. По подне корпус је предузео даљи напад и овладао линијом с. Железник, Петлово Брдо.

8 аустроугарски корпус прикључио се по подне нападу немачких трупа и избио на линију Торлачка Механа — с. В. Мокри Луг.

13 октобар

22 немачки корпус продужио је наступање и избио на линију северно од Остружнице — јужно од Железника — Ресник — Раковица — Торлак.

8 аустроугарски корпус преко целог дана понављао је нападе на Стражару и Торлак, али није успео да их заузме. Под заклоном ноћи Срби су отступили испред 8 корпуса.

Тог дана увече, због врло јаке кошаве, био је прекинут саобраћај преко подигнутих понтонских мостова, те је вршен само помоћу лађа. Тешки материјал за подизање мостова, који је команда армиске групе обећала, налазио се на Доњем Дунаву, и био је потребан за Једанаесту немачку армију.

14 — 18 октобар

8 и 22 корпус постепено су, уз јаку подршку артиљерије, ширили мостобран. Нарочито тешке борбе водиле су се за Авалу, где су Срби одбили више аустриских напада. Наступање је вршено опрезно, не као 1914 када су Аустријанци два пута протерани из Србије. Српска војска преко дана је пружала отпор на погодним положајима, а преко ноћи повлачила се на нове положаје. Противнапади су вршени на мањим деловима фронта и са мање снага, те нису успевали, већ су имали карактер пасивне маневарске одбране. Тако су трупе 8 и 22 корпуса 18 октобра увече достигле линију с. Моштаница — Гунцати — јужна ивица с. Рипањ — северна ивица с. Врчин — Гроцка, чиме је мостобран Треће армије спојен са мостобраном Једанаесте армије.

18 — 20 октобар

8 и 22 корпус, потискујући слабе српске заштитнице, избили су 20 октобра на линију с. Манић — с. Губеревац — с. Ковиона — лева обала р. Раље (скица 17). Тога дана снаге Треће и Једанаесте армије достигле су предвиђену линију стратегиског мостобрана: Обреновац — Конатица — Ковиона — Селевац — Добри До — Влашки До — В. Бубањ — Мишљеновац — Голубац (види скице 11 и 12).

Тиме је прелаз преко Саве и Дунава успешно завршен.

7 — **Форсирање Саве код с. Прогара и с. Бољеваца** (скица 12)

19 аустроугарски корпус у офанзиви против Србије 1915 године имао је задатак да по форсирању Саве код с. Купинова и с. Бољеваца привеже српске трупе западно од Колубаре, наступајући ка југу десном обалом поменуте реке и да тиме уједно штити бок Треће армије.

Корпус се налазио у рејону концентрације, у јужном Срему, на просторији с. Бољеваца — Ашање — Брестача — Платичева — леве обале Саве.

После артиљериске припреме 6 октобра, у 3 часа 7 октобра — према плану — отпочело је пребацивање на врло широком фронту.

Корпусу је додељено за прелаз код с. Бољеваца 19 мостових тренова и 30 понтона, а за прелаз код Прогара 16 мостових тренова. Овај корпус имао је више пловног материјала него цела Једанаеста немачка армија. Од тога мостовог трена за десантни прелаз узети су понтони око 22 мостова трена и 10 пионирских чета, а 13 мостових тренова и 9 пионирских чета остало је у резерви за подизање два понтонска моста. После поновљене кратке артиљериске припреме пребачено је у првом таласу око 30 чета (скоро два пука). Због велике количине пловних средстава на оба места прелаза било је по пет десантних места прелаза. Прелаз код с. Прогара потпомагала су два монитора који су се те ноћи пробили од с. Јарка. До зоре је била пребачена код Прогара једна бригада (36 чета), а код Бољеваца један пук (18 чета).

Срби су се утврдили на северној ивици с. Кртинске и с. Забрежа истуривши на саму обалу Саве слабе осматрачке делове. До те линије Аустријанци су напредовали без борбе, али сви предузети напади за заузимање српских положаја остали су без успеха. Српску одбрану добро је потпомагала артиљерија која није била неутралисана. По подне Срби су довукли резерве и извршили противнапад који је остао без успеха. Око подне када је српска артиљерија престала да гађа Бољевац (ради припреме напада), почела је изградња понтонског моста, који је завршен до 18 часова. Код Прогара приступило се подизању моста већ ујутру, али је мост, због надоласка Саве, био завршен тек следећег дана у 6.45 часова.

Пошто Аустријанци нису могли да прошире мостобран, почели су да утврђују достигнуту линију.

8 октобар

На фронту овог отсека, и поред ноћних напада и противнапада, ни Срби ни Аустријанци нису постигли успехе. Аустријанци су у току преподнева отворили јаку артиљериску ватру на с. Забреж, а затим су прешли у напад који је одбијен. Касније су предузели исти такав напад и на с. Кртинску, али је и тај напад одбијен. Ситуација искрцаних трупа северно од с. Кртинске погоршала се у току дана, када се Сава, због провале насипа, разлила на мочварном земљишту, којом се приликом подавило много Аустријанаца.

9 — 13 октобар

Аустријанци су за пет дана предузели четири напада на с. Забреж и с. Кртинску, која су услед непрестаног артиљери-

ског бомбардовања претворена у гомиле рушевина. Преморене и преполовљене трупе двапут су смењиване свежим. Срби су такође 13 октобра предузели већи противнапад, којом су приликом нешто потисли Аустријанце. Командант Треће армије, због неуспешног надирања корпуса, одлучио је, 13 октобра, да 19 корпус остави део трупа за заштиту мостобрана вршећи стални притисак ради везивања српских снага, а да се главнина корпуса пребаци на леву обалу Саве и изврши покрет ка Београду, с тим да се преко моста пребаци на десну обалу Саве. Потом, ове би снаге дејствовале ка Обреновцу ради извршења свог основног задатка — заштите бока Треће армије.

14 — 18 октобар

Главнина 19 корпуса била је у покрету правцем с. Прогар — Сурчин — Београд — Жарково — Железник — Моштаница, где је ступила у борбу на десном крилу 22 немачког корпуса. Трупе на мостобрану остале су до 17 октобра на достигнутим положајима, када су се српске трупе почеле повлачити, те су Аустријанци 17 октобра без борбе заузели с. Забреж, 18 Кртинску, а 19 октобра, такође без борбе, Обреновац.

19 — 20 октобар

После заузимања Обреновца формиране су две нападне колоне за надирање у правцу југа, и то: помоћна, десном обалом Колубаре на правцу Обреновац — Степојевац, а главна у правцу југоистока: Обреновац — Вранићи — Бељина. У том надирању, а после слабог отпора српских заштитница, корпус је 20 октобра избио на линију Конатица — Борак.

ЗАКЉУЧАК

Као што се из предњих излагања види, армиска група генералфелдмаршала фон Макензена извршила је успешно форсирање Саве и Дунава на великој дужини речног тока (око 250 км), углавном у две групе: главном снагом на фронту Смедерево — Рам, помоћном снагом на фронту Обреновац — Београд, са демонстрацијама из Босне, затим према Мачви, Молдави и Оршави и потпомогнута акцијом бугарске војске са истока.

За извршење форсирања били су осигурани сви услови: одлично командовање, које је било нарочито одабрано; тајност и брзина извршења, и велика надмоћност снага и материјалних средстава, нарочито у тешкој артиљерији и муницији. Врло брижљиво вршене су све припреме, а саме акције форсирања извођене су упорно и без обзира на губитке. У том погледу, у плану за извршење прелаза било је нарочито предвиђено да прелаз једног дела не сме зависити од прелаза на другом месту или од неуспеха на другом месту. Сваки је имао да изврши прелаз на

одређеном месту, не обазирајући се на суседе и да тежи да својим прелазом олакша прелаз суседу.

И поред успеле операције, форсирање је извршено са великим тешкоћама. Основни план операције правилно је замишљен. Целу операцију карактерише методичност и сигурност свих акција, те се због тога добија осећај да је напредовање било превише споро — за 14 дана пређено је 30 км (око 2 км на дан). Али су Аустријанци имали лоше искуство из 1914 године, те у овој офанзиви надирање није продужавано без подршке целокупне расположиве артиљерије, чак и најтежих калибара (305 мм). Ово је, због слабих путева, успоравало темпо операције.

Избор места прелаза код Једанаесте армије био је правилан, док је код Треће армије изабран главни правац напада, тј. место прелаза, на сам Београд. Заправо, на онај део фронта који је био најјаче утврђен и поседнут, што су скупо платиле трупе 8 и 22 корпуса. Да је прелаз код Београда успео, узрок је линиски распоред одбране Београда која је бранила саму обалу, док у дубини није било припремљених положаја, нити расположивих резерви. Зато се и десило да се један немачки пук 22 корпуса, самоиницијативно провукао неопажено кроз разбијени кордон одбране на самој обали и скоро без борбе заузео Баново Брдо — кључ одбране западног дела Београда. Ова иницијатива надокнадила је губитак времена 8 и 22 корпуса, одлучила судбину Београда и омогућила да се даља офанзива Треће армије благовремено настави у оквиру целокупне операције армиске групе Макензена.

Да је напад на Београд предузет ширим обухватом, тј. са местима прелаза ван Београда, вероватно губици би били мањи, а успех исти, ако не и већи, а и места прелаза преко Дунава била би повољнија него северно од Калемегдана. Нарочито карактеристичан пример слабог избора места прелаза био је код 8 корпуса, који је имао само једно место прелаза. (Са два места укрцавања и једним местом искрцавања — скица бр. 13). Овде је место укрцавања било удаљено од места искрцавања око 4 км, тако да је за једну туру превожења било потребно 4 часа. Губици у мостовом материјалу износили су код 22 корпуса 65%, а код 8 корпуса 50%.

Избор места прелаза код 19 корпуса у кишно јесење доба (што изгледа није узимано у обзир пошто су главна извиђања вршена у току лета), није срећно изабран, јер је цео корпус наишао на баруштине на десној обали Саве.

Т а к т и ч к о и з н е н а ђ е њ е п р е л а з а није постигнуто, јер је између артиљериске припреме и почетка форсирања био временски размак од 8—10 часова. Корисније би било, када је већ напад извођен са артиљериском припремом и ујутру, да

артиљериска припрема није престајала све до почетка искрцавања, у ком случају српска одбрана не би могла да се среди нити да буде тако жилава.

Садејство артиљерије са пешадијом у почетку форсирања уопште није било остварено, највише због слабе или никакве везе са искрцаним деловима. Сем тога, није се смело десити да искрцавање код 8, делимично и 22 корпуса, закасни сат, па и сат и по у односу на пренос артиљериске ватре у дубину. Ово је била последица централизованог командовања и непостојања везе. Од почетка прелаза требало је дати дивизијама целу формациску, па можда чак и део тешке артиљерије.

Садејство пешадије са рефлекторима није било организовано, зато се и десило да су аустриски рефлектори осветлили први талас 22 немачког корпуса, због чега је овај претрпео велике губитке.

Карактеристично је то да нападач, и поред техничке надмоћности и дуготрајних припрема и извиђања, ни на једном сектору није успео да неутралише српску артиљерију до почетка форсирања. Разлог томе је вешто маскирање српских артиљериских положаја и њихова честа промена.

Инжињериско обезбеђење офанзиве припремано је врло брижљиво, па ипак су настале крупне грешке у расподели пловних средстава. Тако је, на пример, одред генерала Сорсића за извођење демонстративног прелаза имао толико материјала за форсирање колико цео 22 немачки корпус, или 19 корпус имао је два пута више понтона и понтонирских чета на помоћном правцу Треће армије него цела Једанаеста немачка армија на главном правцу целе операције. У томе се донекле огледа нелојалност сарадње аустроугарске команде која је, без обзира на целокупне потребе, задржала за себе и непотребне мостове јединице и понтонирске чете, које су немачким јединицама недостајале.

За данашње појмове о форсирању неразумљиво је зашто Аустријанци нису користили моторне чамце за форсирање Дунава код Београда, чиме би убрзали превожење и смањили губитке. Аустријанци су имали око 20 моторних чамаца који се нису могли користити за први талас, јер је због дубине газа постојала могућност да наседну уз обалу. Али, ипак су их могли користити за теглење понтона чиме би скратили време превожења и штедели понтонире.

У почетку форсирања веза је била слабо организована на свима местима прелаза, а нарочито код 8 и 22 корпуса. Последица тога је била да је искрцана пешадија остала првог дана скоро без икакве артиљериске подршке.

Снабдевање је било добро планирано, али није успело, тако да су искрцани делови скоро на свима местима прелаза остали првог дана без муниције, јер су скоро сви понтони натоварени муницијом потонули, а војници првих таласа нису понели одређену количину од 150 метака са собом. До тога не би дошло да се са људством у сваком понтону носила потребна количина муниције за цео дан борбе.

Образовање складишта хране и муниције у непосредној близини места прелаза није се показало корисно. Команда групе армије претпостављала је да ће српска артиљерија у току 6 октобра бити уништена, што није било остварено. Српска артиљерија је на неколико места уништила складишта.

Евакуација рањеника код 8 и 22 корпуса могла је првог дана форсирања друкчије да се реши. Није се смело дозволити да маса рањеника лежи целог дана на самој обали без најхитније прве помоћи и да буде изложена јакој ватри браниоца.

Почетак форсирања био је правилно предвиђен, пошто скоро на свима местима прелаза поседнута и утврђена десна обала Саве и Дунава надвишава леву, те је форсирање требало предузети ноћу.

Почетак укрцавања трупа није добро организован, јер се код 8 и 22 корпуса задоцнило. Код 8 корпуса због неправилне планске таблице превожења, а код 22 корпуса због тешког прилаза ка месту прелаза.

План форсирања по таласима поремећен је скоро на сваком месту прелаза већ у првом таласу, а код доцнијих таласа није се могло више ни помислити да се пребацивање врши по планираним таласима, због великих губитака у материјалу и понтонирима. Зато је практичније да се за свако место прелаза одреде потребни капацитети превозних средстава, а превожење да се врши по редоследу јединица, с тим да се следећи таласи образују на полазној линији према броју враћених превозних средстава. Резерва у десантним средствима за прелаз постојала је, углавном, само код аустроугарских јединица. Попуна овим средствима вршена је тек другог дана.

У току целе операције подигнуто је 6 мостова. Време почетка подизања било је различито. Код 19 корпуса подизању мостова приступило се прерано, док није био осигуран ни ужи мостобран, тако да су мостови више пута били изложени директним погоцима српске артиљерије. Код Једанаесте армије подизање мостова предвиђено је прекасно, а и тада је одгођено због кошаве. Код и 8 и 22 корпуса мостови су подигнути благовремено, одмах после заузимања ужих мостобрана.

Одлука команданта Треће армије да главнину 19 корпуса пребаци на њен операциски правац у долину Колубаре преко

Београда била је правилна, само је то требало учинити 10 октобра, одмах па заузимању ширег мостобрана код Београда. У овом случају главнина 19 корпуса ступила би у дејство три дана раније.

Поучан је пример рад 4 корпуса Једанаесте армије који је другог дана форсирања прелаз вршио на два нова места, која раније нису била предвиђена, чиме је још више отежана српска одбрана, која је своје резерве морала да развлачи на више места.

За време самог форсирања отпочела је кошава, која је трајала око 14 дана, услед чега су на Дунаву отказала сва превозна средства сем пароброда и реморкера. У ондашње време метеоролошка служба још није могла да да прогнозу времена за дужи период. Данас се може предвидети време и за 14 дана, те код форсирања Дунава треба узимати у обзир метеоролошке услове. У противном, треба обезбедити сигуран пловни материјал (лађе и реморкере).

Код Срба је основна грешка била у линиском распореду снага дуж целог фронта, а сем тога, одбрана обично није била организована по дубини. Ако је нападач пробио кордон на самој обали, могао је лако да надире даље све до интервенције отсечних резерви, уколико их је било. Резерве су обично биле слабе. Например, код Одбране Београда од укупно 18 батаљона, 16 се налазило на самој обали, а свега два у резерви. Услед таквог распореда није било резерви за извођење већих и јачих противнапада. Делимични противнапади, у оквиру батаљона, вршени су уз слабу артиљериску подршку, а наилазили су на уређену артиљериску и митраљеску ватру, коју је могла неутралисати само сопствена артиљерија. Тако су многобројни противнапади прекаљених српских војника били унапред осуђени на неуспех.

Главна одбранбена линија спуштена је на саму обалу реке. Например, на Топчидерском отсеку (код Аде Циганлије) два и по батаљона распоређени су на самој обали и на острву, док отсечне резерве није ни било. Сасвим је други случај био код Прогара и Бољеваца, где се због самог тока реке Саве главна одбранбена линија морала повући даље од саме ивице обале, а одбранбени појас добио је већу дубину и Аустријанци нису успели да заузму ни прву линију.

Ноћни напади, који би једино у таквим приликама долазили у обзир, нису чешће предузимани због преморености трупа и повлачења на нове положаје.

Фортификациско уређење српских положаја није одговарало времену које се имало на расположењу. Објекти су били израђени углавном у типу пољске фортификације, а за 9 месеци могли су да се израде, ако не објекти сталног типа, а оно барем ојачаног, у ком случају би се фронт могао бранити са мање снага и оства-

рити јаче резерве. Положаји нису уређивани по дубини иако је за то било довољно времена.

Због свих тих пропуста и грешака, као и велике надмоћности нападача у артиљерији, рад српске војске 1915 године претставља пасивну маневарску одбрану, која је водила само поразу. Српска Врховна команда очекивала је помоћ од Савезника који нису ни дошли. Уместо да је као 1914, груписала јаке резерве за активно дејство, а саму обалу бранила слабијим снагама у добро утврђеним положајима, танка линија одбране прекинута је одједном на много места и више се није могло извршити прегруписавање снага у већем обиму, пошто су јединице свуда биле ангажоване у борби.

Низ делимичних напада доносио је само велике губитке — без победа. На тај начин, била је изгубљена вера у сопствену снагу и могућност да се ситуација поправи без доласка Савезника иако су за то постојале реалне могућности.

Литература:

1 — Велики рат Србије. Издање Главног Ђенералштаба бив. југ. в., књиге 8, 9, 10 — 1925/26.
2 — Прелаз 22 немачког резервног корпуса преко Саве код Београда од 7 до 10 октобра 1915 године, од Милана Раденковића, Ратник, свеска II, III и IV/1936.
3 — Операције око река, Марс, стр. 194—225.
4 — Борба око река, од Душана Божића, Ратник, свеска XII/1940.
5 — Прелаз аустроугарске 9 брдске бригаде од Беда фон Берхем, Ратник, свеска VI/1933.
6 — Критички поглед на операције Треће српске и Једанаесте немачке армије од 6 до 26 октобра 1915 године, Ратник, свеска I и II/1936.
7 — Насилни прелаз преко реке, од Душана Божића, Инжињериски гласник, свеска I/1937.
8 — Kampf um Flüsse, dr. Oskar Regele, — 1925.
9 — Борбе око река, од Шилдбаха — 1928.

ФОРСИРАЊЕ ДУНАВА КОД СВИШТОВА НОВЕМБРА 1916 ГОДИНЕ

Форсирање Дунава у новембру 1916 године које је извршила армиска група маршала Макензена (комбинована од Немаца, Аустријанаца, Бугара и Турака) спада у ред врло интересантних операција у Првом светском рату. Припреме за ово форсирање трајале су око 3 месеца. До почетка пребацивања морало се претходно овладати острвом Цингинареле и одатле форсирати реку једним делом снага. Овде је учествовала аустроугарска и немачка речна флотила; први пут су коришћени моторни чамци у већем броју и објекти речне пловидбе (реморкери, шлепови и бродови). Помоћу раније припремљених чланака подигнут је преко главног рукавца тешки мост система „Херберт“. За савлађивање рукаваца

на другој обали били су припремљени понтонски паркови који су требали да се превезу бродовима одмах за првим деловима. Због велике ширине реке, као и због магле, форсирање је извршено без артиљериске припреме. Сама организација и техника извршења прелаза веома је интересантна и била је предмет многих студија после Првог светског рата. Зато је и данас од интереса детаљнија анализа овог форсирања, нарочито ако се врши са гледишта савременог форсирања великих река.

Општа ситуација и претходне акције (скица 14)

27 августа 1916 године Румунија је ступила у рат на страни Антанте и тиме је Дунав престао да буде пут за снабдевање Бугарске и Турске из Аустрије и Немачке. Румунија је почела рат упадом у Трансилванију угрожавајући десни бок Источног фронта Централних сила, али је после првих успеха, крајем септембра, напредовање румунских трупа заустављено.

1 септембра Бугарска је објавила рат Румунији. Тога дана армиска група маршала Макензена (Трећа бугарска армија, 6 турски корпус и 217 немачка дивизија) предузела је офанзиву у Добруџи.

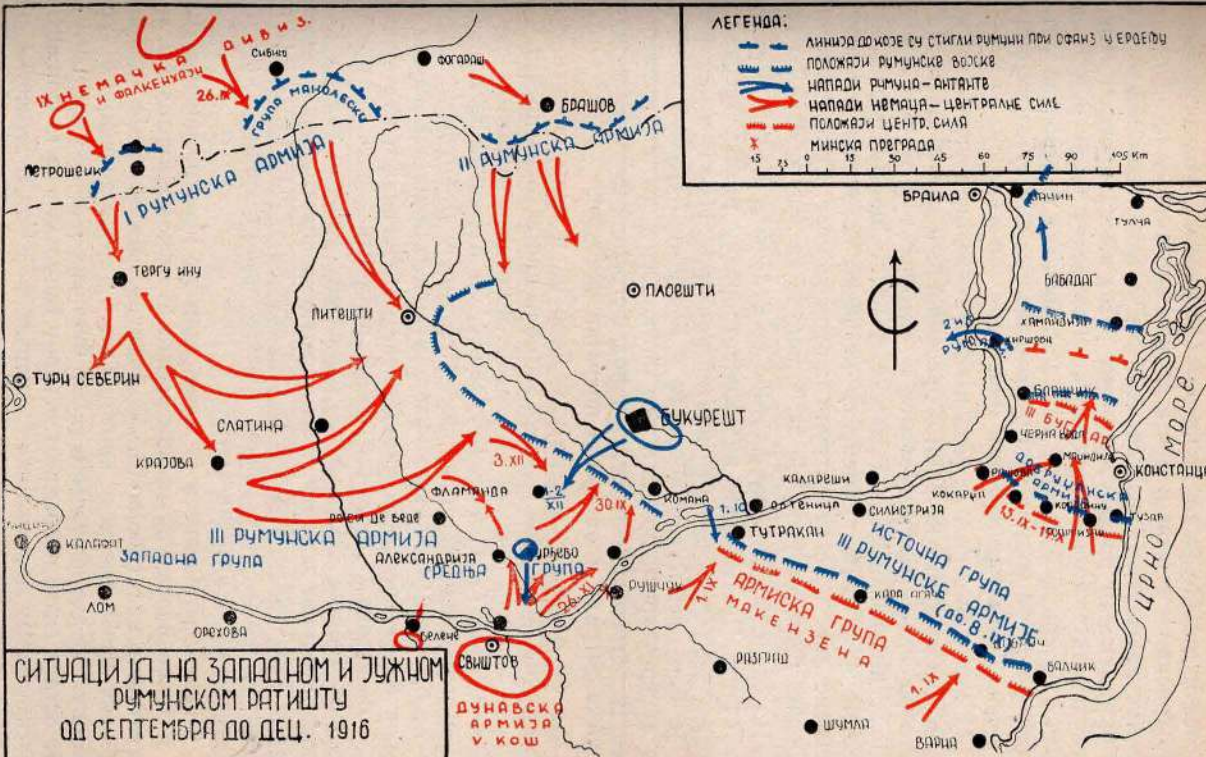
После јачих борби код Тутракана (6 септембра), код Добрича и Кара-Агача, Макензен је 15 септембра одбацио Румуне ка утврђеној линији: с. Рашова — Кокарџа — Кобадин — Топроизар — Тузда. У овој бици у Добруџи која се водила од 16 — 20 септембра, а у којој се нарочито одликовала Прва српска добровољачка дивизија[11]), сломљена је нападна снага Треће бугарске армије, која је била приморана да до 19 октобра остане у одбрани.

30 септембра Добруџанска армија предузима офанзиву против ослабљене Треће бугарске армије у тежњи да је одбаци испред утврђене линије Кокарџа — Кобадин. Ова офанзива је обустављена 6 октобра због пораза Прве румунске армије у Ердељу и неуспеха Треће румунске армије у прелазу Дунава код Рахова.

Једновремено са офанзивом Добруџанске армије требало је да форсира Дунав Трећа румунска армија између Тутракана и Рушчука, са задатком да дејствује у позадину непријатељске армије у Добруџи. 10 румунска дивизија почела је прелаз преко Дунава 1 октобра у 4 часа. Одбацивши слабе бугарске делове, пребачене румунске трупе овладале су десном обалом Дунава и

---

[11]) У саставу 47 руског корпуса била је Прва српска добровољачка дивизија, која је у току 19 и 20 септембра код Кокарџе отсудно потукла јачу непријатељску групу, одбацивши је са положаја и наневши јој огромне губитке. Овим својим успехом она је створила озбиљну кризу код непријатеља.

СИТУАЦИЈА НА ЗАПАДНОМ И ЈУЖНОМ РУМУНСКОМ РАТИШТУ ОД СЕПТЕМБРА ДО ДЕЦ. 1916
ЛЕГЕНДА:
ПОЛОЖАЈИ РУМУНСКЕ ВОЈСКЕ
НАПАДИ РУМУНА—АНТАНТЕ
НАПАДИ НЕМАЦА—ЦЕНТРАЛНЕ СИЛЕ
ПОЛОЖАЈИ ЦЕНТР. СИЛА
МИНСКА ПРЕГРАДА
IX НЕМАЧКА ДИВИЗ.
И ФАЛКЕНХАЈН
ГРУПА МАНОЛЕСКУ
I РУМУНСКА АРМИЈА
II РУМУНСКА АРМИЈА
III РУМУНСКА АРМИЈА
ЗАПАДНА ГРУПА
СРЕДЊА
ИСТОЧНА ГРУПА III РУМУНСКЕ АРМИЈЕ
АРМИСКА ГРУПА МАКЕНЗЕНА
ДУНАВСКА АРМИЈА V. КОШ
III БУГ. АРМ.
ЦРНО МОРЕ
БРАШОВ
ПЛОЕШТИ
ПИТЕШТИ
ТУРН СЕВЕРИН
СЛАТИНА
КРАЈОВА
БУКУРЕШТ
ФЛАМАНДА
АЛЕКСАНДРИЈА
КАЛАФАТ
ЛОМ
ОРЕХОВА
СВИШТОВ
ТУТРАКАН
СИЛИСТРИЈА
КАЛАРЕШИ
КОНСТАНЦА
БРАИЛА
БАБАДАГ
ШУМЛА
ВАРНА
БАЛЧИК
ПЕТРОШЕНИ
ТЕРГУ ЖИУ

Скица 14

утврдиле се. Под њиховом заштитом почело је подизање моста у 5 часова и трајало је до 19 часова (14 часова). Мостоградња је много трпела од дејства непријатељских монитора.

Аустроугарска Дунавска флотила у Беленском Каналу, на вест о румунском прелазу, упућена је ка месту прелаза. Мониторска дивизија, која се пробила кроз запречну ватру румунских обалских батерија, стигла је на место прелаза и отворила артиљериску ватру на мост, а друге две дивизије, које су касније стигле, вршиле су напад пловним минама.

И поред тога што је веза између обала била угрожена, командант Треће румунске армије пребацио је и део 21 дивизије и 2 октобра проширио мостобран. 3 октобра ујутру, Бугари су отпочели противнапад од Рушчука. Ову су акцију помагали и монитори. 4 октобра пуштене су низводно ка мосту две упола потопљене лађе које су потпуно порушиле мост. Само мањи део румунских јединица успео је да се повуче на леву обалу Дунава.

По одласку Дунавске флотиле из Беленског Канала, Румуни су са острва Цингинареле положили троредну минску заграду и на острву поставили 6 оруђа против монитора. На тај начин флотили је био онемогућен повратак у Беленски Канал. 8 октобра један аустроугарски полубатаљон, потпомогнут са два монитора, заузео је острво Цингинареле, и под његовом заштитом скинута је минска заграда и омогућен повратак флотиле.

Да би олакшао ситуацију у Добруџи и привукао непријатељске трупе, Макензен је за 24 октобар пројектовао прелаз Дунава код Свиштова у циљу заузимања Зимнице и извођење једног коњичког рејда (упада) ка Букурешту. За извршење овога учињене су и одговарајуће припреме. Међутим, у Добруџи је у времену од 19 — 21 октобра заузета утврђена линија Кокарџа — Тузда, а 23 октобра овладано је линијом: Черна Вода — Меџидија — Констанца. Добручка армија приморана је на повлачење у северну Добруџу. После тога, Макензену је било наређено да у Добруџи остави заштиту, а да са главним снагама пређе Дунав у рејону Рушчука и да наступа ка Букурешту у циљу садејства са Деветом немачком и Првом аустроугарском армијом које су дејствовале кроз Трансилванију.

9 новембра Макензен је лично извршио рекогносцирање Дунава и донео одлуку да главни прелаз буде код Свиштова, а демонстративни код Никопоља. У Добруџи, Макензен је оставио ослабљену Трећу бугарску армију (две бугарске дивизије, 6 турски корпус од две дивизије и једну бугарску коњичку дивизију), док је остале снаге пребацио у северну Бугарску где је формирао Дунавску армију под командом генерала фон Коша. Дунавска армија била је следећег састава: 217 немачка дивизија, Комбинована

немачко-бугарска дивизија, 1 и 12 бугарска дивизија, 26 турска дивизија, Коњичка дивизија (немачко-бугарско-турска).

Од артиљерије је било 56 батерија састављених од разних оруђа: брдских, пољских хаубица, обалских, противавионских и оруђа велике моћи (два 305 мм, једно 350 мм и два од 420 мм).

Од инжињерије било је: 8 пионирских чета (4 аустроугарске, 3 бугарске и 1 немачка), 3 понтонирске чете за тешке мостове (аустроугарске), 2 веслачка понтонирска вода од по 70 војника и 1 марински веслачки одред од 300 војника. Сем тога, било је и једно одељење рефлектора.

Аустриска Дунавска флотила (12 монитора, 4 патролна чамца, 3 оклопна пароброда, једно одељење од 13 пловних објеката за постављање и чишћење мина — драгера) и немачка флотила (1 топовњача и 10 моторних чамаца), такође су учествовале у операцији.

Од средстава за прелаз располагало се са: 15 аустроугарских мостових тренова, 1 немачким корпусним, 1 немачким и једним бугарским дивизиским мостовим треном и мостовим парком „Херберт" за подизање тешког моста у дужини од 1.500 м. Сем тога, било је 8 моторних чамаца, 6 скела са парном вучом (свака по један реморкер и 4 шлепа) и два пароброда за превлачење навоза (пристаништа). У мостовом парку „Херберт" било је 80 петоделних лађица носивости од по 45 тона и 4 пароброда за вучу чланака.

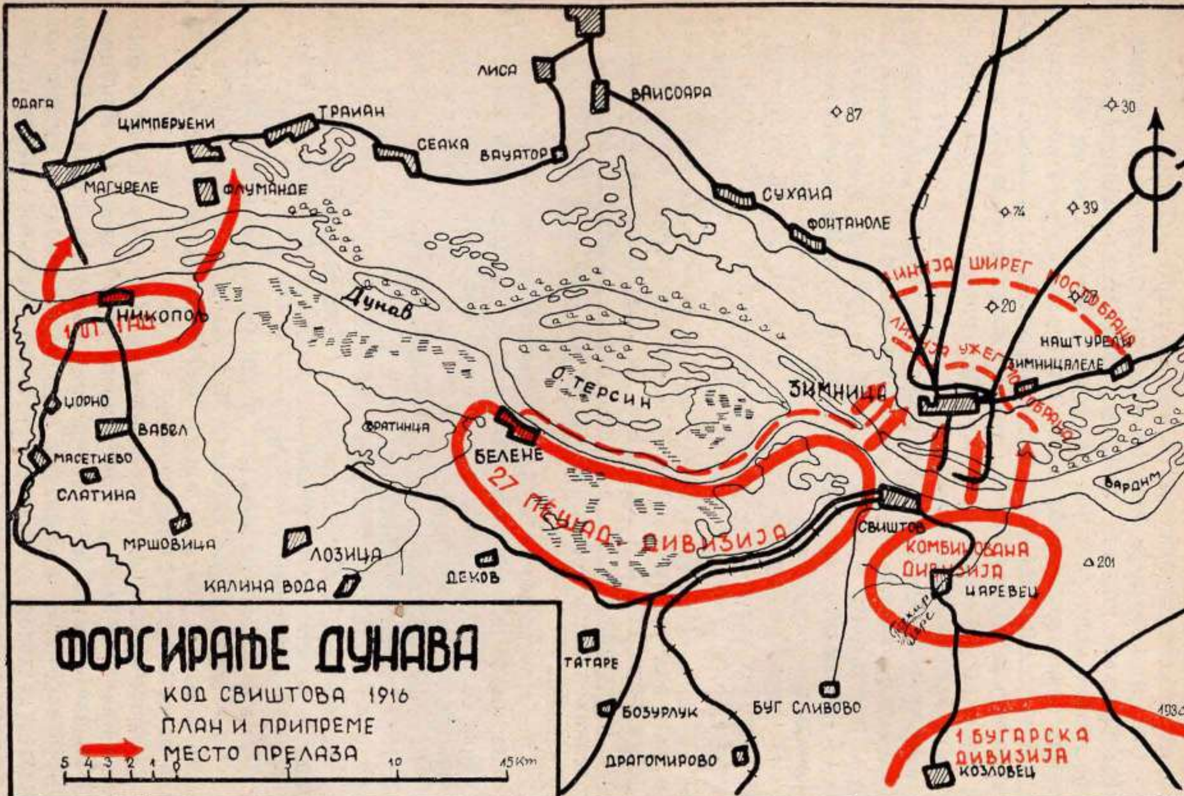
Гро артиљериских и инжињериских јединица, а поготову флотила, имало је велико искуство у форсирању великих река, јер је већина од њих учествовала у јесењим операцијама 1915 године при прелазу Саве и Дунава.

Румуни су имали према овој армији следеће снаге: на обали Дунава, на отсеку код Зимнице, 2 батаљона резервне војске, 1 батаљон у Фуркулешти, 2 коњичка пука у Брагадирулу и остатак коњичке дивизије у Александрији. Код Букурешта биле су у формирању 2 дивизије. Од артиљерије имали су 4 батерије (3 лаке и 1 тешка) код Зимнице и Фантанеле.

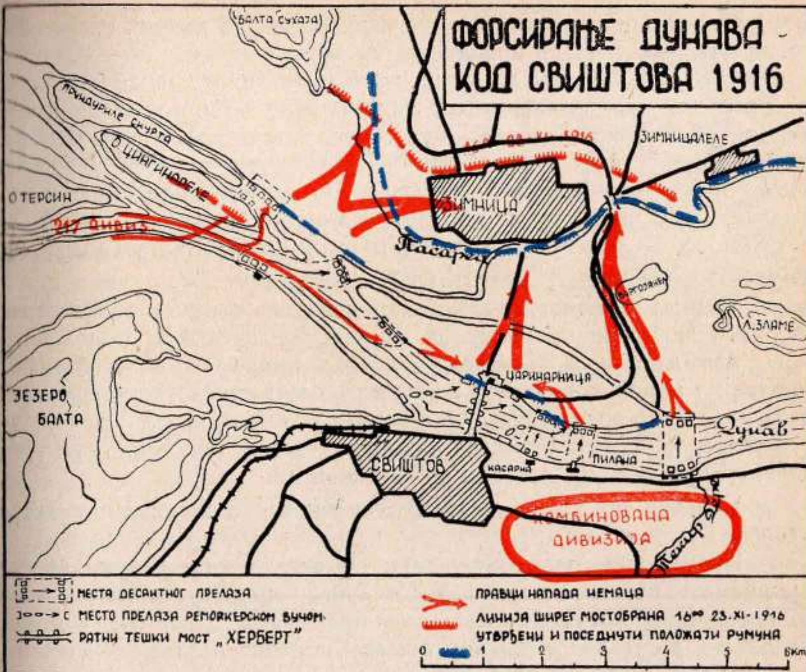
План за форсирање и припреме (скице 15, 16)

На основу одлуке маршала Макензена од 9 новембра и заповести команде Дунавске армије од 18 новембра форсирање је имало да се изврши 23 новембра.

Главни прелаз био је предвиђен код Свиштова. Овде је форсирање имала да изврши: Комбинована и 217 дивизија. Комбинована дивизија имала је да се пребаци код ушћа рукавца Братул — Бујореско (главном снагом источно, а слабијом западно од ушћа) са задатком да надире источно од Зимнице. Места укрцавања предвиђена су код Касарне, Пилане и ушћа реке Текир Дере. За техничког руковаоца прелаза био је одређен аустроугарски

ФОРСИРАЊЕ ДУНАВА
КОД СВИШТОВА 1916
ПЛАН И ПРИПРЕМЕ
МЕСТО ПРЕЛАЗА
5 4 3 2 1 0 5 10 15 Km
ОДАГА
ЦИМПЕРУЕНИ
ТРАИАН
ЛИСА
ВАИСОАРА
СЕАКА
ВАУАТОР
МАГУРЕЛЕ
ФЛУМАНДЕ
СУХАИА
ФОНТАНОЛЕ
87
30
39
20
С
Дунав
НИКОПОЉ
О. ТЕРСИН
ЗИМНИЦА
ЛИНИЈА ШИРЕГ МОСТОБРАНА
ЛИНИЈА УЖЕГ МОСТОБРАНА
НАШТУРЕЛЕ
ЗИМНИЦАЛЕЛЕ
ЦОРНО
ВАВЕЛ
МАСЕТНЕВО
СЛАТИНА
МРШОВИЦА
ФРАТИНЦА
БЕЛЕНЕ
27 ПЕШАД. ДИВИЗИЈА
СВИШТОВ
КОМБИНОВАНА ДИВИЗИЈА
ЦАРЕВЕЦ
ВАРДИМ
201
ЛОЗИЦА
КАЛИНА ВОДА
ДЕКОВ
ТАТАРЕ
БОЗУРЛУК
БУГ СЛИВОВО
ДРАГОМИРОВО
193
1 БУГАРСКА ДИВИЗИЈА
КОЗЛОВЕЦ

Скица 15

Скица 16

пуковник Мик коме су стављене на расположење 3 бугарске и 1 аустроугарска пионирска чета, одред веслача са немачким корпусним мостовим треном, 5 аустриских мостових тренова и 4 моторна чамца. Цела дивизија требало је да се пребаци у 7 тура. Сем тога, било је предвиђено да се после пребацивања првог таласа 217 дивизије (скелама од Шлипова), 4 скеле пребаце на отсек Комбиноване дивизије.

217 дивизија имала је да се пребаци код острва Цингинареле, западно од острва Бујореску, са задатком да заузме Зимницу са југозапада. Место укрцавања за један део трупа било је острво Цингинареле (ради чега је оно заузето још 18 октобра), а за остатак код с. Белене. За техничког руковаоца прелаза био је одређен аустроугарски генералмајор Когл коме је било стављено на расположење: 3 пионирске и 3 мостове чете (понтонирског батаљона за тешке мостове мајора Вучинића) са 10 аустриских мостових тренова, 4 моторна чамца, 6 скела од шлепова са парном вучом, парк за тешке мостове „Херберт“ и 2 пароброда са већим

бројем пристанишних штекова за искрцавање са парних скела. Дивизија је имала да се пребаци у 12 тура.

Обе дивизије имале су да избију на линију к. 20 — окука р. Братула — југозападно од Зимницалеле — источно од цркве код ж. ст. Зимница — к. 61 где су требале да се утврде и образују ужи мостобран. Прва бугарска дивизија требала је да се пребаци иза Комбиноване дивизије. По њеном пребацивању све три дивизије имале су да избију на линију: Наструрелу — к. 35 — Конако — Фантина — источни угао језера Балта Сухаја, на њој да се утврде и образују шири мостобран.

У циљу демонстрације, један пешадиски пук и један артиљериски дивизион имали су да изврше прелаз код Никопоља.

Артиљерија и Дунавска флотила имале су да потпомажу прелаз по нарочитом плану, с тим што артиљериска припрема прелаза није била предвиђена. Артиљерија је имала задатак да ватром тешких и најтежих батерија подржи дејство јединица на месту главног пробоја, на источној ивици Зимнице.

Почетак прелаза био је предвиђен за 23 новембар у 16.15 часова.

Према овом плану извршени су детаљни прорачуни за све припреме и извршење прелаза. У случају врло густе магле, била је предвиђена могућност одлагања превожења. Превожење првих таласа имало је да се изврши помоћу понтона веслањем, а следећих помоћу понтона које вуку моторни чамци и помоћу скела направљених од шлепова. За време превожења, а у време које одреди командант 217 дивизије, требало је да се поставе 4 пристанишна штека, и то: код ж. ст. Свиштов, Кланице и два на крајевима острва Бујореску. За прелаз рукавца Братул Бујореско и потока Пасареја, на левој обали, било је предвиђено придавање лаких мостових тренова Комбинованој и 217 дивизији са задатком да поставе брзе мостове на Братул Бујореску источно од друмског и западно од железничког моста и преко Пасареја јужно од к. 61.

Према овом плану Дунавске армије, команде Комбиноване и 217 дивизије израдиле су своје планове и поднеле их команданту армије на одобрење. Уз дивизиску заповест био је приложен и план превожења у виду прегледа (прилог бр. 2).

Нарочита пажња била је посвећена путевима. Израђен је потпуно нов део пута који је обилазио Свиштов са југа, а сви остали путеви који су водили од Свиштова били су маскирани стабљикама од кукуруза до на 3 км удаљености од Дунава. Да би се спречила лупа код привлачења паркова из Белене у Свиштов, све улице којима су пролазила кола са материјалом биле су застрте сламом. Материјал је истоварен у багремару источно од Сви-

штова, а понтони су ноћу привлачени колским траповима до полазне линије. Точкови кола омотавани су крпама; на сва места која би могла да изазову звук стављене су крпе или слама; прибор за веслање (весла и метални веслокраци) ношени су на рукама итд. Сав материјал је смештен иза кланице, шупа и зграда и маскиран помоћу кукурузовине или асура. Пролаз је на овим местима био забрањен.

Телеграфско-телефонска мрежа била је разграната по целом фронту и тиме је била осигурана вишеструка веза између појединих команди. За везу преко Дунава, код царинарнице је било припремљено 7 пари каблова, од којих су 4 пара била намењена артиљерији, а 3 дивизијама првог ешелона.

Подела материјала по јединицама извршена је 18 новембра.

У погледу употребе артиљерије извршене су следеће припреме: 15 батерија које су се раније налазиле у саставу Дунавске одбране, остало је на својим ранијим положајима, одакле су биле извршене и припреме за гађање. 8 тешких батерија, које су стигле крајем октобра и почетком новембра, постављено је на ватрене положаје, али се, ради тајности, нису одавале ватром. 33 батерије доведено је 16 новембра сувим из Добруџе у рејон Свиштова. Сва артиљерија стављена је под команду команданта 1 тврђавског артиљериског пука. Он је са командантом армије, командантима дивизија, командантима пионирских група (техничким руковаоцима прелаза) и командантом флотиле учествовао у рекогносцирању, којом приликом су утврђени борбени задаци артиљерије, извршена њена подела и снабдевање муницијом, одређена средства за везу и извиђање циљева.

16 новембра штабови артиљериских јединица изведени су на терен ради упознавања са планом рада. Оруђа су постављена на ватрене положаје тек ноћу 21/22 новембра. Две батерије са муницијом пребачене су на острво Цингинареле. Један пољски дивизион код с. Белене био је спреман за брзо пребацивање на другу обалу.

Муниციски депои били су устројени у Виоли, Драгомирову и јужно од Свиштова. Од муниције, на ватреним положајима, било је: по 1.000 зрна на сваку пољску и хаубичку батерију; 800 за бугарска оруђа 100 и 120 мм; 600 на сваку тешку хаубичку батерију; 300 на сваку мерзерску батерију и батерију 150 мм; 200 на сваку батерију 305 мм; 100 на сваку батерију 420 мм; и по 83 зрна на батерију 360 мм. Две лаке хаубичке батерије имале су још и по 500 метака са бојним отровима. Муниционе колоне биле су пуне, а батерије и попуњујући делови празни, јер су се при промени ватрених положаја требали снабдети из батериских положаја.

ПРЕГЛЕД ПРЕВОЖЕЊА

Ешелон	ТРУПЕ	Припремни положај		Превозна средства
		Време	Место	
1а	Резервни ловачки батаљон; људство извиђачких патрола 1 дивизиона 65 пољ. артиљериског пука; сигнално одељење; 40 јуришних лествица; 16 летећих мостова	22 XI 15 часова	Белене	шест мостових јединица (30 понтона)
1б	Штаб 18 ландвер бригаде; 10 осматрача 6 и 8 батерије 65 арт. пука; 100 пионира 17 рез. пионирске чете; једно телефонско одељење са речним каблом.	"	"	8 понтона 47 рез. дивизије мостовог трена
2а	7 рез. ловачки батаљон (без једне чете); штаб ловачког пука	"	"	три мостове јединице са три превозна чланка и три моторна чамца
2б	1 чета 7 рез. ловачког батаљона са три митраљеза; 60 пионира 17 рез. пионирске чете; једно телефонско одељење.	"	"	Једна мостова јединица са једним мостовим чланком; један мостови чланак
3	9 резервни ловачки батаљон	23 XI 1 час	Јужни излаз из Белене	од 2а и 2б
4	Штаб пука и 1 батаљон 22 ловачког пука	"	"	од 1а

217 ПЕШАДИСКЕ ДИВИЗИЈЕ

Одлазак		Искрцавање		Поступак и намена превозних средстава по искрцавању	Напомене
Време	Место	Време	Место		
22 XI 16 час.	Белене	23 XI 17.30 час.	Цингинареле	назад ка јужној обали, ка стражари за 4 ешелон	за време ноћи на острву Цингинареле
23 XI 6.30 час.	Цингинареле	23 XI у 6.30 час.	наспрам источног дела Цингинареле		
као и код ешелона 1а	као и код ешелона 1а	као и код ешелона 1а	као и код ешелона 1а	за прво време остаје на искрцном месту	»
22 XI 16 час.	Белене	22 XI у 17.30 час.	југо-источни врх Персина	као код ешелона 1а за 3 ешелон	ноћ на Персину
23 XI 6 30 час.	Југоисточ. врх острва Персин	23 XI 6.55 час.	према источном делу Цингинареле		
као код ешелона 2а	као код ешелона 2а	као код ешелона 2а	као код ешелона 2а	»	»
		23 XI у 7.30 час.	западни део острва Бујореску		
23 XI 8 час.	стражара	23 XI у 8.30 час.	према источном делу Цингинареле	назад: материјал од ешелона 2а ка стражари за 6 ешелон, а онај од ешелона 2б ка Цингинареле (јужна ивица) за 5 ешелон	ноћни марш Белене-стражара
23 XI 8.15 час.	»	23 XI у 8.45 час.	»	као код ешелона 1б	»

Ешелон	ТРУПЕ	Припремни положај		Превозна средства
		Време	Место	
5	Штаб и 2 чете 2 граничног ловачког батаљона са 4 митраљеза	—	—	од 2б
6	Остатак ловачког пука; пешадиска муниција; санитетски материјал; болничка чета	као 4 ешелон	као 4 ешелон	од 2а
7	2 и 3 батаљон 22 ловачког пука; мостови материјал рез. дивиз. мостовог трена; препреке за брзу препреку од жице; бодљикава жица и коље	23 XI 5 часова	Белене	парна скела
8		—	—	2 парна навоза
9	2 батерије 1 дивизиона 65 пољ. арт. пука; 2 коњичке официрске патроле; 1 телефонска получета; 237 болничарска чета	»	»	2 парне скеле
10	1 батерија 1 дивизиона 65 артиљ. пука; лака мунициона колона	23 XI 6 часова	»	3 парне скеле

Напомена: ешелон је одговарао садашњем појму таласа (тј. људ-

Одлазак		Искрцавање		Поступак и намена превозних средстава по искрцавању	Напомена
Време	Место	Време	Место		
23 XI 9 час.	јужна ивица Цинги-нареле	23 XI 10 часова	»	»	досада посада острва
23 XI 9 час.	стра-жара	»	»	»	као 3 ешелон
23 XI у 6.30 часова	Белене	чека на уговореном месту у Белене-Каналу	чека на уговореном месту у Белене-Каналу	накнадно ће се наредити	
23 XI 6.35 час.	»	»	»	ка утврђеним укрцним и искрцним местима	—
биће накнад-но наре-ђено	биће накнад-но наре-ђено	биће нак-надно на-ређено	биће нак-надно на-ређено	по искрцава-њу, ка Гол-чевој дивизији	—
»	»	»	»	»	—

ство и средства која се пребацују у једној тури).

Специјалном артиљериском заповешћу од 19 и 20 новембра било је регулисано дејство артиљерије. Прелаз је требало да отпочне без артиљериске припреме. Било је предвиђено да оруђа флотиле и најистакнутије пољске батерије, као и оне које су већ биле регулисале своју ватру, одмах ућуткају румунске батерије чим ове буду покушале да спрече превожења. Главни артиљериски циљеви били су батерије и осматрачнице које су биле откривене из ваздуха. 21 новембра је наређено да се артиљериска ватра отвори тек кад на понтоне или на искрцану пешадију буде отворена непријатељска ватра.

Пешадиски пукови 217 дивизије, која је превожена из Добруџе, прикупљени су половином новембра на просторију Бугарско Сливово — Лозица — Левски. У састав ове дивизије ушао је један батаљон граничара који је био распоређен дуж Дунава. Овај батаљон је, 19 новембра, овладао острвима Цингинареле и Прундуриле Скурта, а једном четом и острвом Персин. Поред тога, запосео је десну обалу Дунава код с. Белене. 20 новембра пешадиски пукови су изведени на линију Татаре — Лозица. Преостало време искоришћено је за попуну муниције, дотеривање спреме и извођење вежбе у укрцавању и искрцавању. Пешадиске јединице биле су нарочито добро снабдевене ручним бомбама, ракетама и барјачићима за обележавање предње линије. Да би се што боље упознали са условима прелаза, сви пешадиски команданти, закључно са командантима батаљона, прешли су 18 новембра на острво Цингинареле одакле су извршили извиђање места прелаза. 22 новембра пред мрак кренули су први батаљони ка местима укрцавања код с. Белене.

Пешадија Комбиноване дивизије није била у тако повољним условима и није извршила такву припрему. Њени пешадиски пукови прикупили су се тек 22 пред мрак између ушћа Текер Дере и Свиштова. Митраљези ових пукова (око 20), били су распоређени дуж Дунава, од Свиштова до ушћа р. Текер Дере, да би заштитили превожења.

Пешадија Прве бугарске дивизије стигла је 21 на просторију Пиперково — Караманово — Козловец. Њој је било наређено да до 9 часова 23 новембра буде спремна за пребацивање.

Све припреме и довођење јединица вршене су ноћу или по магли. Становништво из Свиштова благовремено је евакуисано. Саобраћај на води био је под јаком контролом. Дан и час прелаза саопштен је 20 новембра само вишим командантима, тако да је владало уверење да је успех операције сигуран, пошто је остварена потпуна тајност претстојеће акције.

Иврешење форсирања (скице 14 и 16)

Претходно превожење делова 217 дивизије на острва отпочето је по плану превожења 22 новембра око 17 часова. Иако је

поступак при превожењу био до танчина регулисан, ипак је приликом извршења дошло до већих отступања. Пре свега, није тачно прорачуната носивост пловних средстава, па је један део трупа остао неукрцан. Приликом отискивања, као и за време превожења, дошло је до нереда због јаке магле, тако да се једна група понтона почела растурати још при поласку. Неколико понтона је целу ноћ лутало по Дунаву, а потом су случајно пристали на левој обали баш у близини одређеног места искрцавања. Један део понтона наишао је на моторне чамце флотиле и ови су их одвукли на острво Цингинареле, а један део понтона је вода однела до Свиштова где су поново пристали на десну обалу. Пошто код пребачених делова није било ниједног вишег команданта, па ни команданата батаљона, ово отступање од плана није запажено код виших штабова. Оперативни део штаба 217 дивизије дошао је на командно место тек 23 новембра у 3.30 часова и није пратио догађаје. Штаб Дунавске армије био је ноћу 22/23 новембра на командном месту. Око поноћи чуло се пушкарање на Дунаву и кад је штаб армије тражио извештај о томе шта се дешава, сазнао је да се на острву Цингинареле налази само део трупа које су требале да се искрцају још претходног дана.

23 новембра 1916, према плану, монитори су ујутру требали да заузму одређена места. Пошто је јака магла присилила мониторе на повратак у Белене, командант армије је одлучио да се прелаз одложи. Ово наређење за одлагање прелаза стигло је благовремено на места укрцавања Комбиноване дивизије, док је код 217 дивизије стигло неколико минута после отискивања. Штаб армије био је брзо упознат са овим непријатним стањем и будно је пратио развој догађаја на румунској обали. Од официра који је превозио трупе са острва Персин, а који се повратио са празним понтонима код карауле да би превезао следећи талас, сазнало се да су се трупе искрцале на леву обалу не наишавши на отпор. Међутим, штаб армије је и даље остао при одлуци да се прелаз одложи. На левој обали и на острву Бујореску било је искрцано око 600 војника са 7 митраљеза.

Кад се магла мало разредила, испловили су монитори и распоредили се по групама код острва Цингинареле, према царинарници и ушћу рукава Бујореску. Једна група монитора са помоћним пловним објектима крстарила је по Дунаву код узводног дела острва Прундуриле Скурта и острва Персин са задатком да уклања мине и друге предмете које би Румуни пуштали низ Дунав.

У 8.40 командант армије је издао наређење да се прелаз продужи.

Одмах по пријему наређења за продужење превожења отиснули су се понтони са првим таласом Комбиноване дивизије. Овај се талас, не узнемираван од непријатеља, искрцао са једном

групом наспрам ушћа реке Текер Дере, а са две групе на острву Бујореску. Прва група је кренула у правцу железничке пруге, а друге две овладале су царинарницом и мостом преко рукава Бујореску. Малобројни непријатељ, после незнатног отпора, повукао се ка главном положају. На друму царинарница — Зимница, у близини моста преко Бујореску, ови су делови ухватили везу са јединицама 217 дивизије. У висини рукавца Бујореску пешадија Комбиноване дивизије сачекала је пристизање следећих таласа. Официрске патроле, које су биле упућене да пронађу пролазе кроз мочварно земљиште и да извиде непријатељски главни положај, дочекане су јаком блиском ватром са главног положаја. Око 14.30 кренула је целокупна пешадија ове дивизије у напад на непријатељски главни положај. Напад је потпомагала артиљерија, нарочито она са десне обале. Осматрање дејства артиљерије било је тешко због магле, те артиљериска ватра није била ефикасна. До тога времена на отсеку ове дивизије положена су два дупла кабла преко Дунава, па су пребачени делови имали добру везу са штабом дивизије и командом артиљерије. У међувремену пешадија 217 дивизије продрла је у Зимницу, што је пешадији Комбиноване дивизије омогућило да овлада непријатељским главним положајем и да, око 16 часова, избије на линију мостобрана к. 20 — североисточна ивица Зимнице.

Следећи таласи 217 дивизије искрцали су се неометано од непријатеља благодарећи магли и заштити раније пребачених делова.

До подне положен је други кабл преко рукава Дунава, између острва Цингинареле и леве обале. У 10.30 часова пешадија је била спремна за напад на непријатељски главни положај. У првом борбеном реду налазио се ловачки пук са полубатаљоном ловаца граничара на левом крилу. За време напада непријатељ је давао јак отпор, нарочито према деснокрилном батаљону за време овлађивања мостом на потоку Пасареа. Остали батаљони нису наишли на јачи отпор. Око 13 часова заузет је непријатељски главни положај (десна обала потока Пасареа). Надирање је продужено кроз Зимницу и око 14.30 јединице су избиле на предвиђену линију мостобрана. Румунски противнапад на лево крило 217 дивизије остао је без успеха.

Искрцавање првих топова на леву обалу Дунава извршено је тек око 17 часова. Рад на изради навоза за искрцавање артиљерије почео је у 13.30 и трајао је више од 4 часа. Први дивизион, који је био пребачен, био је спреман да отвори ватру са западне ивице Зимнице тек око 23 часа.

По завршеном превожењу пешадије Комбиноване дивизије, око 12.30 часова, требало је да отпочне пребацивање пешадије Прве бугарске дивизије. Пошто су Бугари одбили да прелазе пон-

тонима, команда армије је наредила да се пребацују скелама од шлепова. Због лутања по магли и дугог рада на постављању штекова прелаз Прве дивизије је закаснио и до 21 час било је пребачено свега 6 бугарских батаљона. Даље пребацивање Бугара одложено је за сутрадан, јер су Бугари одбили да се пребацују у току ноћи.

У току 23 новембра вршене су разне демонстрације које су се, углавном, ограничавале на артиљериску ватру. Код Никопоља је у демонстрацији учествовао један пешадиски пук са три батерије и нешто пионира, а требало је да узму учешћа и два монитора и један патролни чамац. Због магле, ове су јединице стигле касно, те је заузето само једно острво, а искрцавање на леву обалу одложено је за следећи дан. Мада ове демонстрације нису изведене по замишљеном плану, ипак су постигле циљ, јер Румуни нису успели да одреде где је место главног прелаза.

Крајем дана штаб Дунавске армије сматрао је да је прелаз успео (било је пребачено 17 батаљона са великим бројем митраљеза и 12 топова), те је за сутрадан наредио проширење мостобрана.

Подизање моста није могло почети овог дана због густе магле која је владала преко целог дана па пароброди нису смели да напусте своја сидришта код с. Белене.

24 новембар. У току ноћи Румуни су успели да привуку извесне снаге са суседних отсека (око 4 батаљона) и коњицу која се налазила код Александрије. Са овим појачањима, у 8 часова, предузет је противнапад, и то у време када је нападач отпочео са ширењем мостобрана. Пошто су пребачене снаге Дунавске армије биле бројно надмоћније и нарочито снажно потпомогнуте својом артиљеријом, румунски противнапад није успео. Пешадија Комбиноване и 217 дивизије овладала је линијом висова 1 — 1,5 км северно од Зимнице, а делови Прве бугарске дивизије успели су да заузму Зимницалеле.

Овога дана пре подне продужено је најинтензивније превожење скелама од шлепова и скелама од понтонирског материјала, које су вукли моторни чамци. До подне је већ био пребачен и већи део бојне и трупне коморе, официрски коњи и завојишта пребачених дивизија. После подне продужено је пребацивање артиљерије и коморе.

Овога дана, такође, извршено је искрцавање у рејону Никопоља код с. Излазу. Узводно од овог места покушали су прелаз извесни бугарски делови, који су били одбачени и приморани на повлачење на десну обалу.

Око 7 часова почела је израда моста „Херберт". У почетку је рад због магле био врло спор, тако да је до 8.50 часова био уграђен у мост свега један чланак. Око 9 часова, кад се магла

цигла, изградња је убрзана. Мост је завршен и пуштен у саобраћај 25 новембра у 6 часова (после 23 часа од почетка склапања). Дужина моста износила је 927 м, а био је састављен од 37 чланака.

25 новембар. У току 24 и ноћу 24/25 Румуни су се повукли преко р. Веде, тако да јединице на ширем мостобрану више нису имале додира са њима. Командант Дунавске армије одлучио је да не наступа даље док не пребаци главнину (коњичку дивизију, 26 турску дивизију и 12 бугарску дивизију), а њихов прелазак зависио је од подизања моста. Кад је мост завршен, преко њега су прешле заостале 4 батерије и остатак коморе пребачених дивизија. Затим је прешла Коњичка дивизија, а по подне 26 турска дивизија, док је 12 бугарска дивизија прешла 26 новембра. И за време прелаза преко моста превожење скелама од шлепова није прекидано. Тако је, захваљујући великом капацитету ових скела, главнина Дунавске армије била много брже пребачена него да је цела прелазила преко моста.

Закључак и искуства

Форсирање Дунава код Свиштова потпуно је успело због велике надмоћности у снагама и средствима и постигнутог оперативног и тактичког изненађења. Неуспех Румуна при прелазу Дунава код Рахова изазвао је погрешан закључак о тешкоћи форсирања Дунава у доњем току, па је створено уверење да је он сам по себи врло јака препрека и да се може бранити слабијим снагама. Да су Румуни имали јаче резерве, или да су брзо пребацили расположиве снаге из рејона Букурешта и са њима извршили противудар, пре пребацивања главнине Дунавске армије, резултат би био сасвим друкчији.

У погледу избора места прелаза, пада у очи да је армија имала само једно место прелаза, а да помоћни прелаз уопште није вршен. Ово је било условљено величином препрека, па се тежило да се на изабраном месту прелаза обезбеди довољно средстава за прелаз. Код енергичног и јаког браниоца овакав начин прелаза не би гарантовао успех. Приликом форсирања реке, за армију је потребна могућност маневра по фронту, те се други ешелон упућује тамо где је прелаз успео. Ипак је, у овом случају, место главног прелаза обухватало фронт ширине 7,5 км, те је пружало могућност за једновремено пребацивање две дивизије у првом ешелону.

Ако се посматра само рад 52 корпуса (Комбинована, 217 и Прва бугарска дивизија), онда он има два дивизиска отсека прелаза довољне ширине. Главни прелаз био је на правцу Комбиноване дивизије, а помоћни на правцу 217 дивизије. На сваком месту прелаза, код обе дивизије, било је по три места укрцавања. Бу-

гарска дивизија пребачена је у другом ешелону позади Комбиноване. Овде већ имамо основу за прелаз на шири фронт, где је остварена могућност употребе већег дела снага у самом почетку форсирања. Сигурност операције армије захтевала је да се пребаце две дивизије у првом ешелону и да се по увођењу треће дивизије корпуса првог ешелона створи довољан мостобран за развој главних снага армије за даље операције.

Изабрано место прелаза испуњавало је све тактичке и технички услове које је теорија тада тражила. Незгода услед потребе савлађивања рукава Бујореску и потока Пасареа парализана је припремом средстава за њихово савлађивање која су пребачена одмах за првим таласима. Пошто су мостови на овим препрекама заузети неоштећени, ова средства нису била употребљена. Благовремено упућивање извиђачких делова, који су имали задатак да спрече непријатељу рушење мостова, позитиван је пример предвиђања начина рада на другој обали.

Вежбање трупа за форсирање реке изведено је само код 217 дивизије, док код Комбиноване и Прве бугарске дивизије ово није било могуће због краткоће времена. Код Комбиноване дивизије овај недостатак није имао већег утицаја. Међутим, код Прве бугарске дивизије, где су војници махом били брђани и никад нису прелазили велику реку, ово је изазвало одрицање послушности код читавих јединица, па је команда армије била принуђена да их пребацује скелама од шлепова. Због тога је ова дивизија пребачена пола дана касније.

Темељни и далекосежни припремни радови, који су били изведени на путевима и железничким пругама у циљу извођења одбране Дунавског фронта, али тако, да је у њима већ изражена основа будућег офанзивног дејства, позитиван су пример како при организацији одбране увек треба узети као основу будућа активна дејства.

Концентрација огромне количине средстава за прелаз и великог броја инжињериских јединица, као и великог броја артиљериских оруђа и огромне количине муниције, показује озбиљност ове операције. Сем тога, ово показује да се без таквих припрема не може вршити успешно форсирање великих река.

И поред свих детаљних планова, расположива средства ипак нису била рационално искоришћена. Нарочито није било успешно решено питање израде навоза за скеле од шлепова. Израда навоза почела је тек око 13 часова, уместо да су се одмах за првим таласом пребацили делови са средствима потребним за израду навоза. Истина, магла је много ометала превожење, али баш то показује потребу увежбавања пребацивања ноћу и по магли, јер се само тако може постићи изненађење непријатеља. Густа магла, која је овде трајала читав дан, добро је по-

служила као маска, иако је отежавала извршење пребацивања. Овај пример је и навео на помисао о могућности коришћења вештачког замагљивања за време форсирања и примењен је касније, 1917 године код форсирања р. Двине у рејону Риге.

У погледу планирања превожења пада у очи да састав појединих таласа није био једнородан, тако да није имао све услове за самостално вођење борбе. Претерано детаљизирање довело је до тога да се рачунало да ће се превожење у свему извести по плану, без обзира на дејство непријатеља. Међутим, иако је овде непријатељ био пасиван, само због магле и почетних грешака команди батаљона, пука и бригаде код 217 дивизије, ни првог дана пребацивање није текло по плану, а сутрадан, због магле и услед одлагања прелаза, настала је збрка, тако да се ни први талас није пребацио како је планирано. Ово наводи на закључак да при одређивању јачине и састава појединих таласа првенствено треба имати у виду њихов задатак на другој обали и према томе одредити потребна средства. У овом случају урађено је обрнуто. Према расположивим средствима одређиван је састав таласа.

И поред огромне количине средстава за прелаз није била остварена никаква резерва. Код активнијег браниоца био би у првим таласима нападача велики број потопљених пловних средстава, па се без резерве у средствима не би могао да одржи исти темпо пристизања трупа на другу обалу.

Употреба Дунавске флотиле за садејство код форсирања била је у складу са оперативном и тактичком ситуацијом и нема лепшег примера садејства са флотилом у току читавог Првог светског рата.

За заштиту прелаза коришћене су само митраљеске чете, а не читави батаљони. Код широких река ово је разумљиво, јер би стрелци само узалудно били изложени непријатељској артиљериској ватри, а да при том нису у стању да ефикасно искористе своје наоружање.

Демонстрације само артиљериском ватром нису дале очекиване резултате, јер је непријатељ убрзо закључио о чему се ради. Једино код Никопоља, где се пребацио један пешадиски пук и један артиљериски дивизион, постигнут је циљ.

Организација везе у припремном периоду и за време извршења прелаза била је примерна и заслужује пажњу и у садашњим условима.

Систематичност у тактичком раду за време заузимања ужег и ширег мостобрана заслужује нарочиту пажњу иако је непријатељ био слаб и пасиван. Сасвим супротно од рада наше Тимочке дивизије код Чеврнтије, овде се ишло унапред тек кад су прикупљене довољно јаке снаге и кад се постигла извесна

тактичка организациска целина (фронт довољне ширине, повољан правац протезања и довољна ватрена моћ за даље дејство).

И поред наведених недостатака и пасивности браниоца, ипак, ово форсирање остаје као пример потпуно успелог прелаза велике реке, при коме је постигнуто изненађење, а у исто време биле извршене и све припреме и обезбеђене снаге и средства да се успех осигура и у случају да је бранилац био јачи и активнији.

Темељне свестране припреме, а нарочито инжињериске, и техника извршења прелаза могу служити као пример и у савременим условима.

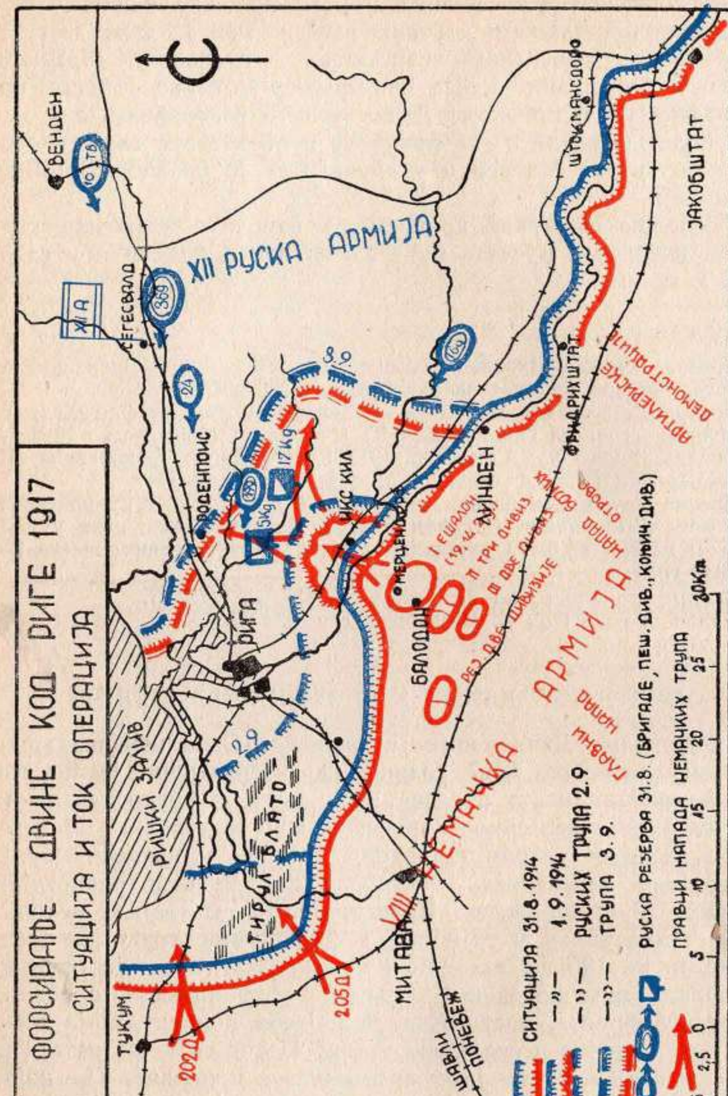
Литература:

1 — Прелаз немачке Дунавске армије код Свиштова (Операције око река — Марс, библиотека Ратника, стр. 233—241);
2 — Прелаз Дунава код Свиштова и Зимнице 1916 (по фон Хазеу) у приказу генерала Станисављевића (Ратник за 1935, свеска 10 и 11);
3 — Прелаз Дунава код Свиштова 1916 од пуковника Ђелошевића (Инжињериски гласник, свеска 3 и 4 за 1929 годину);
4 — Прелаз трупа Централних сила преко Дунава код Свиштова новембра 1916 године (по фон Босеу). Прелази преко река у Светском рату у приказу пуковника Цојића (Инж. гласник, свеска 2 за 1938 год);
5 — Kampf um Flüsse od dr. Oskar Regele, str. 85—87.
6 — Борба око река од К. Шилдбаха, стр. 43—47.

ФОРСИРАЊЕ ДВИНЕ КОД РИГЕ 1917 ГОДИНЕ

Форсирање Двине, које је извршила Осма немачка армија почетком септембра 1917 године, карактеристично је по томе што при избору места прелаза нису узети у обзир тактички и технички услови већ само оперативни. Ово је уследило због тога што је снажним ударом најкраћим правцем у позадину браниоца требало ликвидирати мостобран код Риге и онемогућити повлачење Руса на Исток. Припреме које су трајале неколико недеља изведене су у тајности, а увежбавање трупа за прелаз вршено је на 120 км даље од места прелаза. Овде је први пут коришћено вештачко задимљавање. У току прелаза, с обзиром на ширину фронта, постигнута је највећа концентрација инжињериских јединица и средстава у току Првог светског рата. Прелаз је извршен после јаке артиљериске припреме. По изјави једног пешадиског официра, учесника у овој операцији, „артиљерија је тако добро гађала да је пробој био за пешадију весела шетња на гондолама“.

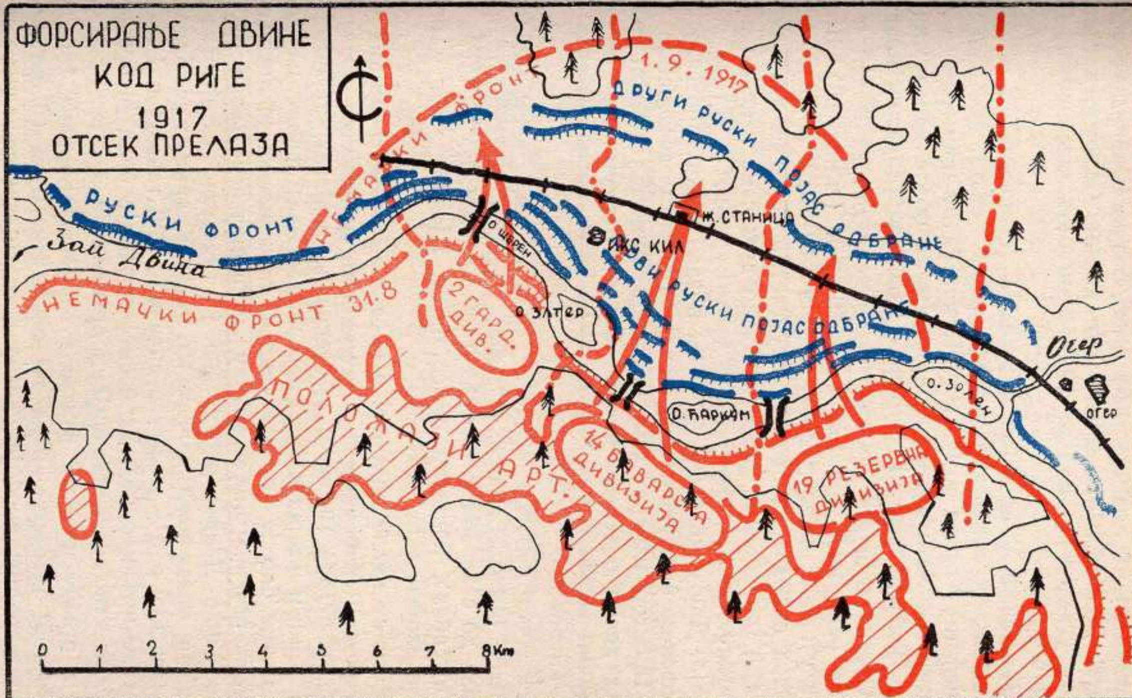
Општа ситуација на фронту. План и припреме за форсирање (скица 17 и 18)

Скица 17

После неуспеле офанзиве Керенског и противудара Немаца у Галицији, руска војска је прешла у одбрану на целом фронту.

Крајем јула у штабу Источног немачког фронта разрађен је план новог удара код Риге. Овде се руски фронт, са малим

ФОРСИРАЊЕ ДВИНЕ
КОД РИГЕ
1917
ОТСЕК ПРЕЛАЗА
С
РУСКИ ФРОНТ
Зап Двина
НЕМАЧКИ ФРОНТ 31.8
НЕМАЧКИ ФРОНТ 1.9.1917
ДРУГИ РУСКИ ПОЈАС ОДБРАНЕ
ПРВИ РУСКИ ПОЈАС ОДБРАНЕ
Ж. СТАНИЦА
ИКС КИЛ
О. ШЕРЕН
О. ЗАЛТЕР
2 ГАРД. ДИВ.
ПОЛОЖАЈИ АРТ.
14 БАВАРСКА ДИВИЗИЈА
19 РЕЗЕРВНА ДИВИЗИЈА
Огер
ОГЕР
0 1 2 3 4 5 6 7 8 Км

Скица 18

изменама, држао још од 1915 године и био је добро утврђен. Фронт се протезао десном обалом Двине, сем код Риге где се још држао руски мостобран на левој обали. Ширина мостобрана износила је око 70, а дубина око 20 км. Са овог мостобрана Руси су угрожавали цео немачки фронт дуж леве обале Двине (скица бр. 17).

Земљиште у околини Риге било је покривено шумама и олакшавало је прикривено пребацивање снага. На западу од Риге налазила су се Тирулска Блата, која су приморавала да се операције ка Риги воде или дуж морске обале или јужније, у правцу Икскила. Немачка команда изабрала је јужни правац.

Отсек за пробој налазио се између острва Золен и кривине на реци низводно од острва Шерен (скица 18). Ширина фронта у правој линији износила је 9—10 км, а по реци 12—13 км. Руска одбрана на овом отсеку састојала се из два утврђена положаја, од којих се један протезао дуж саме реке по пешчаним брежуљцима и био већим делом уређен у четири линије траншеја. Други положај, 3—5 км позади првог, протезао се по пошумљеним брежуљцима и био је уређен у две линије траншеја. Простор између ових положаја чинила је делом пошумљена, а делом блатњава низија. Острво Баркум било је поседнуто јачим снагама и добро утврђено, а на острву Елстер било је само неколико одељења.

Немачки положај протезао се дуж леве обале Двине по пешчаним брежуљцима и шумама. Наспрам Икскила шума је допирала до саме обале, а десно и лево одавде, где је шума била даље од обале, налазила су се блата. Ширина реке у рејону Икскила износила је 250—400 м.

Руси су имали података о немачким концентрацијама у рејону Балодон Мерцендорф и очекивали су немачки прелаз отприлике у рејону Икскила. У очекивању прелаза, у Дванаестој руској армији извршена су прегруписавања: фронт на десној обали Двине био је знатно скраћен; прикупљена је артиљерија и армиска резерва; појачана су утврђења и ојачана одбрана тврђаве Ушће Двине; регулисано је садејство са флотилом и евакуисани позадински делови из Риге. У армији је било око 16 пешадиских и 3½ коњичке дивизије, 230 тешких и 1.200 лаких артиљериских оруђа. За време операције била је привучена још једна пешадиска дивизија и артиљерија.

На отсеку пробоја налазила се новоформирана 186 дивизија, која је на обали имала два пешадиска пука (6 батаљона). У близини рејона пробоја налазиле су се три пешадиске и две коњичке дивизије (из армиске резерве) и 140 оруђа (72 лака и 68 тешких).

Немци су, на доњем току Двине, имали Осму армију генерала фон Хутијера, која је имала седам пешадиских и једну и по коњичку дивизију. Пред пробој армија је ојачана још са осам пешадиских и две коњичке дивизије. Специјално за пробој било је одређено десет најбољих дивизија формираних у три корпуса. У првом ешелону биле су одређене три дивизије: 19 резервна, 14 баварска и 2 гардиска дивизија. У другом ешелону биле су три, у трећем две, и у резерви две дивизије.

При састављању плана форсирања основну улогу одиграо је оперативни циљ, коме су били подређени тактички и технички услови. Пошто би фронталан напад на мостобран захтевао много времена и био изводљив само уз врло велике губитке, одлучено је да се форсирање изврши узводно, у рејону Икскила. Овај напад са правцем продирања ка северу имао је ту предност што је пресецао све комуникације за повлачење посаде мостобрана на исток. Успехом на овом правцу отсеца се не само Рига, већ и групе на мостобрану. За остварење овога плана извршене су све припреме.

Форсирању је требало да претходи кратка, али врло снажна артиљериска припрема. За ово је привучено 170 батерија (680 оруђа) под командом потпуковника Брухмилера, који се већ био прославио у операцији на реци Стоходе 1916 године. Оволико оруђа било је довољно да се једновремено држе под ватром две траншеје (једна на првом и једна на другом положају). Минобацача је било око 130 средњих и око 100 тешких.

Артиљерија је била подељена на следеће групе:

— за борбу са непријатељском артиљеријом: 25 лаких и 7 тешких батерија топова и 4 батерије тешких хаубица;

— за подршку пешадије:

а) за 19 резервну дивизију: 13 лаких и 2 тешке батерије топова, 11 лаких и 9 тешких батерија хаубица и 3 батерије мерзера;

б) за 14 баварску дивизију: 8 лаких и 4 тешке батерије топова, 10 лаких и 13 тешких батерија хаубица и 5 батерија мерзера;

в) за 2 гардиску дивизију: 12 лаких и 2 тешке батерије топова, 12 лаких и 10 тешких батерија хаубица и 2 батерије мерзера; —

свега 58 лаких и 15 тешких батерија топова, 33 лаке и 36 тешких батерија хаубица и 10 хаубица мерзера, а на боковима су остале групе батерија прве резервне дивизије да по могућству подржавају напад;

— за даљно дејство формирана је група од 5 батерија тешких и најтежих топова.

Минобацачи су претежно били распоређени на отсеку 19 резервне и 14 баварске дивизије у захвату прве траншеје.

Под командом мајора Штиблера било је прикупљено 47 техничких чета (29 пионирских, 10 путних и 8 радних) са материјалом од 9 корпусних и 20 дивизиских мостових тренова. Дубина колоне тренова износила је више од 12 км. Пионири су извршили све припремне радове на поправци путева и мостова, на изради нових путева и мостова и на изради пролаза кроз блата и жичане препреке. Сви радови су извођени прикривено, у сумрак или у зору, а на реци само ноћу. Пионири су пливањем извидели супротну обалу, измерили ширину реке и одредили број потпора за мостове.

Дивизијама је било придодато по 9 пионирских и по 2 радне чете. Паркови су били распоређени скоро равномерно. Ноћу, 31/1 септембра, на три места прелаза донето је по 75 понтона који су били груписани према местима укрцавања у групама од по 15 до 20. На два места прелаза било је природних маски и ту није било тешкоће око припрема. На трећем месту, дуж обале је била ливада, па су се понтони морали припремити у шуми на 1.400 м од обале. Ови су понтони однети на обалу тек када је било време за спуштање у воду. За време кретања преко ливаде испред сваког понтона су ношена по два бора као маска, а сами понтони били су покривени грањем. Кад су у току кретања неколико пута били осветљени браниочевим рефлекторима и ракетама, носачка одељења су мирно стала. Шума која је била у позадини допринела је да носачка одељења неприметно стигну на полазну линију.

Код оволике количине трупа и материјала, које је требало прикупити за напад, није се могла пред Русима затајити намера о нападу на овом подручју. Због тога се све свело на то да се непријатељу прикрије тачан отсек за напад и време напада. У ту сврху предузете су, између осталих, и следеће мере за одржавање тајности:

— у нападном подручју обустављен је цивилни промет; забрањени су телефонски разговори о претстојећој акцији и припремама;

— све трупе су доведене само железницом да би се избегао сваки додир са цивилним становништвом;

— увежбавање јединица за прелаз, које је трајало две недеље, вршено је у рејону Шавли — Поневеж (120 км југозападно од Риге), а трупе нису знале циљ обуке;

— све новодоведене јединице смештене су на широкој просторији до на 50 км од места прелаза, тако да се ово није могло открити из распореда прикупљања;

— на отсеку одређеном за прелаз постављене су лажне препреке како би се непријатељ довео на помисао да се ту положај ојачава и прелази у одбрану;

— кретања су вршена само ноћу; путеви, кантонмани и паркови су маскирани, а последњих ведрих ноћи био је забрањен сваки покрет и рад;

— дивизије првог ешелона доведене су у очекујуће рејоне тек уочи дана прелаза;

— артиљериска и минобацачка коректура маскирана је истовременим гађањима на другим деловима фронта, а број дневно избачених метака за припремно гађање био је одређен од команде армије;

— за несметано извршење прелаза, за сваку нападну колону, одређени су посебни путеви за кретање у оба правца и предузете су опсежне мере за распоред возова и позадњих делова дивизија ради њиховог брзог премештања по овлађивању непријатељском обалом;

— едновремено са прелазом били су предвиђени помоћни напади на Тукумском и Миталском правцу у циљу везивања непријатељских снага, а у рејону Линдена хемиски напад, док је у рејону Фридрихштата предвиђен јак артиљериски напад;

— за време преласка откривеног простора, дубоког 1,5 км, на десном крилу била је предвиђена примена димне завесе.

Све припреме биле су завршене 1 септембра до 2.00.

Извршење форсирања.

Првог септембра у 4 часа отворена је ватра отровним зрнима на непријатељску артиљерију. У исто време отпочео је демонстративни прелаз код Фридрихштата.

У 6 часова отпочела је артиљериска припрема. У 7.30 часова отпочело је рушеће гађање бацачима. Артиљериска припрема трајала је до 9.10 часова како је по плану било предвиђено.

У 6.30 извршено је задимљавање. У то време изашао је први талас на полазну линију. Понтони су спуштени у воду у 8 часова и почело је пребацивање првог таласа. У 9.10 били су већ пребачени батаљони првог ешелона. У исто време артиљерија је пренела ватру. Искрцавање је вршено под заштитом стрме десне обале. Одмах по овлађивању супротном обалом склопљене су скеле за пребацивање артиљерије. Коњи су препливавали реку, а возари су их држали за уларе стојећи на скелама којима су превожена оруђа.

Од 9 часова почело је склапање мостова (склопљена су три моста).

14 баварска дивизија пребачена је до 13.55 часова у 11 таласа.

Руска артиљерија је била неутралисана тако, да није могла да омета подизање мостова.

У 12.50 часова био је готов први мост дужине 250 м (подигнут је за 3 часа и 50 минута). У 14.30 часова завршена су још два моста, узводно и низводно од првог. Узводни мост био је дуг 352 м и подигнут је за 5 часова и 40 минута, низводни је био дуг 292 м и подигнут је за 5 часова и 20 минута. Узводно од мостова подигнута је заграда од балвана за заштиту од пловних мина. Израда заграде трајала је три дана.

186 руска дивизија, која је бранила отсек пробоја, потпуно је била растројена за време артиљериске припреме, тако да је скоро цела њена артиљерија пала у руке Немаца.

У 11 часова био је заузет први руски положај а у 15.30 часова пробијен је и други положај. 1 септембра увече било је већ пет немачких дивизија на другој обали. Ноћу 1/2 септембра прешла је преко реке и тешка артиљерија.

Закључак и искуства

Иако овде Немци нису имали апсолутну надмоћност (однос је био 15 пешадиских и 3½ коњичке дивизије према руских 17 пешадиских и 3½ коњичке дивизије) успели су да правилним избором правца главног удара и брзим и неопаженим груписањем надмоћнијих снага на њему (10 пешадиских дивизија и 680 артиљериских оруђа према 4 пешадиске и 2 коњичке дивизије и 140 артиљериских оруђа) изврше снажан удар, разбију руске снаге и успешно заврше операцију. Општа слабост руске војске, неспособност вишег командног кадра и врло слаба веза између јединица, условили су овако велики и брз успех Немаца. Код браниоца исте маневарске способности овакав рад не би био могућ. Да су на првом положају остављени само слаби делови за осматрање, а главна линија одбране да је повучена на други положај, избегло би се дејство немачке артиљерије и Немци би, избијајући пред главни положај, упали у ватрени џак. На њих би бранилац могао концентрисати јаку артиљериску ватру и концентричним нападом јачих снага (3 пешадиске и 2 коњичке дивизије) могао потпуно да уништи пребачене делове.

Карактеристичне су мере маскирања, демонстрације и остале припремне мере у циљу прикривања отсека прелаза и времена почетка прелаза. И овде је то било потпуно у складу са ситуацијом на фронту, па је и успех био осигуран.

Ширина фронта за форсирање дивизија првог ешелона износила је по 3 км, као и код пробоја. Дивизијама је било додељено по 75 понтона за пребацивање. Овај број средстава омогућавао је да се на отсеку једне дивизије једновремено пребаце два батаљона у једном таласу (снаге које су у стању да се одрже на другој обали до пристизања идућег таласа). Сем тога,

свака је дивизија имала још 25% понтона у резерви. Ова се норма, код форсирања великих река, показала као довољна и кроз цео Други светски рат сем код примене јуришних чамаца са мотором, где се број средстава могао смањити на ¼ од ове норме.

Захтев за брзим и енергичним дејством на супротној обали, у складу са померањем артиљериске ватре, условио је да су одмах по пребацивању првих делова склапане скеле за артиљерију. Препливавање коња за скелама кад их возар држи за улар поучан је пример брзог пребацивања најнужнијег броја запрега заједно са оруђима.

Овде пада у очи да је подизање мостова отпочело врло рано и да су по подне истог дана већ били пуштени у саобраћај. Оперативни захтев, да се на другу обалу брзо пребаце јаке снаге, које могу не само парирати непријатељска активна дејства, већ и извршити муњевити удар у позадину мостобрана, налагао је овакав начин рада. Апсолутна надмоћност у артиљерији омогућила је остварење ове одлуке. Код активнијег браниоца, нарочито када овај има јаку авијацију и артиљерију, подизање мостова преко великих река дању ретко ће када успевати.

Употреба вештачког задимљавања дала је добре резултате, али је употребљена на уском фронту. То може да скрене пажњу браниоца и да уствари демаскира место прелаза, па се зато задимљавање мора примењивати на широком фронту, па и на оним местима где се и не намерава да изврши прелаз.

Темељне припреме, нарочито код артиљерије и инжињерије, беспрекорно садејство родова војске и енергично извођење форсирања, пример су који је достојан подражавања и у савременим условима.

Литература:

1 — »Kampf um Flüsse in Kriegsgeschichtlichen Beispielen« од генералмајора Тимана, у приказу (превод) мајора Јанчиковића (Инж. гласник, свеска II/39, стр. 33—35).

2 — »Kampf um Flüsse« fon dr. Oskar Regele, стр. 70.

3 — „Борба око река“ од К. Шилдбаха, стр. 51—59.

4 — „Техника прелаза преко реке“ од пуковника Данде (Ратник, свеска II/38 год.).

5 — „Прелаз преко реке у светлости ратних примера“ од генерала Божића (Инж. гласник, свеска III/36 и I/37).

ОПШТИ ПОГЛЕД НА ФОРСИРАЊЕ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Иако су се техничка средства за савлађивање реке усавршила (употреба мотора на води, усавршавање паркова), ипак је река постала у Првом светском рату још јача препрека. Због

великог броја аутоматских оруђа нападач је био приморан да претходно неутралише ватру браниочевих аутоматских оруђа, па тек онда да приступи извршењу прелаза. Јака артиљериска припрема постала је предуслов за форсирање.

Отсек за прелаз оперативних јединица повећан је због потреба помоћних и демонстративних прелаза, док се отсек за извршење прелаза тактичких јединица смањио и свео на ширину фронта јединице у пробоју утврђених положаја (2,5—5 км за дивизију). Прелаз је обично вршен у два ешелона. Дивизија првог ешелона пребацивана је редовно десантним средствима и скелама, док је мост служио за прелаз другог ешелона корпуса и армије. Појавила се потреба за тешким мостовима (од тешких паркова или објеката речне пловидбе). Употреба речне флотиле, где год је то било могуће, показала се као врло корисна. Демонстрације само артиљериском ватром без пребацивања снага на другу обалу нису дале очекиване резултате, јер је бранилац убрзо откривао о чему се ради. Код демонстрације, поред артиљериске ватре, било је потребно пребацивање и најмањих делова који би везивали браниочеве снаге.

Код избора места прелаза узимани су у обзир подједнако тактички и технички услови. Средства за прелаз били су, углавном, понтонски паркови за чије су довлачење били потребни добри путеви и зато су се често места прелаза поклапала са местима избијања комуникације на реку.

Услед тешкоће извођења форсирања, а нарочито темељне артиљериске припреме, форсирања су се морала детаљно планирати. Тактичке и техничке припреме извођене су врло брижљиво и вршена су претходна увежбавања јединица у поступку за време форсирања.

Огромни губици у инжињериским снагама и средствима проузроковали су потребу за већим резервама у инжињериским снагама и средствима. При крају рата предвиђала се резерва у инжињериским јединицама до 25%, а у материјалу до 50%.

Тенкови и авијација, при крају Првог светског рата, нису битно утицали на организацију и извршење форсирања у целини, али су дали довољно основа за предвиђање већих промена.

III Глава

ФОРСИРАЊЕ ВЕЛИКИХ РЕКА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ

ГЛЕДИШТА О ФОРСИРАЊУ РЕКА У ПОЧЕТКУ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Пред Други светски рат Немци су први увели лака десантна средства (гумени чамци, склапајући чамци, јуришни чамци) и нове мостове паркове за моторизоване јединице (Б материјал). Ово им је омогућило да у складу са својом ратном доктрином — муњевити рат — измене тактику и технику форсирања.

Немци су сматрали да водене препреке не могу дуго задржати нападаче (то је уствари и гледиште Наполеона), те форсирање разматрају као етапу напада, истина, напада који је по својој организацији тежи.

Поступак у форсирању, у сваком конкретном случају, зависи од карактера реке, организације непријатељске одбране, односа у снагама и средствима, задатка јединице и активности браниоца. У једној немачкој инструкцији о форсирању, између осталог, наглашено је да решавајући утицај за успех има стварна надмоћност у снагама и средствима на правцу главног удара, и то како у почетку форсирања, тако и за неколико часова после тога. То значи да у почетку форсирања на освојени мостобран треба пребацити такве снаге које ће моћи да одбију противнападе браниоца и одрже мостобран. У зависности од ситуације, форсирање може бити из непосредног додира са непријатељем или из подилажења са претходном артиљериском и авијациском припремом или без ње. Без артиљериске и авијациске припреме форсирање се врши ако се непријатељски предњи крај налази даље од обале реке, ако је непријатељски предњи крај поседнут слабим снагама, ако се форсирање врши мањим снагама, најзад, ако се форсирање врши у циљу изненађења, ноћу и по магли. Изненађењу Немци придају првостепени значај. Ипак, по њиховом гледишту форсирање не сме отпочети пре него што је арти-

љерија спремна да отвори ватру. За остварење изненађења они почињу форсирање не чекајући потпуну концентрацију снага и средстава. Да би се непријатељ довео у забуну, организују се лажни прелази на којима се изводи уочљиво извиђање, прикупљање средстава за прелаз и отвара ватра из свих врста оруђа. Они изводе форсирање и на мање погодним отсецима за прелаз.

По мишљењу немачких стручњака, за пребацивање првог таласа ојачаног стрељачког батаљона потребно је минимум 20 малих и 10 великих гумених чамаца, на фронту реке ширине 800 до 1.000 м (рачунајући међупросторе између чамаца и места непогодна за прелаз). Ширина отсека дивизије треба да буде најмање 4—6 км. Ово гледиште је потврђено примерима који су се касније одиграли у рату: 134 пешадиска дивизија форсирала је Буг на отсеку од 5 км; 256 дивизија прешла је Западну Двину на отсеку 6 км. Међутим, има појединих случајева када су отсеци прелаза за дивизије били и знатно шири, 12—15 км. Дивизиски отсек обично је подељен на 2—3 пуковска отсека. Пуковски отсеци обично се састоје из два батаљонска отсека на којима је уређено по једно место прелаза. Према томе, на отсеку једне дивизије може бити 4—6 десантних места прелаза, 1—2 пуковска скелска и 2—3 дивизиска скелска места прелаза.

У немачким инструкцијама било је подвучено да се за први талас мора обезбедити толико средстава да се могу пребацити пешадиски делови и ојачања који би били надмоћнији од непријатељских снага на супротној обали, а потхрањивање снага у следећим таласима мора бити довољно за уништење непријатељских јединица које долазе из дубине.

Командант прелаза на отсеку дивизије је командант те дивизије. За руковођење прелазом он одређује техничког руководиоца прелаза (инжињериски официр), официра за контролно-заштитну службу, официре за заштиту, команданта моста и командире скелских прелаза.

Трупе поседају рејоне прикупљања у одређено време, обично ноћ пре форсирања. На полазним рејонима прикупљају се резерве лаких средстава за прелаз и средства за склапање скела. Пред почетак форсирања ослобађају се сви путеви. Покрет са полазних рејона ка реци дозвољава се само по нарочитом одобрењу. Путеви ка реци се обележавају и на њима се постављају станице за регулисање саобраћаја. Не препоручује се да десантна места прелаза, на којима ће се пребацивати први делови, буду близу будућих скелских или мостових прелаза, нити на путевима.

Трупе и лака средства за прелаз дубоко се ешелонирају на полазним положајима. Првом ешелону дивизије придаје се већи део пионира и средстава за прелаз, углавном јуришних и

малих гумених чамаца (касније код повољних услова и понтони). Пионири првог ешелона користе се као веслачи на чамцима и за разминирање на супротној обали. Ред и час преласка сваке јединице предвиђа се на основу састављеног плана превожења.

Река се форсира једновремено на широком фронту и на неколико места, изненадно за браниоца. Растојање између појединих места форсирања је толико да се могу видети суседни делови и искористити сваки њихов успех.

Ближи задатак састоји се у томе да се овлада линијом на супротној обали која се налази у зони дејства тешког пешадиског наоружања или артиљерије са своје обале. За брзо заузимање супротне обале препоручује се коришћење чете јуришних чамаца (у чети 60—80 јуришних чамаца носивости 6—8 људи). Започет прелаз продужава се максималном упорношћу чак и у том случају ако се потпадне под јаку непријатељску ватру. У инструкцији команданта једне мотомеханизоване дивизије каже се: „При прелазу не обазири се на непријатељско дејство, већ јури само напред! Повратак назад значи пропаст".

Ако се на појединим отсецима не постигне изненађење, пре него што ће се поновити покушај прелаза, треба сачекати резултат дејства артиљериске припреме и суседа. Ако се постигне успех на било ком отсеку, на њега се довлаче и користе сва средства за прелаз. Начелник инжињерије убацује овде своје резерве. Пионири одмах склапају скеле, а затим и мост.

При форсирању великих река Немци стварају специјалне штабове за регулисање кретања и искоришћење места прелаза. Такав штаб био је састављен при прелазу Дњепра код с. Дерејефке 11 септембра 1941 године. На челу штаба био је начелник артиљерије штаба армије, генерал-лајтнант Беркнер.

Код форсирања реке Немци предвиђају употребу ваздушнодесантних трупа, а, као нарочито подесно, и коришћење пете колоне за заузимање постојећих прелаза и спречавање рушења.

Нарочиту пажњу поклањали су противтенковској и противавионској одбрани. У моменту прелаза пребацују се већ са првим таласима поједина противтенковска оруђа свих калибара и читаве батерије лакших оруђа; ово нарочито ако се форсирање врши дању. Целокупна артиљерија мора бити спремна да отвори ватру на непријатељске тенкове. У неким случајевима за противтенковску одбрану дозвољено је и коришћење тенкова.

Противавионски митраљези и топови 20 мм пребацују се одмах на супротну обалу. При прелазу, ова су оруђа постављена на скелама, спремна за дејство. Код склапања моста на сваких 3—5 распона постављају се противавионски митраљези. Препоручује се да се, за време ваздушних напада, продужи превожење на чамцима, а скеле да што пре пристану уз обалу ка којој се

крећу. Из противавионских оруђа отварају ватру и све јединице које се превозе или се налазе на полазним рејонима.

По питању организације веза немачко гледиште је предвиђало да командант дивизије одржава телефонску везу са местима прелаза на правцу главног удара и са командантом моста. Начелник инжињерије има специјалну инжињериску мрежу везе. За ово му се придаје један вод из дивизиског батаљона за везу. Он одржава везу са командантом дивизије, са претпостављеним начелником инжињерије, са командантом резерве инжињериских снага и средстава и командантима места прелаза. За време прелаза веза са пребаченим деловима одржава се радиостаницама док се не успостави телефонска веза помоћу речног кабла.

Код осталих армија гледишта о форсирању су мање савремена и у току рата усвојено је углавном немачко гледиште. Руси су превели немачка правила за форсирање 1943 године.

ФОРСИРАЊЕ ДЊЕПРА СЕПТЕМБРА 1941 ГОДИНЕ
(Скице 19 и 20)

Форсирање Дњепра у септембру 1941 године, које је извршила 294 немачка пешадиска дивизија разликује се од уобичајеног начина форсирања река који су Немци примењивали у Другом светском рату. Ово форсирање није извршено на широком фронту у распореду у коме се избило на реку.

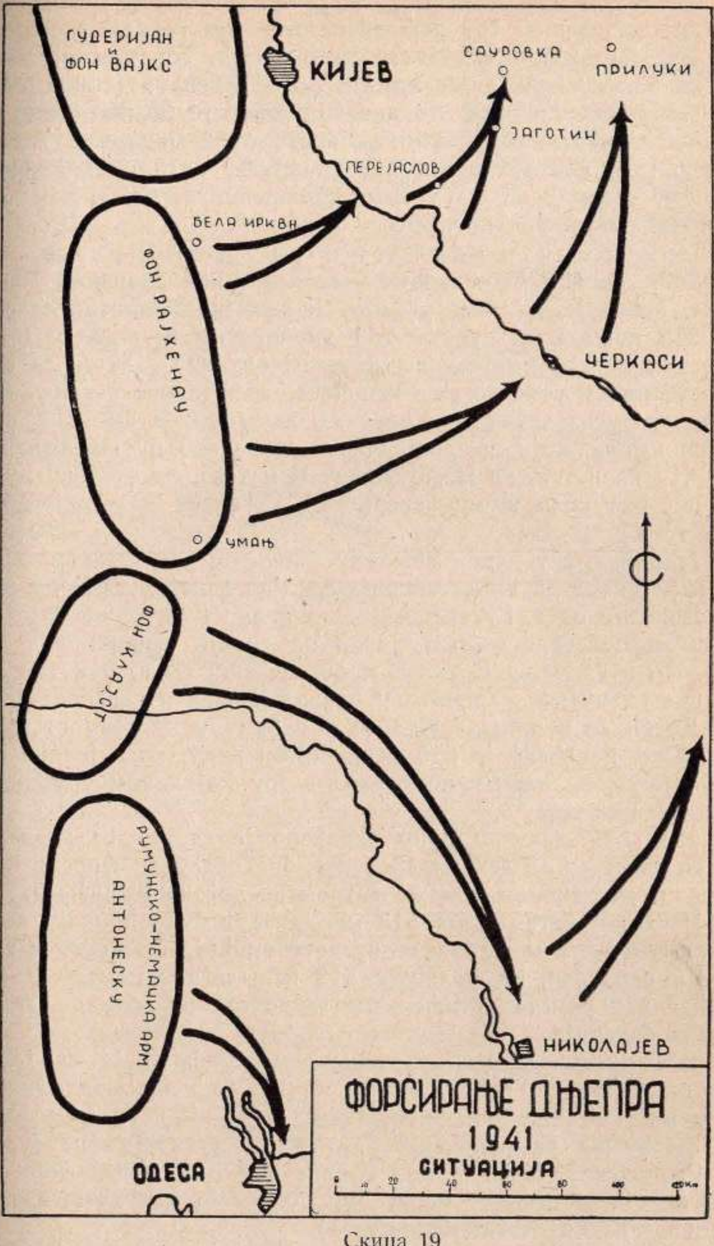
Специјални услови под којима је 294 дивизија извршила форсирање (задатак дивизије био је обезбеђење левог крила и бока корпуса) и двојни састав дивизије условили су да форсирање изврши само један пук, док је други за то време вршио демонстрацију ватром.

Претходна дејства

У августу и септембру 1941 године, Немци су извели Кијевску операцију у којој је група армија фелдмаршала фон Рундштета разбила главне снаге руског Југозападног фронта под командом маршала Буђонија и заузела већи део Украјине са богатим рудним басеном и индустриским центрима, а том приликом заробила око 665.000 војника Црвене армије.

Распоред немачких снага у овој операцији дат је на скици број 19.

294 пешадиска дивизија (састава 513 и 515 пешадиски пук и 294 артиљериски пук), која је дејствовала у саставу леволоког корпуса армије фон Рајхенауа, избила је на реку у првој половини септембра и добила задатак да наступа у правцу Ерковци (4,5 км североисточно од Ковалина), штитећи леви бок корпуса који ће форсирати Дњепар на правцу Перејаслава.

ГУДЕРИЈАН и ФОН ВАЈКС
КИЈЕВ
САУРОВКА
ПРИЛУКИ
ЗАГОТИН
ПЕРЕЈАСЛОВ
БЕЛА ЦРКВА
ФОН РАЈХЕНАУ
ЧЕРКАСИ
УМАЊ
С
ФОН КЛАЈСТ
РУМУНСКО-НЕМАЧКА АРМ АНТОНЕСКУ
НИКОЛАЈЕВ
ОДЕСА
ФОРСИРАЊЕ ДЊЕПРА
1941
СИТУАЦИЈА

Скица 19

Десно од 294 дивизије, 16 септембра ујутру, форсирање реке има да изврши 132 пешадиска дивизија са задатком да заузме Перејаслав и пресече све путеве који воде левом обалом реке на бок главних снага армије фон Рајхенауа (скица 20).

На отсеку прелаза 294 дивизије реку је бранио један ојачани пук Црвене армије, који је посео отсек Јашники — Руђаков (25 км). Сва места погодна за прелаз била су минирана и део шуме северно од с. Гусенаца. Испред отпорних тачака била је постављена жична препрека.

Припреме и наређење за форсирање

За извршење овог задатка командант 294 дивизије, 15 септембра, издао је заповест у којој је између осталог предвидео:

513 пешадиски пук са 294 пионирским батаљоном и једним водом 294 противтенковског дивизиона има задатак да овлада мостобраном северно од Ржишчева, да што пре савлада блатњав терен југозападно од Ковалина, затим да заузме Ковалин и затвори путеве који воде кроз њега, нарочито пут на запад, ка Кијеву, и на исток, ка Перејаславу. Сем тога, да затвори путеве који пролазе кроз шуму северно од Гусенаца и у рејону Ковалин.

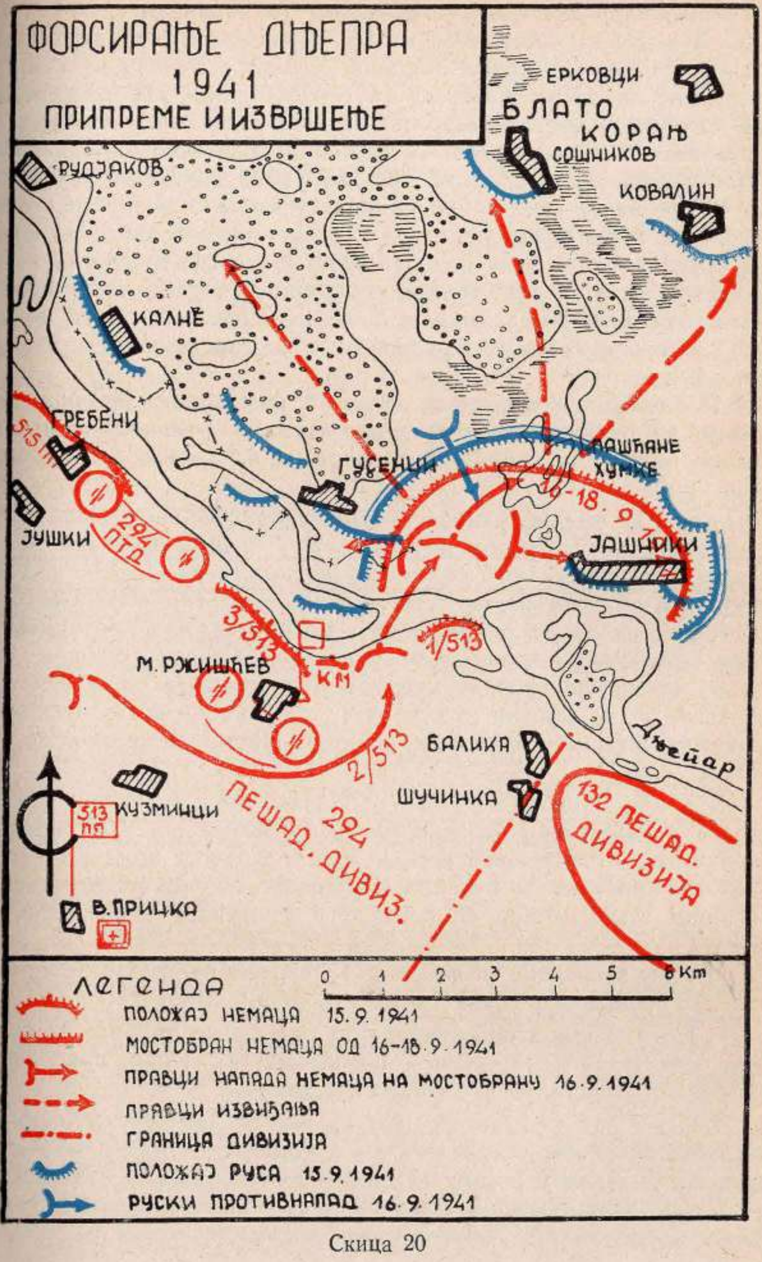
Јединицама у првом ешелону стављено је у задатак да извиде и установе да ли се непријатељ још налази у рејону шуме северозападно од с. Гусенаца, а јединицама које се касније пребацују да обезбеде заштиту бока на линији Сошников — Гусенци. По заузимању Ерковца и обезбеђењу бока, пук треба да предузме извиђање, нарочито у правцу запада и северозапада.

Да би се непријатељ довео у забуну у погледу отсека за форсирање, наређено је 515 пешадиском пуку, који је био лево од 513 пука, да повремено отвара ватру појединим оруђима на откривене циљеве.

294 артиљериском пуку наређено је да са два дивизиона буде спреман да од вечери 15 септембра обезбеди форсирање, а да једним дивизионом помаже ватром из рејона Ржишчева.

Предњим батаљонима 513 пешадиског пука придају се делови за везу, а, сем тога, у сваку чету упућује се по један артиљериски осматрач. За подршку 513 пешадиског пука, кад буде наступао ван домета артиљериске ватре са ове обале, додељује се једна батерија.

294 противтенковском дивизиону наређено је да једном четом из рејона с. Гребени штити прелаз од непријатељских монитора који су дејствовали узводно: да једну чету (без једног вода) стави на расположење команданту дивизије (на јужном делу Ржишчева), а један вод команданту 513 пешадиског пука (да буде код командног места пука у рејону слагалишта нафте на северозападној ивици Ржишчева).

ФОРСИРАЊЕ ДЊЕПРА
1941
ПРИПРЕМЕ И ИЗВРШЕЊЕ
ЕРКОВЦИ
БЛАТО
КОРАЊ
СОШНИКОВ
КОВАЛИН
РУДЈАКОВ
КАЛНЕ
ГРЕБЕНИ
515 пп
294 ПТД
ЈУШКИ
ГУСЕНЦИ
ЛАШЋАНЕ
ХУМКЕ
16-18. 9.
ЈАШНИКИ
3/513
М. РЖИШЋЕВ
КМ
1/513
2/513
БАЛИКА
ШУЧИНКА
Дњепар
132 ПЕШАД. ДИВИЗИЈА
294 ПЕШАД. ДИВИЗ.
513 пп
КУЗМИНЦИ
В. ПРИЦКА
ЛЕГЕНДА
0 1 2 3 4 5 6 Km
ПОЛОЖАЈ НЕМАЦА 15. 9. 1941
МОСТОБРАН НЕМАЦА ОД 16-18. 9. 1941
ПРАВЦИ НАПАДА НЕМАЦА НА МОСТОБРАНУ 16. 9. 1941
ПРАВЦИ ИЗВИЂАЊА
ГРАНИЦА ДИВИЗИЈА
ПОЛОЖАЈ РУСА 15. 9. 1941
РУСКИ ПРОТИВНАПАД 16. 9. 1941

Скица 20

Посебним наређењем заповеђено је команданту 294 батаљона за везу: да организује жичну и радиовезу при заузимању полазних рејона, а такође и при искрцавању пукова на супротној обали; да после преласка другог батаљона 513 пешадиског пука са њим успостави везу помоћу оптичке сигнализације; да вод за везу 513 пешадиског пука помоћу ове везе одржава везу са батаљонима; да до места прелаза уреди жичну мрежу, ради чега ће од места прелаза до командног места дивизије и командног места 513 пешадиског пука поставити речни кабл; да после тога оптичку везу преда воду за везу 294 артиљериског пука за одржавање веза са пребаченим дивизионом; најзад, да са командантом 513 пешадиског пука, после померања са првог командног места, организује радиовезу са преносном станицом типа „Б".

По одлуци команданта дивизије форсирање Дњепра требало је да се изврши на гуменим чамцима (великим и малим) који су били у саставу 294 пионирског батаљона и 513 пешадиског пука.

Када је примио заповест, командант 513 пешадиског пука је организовао допунско извиђање и извршио извиђање места прелаза и полазних рејона са узвишице северно од Ржишчева. Извиђањем су добијени подаци да је река на том отсеку широка око 500 м, да супротна обала није поседнута, али су примећени руски стрељачки заклони даље у дубини. Северно од реке, око 1,5 км, налазе се пешчане хумке које спречавају даље осматрање. Осим тога, земљиште северније од Ржишчева је блатњаво, покривено шумом и тешко се осматра. Путеви и пољане су минирани.

На основу ових података командант пука је изабрао место прелаза у шуми око 1 км источно од Ржишчева. При прелазу реке на том отсеку пребачене јединице могу да продуже наступање источније од с. Гусенци. Земљиште на том отсеку све до пешчаних хумки добро се осматра и омогућава непосредно гађање.

После завршеног извиђања, 15 септембра, издао је командант 513 пешадиског пука следећу борбену заповест:

„1. — Непријатељ, имајући за циљ да се пробије из окружења, покушава да отступи у правцу истока. Ипак, пред фронтом пука досада није примећено отступање.

2. — 513 пешадиски пук, ојачан са две чете пионирског батаљона дивизије, у свитању 16 септембра (4.45 часова) форсираће р. Дњепар у рејону источно од Ржишчева са задатком да овлада насељеним местом Ерковци и спречи даљи покрет непријатељу преко линије Ржишчев — Ерковци на исток.

3) а. — Други батаљон 513 пешадиског пука, ојачан са једним водом лаких пешадиских оруђа, једним водом пт оруђа и једном четом 294 пион. батаљона и придатим пуковским пионирским водом, ноћу 15/16. 9 посешће полазни рејон у шуми 1 км источно од Ржишчева. У 4.45 изненадно ће форсирати Дњепар на широком фронту, направити пролазе кроз минска поља на супротној обали, затим се пробити до појаса пешчаних хумки (2 км источно од Гусенаца) и посести их. При томе, заузимањем и поседањем линије источни део Гусенаца — хумке, југоисточно од Гусенаца, обезбедити леви бок.

Када се достигне појас хумки, упутити јачи извиђачки одред у рејон Ковалин, Сошников и шуме северозападно од Гусенаца са задатком да извиде непријатељске снаге јужно од блата Корањ. При наиласку на слабије непријатељске делове, одбацити их на север и, заузевши Ковалин, затворити пролазе кроз блато у том рејону. Затворити и пролаз у рејону Сошников (јужније од тога места).

б. — Први батаљон 513 п. пука, 15.9 у 18.00, истуриће резервну чету ближе обали Дњепра за заштиту места прелаза другог батаљона.

в. — Први и трећи батаљон 513 п. пука и тешка оруђа пука подржаваће прелаз другог батаљона тукући појављене циљеве на својим отсецима. Због тога вод пешадиских оруђа и вод противтенковских оруђа (изузев вода придодатог другом батаљону) од овог момента прелазе у састав својих чета (13 и 14 чете).

г. — Чим други батаљон достигне прву одређену линију (појас хумки), пребациће се први батаљон (који ће напустити свој ранији положај) и искористиће се за обезбеђење левог бока на линији Сошников — Гусенци. Наређење за ово, као и за пребацивање трећег батаљона, издаће се накнадно.

Графикон прелаза и распоред снага и средстава за форсирање, види прилог.

4. — 294 артиљериски пук подржаваће прелаз пука преко Дњепра са старих ватрених положаја тукући појављене циљеве, уништавајући фланкирајуће ватрене тачке и обезбеђујући од противнапада из рејона хумки, 1 км западно од Јашники и из рејона хумки и шуме северозападно од Гусенаца.

Пук ће одредити једну батерију која мора бити спремна за прелаз преко Дњепра.

294 противтенковски дивизион из рејона Ржишчев и Гребени обезбеђује прелаз пука од напада руских монитора.

5. — Сва тешка оруђа пука и артиљерија отвараће самосталну ватру тек после отварања непријатељске ватре.

6. — Сви коњи и запреге остају на својим ранијим местима. Неопходна средства за прелаз и други терети вући ће се, по тражењу, коњима запрегнутим у сељачка кола.

7. — Војницима издати два борбена комплета муниције и резервну храну за три дана. Дивизија је припремила снабдевање у Ржишчеву. Као официра одговорног за дотур, одређујем потпуковника Хенла (штабна чета), који после прелаза прима комору.

8. — Дивизиско завојиште уређује друга санитетска чета у Великим Прицкама.

Место заустављања запрега у почетку наступања код КМ 1 батаљона у Ржишчеву.

9. — Ветеринарска станица у Паникарчи — југоисточни део бојне коморе 13 чете (чета пешадиских оруђа).

10. — Резерва командног кадра код бојних комора.

11. — КМ пука од 4.45 часова 16 септембра 300 м с.з. од слагалишта нафте (с.з. ивица Ржишчев).

Командант пука
пуковник
Хернер"

„Прилог заповести 513 п. пука од 15.9.41.

Графикон прелаза и распоред снага и средстава за прелаз 16. 9. 41.

15. 9. 41. Друга половина дана. Други пешадиски и пионирски батаљон заједно врше рекогносцирање полазног рејона за прелаз.

18.00. Истурање резервне чете првог батаљона у циљу заштите места прикупљања средстава за прелаз.

20.00—24.00. 294 пионирски батаљон припрема средства за прелаз на месту прикупљања.

16. 9. 41 у 4.00. Долазак првог ешелона на полазни рејон.

4.45. Пребацивање првог ешелона:[12])
6 чета, 1 вод митраљеза 8 чете,
6 чета, 1 вод митраљеза 8 чете, 1 вод и 1 чета 294 пион. бат и део пион. вода 513 п. пука } 20 великих гумених чамаца и 24 мала гумена чамца

Мали гумени чамци иду у први талас.

4.40. Долазак другог ешелона на полазни рејон за прелаз (раскрсница путева у центру Ржишчева).

---

[12]) Термин „ешелон" код Немаца одговара нашем термину „талас".

Око 5.15. Пребацивање другог ешелона:

Штаб другог батаљона, официр за везу са артиљеријом, 7 чета, 1 одељење тешких митраљеза, 2 тешка минобацача	22 велика гумена чамца

5.10 долазак трећег ешелона на полазни рејон за прелаз.

Око 5.50. Пребацивање трећег ешелона:

3 одељења тешких митраљеза, 2 тешка минобацача, 3 пт оруђа, 2 лака пешадиска оруђа, 1 вод пионира	20 великих гумених чамаца

5.45. Долазак четвртог ешелона на полазни рејон за прелаз.

Око 6.20. Пребацивање четвртог ешелона:

5 чета, остатак пионирске чете и пионирског вода 513 п. пука	22 велика гумена чамца

Од овог момента издваја се 8 великих гумених чамаца за израду скела. По склапању скела, њима се, независно од ешелона, самостално пребацују једна батерија 294 арт. пука и 1 вод пешадиских оруђа.

Почев са петим ешелоном, пребацује се: први батаљон, вод лаких пешадиских оруђа, остали водови пт дивизиона, штаб пука и најзад трећи батаљон.

Официр за регулисање кретања ка месту прелаза, потпуковник Драјхорн (9 чета). Везу са рејоном прелаза уређује 294 пионирски батаљон. Ешелони ће полазити са полазних рејона само по тражењу пионирског официра који регулише пребацивање.

Примедба. За време прелаза имати у виду могућност појаве пловних мина. Њих уништавати гађањем из оружја".

На основу ове заповести, 15 септембра по подне, командант 2 батаљона и командант 294 пионирског батаљона извршили су детаљно рекогносцирање полазног рејона и места прелаза.

Ноћу, 16 септембра, на место прелаза довезени су гумени чамци под заштитом једне чете првог батаљона. Исте ноћи на узвишици северно од Ржишчева уређено је командно место пука.

Извршење форсирања и дејство на супротној обали

16 септембра у 4.45 часова први талас другог батаљона, заједно са пионирима, изненадно је прешао Дњепар и овладао ужим мостобраном. Пионири су разминирали обалу и направили

пролазе кроз препреке. По пребацивању и уређењу ужег мостобрана батаљон је почео надирање ка с. Гусенци и рејону хумки југоисточно од Гусенаца.

У вези са успешним надирањем другог батаљона, командант пука је донео одлуку о увођењу у бој 1 батаљона, и у 6.30 је издао наређење за његово пребацивање преко реке. Пошто је укратко обавестио команданта батаљона о ситуацији, командант пука је наредио да се батаљон пребаци преко реке на гуменим чамцима. Прва ојачана чета, по пребацивању, требало је да се распореди на хумкама источно од Гусенаца и да тамо смени чету другог батаљона и од ње преузме задатак заштите левог бока 2 батаљона. Та иста чета требало је даље да извиђа до рејона високих хумки и до шуме 7 км северно од Гусенаца. Следећа ојачана чета, по реду пребацивања, имала је задатак да поседне рејон хумки 2 км источно од с. Гусенаца, да штити десни бок 2 батаљона и да са њим одржава везу. Остале јединице 1 батаљона требале су да се прикупе североисточно од с. Гусенаца.

По овој одлуци требао је 1 батаљон са две чете да обезбеди бокове 2 батаљона и омогући му даље наступање. Ипак, после извесног времена се сазнало да су батаљони десног суседа (132 пешадиске дивизије) наишли на јак непријатељски отпор и не успевши да се искрцају на супротну обалу, зауставили се на једном острву.

У то време руски пук пред фронтом 294 дивизије предузео је противнапад на леви бок другог батаљона и потиснуо га на југоисток. Руска артиљерија отворила је ватру на место прелаза и Немци су били принуђени да привремено обуставе пребацивање првог батаљона. Ипак је командант 513 пука наредио 3 батаљону да одмах крене у полазни рејон да би се могао пребацити за првим батаљоном и да се прикупи на хумкама источно од с. Гусенаца где ће добити даље наређење.

У 9.30 командант 2 батаљона је известио да је подишао хумкама, али да је даље наступање задржано због јаке непријатељске митраљеске и минобацачке ватре с десна и из рејона северно од с. Јашники. Командант пука наредио је 2 батаљону да се задржи на достигнутој линији док му први батаљон не обезбеди бокове и не пошаље извидницу у рејон јужно од Ковалина и извиди јачину непријатељских снага.

У 10.45 командант 2 батаљона поново извештава да Руси предузимају честе противнападе и да може продужити наступање само ако чета, која дејствује лево, ухвати везу са батаљоном. Командант пука обећао му је помоћ.

У 11 часова командант пука је прешао на другу обалу заједно са осталим деловима првог батаљона и његово командно место пребачено је на леву обалу Дњепра. Командант пука лично

се упознао са ситуацијом код с. Гусенаца и у 14 часова дошао код команданта 2 батаљона. У то време 2 батаљон је достигао к. 110 и посео је, иако је имао веће губитке од руске артиљериске и минобацачке ватре. С обзиром на то да је с. Јашники и земљиште северно још било у руским рукама, а да су из с. Гусенаца и шуме у рејону овог села предузимани противнапади, командант 513 пука, 16 септембра у 18.45 часова одлучује да заустави даље наступање и одмори јединице. У том циљу наредио је следеће:

а) да 2 батаљон брани достигнуту линију и да извиђа блатњаво земљиште у рејону Ковалина;

б) да 3 батаљон штити десни бок 2 батаљона и да по сваку цену одржи линију од обале Дњепра до пешчаног земљишта 500 м од к. 110;

в) да 1 батаљон штити леви бок 2 батаљона и да по сваку цену одржи линију: блатњаво земљиште источно од с. Гусенаца — рукавац Дњепра;

г) да се из сваког батаљона повуче у резерву пука по једна чета.

Свима јединицама је наређено да се распореде више по дубини да би могле извршити противнапад при покушају непријатеља да их нападне. У оваквом распореду пук је остао све до 18 септембра када је 515 пук, после пребацивања на другу обалу, заузео с. Ерковце и ухватио везу са суседном дивизијом, која је после успела да овлада мостобраном на левој обали Дњепра.

После заузимања мостобрана, 294 дивизија је у наступању и даље била на левом крилу и имала задатак заштите левог бока корпуса од окружених руских снага у рејону Кијева, пошто су главне снаге армије продужиле наступање правцем Черкаси — Прилуке, а левокрилни корпус правцем Перејаслав — Јагошти — Сауровка.

Закључак и искуства

294 дивизија извршила је постављени задатак иако суседна дивизија није имала успеха тога дана. Да се прелаз нормално развијао код главних снага корпуса, рад 513 пука и целе дивизије морао би бити много смелији и енергичнији.

Пребацивање целе дивизије на једном месту прелаза није било у складу са задатком дивизије нити са расположивим средствима за прелаз. Боље би било да је одређено још једно место прелаза северозападно од Ржишчева и да је у први ешелон било одређено два ојачана батаљона, поготово кад се има у виду да непријатељ није био посео непосредну обалу реке. Употребом

двоструког броја чамаца на једном месту овај недостатак донекле је ублажен, јер је трајање једне туре скраћено на половину.

Детаљно планирање и темељна припрема прелаза је позитиван пример како треба озбиљно приступити организацији форсирања и на какве све детаље треба обратити пажњу па иако се има врло мало времена, као што је овде био случај.

Сувише је касно почело пребацивање артиљерије. Чим је искрцан први талас и видело се да нема непријатеља, требало је почети склапање скеле за артиљерију. Боље би било да су одмах одређена средства за скеле, а не да се извлаче од оних за пребацивање таласа. Код већих губитака, код активнијег непријатеља који би бранио саму обалу, питање је да ли би остало довољно чамаца за скеле.

Сувише дуго задржавање 513 пешадиског пука у висини хумки није било у складу са ситуацијом, а нарочито с обзиром на слабе снаге испред њега. Брзим и енергичним дејством на овом правцу требало је привући јаче снаге на себе и тако олакшати форсирање главним снагама корпуса.

С обзиром да је цела дивизија пребачена само на једном месту прелаза, ово форсирање по начину извршења не разликује се много од форсирања великих река у Првом светском рату, у коме се обично дивизија пребацивала на једном до два места, једино што се овде нису користили тешки понтони, већ лаки гумени чамци.

Литература:

1 — The Russian Campaings of 1941—1943. W. E. Allen and Paul Muratoff.

2 — Форсирање река од стране Немаца од кап. Б. Сергева (Пешадија у општевојном боју, свеска 12/1945).

ФОРСИРАЊЕ ДЊЕПРА СЕПТЕМБРА И ОКТОБРА 1943 ГОДИНЕ (Скице 21 и 22)

У Другом светском рату нема ни једне операције у којој је извршено форсирање реке у тако огромним размерама и са тако великим снагама као што је било форсирање Дњепра у јесен 1943 године. Форсирање је извршено на фронту ширине 700 км (од ушћа реке Сож код Лојева, до Запорожја), а у њему су учествовале јединице Белоруског, I, II и III украјинског фронта.

Први украјински фронт форсирао је Дњепар из покрета, док су остали извршили планско форсирање. У току форсирања дошло је до масовног искоришћавања месних средстава а има и интересантних примера коришћења тешких паркова, не само за мостове и скеле, већ и за пребацивање предњих делова и првих ешелона.

Скица 21

Ова операција је од нарочитог интереса за проучавање, јер су искуства стечена у току њеног извршења узета у Совјетској армији као основ за нов упут форсирања река.

Међутим, највећи недостатак за проучавање ове операције је врло оскудна литература. Из оскудне литературе, код многих је створено мишљење да река данас не претставља препреку за савремену армију и да је Црвена армија била у стању да помоћу

приручних средстава форсира сваку велику реку. Међутим, и најповршнија анализа ове операције доводи до сасвим обратног закључка.

Претходна дејства и избијање на реку (скица 21)

После Курске и Харковске битке и пробоја линије на реци Мијус, Црвена армија је отпочела надирање са пет фронтова (Централни, Вороњешки, Степски, Југозападни и Јужни фронт) — и крајем септембра избила на Дњепар, од Гомела до Запорожја и даље на југ дуж утврђене линије Запорожје — Азовско Море (дуж реке Молочнаја).

Трупе Централног фронта (48, 13, 70 и 65 армија) надирале су правцем Бахмач — Њежин — Кијев и избиле крајем септембра северно од Кијева. Деснокрилна 65 армија форсирала је из покрета реку Десну код Новгорода Северског, а остале јужније од ње. За форсирање ове реке коришћени су рибарски чамци и сплавови од приручног материјала. Припреме за форсирање трајале су од 8 часова до два дана. Артиљерија је била груписана на крилима дивизија које су прелазиле у првом ешелону да би запречном ватром штитила места прелаза. Корпусне и армиска група имале су задатак да неутралишу непријатељску артиљерију у рејону главног прелаза. Оруђа за непосредно гађање тукла су ватрене тачке и осматрачнице. Код сваког стељачког батаљона налазио се по један артиљериски официр.

На десном крилу прво су пребачени предњи делови, на приручним средствима, који су се утврдили на супротној обали, а

Скица 22

затим су пребацивани први ешелони стрељачких пукова. Пукови су, након тешких дводневних борби, овладали мостобранима на десној обали реке. На левом крилу армије, два дана после ликвидације непријатељског мостобрана, пукови првог ешелона пребачени су на широком фронту без озбиљнијег непријатељског отпора и заузели су мостобране. На овом делу пребачен је и други ешелон армије. Због тога што је мостобран био мали и онемогућавао маневар, други ешелон армије поново је пребачен на леву обалу реке и прешао је реку на центру распореда армије, где је непријатељ био ослабио одбрану да би појачао отпор на крилима. Овај маневар успешно је остварен и јединице 65 армије пробиле су непријатељску одбрану, овладале Новгородом Северским и одбациле Немце на реку Сож и Дњепар.

Чамце и остала средства за прелаз, који су овде коришћени, јединице су вукле са собом на Дњепар (170 — 210 км).

Својим дејством трупе Централног фронта угрожавале су бок и позадину немачким јединицама које су водиле маневарску одбрану испред Вороњешког фронта, чије су јединице биле за 40—60 км источније од јединица Централног фронта.

Трупе Вороњешког фронта (38, 47, 40, 27, 6 гардиска, 5 гардиска и 1 тенковска армија) наступиле су правцем Суми — Ромни — Перејаслав и по овлађивању градом Ромни (16 септембра 1943) за шест дана избиле су на Дњепар на отсеку Перејаслав — Золотоноша (22 септембра 1943) на недељу дана пре суседних фронтова и тиме олакшали њихово дејство.

На Перејаславском правцу командант армије дао је наређење корпусима за форсирање Дњепра и заузимање мостобрана још док се непријатељ налазио 40—80 км источно од Дњепра. У том наређењу дају се упутства које рејоне треба дивизије да заузму и дају им се појачања за ове задатке. Дивизијама се препушта иницијатива да форсирају реку на најпогоднијим местима и да се не обазиру на линије разграничења и расположива средства за прелаз. После форсирања ван граница својих зона дужне су да овладају западном обалом и поново уђу у зону одређену ранијим линијама разграничења.

Трупе Степског фронта (53, 57, 69, 7 гардиска и 5 гардиска тенковска армија) одбиле су почетком септембра последње противнападе Полтавске немачке групације и прешле у офанзиву. Користећи успех Вороњешког фронта ударом у правцу Миргород — Хорол обухватиле су бок Полтавске групације са северозапада. Непосредно после тога изведена су два концентрична удара са југозапада и југа у правцу Кременчуга, чиме је обухваћена Полтавска групација са оба бока. 23 септембра заузета је Полтава, а 29 освојен је Кременчуг на источној обали Дњепра.

Трупе југозападног фронта освојиле су 8 септембра Красноармејск, 20 Павловград, а 26 избиле на Дњепар код Дњепропетровска и својим дејством са севера угрозиле немачку групацију у рејону Запорожја.

Трупе јужног фронта, пошто су разбиле немачку Донбаско-Приазовску групацију, избиле су 21 септембра на јако утврђену немачку линију дуж реке Молочнаја — која је чинила јужни наставак Дњепропетровске одбранбене линије.

Тако су совјетске трупе у времену од 22 до 30 септембра избиле на Дњепар на отсеку Лојев (ушће реке Сож) — Запорожје, на фронту ширине око 700 км.

До избијања на Дњепар савладан је под борбом простор дубине око 300 км. Обимна рушења и запречавања, која су Немци изводили у повлачењу, захтевала су употребу свих расположивих инжињериских снага за обезбеђење темпа надирања трупа. На прилазима ка Дњепру, као и раније на реци Десни и Сожу, извођени су огромни радови на разминирању и изради прелаза и мостова, за шта је употребљен већи број инжињериских јединица. Услед недостатка аутотранспорта и слабих путева, пионирске, а нарочито понтонирске јединице са парковима, нису стигле благовремено на реку. Због тога су и трупе, које су имале услова да форсирају реку из покрета, морале да се задрже неко време док нису привучена средства за прелаз. 21 и 117 дивизија код Перејаслава почеле су форсирање ноћу 23/24 септембра и тиме дале дан и по непријатељу за поседање положаја на десној обали реке Дњепра.

Припреме за форсирање

После неуспеха у Курској бици Немци су ужурбано почели са утврђивањем положаја на западним обалама Северног Доњеца, Десне, Сожа и Дњепра. За одбранбене радове користили су и месно становништво.

Одбрану Дњепра уредили су по принципу одбране на широком фронту. Скелет одбране сачињавала су насељена места у непосредној близини реке. Посада отпорних тачака била је обично ојачана стрељачка чета или стрељачки батаљон. Међупросторе су обезбеђивале покретне групе аутоматичара, тенкови и самоходна артиљерија. Сем тога, пешадија се скривено распоређивала по рејонима на правцима где се очекивао прелаз. Тенкови и самоходна артиљерија крстарили су путевима дуж реке.

Предњи крај одбране повлачен је дуж реке (непосредно уз обалу) само на узвишеним обалама, а на осталим деловима истурена су на обалу јака борбена обезбеђења која су подржавали артиљерија и минобацачи са главног положаја.

На узвишењима су постављана артиљериска оруђа 75 мм за тучење реке фронталном и уздужном ватром. Острва су поседана малим пешадиским деловима.

Фортификациско уређење међупростора било је изведено у виду двеју непрекидних траншеја са саобраћајницама за маневар по фронту и одбрану међупростора на случај форсирања на том делу. Митраљеска гнезда и склоништа рађена су против парчади граната, а на местима вероватних прелаза ојачаног типа. Отпорне тачке биле су опасане жичним препрекама. На местима погодним за форсирање миниране су обе обале. Насељена места на источној обали, која нису улазила у склоп мостобрана, спаљивана су да се не би оставио материјал непријатељу за савлађивање реке. Ноћу су Немци осветљавали реку ракетама, а на неким местима и рефлекторима.

Ширина Дњепра на отсеку Лојев — Радул износила је 350—400 м, код ушћа Припјета 720, код Кијева 210—350 (више рукаваца), даље низводно 400—700, код Конева 1.300, код Черкасија 1.200, код Кременчуга 320—1.280, код Дњепропетровска 500—1.100 и код Запорожја 150—1.800.

Дубина реке код Лојева износила је 7 м, код Кијева 3—9, код Дњепропетровска 1,2—37 (иза бране) и код Запорожја до 30 метара.

Дно реке до Кременчуга је шљунковито и песковито, а код Дњепропетровска стеновито са великим бројем подводних стена.

Брзина реке је 0,5 метара, а код високог водостаја 1—1,5.

Река прави велики број рукаваца, острва и спрудова и ток се мења код сваког већег водостаја. На целој дужини западна обала доминира над источном, па је осматрање приступа ка реци и њихово тучење ватром било олакшано.

У отступању непријатељ је уништавао све вештачке објекте на путевима и ово је проузроковало велико одужавање колона и велике тешкоће у снабдевању борбеним потребама и горивом. У оваквим условима вршене су припреме за форсирање. У току припрема извршено је следеће:

— на основу приручника, хидротехничких описа и аерофотоснимака проучен је карактер реке, водостај и прилази;

— од избијања на реку до почетка форсирања вршено је стално тактичко и инжињериско извиђање и добијени су подаци о реци и непријатељској одбрани на супротној обали, а извиђачки делови пребацивани су ноћу на местима где је река била најшира, где има пуно острва и где је непријатељ најмање веровао да ће се упућивати делови за прелаз;

— благовремено су дата наређења (2—3 дана марша пре реке) за прикупљање месних средстава за форсирање и израду нових од приручног материјала.

Тако су пешадиски и инжињериски делови појединих армија на прилазима ка Дњепру, на речицама које се уливају у Дњепар, (Десна, Псјол,Ворксла, Орјол и друге), прикупиле велику количину рибарских чамаца. Једна од армија Степског фронта довукла је око 100 рибарских чамаца, а 65 армија Централног фронта око 200. Израђен је велики број сплавића од приручног материјала, а нарочито је много израђено пионирских дрвених чамаца, који су рађени централизовано у корпусима и армијама.

Привучене су огромне количине понтонских паркова. На отсеку Вороњешког фронта довучено је 80 разних паркова, а на отсеку Степског фронта сконцентрисано је 15 паркова, за што је било и искоришћено више од 1.000 камиона.

По избијању на реку извршено је прегруписавање јединица код свих фронтова, сем код Вороњешког, који је једним делом снага форсирао реку следећег дана и образовао три мостобрана: један северно од Кијева, код Ново Петровци, други југозападно од Перејаслава и трећи код Черкасија, па је тек онда вршио допунско прегруписавање армија за следећа дејства.

По избијању на Дњепар промењени су и називи фронтова: Централни у Белоруски, Вороњешки у I украјински, Степски у II украјински, Југозападни у III украјински и Јужни у IV украјински. Белоруски фронт добио је за форсирање отсек: Лојев — ушће Припјета; I украјински ушће Припјета — Черкаси; II украјински Черкаси (искључно) — ушће реке Орјол; III украјински до Запорожја и IV украјински на југ до Азовског Мора.

Припреме за форсирање код 65 армије (после прегруписавања снага) трајале су шест дана (скица бр. 22). На отсеку северно од ушћа реке Сож остављени су само слабији делови за фронтално везивање непријатељских снага ка Гомелу, а гро снага пребачен је на отсек Лојев — Радул. Армија је одредила два корпуса у први ешелон, са по две дивизије у првом ешелону корпуса, на фронту ширине 20 км. Други ешелон армије налазио се позади левокрилног корпуса. Да би се прикрило прегруписавање снага на нови отсек, паљене су ватре у ранијим рејонима јединица, које су знатно дезоријентисале непријатеља. Сем тога, сви покрети извршени су ноћу, тако да је непријатељ био изненађен.

Штаб армије претходно је разрадио план офанзивне операције са форсирањем реке у коме је било предвиђено:

— прегруписавање јединица и њихов долазак у нове рејоне прикупљања;

— израда командних места и осматрачница у новим рејонима;

— увежбавање старешина (команданата корпуса и дивизија и команданата родова војске) на земљишту за извршење претстојећег задатка;

— припрема средстава за прелаз и увежбавање јединица на барама источно од Дњепра;

— подношење реферата команданата инжињерије, артиљерије и позадине армије;

— оформљење одлука команданта армије;

— расподела и упућивање ојачања у састав корпуса и дивизија;

— разрада плана борбених дејстава после форсирања и пробоја непријатељске одбране;

— разрада планова обезбеђења по родовима војске;

— организација садејства са авијацијом;

— организација садејства на земљишту;

— провера готовости за напад.

На три дана пре форсирања издата је борбена заповест и израђен план за борбена дејства на другој обали.

Од докумената у вези са форсирањем обрађени су табеларни план прелаза преко реке, графикон преласка, план инжињериског обезбеђења борбе на супротној обали и шема отсека прелаза са местима прелаза.

Табеларни планови разрађивани су закључно до стрељачког пука. У батаљонима су сачињени спискови људства и наоружања по пловним објектима. Пловни објекти су нумерисани, а на обали, на линији укрцавања, побијени су кочићи са ознаком броја чамца или сплава. Уочи форсирања командантима батаљона и командирима чета показана су за време видела места укрцавања и пут до њих, као и правци кретања до полазне линије и даље до линије укрцавања, места искрцавања (узимајући у обзир и заношење реке) и правци кретања по месним предметима после искрцавања.

Код других армија и фронтова, где је време за припрему било краће, нису биле изведене овако детаљне припреме, али су решена углавном сва битна питања, која су наведена код 65 армије.

Највећа тешкоћа је била у привлачењу средстава за прелаз и она су обично закашњавала. Код I украјинског фронта, који је једним делом извршио форсирање ноћу 23/24 септембра, паркови су пристизали код армије на Перејаславском правцу по следећем прегледу:

Средства / Датум	Рибарски чамци	Пионирски дрвени чамци	Понтони Н2-П са тракторском вучом	Понтони Н2-П на камионима	Чамци А-3 на камионима	Понтони НЛП са коњском вучом	ТЗИ комплети	Мали гумени чамци
		Било у свакој дивизији						
22. 9. 43	12	7						
		Стигло на место прелаза:						
22. 9. 43			16					
23. 9. 43			32					
24. 9. 43				64				
25. 9. 43		31		48	55	13	3	
27. 9. 43						4		
28. 9. 43		10						
29. 9. 43		12						
30. 9. 43								5

Из овог прегледа се види да су најпре стигли понтони Н2-П са тракторском вучом. Камиони са материјалом заглављивали су се у песку, па су их вукли тенкови, а негде су понтони ношени на рукама 1—2 км до реке.

Извршење форсирања и борба за мостобране.

Као што је већ раније напоменуто, једино су делови I украјинског фронта извршили форсирање „из покрета“, и то: 23 и 117 дивизија југозападно од Перејаслава, ноћу 23/24 септембра, и образовале мостобран на луку Дњепра код Чигоровке. Овде је велику улогу имало садејство регуларних јединица са партизанима који су дејствовали у оближњим шумама. За време пребацивања стрељачких пукова преко реке партизани су заузели немачко упориште које је затварало лук реке са запада и после тога напали непријатељске снаге са леђа у садејству са пребаченим деловима. Немци су били окружени и принуђени на предају после неколико безуспешних покушаја да се пробију на запад.

28/29 почео је прелаз једне армије I украјинског фронта северно од Кијева на отсеку ушће реке Тетерев — Ново Петровић. Код Ново Петровића пребачен је један пук који је у тро-

дневним борбама држао мостобран на десној обали Дњепра и привукао на себе јаке непријатељске снаге, те на тај начин олакшао извршење прелаза главних снага између Димера и ушћа Тетерева.

Код 65 армије форсирање је отпочело 16 октобра на отсеку Лојен — Радул. Прелаз је почео у свитање, после јаке артиљериске припреме, уз подршку бомбардерске и јуришне авијације. Густина артиљерије у рејону главног прелаза износила је 150 цеви на км фронта. Пребацивање предњих делова (4 стрељачка батаљона, по два на отсеку сваког корпуса) извршено је у једној тури за 40 минута на рибарским чамцима и сплавовима од приручног материјала. Они су овладали првом непријатељском траншејом на местима пребацивања и под њиховом заштитом почело је пребацивање пукова првог ешелона стрељачких дивизија. Са предњим деловима пребачени су код сваког стрељачког батаљона по један вод пионира, вод за везу и артиљериски осматрачи. Први ешелон пребачен је на формациским средствима и пионирским дрвеним чамцима. Артиљерија и минобацачи пребацивани су на скелама парка НЛП и на скелама од спрегнутих пионирских дрвених чамаца. Пребацивање дивизија првог ешелона извршено је за 1—1,5 дан. Пребацивање је извршено на десантним средствима и скелама НЛП и Н2-П. Мањи део скела Н2-П вучен је реморкерима. Пред мрак су Немци привукли јаке резерве и извршили противнапад на мостобран, али нису успели. Сутрадан, Немци су обновили противнапад јачим снагама, али су до тада већ биле пребачене знатне снаге које су биле у стању да очувају и прошире мостобран.

Пребацивање другог ешелона армије почело је после 1,5 дана од почетка форсирања (17 октобра увече) и завршено трећег дана (18 октобра).

У то време армија је имала 13 места прелаза: 3 десантна НЛП, 1 Н2-П десантни, 6 скелских прелаза А-3, и 3 од Н2-П (од 30 тона). Трећег дана склопљен је мост на пловним потпорама од паркова УВСА-3 и почела изградња два моста на шиповима за терете од 30 и 60 тона. Тешки терети пребацивани су скелама Н2-П. Крајем петог дана довршен је први мост на шиповима.

За све то време вођене су тешке борбе за проширење мостобрана и тек је после петодневних борби мостобран проширен до 10 км у дубину и око 20 км по фронту. Овај мостобран уређен је као полазни положај за напад. На њему су израђени заклони за стрелце и аутоматска оруђа, заштитни ровови и склоништа. За запречавање пребачен је један пионирски батаљон одмах иза првог ешелона; формиране су по две групе за запречавање код сваког пионирског батаљона и по једна код сваког

стрељачког батаљона. Осим ових група коришћени су и сви ПОЗ-ови (пуковски, дивизиски, корпусни и армиски) за запречавање испред мостобрана.

Код I, II и III украјинског фронта предњи делови и први ешелони пребачени су на приручним средствима, а код осталих јединица на формациским средствима. Најпогоднији за прелаз показали су се рибарски чамци и пионирски дрвени чамци. У једној армији II украјинског фронта пребачене су три дивизије на рибарским чамцима. Артиљерија, минобацачи, запреге, борбене потребе и возила пребацивана су на скелама од спрегнутих рибарских чамаца. Скеле од балвана и буради нису се показале практичне, јер су биле мале носивости (500—1.000 кг), тешко покретне и незгодне за управљање. Тура са њима износила је један до три часа.

Нарочито велику примену имали су понтони и скеле парка Н2-П. Код II и III украјинског фронта на њима је пребачено неколико дивизија укључујући ту и предње делове пешадије.

Месна средства и приручни материјал коришћени су обично првих дана, док још нису стигла формациска средства. Са формациским и месним средствима и овде је пребачен гро снага, док су приручна средства по свом уделу имала помоћну и незнатну улогу. Например, код I украјинског фронта, једном од најактивнијих, где је била највећа примена приручних средстава, 64% људства и терета пребачено је у првим данима на формациским и месним средствима, а 36% на приручним. Следећих дана удео формациских и месних средстава у превожењу са скелама порастао је до 97%. Укупно је превежено на овом фронту 90% од целокупне тонаже на формациским и месним средствима. Почев од другог и трећег дана форсирања, по мери пристизања паркова, превожење артиљерије и тенкова вршено је на скелама док нису подигнути мостови.

Нарочито се осећала потреба у моторима и реморкерима; јер, док је тура скеле са мотором износила 20—30 минута, без мотора је износила 1—2 часа.

Мостови су били обично армиски или фронтовски. На отсеку армије било је обично 1—2 моста носивости од 12—30 тона, а по један скелски прелаз на свака 2—3 км фронта. Мостови од 30—60 тона били су увек фронтовски и подизани су тамо где је предвиђена употреба тенковских јединица.

У погледу времена подизања моста наведено је код 65 армије да је подигнут крајем трећег дана, а мост на шиповима крајем петог дана. Код армије на правцу Перејаслав код I украјинског фронта, изградња моста на шиповима почела је чим је непријатељ потиснут за 1,5—2 км од обале. Радови су, једно време, извођени под непријатељском ватром и морали су се преки-

нути док непријатељ није одбачен од обале на 5—7 км. Брзина подизања понтонских мостова, у зависности од дужине и извежбаности људства, кретала се од 3—24 часа. Нарочито је честа била комбинација мостова са обалним распонима на шиповима, а средњи део на пловним потпорама. Средњи део се по потреби померао на резервна места, где су раније изграђени обални распони, па се са једним пловним делом померао мост узводно и низводно по потреби због дејства непријатељске авијације и артиљерије. Скоро сви мостови на пловним потпорама коришћени су за првих пет дана само ноћу, дању су расклапани и коришћени као скеле за превожење.

Тако су у времену од 23 септембра до 21 октобра створени шири мостобрани код сва четири фронта на отсеку Лојев — Запорожје, одакле су се могле отпочети даље операције западно од Дњепра. У другој половини октобра I украјински фронт отпочео је Кијевску операцију; Белоруски у садејству са Западним фронтом, отпочео је Гомелску операцију; II и III украјински отпочели су операцију ка Кривом Рогу.

Закључак и искуства

Форсирање Дњепра у јесен 1943 године, посматрано у целини, не може се сматрати да је извршено из покрета, јер су у прво време пребачене свега две дивизије на отсеку I украјинског фронта, и то 1,5 дан после избијања на реку. Истина, овде није било задржавања и припрема од неколико месеци како је то скоро увек било у Првом светском рату. Данас се сматра да оног момента, кад пукови избију на очекујуће рејоне, а предњи делови дивизије нису успели да се пребаце, престаје прелаз из покрета и приступа се планском форсирању. Ако је време за припреме мање од два дана, планирање се врши у оквиру дивизије, од 2—4 дана у корпусима, а преко четири дана у оквиру армије. Према томе, и форсирање на отсеку I украјинског фронта има карактер планског форсирања за дивизије првог ешелона. Да су јединице имале средства за прелаз и да су прешле у исто време са браниоцем, а понегде и пре њега, онда би се могло сматрати да је форсирање извршено из покрета и резултати таквог рада били би далеко већи.

Детаљне припреме код 65 армије биле су целисходне и тако их треба увек изводити — у пуном обиму, кад год то време дозвољава.

Изненађење непријатеља је најважнији услов за успешно форсирање, због тога врло велики значај има избор места и времена за форсирање, а такође и тактичко и оперативно маскирање, како је то и било извршено код 65 армије.

Искуство из овог форсирања показује да је најбоље почети пребацивање предњих делова по мраку, и то на оним отсецима

где их непријатељ најмање очекује. Код прелаза са артиљериском припремом почетак прелаза треба да буде одмах после свитања.

Код форсирања нарочити значај има истурање артиљерије у напред (са првим ешелоном) за непосредно тучење ватрених објеката који спречавају прелаз, и пребацивања појединих оруђа (нарочито противтенковских).

Инжињериске јединице, а нарочито понтонирске и паркове, треба моторизовати и благовремено придавати јединицама којима претстоји форсирање реке. Резултати би били сасвим други да су понтонири и паркови били са првим деловима на реци.

Без обзира на масовну примену приручних средстава, било би корисније да је свака пионирска јединица имала по неколико склапајућих чамаца, јер се не може увек рачунати на месна средства, а код великих река приручна средства нису нарочито погодна. Требало би на сваки стрељачки пук имати најмање 10—15 склапајућих чамаца, а на пионирски батаљон дивизије 25—30, јер је то минималан број са којим се дивизија може пребацити за један дан. За ово није потребан велики број возила, јер њихова тежина износи до 100 кг, лако се товаре по 8—10 на обична кола, а на тротонски камион товари се 20—30 комада.

На Дњепру су најбоље резултате показали рибарски чамци и пионирски дрвени чамци. Код широких река, а и код ужих, кад год има времена, уместо сплавића треба радити чамце. Један пионирски чамац има носивост око 2 тоне, а тежак је око 300 кг, док је сплав исте носивости тежак 6 т. Сем тога, приручна средства су спора и тешка за управљање и код великих река није корисна њихова употреба, пошто тура износи 1—3 часа, а код чамаца 30—40 минута.

Нарочито се осећала потреба за моторима и реморкерима, јер код њих тура износи свега ¼ до ⅕ од оне са веслањем или помоћу ужета. Према томе, код масовне употребе мотора довољна је ¼ средстава од количине која је потребна кад се не користе мотори.

Ово форсирање показује да су дивизије и корпуси били потпуно пребачени на другу обалу пре подизања мостова. Зато се код великих река мостови подижу само за армију и фронт и користе се обично ноћу, док се по дану расклапају и врши се превожење скелама.

Уређење ширих мостобрана као полазног положаја за напад било је правилно и било је подељено у две етапе. Прва етапа почела је одмах после искрцавања првог ешелона и обухватала је период борбених дејстава у вези са одржавањем и проширењем мостобрана. У том времену јединице су уредиле мостобран према захтеву најугодније одбране, а инжињериске јединице уређивале

су прелазе за брже пребацивање и запречавале су правце могуће за употребу непријатељских тенкова. Друга етапа почела је од почетка припреме напада са мостобрана. У тој етапи јединице су извеле допунске радове и уредиле мостобран као полазни положај за напад где је тежиште било на заштитним рововима и маскирним мерама. Инжињериске јединице разминирале су рејоне прикупљања јединица и допуњавале путну мрежу с обзиром на задатке појединих јединица у претстојећем нападу.

Недостатак транспортних средстава подешених за саобраћај на бојишту где је земљиште тешко пролазно (гусеничари, камиони са два диференцијала) утицао је тако да се форсирање не изврши из покрета иако су тактичко-оперативни услови то омогућавали. Карактеристичан је пример са понтонима на тракторској вучи који су пре стигли од камиона.

Литература:

1 — Неки закључци из искуства форсирања реке у летњој кампањи 1943 године (Информативни билтен, бр. 3/43).
2 — Из искуства приликом форсирања Дњепра, од пук. Маљутова.
3 — Инжињериске трупе у Великом отаџбинском рату, од ген. пук. Назарова (Воj. инж. гласник, бр. 1/45).
4 — Наступна операција са форсирањем велике водене препреке, од ген. пук. Сатова (Војна мисао, бр. 12/46).
5 — Битка за Дњепар, од генералмајора Исајева.
6 — Стрељачки батаљон у форсирању Дњепра и заузимању мостобрана на десној обали, од мајора Калгушгина (Воj. весник, бр. 10/47).
7 — The Russian Campaings of 1941—43, of W. E. D. Allen and Paul Muratoff.
8 — L'armée rouge dans la paix et la guerre (a Robert Gudima).
9 — Militärgeografische Angaben Ukraine (1941).
10 — Савлађивање великих препрека по искуству Црвене армије, од пук. Взелова (Војни журнал, књига 1/46 год.).

ФОРСИРАЊЕ ВИСЛЕ И ОДРЕ 1945 ГОДИНЕ

Форсирање доњег тока Висле у фебруару 1945 у рејону Грауденца вршено је из покрета и по зими. По леду су прошли предњи делови, а главне снаге биле су пребачене преко мостова који су постављени по леду. Река Одра пређена је у доњем току, у рејону Штетина, после темељне припреме и смене јединица. У овом делу долине Одре има два рукава и блатњаво међуречје. Оба ова прелаза веома су интересантна за проучавање како у погледу организације и припреме, тако и у погледу начина извођења. Западне обале обеју река биле су солидно утврђене и брањене јаким снагама. И овде, као и код Дњепра, нема детаљних података о припремама и извршењу форсирања, па ће се на осно-

ву оскудних података (руских, енглеских и француских) дати преглед догађаја на отсеку II белоруског фронта, а нешто детаљније изнети форсирање 65 армије за коју има више података.

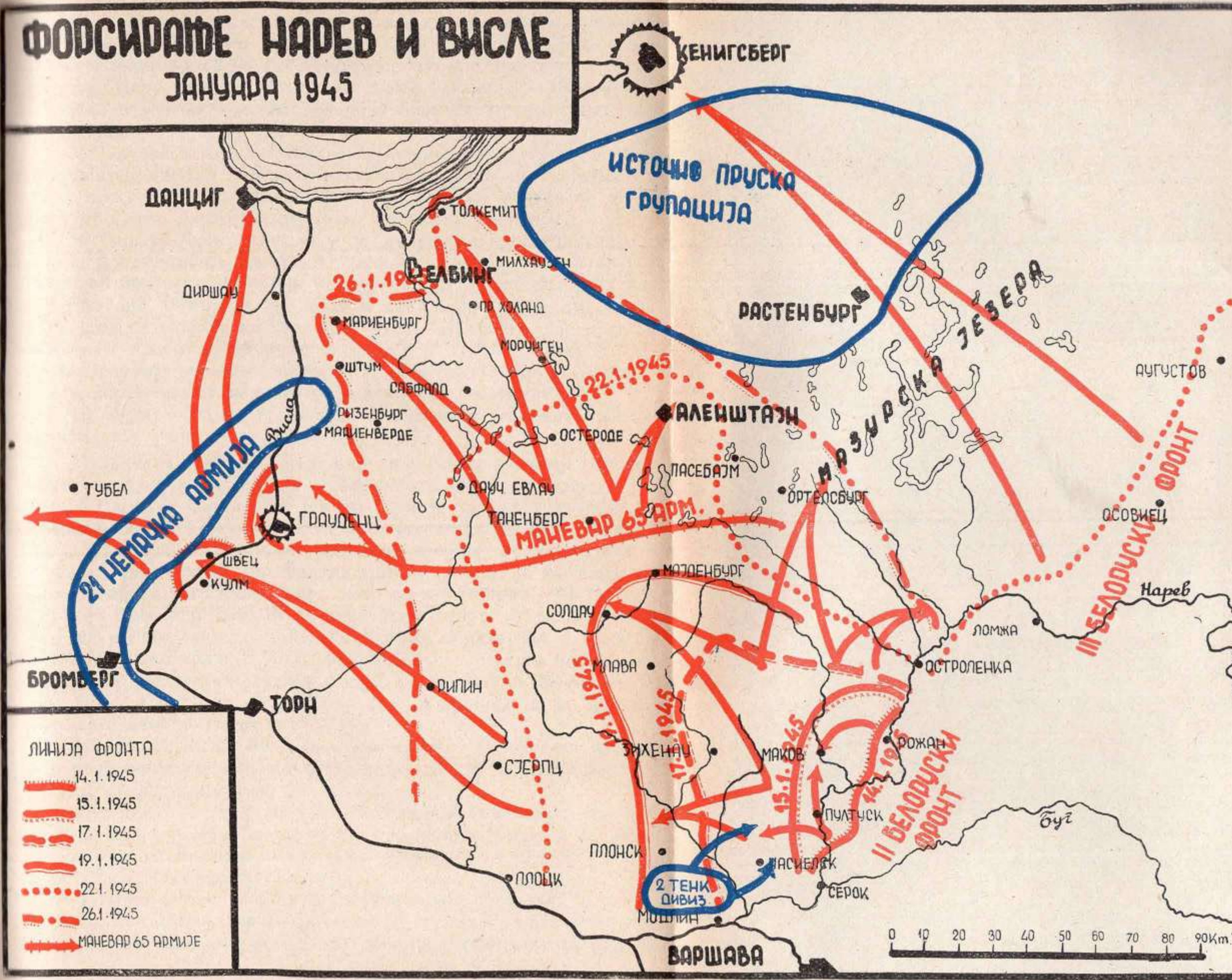
Дејства до избијања на Вислу и форсирање Висле из покрета
(скица 23)

У летњим операцијама 1944 године 65 армија, гонећи немачке снаге на територији Пољске, наишла је на јак отпор на Бугу. Армија је ипак успела да освоји мостобран на другој обали и да га уреди за даље дејство. Трећег септембра 1944 године са овог мостобрана, предузето је наступање са задатком да се избије на Нарев. Пробојем непријатељске одбране на Бугу и разбијањем непријатељске групације између Буга и Нарева армија је 5 септембра 1944, из покрета форсирала Нарев са покретном групом и освојила мостобран. После тродневних борби за одржавање и проширење мостобрана пребачене су две стрељачке дивизије, које су успеле да прошире мостобран између Рожана и ушћа р. Озерца у Нарев. Овај мостобран и други код Сјерока служили су касније, у јануару 1945 године, као плацдарм за офанзиву II белоруског фронта ка Источној Пруској и Померанији.

У зимској офанзиви 1945 године II белоруски фронт имао је задатак да са мостобрана на Нареву крене у офанзиву општим правцем на Елбинг и да у садејству са III белоруским фронтом заокружи и уништи немачке снаге у Источној Пруској, а са једним делом снага да пређе доњи ток Висле и у садејству са I белоруским фронтом окружи и уништи немачке снаге у Померанији. За извршење овог задатка фронт је груписао снаге, и то: једну армију (65) на десном крилу за обухватање Мазурских Језера са југа, две армије на центру за дејство ка Елбингу и отсецање Источне Пруске и једну армију на левом крилу дуж средњег и доњег тока р. Висле.

Реку Нарев Немци су бранили са 6 дивизија на отсеку ушћа р. Писа у Нарев до ушћа Нарева у Вислу. У резерви су имали две оклопне дивизије у рејону Модлина.

II белоруски фронт, по француским изворима, имао је 21 стрељачку дивизију и неколико тенковских бригада, док је по швајцарским изворима (по немачким подацима) имао 56 стрељачких дивизија и 6 тенковских корпуса. Река Нарев, на отсеку Пултуск — ушће у р. Вислу, ширине 250—300 м, а дубине 4 м, била је покривена танким ледом по коме су пешаци могли прелазити појединачно. Услед мраза мочварна долина реке била је пролазна. Руси су имали на мостобрану код Рожана две, а код Сјерока једну дивизију.

ФОРСИРАЊЕ НАРЕВ И ВИСЛЕ
ЈАНУАРА 1945
КЕНИГСБЕРГ
ИСТОЧНО ПРУСКА ГРУПАЦИЈА
ДАНЦИГ
ТОЛКЕМИТ
МИЛХАУЗЕН
ЕЛБИНГ
ДИРШАУ
МАРИЕНБУРГ
ПР ХОЛАНД
МОРУНГЕН
РАСТЕНБУРГ
МАЗУРСКА ЈЕЗЕРА
ШТУМ
САБФАЛД
22.1.1945
АУГУСТОВ
РИЗЕНБУРГ
МАРИЕНВЕРДЕ
Висла
АЛЕНШТАЈН
ОСТЕРОДЕ
ПАСЕБАЈМ
ОРТЕЛСБУРГ
ТУБЕЛ
ДОЈЧ ЕВЛАУ
21 НЕМАЧКА АРМИЈА
ГРАУДЕНЦ
ТАНЕНБЕРГ
МАНЕВАР 65 АРМ.
ОСОВИЕЦ
III БЕЛОРУСКИ ФРОНТ
ШВЕЦ
КУЛМ
МАЈДЕНБУРГ
Нарев
СОЛДАУ
ЛОМЖА
ОСТРОЛЕНКА
МЛАВА
БРОМБЕРГ
ТОРН
РИПИН
19.1.1945
17.1.1945
15.1.1945
14.1.1945
ЦИХЕНАУ
МАКОВ
РОЖАН
СЈЕРПЦ
ПУЛТУСК
II БЕЛОРУСКИ ФРОНТ
Буг
ПЛОНСК
НАСИЕЛСК
ПЛОЦК
СЕРОК
2 ТЕНК ДИВИЗ.
МОДЛИН
ВАРШАВА
0 10 20 30 40 50 60 70 80 90Km.
ЛИНИЈА ФРОНТА
14.1.1945
15.1.1945
17.1.1945
19.1.1945
22.1.1945
26.1.1945
МАНЕВАР 65 АРМИЈЕ

Скица 23

14 јануара у 8 часова почела је јака артиљериска припрема која је трајала читав дан. Ватра је била концентрисана на град Пултуск и непријатељске положаје испред мостобрана. Крајем дана били су потпуно порушени скоро сви фортификациски објекти и јединице са мостобрана су се спојиле преко порушеног Пултуска. Целу ноћ су убациване свеже јединице у проширени мостобран и у току следећа два дана биле су четири армије на другој обали.

15 јануара заузет је Маков на Озерцу, а на југу од Пултуска пробијене су три линије и наступајуће трупе приближиле су се Насјелску. Овде су Немци увели у напад две тенковске дивизије (SS Gross Deutschland и 57 тенковску дивизију).

16 јануара Руси су увели у бој тенковске јединице код Насјелска, и левокрилна армија, 17 јануара, заузима град и из покрета форсира реку Вкру. На центру су Немци организовали линију Пжасниц. Отпор је био слаб и централне армије су успеле да 16 јануара избију на пут Пжасниц — Цихенан. 17 јануара извршен је пробој и јединице су избиле на пут за Млаву и прешле р. Лудунију на широком фронту. Пжасниц је пао 17 јануара. Истог дана Немци су напустили Модлин (на левом крилу).

19 јануара заузет је Плонск, а тенковске јединице на централном делу ушле су у Млаву и Солдау.

21 јануара тенковске јединице прешле су границу Источне Пруске и заузеле Најденбург и Таненберг. На левом крилу заузети су Плоцк и Сјепро. 22 јануара армије у центру заузеле су Остероде, Дојче-Ајлау и Аленштајн, наилазећи на слаб локални отпор. 23 јануара тенковске јединице заузеле су Мохрунген и Салфелд. Једна колона централних армија кренула је ка Маријенбургу, а друге у обалску зону источно од Елбинга. 24 јануара заузет је Ризенбург, 25 Штум, а 26 Маријенбург. У међувремену је десна колона прошла кроз Пр. Холанд, Милхаузен и на путу Кенигсберг — Елбинг разбила непријатељске резерве које су се кретале ка западу. 26 јануара пређен је аутопут и избило се на море близу Толкенита. Левокрилна армија прешла је р. Дровенц и продрла између Торна и Грауденца.

Иза Доње Висле била је у формирању 21 немачка армија, која је бранила Торн и Грауденц, а две до три дивизије биле су упућене ка Маријенверду.

Отсецање Источне Пруске и окружавање немачких снага у овој области пружило је могућност левокрилној армији да нападне тврђаву на Висли и да продужи операције на западној обали Доње Висле. Ова армија форсирала је Вислу код Кулма.

65 армија, која је била на десном крилу, нападала је са мостобрана дуж Нарева ка Остроленки и са јужне стране затварала пролазе кроз Мазурска Језера. 22 јануара у садејству саједини-

цама III белоруског фронта, са линије Августово — Осовец — Ломжа — Новоград, армија је прешла у офанзиву на север кроз Мазурска Језера ка Кенигсбергу. После овог обухвата 65 армија је извучена и упућена на запад ка Грауденцу. У току покрета прешла је реку Вкру и Древенц и широким фронтом избила на Доњу Вислу почетком фебруара 1945.

Одбрана Висле била је раније припремљена. На источној обали Немци су држали тврђаву Грауденц која је имала савремене фортификациске објекте и врло јаку посаду. Држећи овај мостобран код Грауденца Немци су приморали 65 армију да форсира реку северно и јужно од Грауденца. На западној обали били су подешени за одбрану насипи дуж Висле и насип пута Варлубнен — Швец. Сем тога, све куће у насељеним местима које су биле од камена подешене су за одбрану.

Армија је слабијим снагама окружила тврђаву Грауденц, а крилним јединицама из покрета је форсирала Вислу. У то време на Висли је био лед дебљине 15—25 см, те није било потребно да се користе десантна средства. Пешадиске јединице са лаком артиљеријом и пионирима прешле су реку преко леда и заузеле мостобран на западној обали. Под њиховом заштитом пребачени су и остали пешадиски пукови преко леда, а за артиљерију и тенкове израђени су специјални мостови. Израда мостова трајала је два дана. Грађени су колосечни мостови без потпора. Уствари, лед је ојачаван помоћу два реда талпи. Лед је појачаван поливањем помоћу ватрогасних пумпи па се добила дебљина 40 до 45 см. Овако ојачан лед подешаван је за саобраћај тенкова и камиона помоћу дасака слично дрвеним мостовима.

Немци су противнападом јаких резерви покушавали да потисну јединице 65 армије са мостобрана и бацали су у борбу све расположиве снаге, па чак и делове јединица које су се повукле из Источне Пруске. Бој за проширење и одржавање мостобрана трајао је три дана. 65 армија оставила је јединице за опсаду тврђаве Грауденца до доласка једне од централних армија II белоруског фронта која је остала за ликвидацију тврђава Грауденц и Маријенвердеа. У Пољском коридору 65 армија извршила је прегруписавање и учествовала у нападу на Данциг са југа, а леволкрилна армија II белоруског фронта, која је форсирала Вислу код Кулма, упућена је на Нојштетин и у садејству са I белоруским фронтом учествовала је у Померанској операцији.

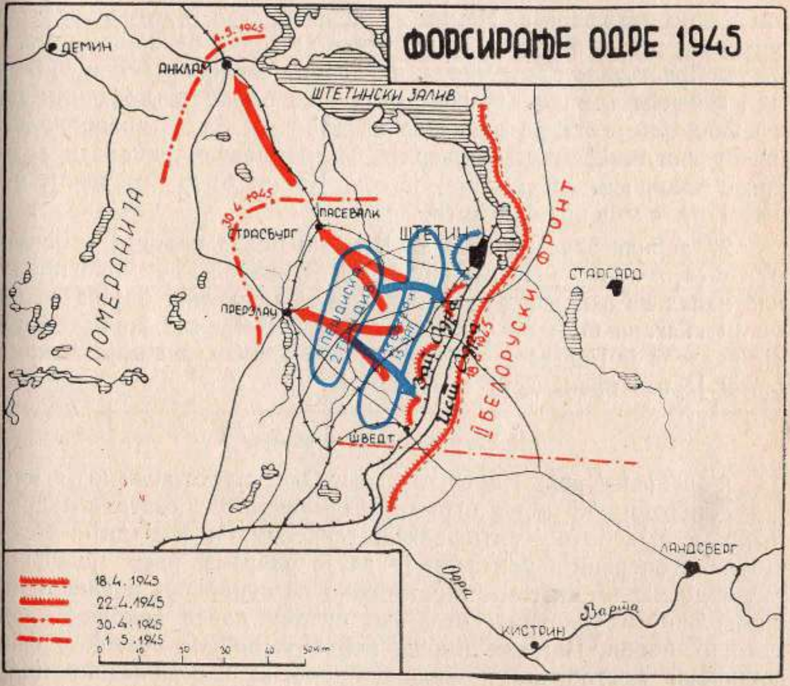
Форсирање Одре у априлу 1945 године (Скица 24)

После завршетка операције у Померанији II белоруски фронт је сменио јединице I белоруског фронта на Одри на отсеку Штетин — Шведт и одавде учествовао у Берлинској операцији.

У Берлинској операцији II белоруски фронт је имао за циљ да избије на доњи ток р. Елбе.

65 армија била је опет на десном крилу и форсирала је Одру у рејону Штетина. Овај рејон Немци су сматрали као мало вероватан за форсирање, јер је ту река најдубља и састоји се из два пловна корита раздељена широким и блатњавим међуречјем ширине 2—3 км. Ипак су Немци и овде организовали одбрану дубине 12—15 км. Одбрана се састојала из неколико линија испрекиданих траншеја, низа отпорних тачака уређених на доминирајућим височима и у насељеним местима. Град Штетин имао је уређен спољни одбранбени појас, а био је уређен и за кружну одбрану. У систему одбране нарочито су добро искоришћени друмови и железничке пруге које су ишле од Штетина на југозапад. И пруге и друмови били су на високим насипима.

Јачина непријатеља који је бранио Одру у зони напада 65 армије износила је 15 батаљона и 25 батерија. У оперативној резерви биле су три пешадиске и једна тенковска дивизија.

Скица 24

65 армија посела је полазни положај после смене. За припрему форсирања армија је имала око 6 дана. За то време израђен је тако велики број пионирских дрвених чамаца и припремљена многобројна формациска десантна средства (чамци и понтони) да су једновремено могле да се пребаце све стрељачке дивизије. За савлађивање реке било је потребно прећи прво једно корито, освојити међуречје, уредити на њему полазни положај, па тек онда форсирати друго корито. За претходну акцију утрошено је 4 дана. Ова акција омогућила је да се поседне бољи положај. Ово је много олакшало форсирање Западне Одре и заузимање мостобрана на западној обали.

Форсирање Западне Одре почело је 22 априла у свануће, после артиљериске припреме која је трајала 45 минута. Форсирање је извршено на широком фронту, што је било омогућено довољном количином десантних средстава. Предњи делови нису упућивани већ је одмах пребачен први талас. После пребацивања првог таласа и заузимања насипа пребачени су пукови првог ешелона за 45—60 минута. У врло кратком времену — за свега неколико часова — пребачене су све пешадиске јединице, минобацачи и део артиљерије. Немци су вршили јаке противнападе са тенковима, у току првог дана одбијено је седам немачких противнапада. Првог дана створени су плацдарми ширине 6 км и дубине 3 км. Следећа три дана вођене су тешке борбе са немачким резервама које су стално нападале мостобране. За то време пребачени су сви тенкови и артиљерија. Пребацивање тенкова и артиљерије извршено је скелама, јер су Немци брзо порушили мостове који су били подигнути.

27 априла заузета је лука Штетин после пробоја немачких одбранбених линија. По заузимању Штетина 65 армија је продужила напад на запад и водила већи број сусретних бојева са немачким снагама које су бацане на Одру. Покретна група 65 армије заузела је Пасевалк и Страсбург 30 априла, а 1 маја Анклам. Росток је пао првих дана месеца маја.

Закључак и искуства

Форсирање реке Нарев, Висле и Одре претстављало је врло тешке операције и поред огромне надмоћности у снагама и средствима, а нарочито у артиљерији, тенковима и авијацији. Искуство ових операција показало је да је одбрана реке могућа са сразмерно мањим снагама. Мостобрани на супротној обали, и под најповољнијим условима, освајани су тек после неколико дана жестоких борби. Најтеже борбе, међутим, вођене су тек у фази проширења мостобрана и њиховог уређења као полазних положаја за даља дејства, јер се тек тада испољавао утицај увођења

у бој браниочевих оперативних резерви. Овај моменат је скоро исто тако био критичан као и само искрцавање на супротну обалу.

Код одбране Висле и Одре показује се значај коришћења насипа за одбрану. Овде су насипи претстављали врло погодне линије за одбрану због свог надвишавања околног земљишта. Насипи су врло лако подешавани за употребу израдом платформи за оруђа и укопане тенкове. Код њих није било потребе за израдом непрекидних траншеја, јер се позади њих могао да врши маневар по фронту много боље него кроз траншеје.

Одбрана Грауденца до 8 марта показује како велики значај може имати држање солидно уређеног мостобрана на непријатељској обали. Да су Немци имали јаче резерве, са овог мостобрана могли би довести у питање успех 65 армије на крилима где је прелаз успео. Па и тако мале снаге прикривале су читав месец дана једну армију (генерала Федониског) која је од 65 армије примила опсаду Грауденца.

Руси нарочито истичу моменат изненађења који су постигли форсирањем Одре код Штетина где су постојала два пловна рукава и широко блатњаво међуречје. Међутим, и сами признају да им је било потребно 4 дана за овлађивање међуречја и његово уређење као полазног положаја за напад (иако су га бранили само слаби пешадиски делови) и да су тек 22 априла почели форсирање Западне Одре. 21 априла већ су почеле борбе у предграђима Берлина у зони дејства I белоруског фронта, а II белоруски фронт још је стајао на Одри. О неком изненађењу и нарочитом успеху тешко се може говорити, јер су изгубљена 4 дана на освајању међуречја, а те снаге много би олакшале дејство на Берлинском правцу да су биле 4 дана раније на западној обали. Према томе, велико је питање да ли је боље форсирати реку на делу где је само једно корито или где их има више. Овај пример показује баш обрнуто, да је за форсирање оваквих отсека потребно дуже времена за привлачење резерви ка правцу где непријатељ испољи главни прелаз. Сем тога, за овлађивање појединих рукава потребно је извести неколико посебних акција, а све то успорава пребацивање на непријатељску обалу.

Ове операције показују да су, почев од Дњепра, све руске операције почињале са мостобрана и завршавале се заузимањем мостобрана који су служили као плацдарми за следећу операцију. Борбе на мостобрану на Нареву показале су да су потребне врло велике снаге за одржавање мостобрана и да се понекад мора поставити питање да ли уопште вреди да се оне по сваку цену држе или је боље одрећи их се, нарочито ако следећа операција неће ускоро отпочети. У овом случају освајање мостобрана претстављало би почетну етапу нове операције. Из овога се види да осва-

јање мостобрана претставља само претходну етапу за даље операције и да, према томе, за сваки конкретан случај треба проценити да ли вреди заузети мостобран раније или у току следеће операције.

Форсирање Нарева са покретном групом показује да покретној групи треба увек давати довољно инжињериских снага и средстава да може из покрета савлађивати реке на које ће наићи у оперативној дубини. Због тога веће оклопне јединице (дивизије и корпуси) треба да имају формациску инжињерију у којој сем пионира треба да буде и понтонира и део парка за теже скеле (све моторизовано).

Прелаз преко Висле, по леду, показује потребу увежбавања инжињериских јединица за прелаз преко леда помоћу мостова без понтона, нарочито кад лед није довољно дебео за пребацивање тежих терета. У нашим условима биће врло чест случај да лед нема довољну дебљину, јер су ретке године кад су велике реке тако замрзнуте да преко њих могу прелазити тежа возила.

Искуство са Одре показује предност већег броја средстава за прелаз, нарочито пионирских чамаца, јер то омогућава брзо пребацивање целих јединица и форсирање на широком фронту, те се бранилац приморава да разбацује снаге и средства, а у исто време онемогућава му се концентрација ватре на поједина места прелаза.

При овим форсирањима нису упућивани предњи делови јер је било довољно средстава за пребацивање великих снага у првом ешелону, док су на Дњепру упућивани поглавито због тога што је била оскудица у средствима, па су предњи делови освајањем супротне обале олакшавали пребацивање првог ешелона.

И поред огромне надмоћности у ваздуху и у артиљерији, мостови се нису могли одржати све дотле док нису освојени висови са којих је непријатељ могао вршити коректуру артиљериске ватре на мостове. Ово искуство показује да код већих река са широким долинама не треба подизати мостове пре него што се освоје шири мостобрани.

Литература:

1 — Источно-пруска операција, од генералмајора Силовског и пуковника Васиљева.

2 — Форсирање великих река, од генералпуковника Батова (Војна мисао, бр. 12/46).

3 — The Russian Campaings of 1944—45, W. E. D. Allen and Paul Muratoff.

4 — L'armée rouge dans la paix et la guerre (a Robert Gudima).

ФОРСИРАЊЕ ДУНАВА КОД БАТИНЕ И АПАТИНА У НОВЕМБРУ 1944 ГОДИНЕ

Форсирање Дунава у новембру 1944 године, које је извршила 51 дивизија у заједници са јединицама Црвене армије, улази у ред тежих операција око река у Другом светском рату како по дужини трајања борби за овлађивање мостобрана, тако и по обостраним губицима. Ово је прво форсирање велике реке од преласка наше Армије на фронтални начин ратовања и овде стечена искуства касније су коришћена при организацији и извођењу форсирања Драве и Саве у априлу 1945 године.

51 ударна дивизија је одмах по формирању, без претходних вежбања и припрема, извршила један од најтежих задатака у савременом рату — форсирање велике реке без формациских средстава за прелаз. Она је форсирала реку заједно са јединицама Црвене армије на истим средствима и јединице су се мешале на мостобрану на другој обали. Совјетски званични извештаји истичу ово форсирање као нарочито успело, али детаљнија анализа ове операције показује несолидност припрема и слабост у извођењу, тако да се намеће закључак да искуства у форсирању великих река у току 1943 и 1944 године не само да нису правилно примењена, већ се није придржавало ни најосновнијих принципа форсирања реке. Зато се и могло десити да поједине чете по читав дан чекају да буду пребачене на другу обалу, да борбене потребе не стижу по два до три дана, а да непријатељ за то време са слабијим снагама потискује пребачене делове на саму реку и да је врло мало требало да се ова операција неуспешно заврши.

Специјални услови употребе наше 51 дивизије на два засебна отсека прелаза, без сопствених средстава за прелаз и без икаквог учешћа у припремама за форсирање, захтевају да се ова операција детаљније проучи. Јер, велики губици, које је овде претрпела наша 12 бригада, проузроковани су више због недовољних припрема и грешака у организацији и техници извођења прелаза него односом обостраних снага узетих у целини.

Велика тешкоћа у обради ове операције појављује се услед тога што нема никаквих писмених података са непријатељске стране, нити детаљнијих података о организацији и припремама за форсирање од стране команде корпуса Црвене армије, те су као основа за обраду послужили само оперативни дневници, борбене заповести и борбени извештаји 51 дивизије, 7, 8 и 12 бригаде и врло штури руски и енглески описи Будимпештанске операције, чија је прва етапа била форсирање Дунава северно од ушћа Драве.

Претходне акције и избијање на реку (скица 25)

Гонећи разбијене немачке и мађарске делове, наше јединице и јединице Црвене армије ослободиле су крајем октобра Бачку и својим предњим деловима избиле на Дунав.

8 и 12 Војвођанска бригада и делови 233 дивизије Црвене армије заузели су 22 октобра Бају и Сомбор и очистили просторију Суботица — Баја — Сомбор, а делови 236 дивизије Црвене армије, правцем Нови Сад — Оџаци, избили су на Дунав код Апатина. У Апатину су се већ налазили делови 12 Војвођанске бригаде.

1 новембра формирана је 51 ударна дивизија у Новом Саду у чији су састав ушле 7, 8 и 12 бригада (које су већ учествовале у борбама за ослобођење Источног Срема и Бачке), Словачка бригада и артиљериска бригада (које су завршиле формирање тек после освајања мостобрана у Барањи и нису стигле да узму учешћа у овој операцији).

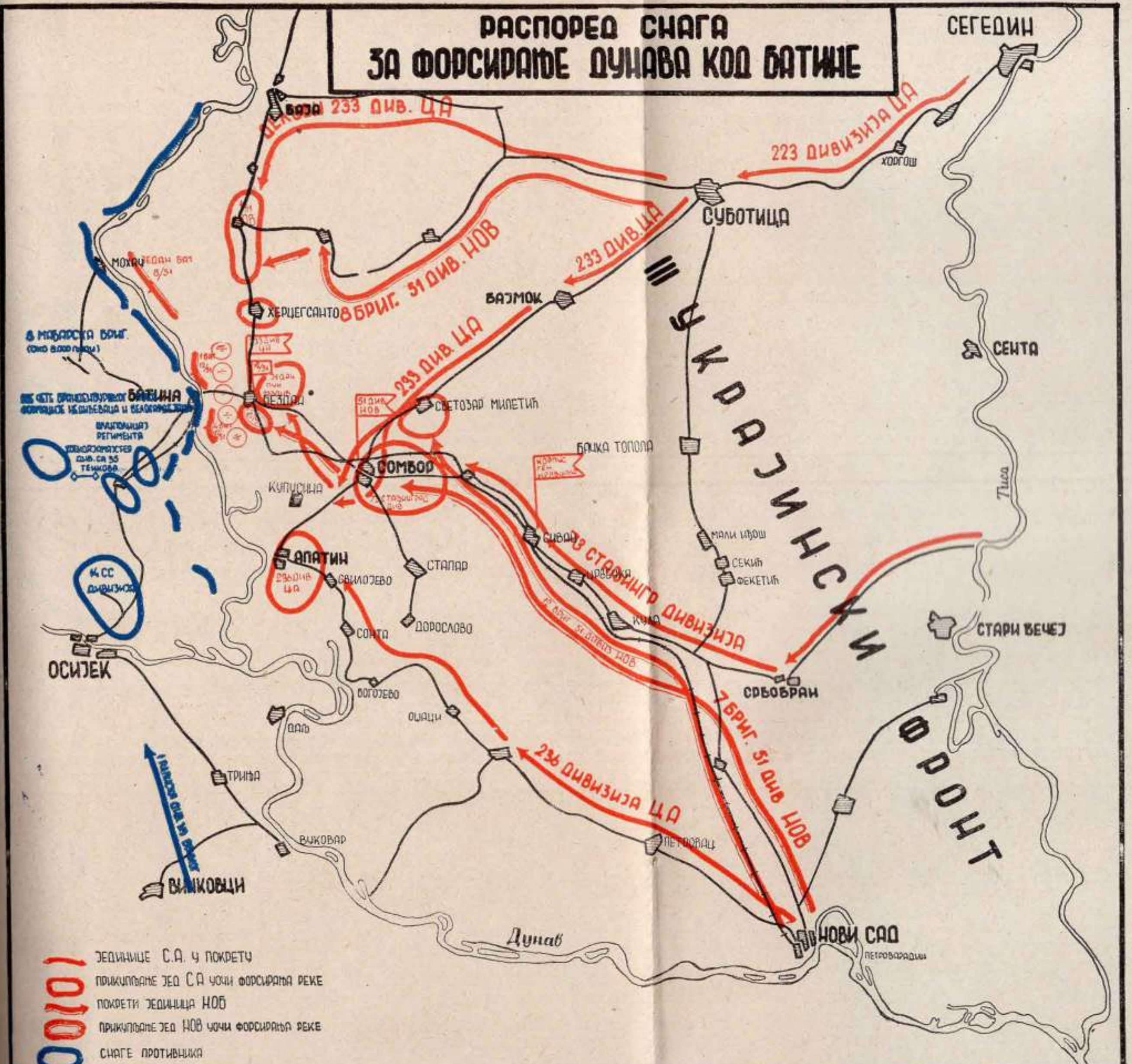
2 новембра штаб 51 дивизије прешао је из Новог Сада у Сивац и у 15 часова издао заповест да се 7 бригада по извршеној смени у Новом Саду, пребаци на просторију Црвенка — Кула — Врбас. Штаб бригаде био је у Кули.

8 бригада се налазила на просторији Суботица — Бајмок — Бачка Топола, а 12 бригада на просторији Сомбор — Бачки Брег — Апатин.

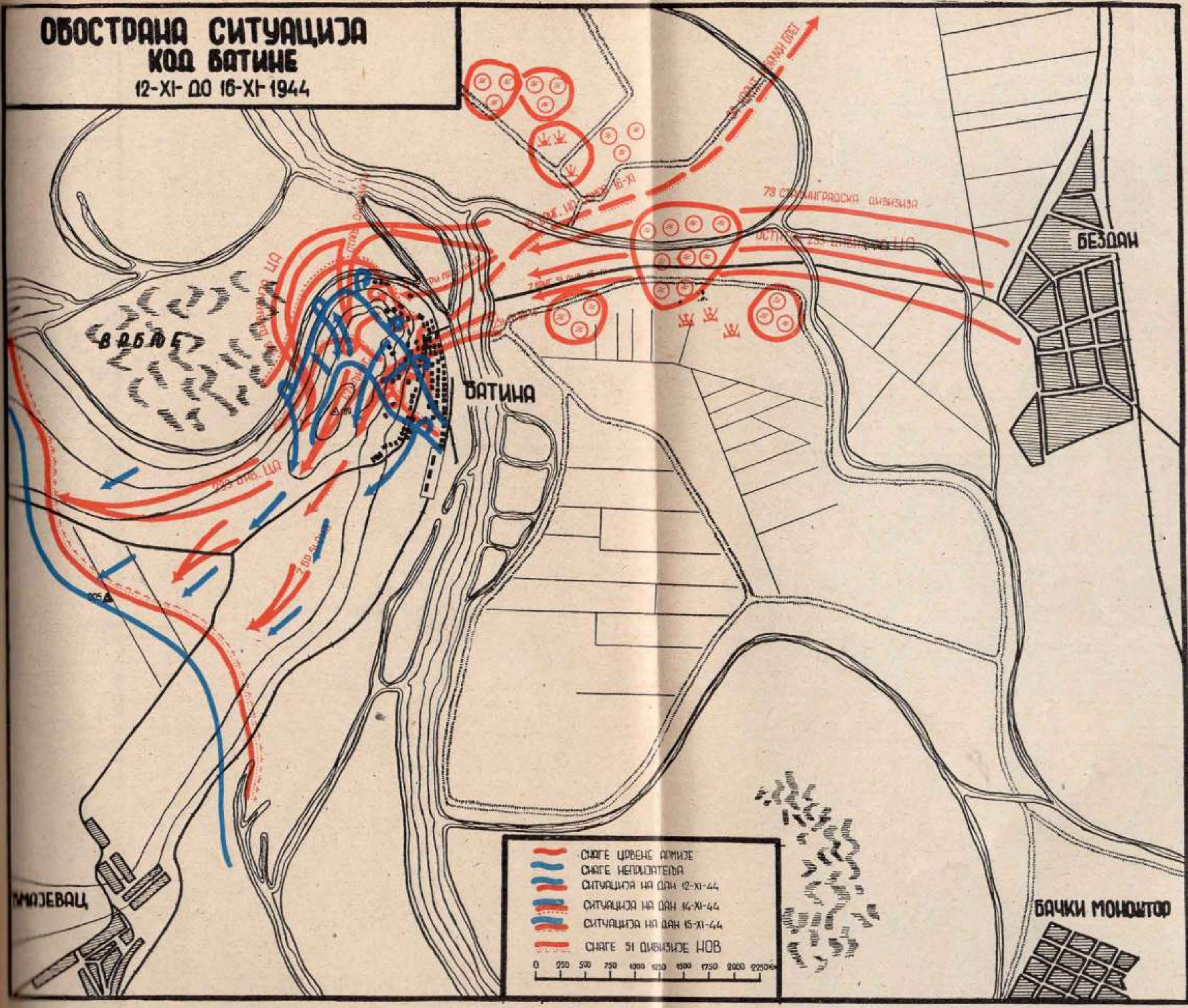
4 новембра 7 бригада се по ешелонима пребацила на одређену просторију; 8 бригада је остала на старим положајима (штаб бригаде у Суботици), а 12 бригада, која је бранила прелазе на отсеку Бездан — Бачки Моноштор — Апатин, прикупила је своје батаљоне око Бездана (штаб бригаде био је у Сомбору). Додир са непријатељем имала је само 12 бригада; било је пушкарања и малих обостраних губитака.

Јединице Црвене армије добиле су наређење да се припреме за форсирање Дунава на отсеку Апатин — Мохач — Баја, с тим да главни прелаз буде код Батине. За извршење овог задатка био је одређен корпус генерала Кравцова састава 233, 236 и 73 дивизија. 73 дивизија после прелаза Тисе код с. Падеја (западно од В. Кикинде) била је упућена преко Србобрана и Куле за Сомбор.

51 дивизија није добила засебан отсек за прелаз, већ су бригаде предвиђене за дејство заједно са пуковима Црвене армије. Тако је 8 бригада добила наређење да 9 новембра напусти Суботицу и концентрише се на просторију Сантово — Нађ Ба-

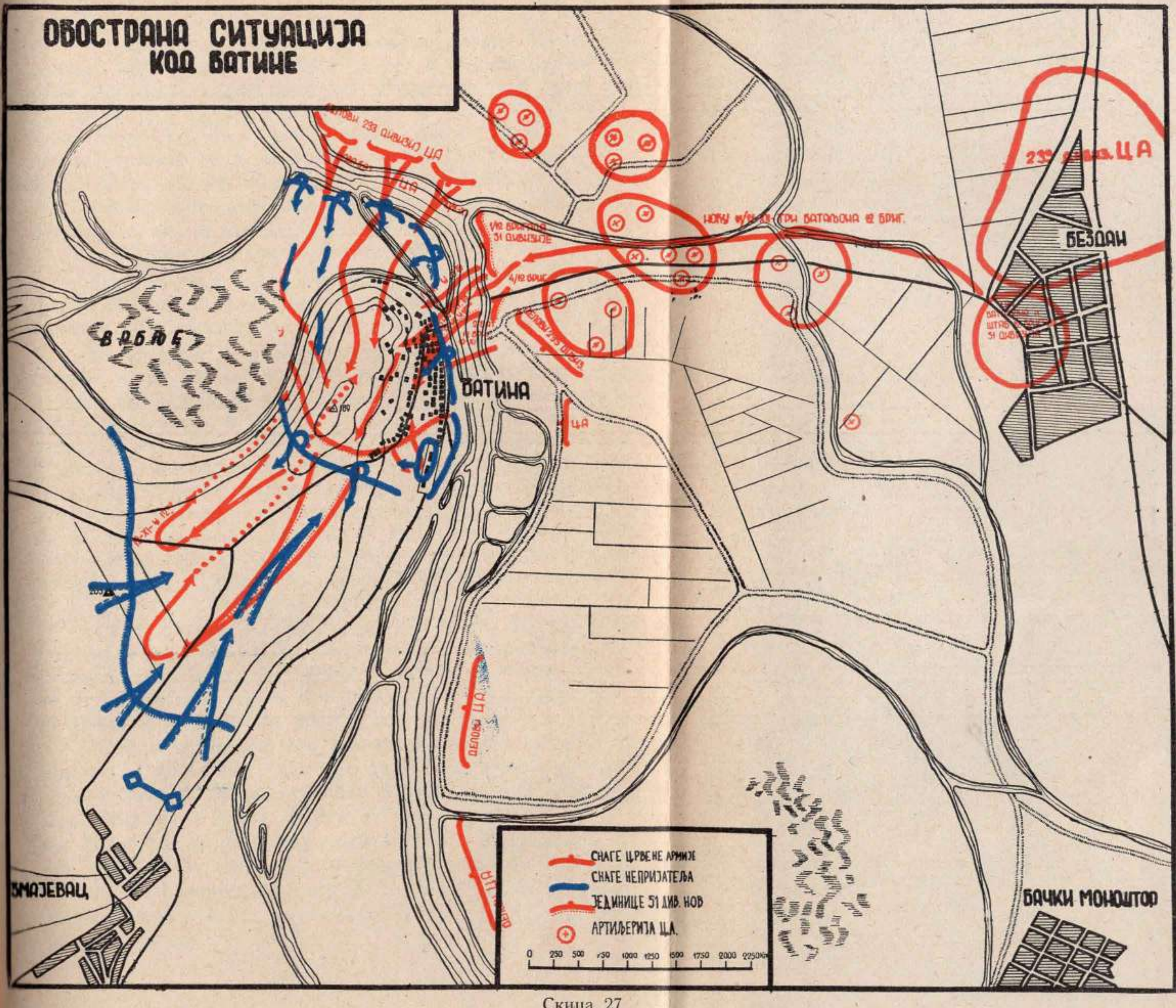

РАСПОРЕД СНАГА
ЗА ФОРСИРАЊЕ ДУНАВА КОД БАТИНЕ
СЕГЕДИН
БАЈА
233 ДИВ. ЦА
223 ДИВИЗИЈА ЦА
ХОРГОШ
СУБОТИЦА
233 ДИВ. ЦА
8 БРИГ. 51 ДИВ. НОВ
МОХАЧ
БАЈМОК
ХЕРЦЕГСАНТО
233 ДИВ. ЦА
БАТИНА
БЕЗДАН
СВЕТОЗАР МИЛЕТИЋ
51 ДИВ. НОВ
СОМБОР
КУПУСИНА
БАЧКА ТОПОЛА
III УКРАЈИНСКИ ФРОНТ
СЕНТА
Тиса
АПАТИН
236 ДИВ ЦА
СВИЛОЈЕВО
СТАПАР
ДОРОСЛОВО
СОНТА
СИВАЦ
ЦРВЕНКА
КУЛА
МАЛИ ИЂОШ
СЕКИЋ
ФЕКЕТИЋ
СТАРИ БЕЧЕЈ
СРБОБРАН
ОСИЈЕК
14 СС ДИВИЗИЈА
БОГОЈЕВО
ОЏАЦИ
ТРИЊА
ВУКОВАР
ПЕТРОВАЦ
ВИНКОВЦИ
236 ДИВИЗИЈА ЦА
7 БРИГ. 51 ДИВ НОВ
НОВИ САД
ПЕТРОВАРАДИН
Дунав
ЈЕДИНИЦЕ С.А. У ПОКРЕТУ
ПРИКУПЉАЊЕ ЈЕД С.А. УОЧИ ФОРСИРАЊА РЕКЕ
ПОКРЕТИ ЈЕДИНИЦА НОВ
ПРИКУПЉАЊЕ ЈЕД НОВ УОЧИ ФОРСИРАЊА РЕКЕ
СНАГЕ ПРОТИВНИКА

Скица 25

ОБОСТРАНА СИТУАЦИЈА
КОД БАТИНЕ
12-XI- ДО 16-XI-1944
79 СТАЉИНГРАДСКА ДИВИЗИЈА
БЕЗДАН
БАТИНА
МАЈЕВАЦ
БАЧКИ МОНОШТОР
СНАГЕ ЦРВЕНЕ АРМИЈЕ
СНАГЕ НЕПРИЈАТЕЉА
СИТУАЦИЈА НА ДАН 12-XI-44
СИТУАЦИЈА НА ДАН 14-XI-44
СИТУАЦИЈА НА ДАН 15-XI-44
СНАГЕ 51 ДИВИЗИЈЕ НОВ
0 250 500 750 1000 1250 1500 1750 2000 2250

Скица 26

ОБОСТРАНА СИТУАЦИЈА
КОД БАТИНЕ
ВРБЉЕ
БАТИНА
БЕЗДАН
БАЧКИ МОНОШТОР
СНАГЕ ЦРВЕНЕ АРМИЈЕ
СНАГЕ НЕПРИЈАТЕЉА
ЈЕДИНИЦЕ 51 ДИВ. НОВ
АРТИЉЕРИЈА Ц.А.
ЦА
ДЕЛОВИ ЦА

Скица 27

рацка — Мохач, да се приближи што више Дунаву, групишући јаче снаге ка Мохачу где ће да одржава везу са трупама Црвене армије.

12 бригада је добила наређење да са два батаљона врши заштиту прелаза код Батине а да се са три батаљона пребаци преко Дунава у првом ешелону у заједници са једним пуком 233 дивизије и заузме део мостобрана к. 205 — десна обала Дунава. По пребацивању првог ешелона два батаљона (који штите прелаз) требало је да се прикупе у резерву у с. Бездан и ту да буду спремни за прелаз на другу обалу (скица бр. 26).

7 бригада била је одређена у други ешелон, с тим да први батаљон остави за гарнизону службу у Сомбору и да се прикупи у с. Бездан по пребацивању првог ешелона.

Бригаде нису имале непосредног учешћа у припремама за прелаз пошто је командант отсека прелаза код Батине био командант 233 дивизије, а код Апатина командант 236 дивизије.

Непријатељ је имао на Батинском мостобрану 600—800 војника и око 100 мађарских граничара. Поред тога, ту се налазио и један пук Бранденбуршке дивизије ојачан артиљеријом, у следећем распореду: штаб пука и 4 противавионска топа у с. Козарцу, 1 батерија топова 100 мм и 1 чета пешадије у с. Лугу, 1 чета у с. Кнежевим Виноградима, 1 ојачана чета у с. Змајевцу, један ојачан вод у Батини. Једна чета Немаца са једном четом мађарских граничара, ојачане митраљезима, затварале су правац од Апатина, на линији Петреш — Ментеш — Лудаш. Узводно и низводно од Батине били су израђени лаки бункери од дрвета и земље. Немци су врло лепо искористили бетонске подруме у брегу и уредили их као тешке бункере.

Отсек Батина — Мохач држао је један СС полициски пук који је дошао из Марибора, састављен углавном од Срба и Хрвата. Главнина пука била је дуж друма Батина — Мохач, а одавде су ка Дунаву били истурени осигуравајући делови. (Детаљан распоред види се из скице бр. 25).

Оваква ситуација, сем незнатних промена, остала је углавном све до новембра, с тим што су вршена појачања и прегруписавања снага на обема странама. Свакодневно су вршена ваздушна извиђања, а преко Дунава су пребацивана извиђачка одељења. Немци су за извиђање користили мештане немачке народности, који су се, одевени у грађанско одело, пребацивали преко Дунава. То је убрзо било откривено и већина их је похватана, а становништво немачке народности на том делу евакуисано и смештено у логоре.

9 новембра настале су знатније промене. Извиђањем из ваздуха примећена је ужурбаност у непријатељској позадини. Од Осијека примећене су снаге у покрету ка северу, а од Брчког ка Осијеку примећена је у покрету једна брдска дивизија.

Тог дана стигле су на простор Бездана јаче снаге Црвене армије (пешадије и артиљерије) и од тога дана артиљерија је отпочела са ватреним дејством. Један пук из 236 дивизије био је пребачен 8 новембра преко Дунава код Апатина одакле је следећег дана пошао ка с. Лугу али због великог глиба није успео и вратио се поново на стари Дунав.

Јединице Црвене армије вршиле су припреме за форсирање. Оне су прикупиле већи број рибарских чамаца, а код Апатина и Бачког Моноштора неколико дереглија и шлепова, које непријатељ није успео да уништи. Детаљнијих података о припремама за прелаз нема.

Извршење форсирања, борбе за мостобране и операције до избијања на Драву (скица 26 и 27)

Ноћу 9/10 новембра пребачени су у с. Батину предњи делови 12 бригаде, а после њих и предњи делови јединица Црвене армије. Ови делови, и поред жестоке непријатељске ватре, успели су да се у току 10 новембра одрже на непријатељској обали. Пребацивање ових делова извршено је на рибарским чамцима.

Око 12 часова 10 новембра после снажне артиљериске припреме, почело је пребацивање првог ешелона Црвене армије (2 ојачана батаљона 209 стрељачког пука). Ове су снаге, по искрцавању узводно од Батине извршиле напад на с. Батину са северне стране. Отпор непријатеља био је врло јак а непријатељска артиљериска и митраљеска ватра онемогућавала је даље пребацивање све до пада мрака. Одбрану непријатеља потпомагала је и авијација, која је бомбардовала рејоне прикупљања, ватрене положаје артиљерије и јединице за заштиту прелаза. Пребачени батаљони имали су врло велике губитке, јер их је непријатељ тукао јаком ватром са к. 168 и из подрума у подножју брега. У току ноћи 10/11 пребачен је 3 батаљон 209 стрељачког пука.

У 6.30 часова 11 новембра пребачена је једна чета 12 бригаде која је вршила притисак на Немце у Батини са југа. Тек око 17 часова овог дана пребачен је на другу обалу 4 батаљон а 1 батаљон 12 бригаде пребачен је око 21 час. Ова два батаљона са пребаченим батаљонима Црвене армије, у ноћном нападу, разбили су непријатељску одбрану у с. Батини, а непријатељске јединице потисли у правцу с. Поповца и Кнежевца.

У току ноћи 11/12 пребачен је и 2 батаљон 12 бригаде који је служио као резерва. 5 батаљон остао је као резерва на

левој обали, а 3 батаљон је био још у с. Бездан. Ове ноћи непријатељ није предузимао никакве противмере па се на достигнутој линији приступило уређењу положаја.

Изјутра, 12 новембра, око 9 часова непријатељ је бомбардовао наше положаје и одмах после тога прешао у напад, али је одбијен уз велике губитке. После губитка Батине, непријатељ је убацио у борбу једну мађарску бригаду са 8 тенкова од 20 тона и 10 лаких тенкова. Поред тога, у борбу је убачен и један пук недићеваца и један батаљон усташа. Ове јединице биле су у распадању, десетковане у ранијим борбама, и у борбу су убациване по деловима. Чете су биле јаке 40—60 људи, а моторизоване још слабије.

На нашем левом крилу непријатељ је успео да разбије наш 4 батаљон, али није искористио овај успех тако да је штаб бригаде успео да са 40 прикупљених бораца 4 батаљона, једном четом 1 батаљона и две чете 2 батаљона, затвори ову брешу. После организовања положаја на овом крилу извршен је противнапад и непријатељ је одбачен на полазне положаје. Након успешно извршеног противнапада Руси довлаче на овај отсек противтенковска оруђа и појачавају га још са једним својим батаљоном.

Око 16 часова непријатељ је уз помоћ артиљерије и тенкова предузео и трећи напад и успео да са тенковима пробије наш положај. 12 бригада била је приморана да се повуче на положај око 700 м позади првог и ту је успела да задржи непријатеља. У току ноћи 12/13 непријатељ је у више махова покушавао напад, али је увек био одбијен. Ове ноћи пребачен је 5 батаљон 12 бригаде који је сменио разбијени 4 батаљон; 4 батаљон повучен је у резерву бригаде.

13 новембра, рано изјутра, непријатељ је отпочео напад на наш положај, али га је 5 батаљон одбио јуришем. Током целог дана непријатељ је предузимао више напада, али је увек био одбијен. У тим нападима непријатељ је изгубио два тенка, један оклопни аутомобил и једну амфибију, па је био приморан да тенкове повуче са положаја. Око 16 часова непријатељ је извршио нов напад са пристигнутим појачањима (3 полицискн пук и делови 9 пука Бранденбуршке дивизије). Наше снаге биле су приморане на повлачење, на десном крилу 500 м западно од цркве, а на левом крилу до железничке станице. Са ове линије наше јединице су прешле у противнапад и успеле да одбаце непријатеља неколико стотина метара на запад.

Овог дана 7 бригада је добила заповест (О. бр. 18) да се са својим деловима (осим првог батаљона, који остаје у Сомбору

на гарнизоној служби) пребаци у с. Бездан где ће добити наређење за даљи рад.

8 бригади (са О. бр. 19) наређено је да се прикупи на просторији Бездан — Колут — Бачки Брег ради припреме за прелаз код Батине.

У току ноћи 13/14 пребачен је 2 батаљон 7 бригаде на десну обалу, а 3 и 4 батаљон, иако су били предвиђени за пребацивање, нису успели да се пребаце због пребацивања руских јединица. Непријатељ је 13 и ноћу 13/14 артиљериском ватром тукао места прелаза и од ове ватре имала је губитака 7 бригада чији су батаљони били прикупљени на обали очекујући прелаз.

14 новембра непријатељ је извршио више напада и успео да заузме западни део с. Батине. У више махова вођена је борба прса у прса, па су обострани губици били врло велики. Руска артиљерија и „каћуше", са леве обале Дунава, тукли су непријатељске положаје. Непријатељ није успео да пребачене снаге набаци на Дунав.

12 бригада одолевала је непријатељским нападима и поред огромних губитака. Ноћу 14/15 пребачен је и 3 батаљон, и он је био у резерви бригаде у Батини. 2 батаљон 7 бригаде убачен је у борбу заједно са 3 батаљоном 209 стрељачког пука код к. 168 и два пута је одбио непријатељски јуриш. 3 батаљон 7 бригаде пребацио је 2 чете на десну обалу и посео је положај на левом крилу 209 стрељачког пука на југозападној ивици с. Батине. 4 батаљон је још увек чекао да се пребаци преко Дунава.

15 новембра непријатељ је увео у борбу делове 44 дивизије, која је имала највише тешког наоружања (по 3 батерије хаубица у сваком стрељачком пуку) и јаком артиљериском ватром тукао је места прелаза и јединице на другој обали које су чекале на пребацивање.

Посаду ужег мостобрана, коју су последњег дана углавном сачињавале наше јединице, Руси су појачали са своја три стрељачка пука. Распоред 12 бригаде био је измешан са распоредом трупа Црвене армије које су у току ових борби имале врло велике губитке.

2 батаљон 7 бригаде, у заједници са 3 батаљоном 214 стрељачког пука, предузео је у 8 часова напад на непријатеља и одбацио га за 1 км југозападно од к. 168. 3 батаљон ове бригаде, око 10 часова, по пристизању осталих двеју чета, које су овог дана пребачене преко реке, предузео је напад са југозападне ивице Батине и потиснуо непријатеља до железничке станице.

Тек овога дана предузели су Руси склапање скела за пребацивање артиљерије и почели да користе шлепове за пребацивање

стрељачких пукова. Увођењем скела и шлепова успели су да у току дана пребаце три стрељачка пука.

Ноћу 15/16 1 и 2 батаљон 12 бригаде смењени су од два батаљона 7 бригаде, а 3 батаљон 12 бригаде сменио је 5 батаљон. Тако су, ове ноћи, повучени из борбе 1, 2, 4 и 5 батаљон 12 бригаде и пребачени на леву обалу у с. Бездан, а на положају су остали 3 батаљон 12 бригаде и 2 батаљона 7 бригаде.

Овога дана пред мрак Руси су подигли понтонски мост од парка Н2-П, који је коришћен само ноћу, а дању је расклапан и коришћен за превожење скелама. 12 бригада прешла је преко моста у с. Бездан.

8 бригада добила је наређење да се спреми за покрет ка Купусини и да помогне акције 236 дивизије, чији се један пук налазио на старом Дунаву, још од 8 новембра.

У току 16 новембра непријатељски притисак на мостобрану није попуштао. Тога дана пребацио се и 4 батаљон 7 бригаде, тако да се цела бригада груписала у рејону железничке станице. Непријатељске нападе поред јаке артиљерије, подржавало је и 25 авиона „штука".

После јаке артиљериске припреме, 7 бригада, 3 батаљон 12 бригаде и 209 стрељачки пук Црвене армије прешли су у напад у правцу с. Змајевца, потисли непријатеља и заузели железничку станицу око 19 часова.

12 бригада добила је задатак да се пребаци из с. Бездана у с. Колут и Бачки Брег ради попуне и одмора.

8 бригада била је на маршу из Бездана ка Купусини и у току марша била је четири пута нападнута из ваздуха.

Овога дана Руси су пребацили остатак 233 дивизије и 73 дивизију која је обухватила Батину са севера.

Ноћу 16/17 извучен је из борбе 3 батаљон 12 бригаде и пребачен у с. Бездан. Исте ноћи пребачена је 12 бригада у Бачки Брег и Колут, а 3 батаљон је стигао у Бачки Брег ноћу 17/18.

17 новембра, 7 бригада и јединице Црвене армије потискивале су непријатеља ка југозападу. Непријатељ је покушавао, у два маха, да противнападом заустави наше надирање, али у томе није успео.

Тога дана 8 бригада је вршила припреме за прелаз код Апатина и упутила је 4 батаљон преко Казука да поседне положаје на десном крилу руског мостобрана на старом Дунаву.

18 новембра продужено је даље надирање за непријатељем, који није предузимао активна дејства иако је имао тенкове у своме саставу.

8 бригада пребацила је 4 батаљон преко Дунава према Александровом дворцу, и он је посео положај на десном крилу руског мостобрана. На овом отсеку овога дана није било додира са непријатељем.

Руси су извршили пробој према с. Дражу. Немци су врло вешто користили бетонске подруме као бункере и могли су бити ућуткани само директним погоцима артиљериских оруђа.

19 новембра, 7 бригада, у заједници са 73 дивизијом потискивала је непријатеља ка с. Змајевцу. Руси су убацили јаче снаге у брешу и крајем дана избили на 500 м испред с. Дража. На Батинском мостобрану отпочеле су концентрације јачих снага за пробој ка северозападу.

1 и 2 батаљон 8 бригаде припремали су се за прелаз преко Дунава код Купусине.

20 новембра на фронту 7 бригаде није било никаквих промена. 4 батаљон покушао је два напада на свом отсеку, али није успео и вратио се на полазни положај.

Код 8 бригаде, 1 батаљон по прелазу Дунава посео је положај на десној обали према насипу, северно од Казука. 4 батаљон је успео да освоји један део насипа на своме отсеку, али га је морао напустити због јаке непријатељске ватре.

21 новембра непријатељ је пред фронтом 7 бригаде посео североисточну ивицу с. Змајевца и к. 123, док је 7 бригада врло мало напредовала ка с. Змајевцу.

1 и 4 батаљон 8 бригаде, после огорчених борби, заузели су већи део насипа на својим отсецима. Непријатељ на насипу био је јако утврђен, а између насипа и јуришних положаја наших јединица, који су од насипа били удаљени 10—50 м, налазиле су се баре дубине до 1,5 метар. За заузимање насипа на неким деловима вршен је седам пута јуриш. Иако су у овим нападима учествовале јединице Црвене армије, ипак су насипи заузети прво на отсеку 8 бригаде, па тек после на отсеку пукова 236 дивизије.

22 новембра код непријатеља су примећивани знаци деморалисања услед јаке руске артиљериске ватре. Напад на с. Змајевац одложен је за ноћ 22/23. До 16 часова, у 7 бригади остао је исти распоред батаљона, као и 21 новембра. (2 и 3 батаљон у првом борбеном реду, а 1 и 4 у резерви). После тога, 1 батаљон смењује 2 и 3 батаљон који се повлаче у резерву. У 20 часова, после снажне артиљериске припреме, 1 батаљон 7 бригаде са деловима 209 стрељачког пука после једночасовне борбе, заузима с. Змајевац.

Јединице Црвене армије, на центру и десном крилу, пробиле су непријатељску одбрану, заузеле с. Гајић и с. Драж и избиле испред с. Подоља и с. Топоља.

1 и 4 батаљон 8 бригаде овладали су овог дана целим непријатељским положајем и потисли непријатеља 1,5 км западно од насипа. 2 батаљон пребачен је на десну обалу Дунава тек ноћу 22/23. У току ове ноћи штаб 8 бригаде прешао је из Купусине у Бачки Моноштор и припремио напад на линију Мохољош — ж. ст. Чипрошат — пуста Бакрошат.

23 новембра непријатељ је после губитка с. Змајевца посео с. Суза и с. Кнежеви Виногради. Овде је увео у борбу остатак 44 дивизије, комбиновану бригаду (27 и 28 стрељачки пук) и 13 пук СС „Ханџар" дивизије за одбрану линије Суза — Подоље — Топоље.

У току дана 7 бригада је држала положај испред с. Сузе у висини Ратишта. Око 18 часова, после артиљериске припреме, отпочет је напад на с. Сузе. Непријатељ је разбијен и бригада је ушла у село. У току ноћи батаљони из прве борбене линије избили су на к. 109 на путу за Кнежеве Винограде.

8 бригада предузела је овог дана напад на положаје Мохољош — Чипрошат — Бакрошат, пробила непријатељску одбрану и гонила непријатеља ка Кнежевим Виноградима. Јединице 236 дивизије потискивале су непријатеља у правцу с. Луга и с. Вардарца.

Штаб 51 дивизије био је једнако у Сомбору, али су поједини чланови штаба били стално код 7 и 8 бригаде. 12 бригада остала је и даље у с. Колуту.

У току 24 новембра 1 батаљон 7 бригаде напредовао је од к. 109 до Кнежевих Винограда, где је ухватио везу са 2 батаљоном 8 бригаде. Јединице Црвене армије заузеле су с. Брањину.

25 новембра 7 бригада је заузела Кнежеве Винограде, али ју је непријатељ енергичним противнападом избацио из села. 4 батаљон 7 бригаде са деловима Црвене армије заузео је с. Котлину, Каменац и Каранац.

8 бригада је извукла своје јединице из рејона Кнежевих Винограда и оријентисала их у правцу с. Луга и Вардарца.

26 новембра непријатељ је убацио у борбу два пука брдске дивизије и делове 1 пука дивизије Принц Еуген са којима је посео линију Бели Манастир — к. 106 (северозападно од друма за с. Козарац), — Кнежеви Виногради, а на отсеку Грабовац — Луг — Вардарац увео је 2 пук Бранденбуршке дивизије.

7 бригада је поново извршила напад на Кнежеве Винограде и око 10 часова, после врло јаког непријатељског отпора, једи-

нице су ушле у село одакле су поново потиснуте од стране надмоћнијих непријатељских снага. У току ноћи 7 бригада је вршила прегруписавање за поновни напад на Кнежеве Винограде. Непријатељ је у току дана напао на с. Каранац и заузео га, али га је 4 батаљон 7 бригаде у противнападу поново повратио.

2 батаљон 8 бригаде био је упућен да у заједници са 36 пуком 236 дивизије ноћним нападом заузме с. Луг. Због одлагања напада од стране команданта 36 пука, ноћни напад није извршен.

12 бригада добила је наређење да се из с. Колута пребаци у с. Змајевац.

27 новембра 7 бригада је по завршеном прегруписавању снага предузела напад на с. Кнежеви Виногради и заузела га око 4 часа.

8 бригада је у тешким борбама заузела с. Луг са 2 батаљоном, док је 5 батаљон ове бригаде заузео с. Вардарац скоро без борбе, а 4 батаљон с. Грабовац.

Овог дана штаб 51 дивизије и 12 бригада стигли су у с. Змајевац.

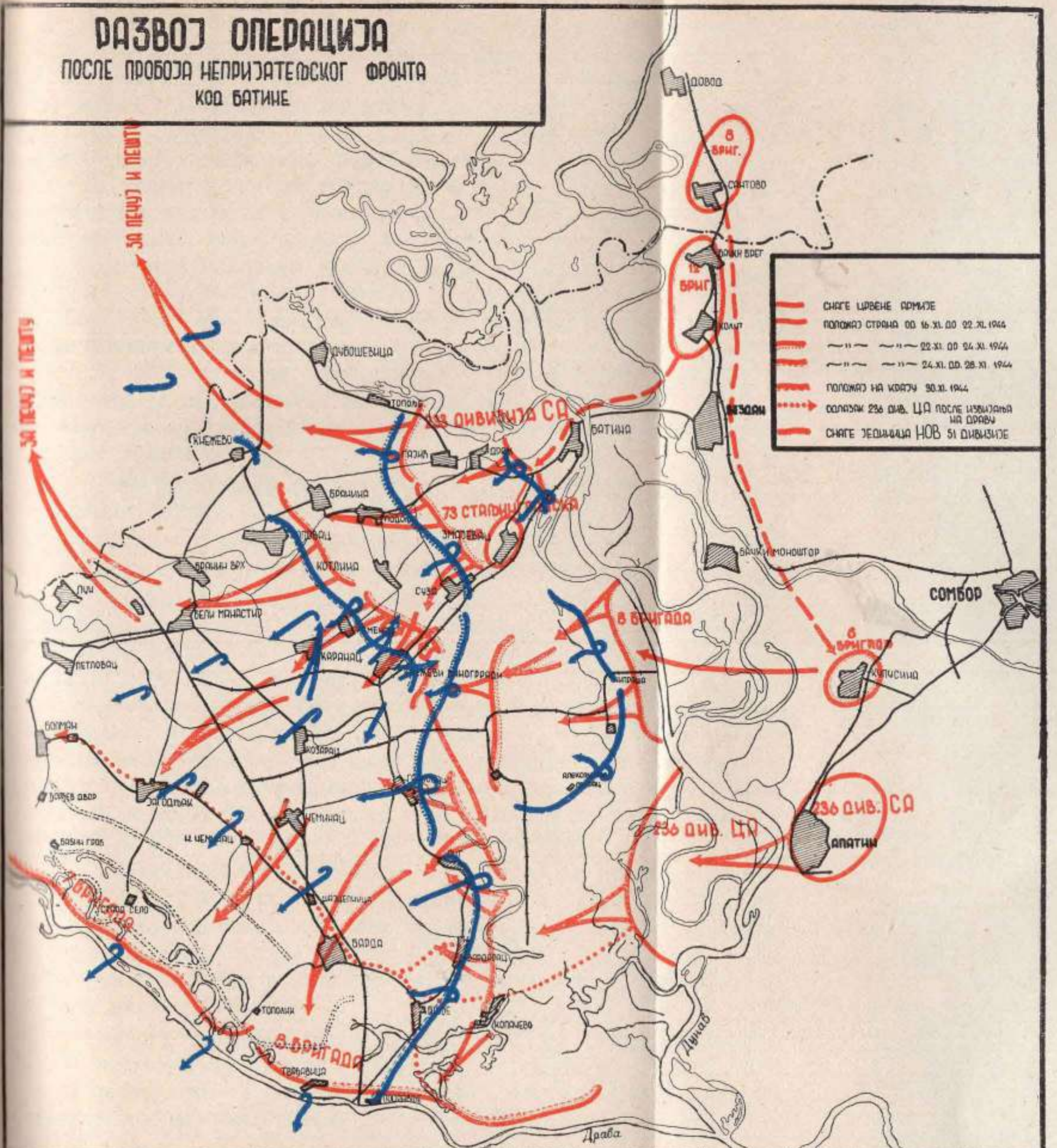
28 новембра 7 бригада је гонила непријатеља у правцу с. Козарца. 8 бригада је по овлађивању линијом Грабовац — Луг — Вардарац, гонила разбијене непријатељске делове ка Дарди и у сумрак ушла у Дарду без борбе.

29 новембра, 7 бригада се прикупила ка с. Јагодњаку, чистећи ову просторију од заосталих непријатељских делова. 8 бригада је избила на Драву и блокирала Осијек. 12 бригада била је у прикупљању ка с. Кнежевцу, чистећи терен од заосталих непријатељских делова.

После пада линије Змајевац — Гајић — Тополье, главне снаге Црвене армије, које су почеле концентрацију на Батинском мостобрану 19 новембра, отпочеле су напад ка Печују и корпус генерала Кравцова оријентисао се ка северозападу у циљу заштите левог бока главних снага.

Тако се 29 новембра завршила битка за Барањски мостобран, која је почела форсирањем Дунава код Апатина 8 новембра и ком Батине 11 новембра, избијањем на Драву и уништењем непријатељских снага у међуречју Драве и Дунава. Овим дејствима створени су повољни услови за даље операције III украјинског фронта на десној обали Дунава.

У овим дугим и тешким борбама 51 дивизија претрпела је следеће губитке: погинулих 271, рањених 850, нестало 227 — укупно избачено из строја 1.348 људи. Само 12 бригада имала је избачених из строја 613 људи, од којих 88 руководилаца.

РАЗВОЈ ОПЕРАЦИЈА
ПОСЛЕ ПРОБОЈА НЕПРИЈАТЕЉСКОГ ФРОНТА
КОД БАТИНЕ
ЗА ПЕЧУЈ И ПЕШТУ
ЗА ПЕЧУЈ И ПЕШТУ
СНАГЕ ЦРВЕНЕ АРМИЈЕ
ПОЛОЖАЈ СТРАНА ОД 16.XI. ДО 22.XI.1944
ПОЛОЖАЈ НА КРАЈУ 30.XI.1944
СНАГЕ ЈЕДИНИЦА НОВ 51 ДИВИЗИЈЕ
ДОВОД
САНТОВО
БАТИНА
БЕЗДАН
КОЛУТ
СОМБОР
АПАТИН
ДУБОШЕВИЦА
КНЕЖЕВО
БРАНИН ВРХ
КОТЛИНА
СУЗА
ЗМАЈЕВАЦ
КАРАНАЦ
ПЕТЛОВАЦ
БЕЛИ МАНАСТИР
ЧЕМИНАЦ
ДАРДА
КОПАЧЕВО
ТОПОЛИЈЕ
ТВРДАВИЦА
8 БРИГ.
12 БРИГ.
8 БРИГАДА
6 БРИГАДА
73 СТАЉИНГРАДСКА
236 ДИВ. ЦА
236 ДИВ. СА
Драва
Дунав

Скица 28

Закључак и искуства

Карактер борби на Батинском мостобрану по жестини и дужини трајања раван је најтежим борбама на Источном бојишту. Руска команда није радила довољно брзо и енергично па је на тај начин омогућила непријатељу да установи места прелаза и да довуче потребна ојачања. Спорост и слаба организација, као и недовољне припреме за форсирање овако велике реке, узрок су што се непријатељу омогућило да добије у времену за привлачење снага и да наметне онакав карактер борбе искористивши реку као препреку и врло повољан положај код Батине који доминира над околним земљиштем. Изгледа да ову операцију руска команда у почетку није озбиљно схватила, јер се непријатељ потцењивао и због тога нису извршене ни најнеопходније тактичке и техничке припреме за форсирање.

За форсирање нису била прикупљена сва расположива средства нити је искоришћено бродоградилиште у Апатину и Бачком Моноштору за израду пионирских чамаца иако је било и времена, и снаге и материјала.

Слаба организација места прелаза и непостојање заштитно-контролне службе на нашој обали проузроковало је неред на местима прелаза и прикупљање целих јединица на обали. Због тога су још пре преласка на другу обалу трпљени непотребни губици.

Мешање јединица наших бригада са руским пуковима отежало је командовање и држање јединица у рукама старешина. Немање средстава за везу и неорганизовано пребацивање јединица по деловима у врло дугим временским размацима отежало је везу на мостобрану и везу пребачених јединица са командним местима на нашој обали. Дуго задржавање командних места 8 бригаде и 51 дивизије на левој обали такође је отежавало командовање. Упућивање појединих чланова штаба на другу обалу није могло надокнадити грешку што командна места нису пребачена на другу обалу одмах после првог ешелона.

Двојно командовање нашим бригадама од стране 51 дивизије и 233 и 236 руске дивизије, немање посебних отсека за прелаз за сваку бригаду и за целу дивизију ускупно, као и немање сопствених средстава за прелаз најважнији су узроци огромних губитака и слабости у извршењу прелаза, као и касније слабости у раду на мостобрану.

Немање ашовчића и необученост бораца у самоукопавању, као и несхватање потребе утврђивања мостобрана проузроковало је да се достигнута линија мостобрана, која је омогућавала несметано пребацивање даљих снага, морала изгубити и да су се

главне снаге морале пребацивати не само под јаком ватром артиљерије, него и под јаком ватром аутоматских оруђа.

Смела употреба шлепова и подизање моста за ноћно коришћење била је једини излаз у тој ситуацији, јер су за кратко време пребачене надмоћније снаге и непријатељ је одбачен на линију раније постигнутог мостобрана. Код потпуних припрема и правилне организације форсирања ово би било извршено већ прве ноћи и непријатељ не би био у стању ни да са привученим појачањима заузме мостобран, акамоли да потисне пребачене снаге на реку.

И поред свих недостатака у припремама и организацији форсирања, и поред невичности јединица за фронтално вођење борбе, 51 дивизија је у потпуности извршила добијени задатак и ово форсирање остаће као редак пример где се тако видно истиче значај моралног фактора, политичке свести, вере у руководство и коначан успех.

Литература:

1 — Операциски дневници 51 дивизије, 7, 8 и 12 бригаде за период од 1—29 новембра 1944 године; борбене заповести и борбени извештаји 51 дивизије, 7, 8 и 12 бригаде за време од 11—26 новембра 1944 године (архива Војно-историског института, кутија 1395 и 1399).

2 — Битка за мостобран на Дунаву и с. Батину („Борба", бр. 11 од 30 новембра 1944 године).

3 — Битка код Батине („Слободна Војводина" од 25 новембра 1944 год).

4 — Форсирање Дунава код Батине од пуковника Савића („Народна Армија" од 11 новембра 1947 године).

5 — Пораз немачко-фашистичке војске у Мађарској, од п.пук. Артемјева.

6 — The Russian Campaings of 1944—1945 (W. E. D. Allen and Paul Muratoff).

ФОРСИРАЊЕ РАЈНЕ МАРТА 1945 ГОДИНЕ

Према англоамеричком гледишту постоји форсирање реке из покрета и планско форсирање. Форсирање из покрета врше гонећи одреди, покретне мотомеханизоване јединице и претходнице пешадиских дивизија. Они имају задатак да заузму постојеће прелазе и мостобране на непријатељској обали и тиме омогуће прелаз главних снага. За извршење прелаза, поред формациских средстава за прелаз, користе се и тенкови-амфибије и десантни чамци, којима се јединице ојачавају. Ако прелаз из покрета не успе, врши се планско форсирање.

У форсирању садејствују и ваздушни десанти, који се бацају у непријатељску позадину са задатком да заузму прелазе

преко река, теснаце и раскрснице путева и да их држе до доласка својих трупа.

Према америчком гледишту форсирање се дели на три периода.

Први период обухвата рад првих делова око заузимања линије која штити место прелаза од пушчане ватре и ватре аутоматских оруђа.

Други период обухвата разминирање обале, уништавање преосталих ватрених објеката и заузимање положаја који властитој артиљерији омогућава да ватром са сопствене обале штити предњи крај заузетог положаја. Тиме се непријатељска артиљерија лишава могућности да са земаљских осматрачница регулише ватру на местима прелаза. Овај задатак нормално решава први ешелон дивизије првог ешелона корпуса.

Трећи период обухвата заузимање положаја који за собом има довољно простора за маневровање пребачених јединица и штити прелаз од непријатељске артиљериске ватре. Овај задатак нормално решава други ешелон дивизије првог ешелона корпуса.

У вези са овим предвиђа се следећи начин коришћења средстава за прелаз:

— први ешелони пешадиских пукова, подржавани од пловних тенкова и амфибија, пребацују се десантним средствима, а на уским рекама и преко јуришних мостића;

— други ешелони пешадиских пукова пребацују се већином скелама на уским рекама преко јуришних мостића;

— други ешелони пешадиских дивизија, артиљериске групе и коморе прелазе реку углавном преко мостова.

Примену овог гледишта размотрићемо на примеру форсирања Рајне од стране Северне армиске групе фелдмаршала Монтгомерија.

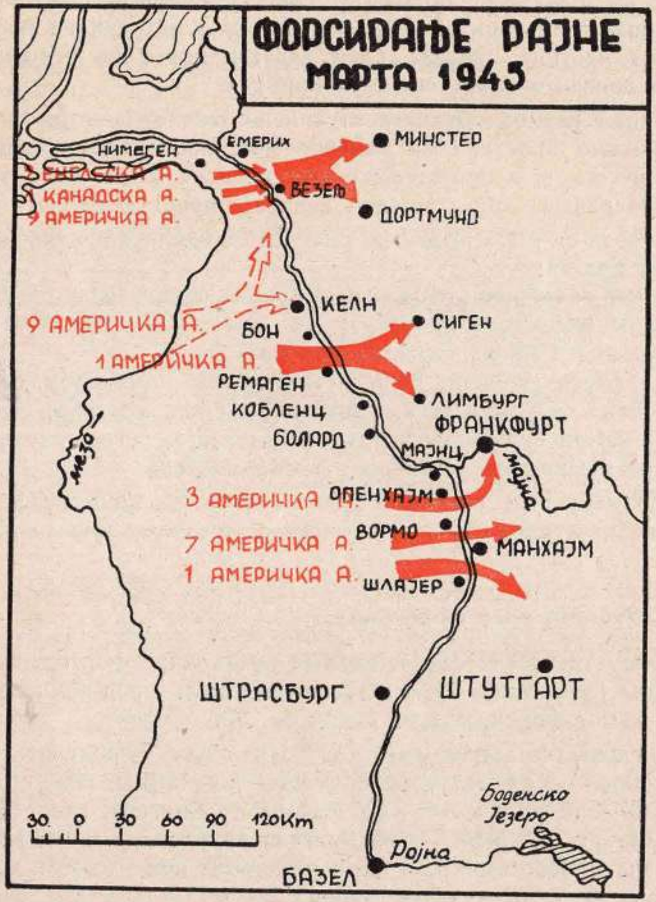
Ситуација пред форсирање

Оперативна ситуација, која је претходила форсирању реке, приказана је на скици 29, а детаљан распоред и рад армиске групе у току самог форсирања на скици бр. 30.

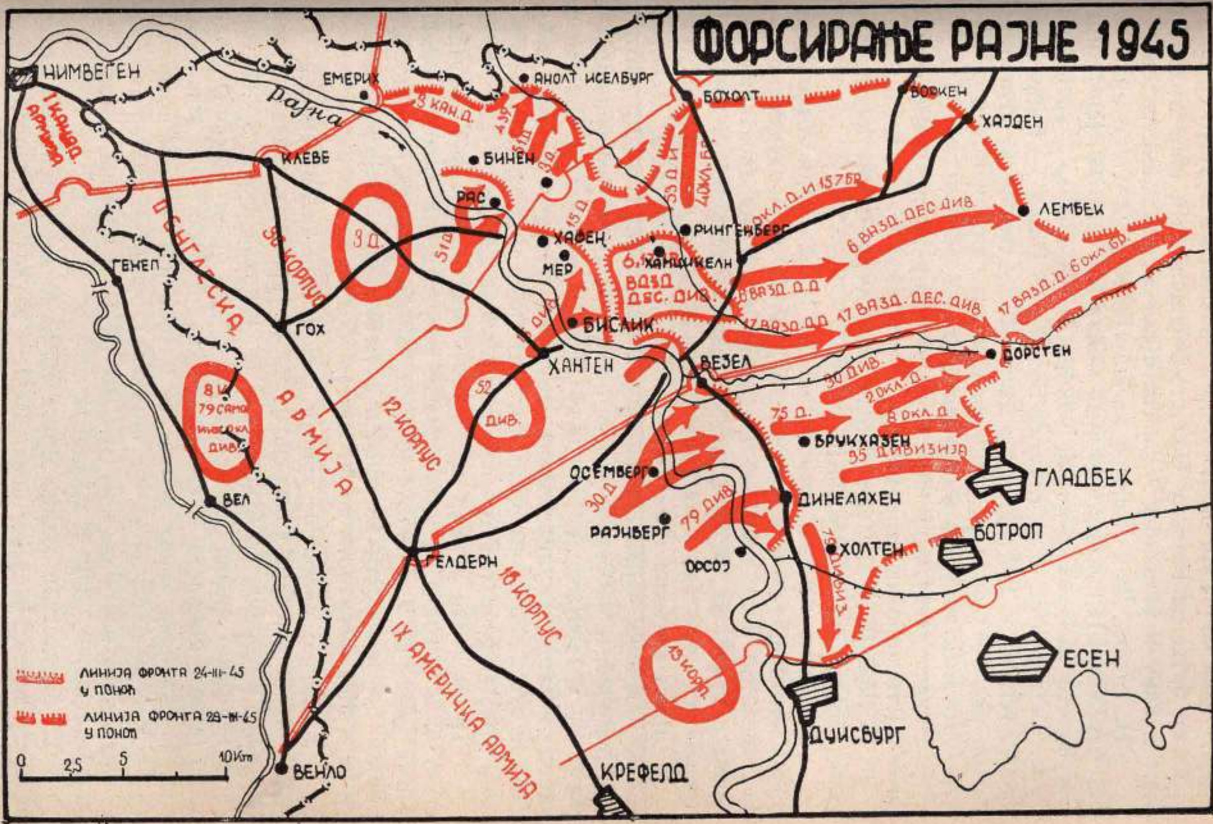
На немачкој територији ток Рајне може се поделити на три отсека: први — од швајцарске границе до Мајнца, где је ширина реке 300—350 м, други — од Мајнца до Бингена, где река тече кроз клисуру, и, трећи — од Бингена до утока у море. Код градова Бона и Везела ширина реке не износи више од 450 м. Рајна је пловна на целој дужини; дубина јој је 4—6 метара, а брзина на местима прелаза 1,5—2 м/сек.

За одбрану реке на отсеку Есен — Емерих бранилац је имао 4 падобранске и 3 пешадиске дивизије. Поред ових снага, у одбрани овог отсека, могла је учествовати и резерва Прве падобранске армије која је била око 25 км североисточно од Емериха. Резерву је образовао 47 падобрански корпус са 116 панцирном и 15 панцирном гардиском дивизијом. Сем ових снага биле су и слабије посаде појединих гарнизона и јединица фолксштурма — све скупа у јачини око 3 дивизије.

Градови Везел и Рес имали су организован широк појас одбранбених положаја са противтенковским рововима. Остали не-

Скица 29

ФОРСИРАЊЕ РАЈНЕ 1945
НИМВЕГЕН
ЕМЕРИХ
Рајна
АНОЛТ
ИСЕЛБУРГ
БОХОЛТ
БОРКЕН
ХАЈДЕН
КЛЕВЕ
БИНЕН
РАС
ЛЕМБЕК
ХАФЕН
МЕР
РИНГЕНБЕРГ
ГЕНЕП
ГОХ
БИСЛИК
ХАНТЕН
ВЕЗЕЛ
ДОРСТЕН
БРУКХАЗЕН
ГЛАДБЕК
ОСЕМБЕРГ
ДИНЕЛАХЕН
РАЈНБЕРГ
ХОЛТЕН
БОТРОП
ОРСОЈ
ВЕЛ
ГЕЛДЕРН
ЕСЕН
ДУИСБУРГ
КРЕФЕЛД
ВЕНЛО
1 КАНАД. АРМИЈА
II БРИТАНСКА АРМИЈА
30 КОРПУС
12 КОРПУС
16 КОРПУС
IX АМЕРИЧКА АРМИЈА
3 КАН. Д.
3 Д.
51 Д.
52 ДИВ.
15 Д.
6. ВАЗД. ДЕС. ДИВ.
6 ВАЗД. ДЕС. ДИВ
17 ВАЗД. ДЕС. ДИВ
30 ДИВ.
75 Д.
8 ОКЛ. Д.
95 ДИВИЗИЈА
79 ДИВ.
30 Д.
13 КОРП.
ЛИНИЈА ФРОНТА 24-III-45 У ПОНОЋ
ЛИНИЈА ФРОНТА 28-III-45 У ПОНОЋ
0 2,5 5 10 Km

Скица 30

пријатељски положаји били су организовани на брзу руку по завршетку битке за Рајнску Област. Ови положаји нису имали велику дубину и углавном су се састојали из земљаних радова.

На отсеку Девете америчке армије непријатељ је имао око 125 батаљона. Непријатељ је имао моћну ПА одбрану, јер је имао могућности да узме у помоћ обимне противавионске уређаје из Рура. Сматрало се да у троуглу Бохолт — Везел — Емерих има око 80 тешких и 250 лаких противавионских топова. С обзиром на њихов распоред било је јасно да бранилац при форсирању очекује употребу ваздушнодесантних снага.

Немачка авијација није била у стању да предузме озбиљније дејство против нападача.

По избијању англоамеричких снага у предграђе Келна, престао је скоро сваки озбиљнији отпор.

Америчка команда концентрисала је на левој обали Рајне 6.000 понтона, 4.400 разних чамаца, 2.500 ванбродских мотора, 122 десантна морска бродића, огромну количину гвоздених траверзи и средстава за грађење мостова. Целокупна тежина припремљених средстава и материјала износила је око 100.000 тона.

Друга енглеска армија концентрисала је око 2.000 десантних и 650 јуришних чамаца са ванбродским моторима, 2.500 понтона, 180 реморкера, 650 ванбродских мотора за скеле, већу количину мостовог материјала „Бејли“ и других средстава и материјала за израду мостова. Укупна тежина ових средстава и материјала износила је око 22.000 тона. Осим тога, Енглези су концентрисали велики број амфибија и пук пловних тенкова „ДД“.

Треба имати у виду да су само нека од предвиђених средстава била погодна за пребацивање већих терета (као например, тешке скеле за терете око 60 тона, метални склапајући мостови „Бејли“ — носивости 40 тона, и амерички алуминијумски паркови типа М-4, носивости до 50 тона).

У Другој енглеској армији свакој пешадиској бригади дивизије првог ешелона додељено је по 40 јуришних чамаца са ванбродским моторима, по 6 комплета за склапање скеле 9—12 тона и по неколико амфибија; свакој дивизији првог ешелона додељено је по 6 комплета за склапање скела 50—60 тона, један комплет за склапање моста носивости 9 тона на пловним потпорама (на склапајућим чамцима од фурнира), комплет материјала за склапање два моста система „Бејли“ од 12 и 40 тона, а такође и пловни тенкови „ДД“ и амфибије.

23 марта 1945 године Друга енглеска армија сменила је канадске јединице на левој обали Рајне и заузела полазне положаје на отсеку Везел — Рес (дужине око 20 км), десно је био 12, а

лево 30 корпус. Други ешелон армије сачињавали су 8 корпус и 79 самостална инжињериска оклопна дивизија која је имала у наоружању тенкожере, тенкове чистаче мина, тенкове минере „АВРЕ" и пловне тенкове „ДД".

Основни задатак Друге енглеске армије био је да, у садејству са Десетом америчком армијом, овлада важним комуникациским чвором — градом Везел, да створи јак мостобран и да га прошири на север и југ за обезбеђење прелаза на суседним отсецима реке.

За извршење овог задатка армија је била распоређена са два армиска корпуса у првом и једним армиским корпусом и једном оклопном инжињериском дивизијом у другом ешелону.

Корпуси првог ешелона имали су по једну пешадиску дивизију у првом ешелону а дивизије првог ешелона, у својим првим ешелонима, имале су по две пешадиске бригаде.

Детаљну анализу припреме за прелаз и извршење прелаза размотрићемо на примеру 15 шкотланђанске дивизије која је форсирала Рајну на отсеку Винен — Ксантен (шема бр. 31).

Припреме за форсирање

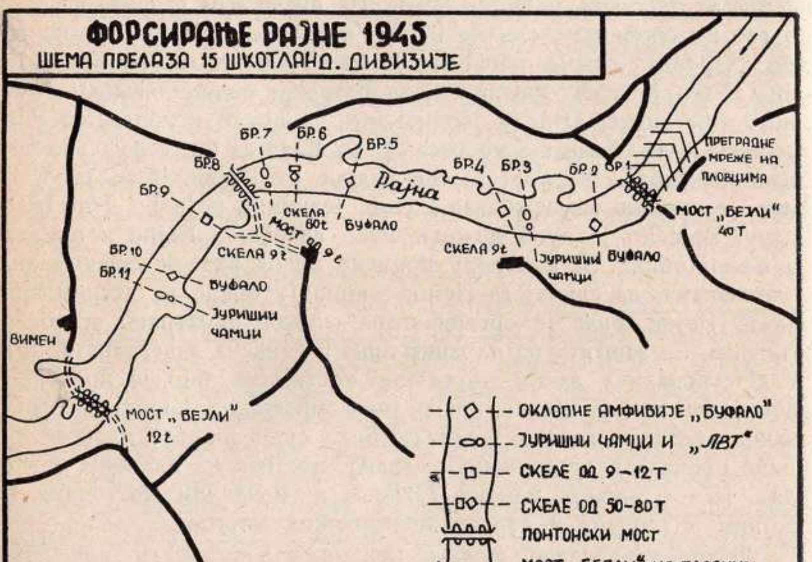
Англоамериканци су отпочели припрему за форсирање Рајне пре искрцавања у Нормандији. На енглеским рекама, које су по својим особинама сличне Рајни, извођене су многобројне вежбе. Нарочита пажња обраћена је на обуку инжињериских јединица. Тако је 252 инжињериски батаљон почео вежбање још много пре искрцавања у Нормандији, а после искрцавања употребљен је за подизање мостова преко Мезе да би се људство што боље извежбало за претстојеће радове на Рајни. Исто тако, на Мези је вршено и увежбавање оних јединица које ће форсирати Рајну. Вршено је дуго инжињериско извиђање Рајне и прилаза на њеној обали. За контролу промене нивоа воде и извештавање о поплавама, на случај да Немци минирају бране на десним притокама Рајне, била је организована служба осматрања и обавештавања. За заштиту од пловних мина и пливача диверзаната, који су дејствовали у лаким гњурачким костимима, био је предвиђен специјалан начин израде преградних мрежа на пловцима изнад сваког места мостовског прелаза. Биле су разрађене планске таблице прелаза и графикони склапања мостова на пловним потпорама, као и њихова замена дрвеним и гвозденим мостовима на стојним потпорама и израда железничких мостова.

Нарочито велика пажња поклоњена је изради прилазних путева ка местима прелаза, концентрацији средстава за прелаз и организацији слагалишта мостовског и грађевинског материјала.

Пошто се за време увежбавања на Мези показало да је при надоласку воде врло тешко управљање скелама од 9 тона, прешло се на њихово вучење помоћу ужета. У току даљег вежбања дешавало се да је матица заносила амфибије „Буфало“ и кидала ужад на скелама. Вежбе на Мези изазвале су и неке сумње, па је било оцењено да би пљусак, поплаве или изненадни надолазак реке готово онемогућили операције. Због тога је решено да се операција предузме само ако Рајна буде текла својим нормалним коритом, брзином од 1,5—2 м/сек, ако равница коју она плави буде могла да се пређе са потпуно натовареним возилима и ако метеоролошка предвиђања за будућих седам дана буду повољна.

За извршење прелаза на фронту 15 шкотланђанске дивизије у корпусу је формирана инжињериска група јачине 29 чета: по пет чета на сваку пешадиску бригаду за руковање јуришним чамцима и за склапање и руковање скелама од 9 тона по четири чете за израду мостова од 12 и 14 т, једна чета за скеле за тенкове, једна за израду преградних мрежа на пловцима, три чете за одржавање путева од позадинске дивизиске границе и једна чета у резерви.

Команданту инжињерије дивизије дате су одрешене руке за планирање рада и употребу јединица и средстава, а командант

Скица 31

инжињерије корпуса предузео је снабдевање инжињериског слагалишта људством и материјалом, с тим што је мостовска чета (паркова чета) стављена под команду инжињериске групе.

За концентрацију инжињериских снага и средстава за прелаз разрађен је детаљан план и организована контролно-заштитна служба на прилазним путевима. Командант инжињерије корпуса био је одговоран за дотур средстава до слагалишта а командант инжињериске групе за привлачење инжињериских јединица и материјала даље од слагалишта. За ово је корпус доделио 60 тротонских камиона не рачунајући формациске уз паркове. На један камион товарена су по три јуришна чамца. Пребацивање инжињериских јединица вршено је камионима, у засебној колони, а материјал је пребациван у неколико тура. Све је било на својим местима 24 часа пре одређеног времена. Команда дивизије старала се да сви путеви буду слободни за време пребацивања материјала.

Јуришни чамци са санкама и материјал за скеле од 9 тона, такође са санкама, истоварени су иза насипа три ноћи пре почетка прелаза и маскирани као пластови сена. На местима прелаза бр. 1 до бр. 12 довучено је 12 булдожера за израду рампи кроз насип. Постављене су везе са сваким местом прелаза и — све је било спремно за почетак форсирања.

Извршење форсирања

Артиљериска припрема почела је 23 марта 1945 године у 12.30 часова. У 22 часа на 3,5 км северно од Везела, почела је прелаз, на амфибијама „Буфало", Прва самостална бригада „Командос", која је била одређена да прва нападне на град Везел.

24 марта у 2.30 часова, на отсеку ширине 8 км, у рејону Ксантена, почела је прелаз 15 шкотланђанска дивизија, која је била у првом ешелону 12 корпуса.

Деснокрилна бригада 15 дивизије прелазила је са два батаљона на јуришним чамцима и амфибијама „Буфало", на местима прелаза бр. 2, 3, 5 и 7, а левокрилна, са два батаљона, на истим средствима, на местима прелаза број 8, 9, 10 и 11.

Прво су пребачене две пионирске чете (по једна на фронту бригаде) за израду пролаза на другој обали и уређење обале за излазак амфибија и пристајање јуришних чамаца. Осим тога, оне су имале задатак да уништавају преостале ватрене објекте на обали. За земљане радове најпре су пребачени мали преносни булдожери, који су били прикачени за амфибије, а касније су помоћу скела пребачени и нормални булдожери. Код деснокрилне бригаде пионирска чета наишла је на ватру непријатељског лаког пешадиског оружја и на неколико мина. Заробљени Немци натерани су да покажу места мина.

У 2.45 часова 24 јуришна чамца била су у води, а четврт часа касније извучен је материјал из склоништа за четири скеле. У 3.30 часова материјал је био на води а у 6.30 часова завршене су две скеле. Друге две скеле непријатељ је уништио артиљериском ватром. У 9.30 часова биле су готове још две скеле од 9 тона. У току два и по дана непрекидног рада на четири скеле пребачено је 611 возила. Два батаљона ове бригаде пребачена су на јуришним чамцима за три и по часа, тј. до 6 часова истога дана.

Пионирска чета левокрилне бригаде прешла је на амфибијама „Буфало", али је њено извиђачко одељење наишло на непријатељску пешадиску ватру и страдало. Јуришни чамци нису одмах употребљени, јер су наишли на непријатеља, зато што обала није била очишћена, а кад је свануло, били су нападнути јаком ватром, тако да су се морали спустити низводно до заклоњеног места.

У 7.30 часова биле су готове две скеле али је непријатељска митраљеска и минобацачка ватра зауставила рад до 11.30 часова. Ту је за два дана и две ноћи на скелама превезено око 440 возила.

Једновремено са батаљонима првог ешелона пешадиских бригада прешло је и неколико пловних тенкова „ДД" за подршку јуриша.

3 батаљон ових бригада и 3 пешадиска бригада која је била у другом ешелону дивизије, пребачени су истим средствима.

24 марта, у 10 часова извршен је ваздушни десант после јаке артиљериске ватре. Он је ућуткао непријатељску артиљерију, тако да је после тога, у 11.30 часова, прелаз настављен доста лако.

Тешке скеле и мостови склапани су по наређењу команданта дивизије. На отсеку дивизије, у 10.30 часова склопљене су четири тешке скеле, које су радиле са два навоза. Скеле су гуране моторним чамцима, а касније вучене моторном котурачом преко затегнутог ужета. На њима је за 30 часова рада пребачен 191 тенк.

Мост од 9 тона, дужине 396 м склопљен је за 9 часова. Материјал за мост почео је стизати на реку 24 марта у 15.30 часова а био је готов 25 марта у 1.30 часова. Саобраћај је отпочео одмах, али се није могао нормално развијати зато што нису били очишћени непријатељски делови на оностраној обали. 25 марта у 2 часа, због нагомилавања на мосту, мост је био прекинут на једном крају. Поправка је била тежа него израда, али је он ипак поново пуштен у саобраћај у 13 часова.

Прво возило за мост „Бејли“ од 12 тона стигло је на реку 24 марта у 14.45 часова. Мост је био склопљен за 43 часа (26 марта у 8 часова), док је мост „Бејли“ од 40 тона, дужине 347 метара, склопљен за 31 час.

Чета за изградњу преградних мрежа на пловцима почела је рад 24 марта у 14 часова узводно од места подизања моста од 40 тона и до пола ноћи завршила само две мреже, јер није било довољно челичних ужади да би се затегла преко целе реке, а цепањем ужади није се добијао одговарајући квалитет. После многих незгода чета је завршила свих пет мрежа и оне су добро послужиле, јер је на њима експлодирало више мина.

После прелаза главних снага и заузимања града Везела, Енглези су на отсеку 12 корпуса, на место расклопљеног моста „Бејли“ од 40 тона, израдили привремени мост на стојним потпорама. Скинута формациска средства за прелаз избачена су унапред за даље обезбеђење операције.

30 амерички корпус, који је прелазио на левом крилу Друге енглеске армије извршио је прелаз слично као и 12 корпус. После прелаза 51 пешадиске дивизије, која је била у првом ешелону корпуса, инжињериска група корпуса подигла је пет мостова на пловним потпорама чији се тактичко-технички подаци виде из следећег прегледа:

Тип моста и његов кодирани уговорени назив	Дужина у мет.	Време склапања у часовима	Саставни делови моста
9-тонски мост на склапајућим чамцима типа МК-III („Waterloo“)	395	18	2 ногарска, 2 прелазна и 60 речних распона
15-тонски мост „Бејли“ („Lambar“)	366	24	3 ногарска, 2 прелазна и 11 речних распона
40-тонски мост „Бејли“ („London“)	356	30	2 ногарска, 2 прелазна и 20 речних распона
40-тонски мост („Blackfraers“)	536	50	2 ногарска, 2 прелазна и 45 речних распона
40-тонски мост система „Бејли“ подигнут на пловним потпорама	426	80	2 ногарска, 2 прелазна и 21 речних распона

Први ешелон 9 америчке армије (30 и 79 пешадиска дивизија) пребацио се преко Рајне јужније од Везела, на отсеку ушћа р. Липе—Дуисбург. Три пука 30 дивизије почела су прелаз 24 марта у 2 (30 минута раније од 15 шкотланђанске дивизије), а два пука 97 дивизије 1 час касније, у рејону Динслакена.

Предњи батаљони 30 и 79 дивизије пребачени су на десантним и јуришним чамцима са ванбродским моторима. Истовремено са њима прелазиле су и оклопне амфибије „ЛТВ". Следећи таласи пребачени су специјалним десантним бродићима носивости 35 људи и скелама од „Бејли" материјала. Пребацивање средњих и лаких тенкова вршено је на десантним бродићима или на тешким скелама парка М-2 са потпорама од гумених понтона.

На отсеку 16 корпуса америчке инжињериске јединице подигле су 9 мостова на пловним потпорама, међу којима један колосечни мост од 40 тона на гуменим понтонима, носивости сваки 16 тона, и то за 8 часова. За по 17 часова подигнуто је три моста „Бејли", а сваки дужине око 350 м.

Тако је, углавном, Северна армиска група организовала и извршила форсирање Рајне у марту 1945 године.

Закључак

Одредба о пребацивању главних снага дивизија првог ешелона и артиљериских група преко мостова вреди само за уске реке и реке средње ширине. При форсирању ширих река главне снаге се пребацују скелама и десантним средствима одмах за првим ешелоном не чекајући завршетак подизања моста. И у конкретном примеру 15 шкотланђанске дивизије види се да мостови нису склопљени тако брзо за пребацивање артиљерије и другог ешелона, те су се и они морали пребацити скелама и десантним средствима.

Огромна количина средстава за прелаз уместо да је убрзала извршење прелаза, кочила је брзину рада. По савременим гледиштима, а на основу искуства из Другог светског рата, за прелаз дивизије првог ешелона довољно је 150 десантних или јуришних чамаца, материјал за 6—8 скела од 10 тона и 4—6 тешких скела од 60 тона, један мост од 10 и један од 40 тона. За две дивизије, како је то било код Друге армије, сав тај материјал са још 25—50% резерве и три моста 40—60 тона за корпусне и армиске делове, не би више износио од 7.000 тона. И стварно, средства која су употребљавана на Рајни, на фронту Друге армије, по тежини нису износила више од 6—7 хиљада тона. За ту операцију било је привучено три пута више материјала него што је потребно за

потпуно извршење прелаза, а то је неоправдано не само са тактичког, него и са гледишта технике форсирања реке.

Пада у очи да команда инжињерије корпуса није вршила детаљно планирање, а исто тако ни армија по отсецима корпуса и армиским местима прелаза, већ је дивизијама остављала слободне руке, а на себе примила снабдевање инжињериским средствима. Код планског форсирања требало је да армија планира прелаз по отсецима корпуса и армиским местима прелаза, а корпуси и дивизије да га детаљније планирају у своме опсегу на основу извода планова претпостављене команде. И то је један од разлога да се довлаче веће количине материјала него кад се прелаз планира у армији. Вежбе на Мези могле су указати на потребу централизованог планирања форсирања реке. Дивизији се може препустити планирање само онда кад за припреме има мање од 4 дана. Овде је било на расположењу 15 дана за припреме, не рачунајући ранија вежбања. У распореду инжињериских снага у оквиру инжињериске групе сувише је мало остављено у резерви. Овде је требало имати у резерви најмање три пионирске чете, јер командант инжињерије у дивизији, поред резерве у средствима за прелаз, мора да има и јаку резерву инжињериских снага да би њима могао утицати на ток извршења прелаза и вршити маневар у току самога прелаза у случају неуспеха на неким местима.

Благовремене и темељне припреме, као и обавезно увежбавање трупа пре форсирања, дали су позитивне резултате.

Пловна средства су сувише рано изнета на полазну линију (три ноћи раније), тако да би била уништена пре употребе да је непријатељ имао јаче ваздухопловство и да је вршио артиљериску противприпрему. Средства за прелаз довлаче се на места концентрације материјала две до три ноћи пре почетка форсирања, а одавде на полазну линију износе се последње ноћи пред форсирање.

Примена моторних јуришних чамаца за пребацивање првих ешелона, као и коришћење тенкова „ДД“ за непосредну подршку првих таласа — поучан је пример. Кад год се врши форсирање са артиљериском припремом и располаже јуришним чамцима, треба их користити, јер трајање пребацивања таласа износи само 1/3 —1/4 времена које је потребно за пребацивање таласа веслањем, пошто је заношење много мање, а дејством митраљеза и пламенобацача са јуришних чамаца осигурава се место за пристајање. Употребом тенкова „ДД“ са првим таласима решава се проблем подршке таласа од стране тенкова за непосредну подршку пешадије. Код пребацивања тенкова тешким скелама увек се закашњава, јер је употреба тенкова на другој обали могућа тек

1,5 до 2 часа после почетка пребацивања (са трећим или четвртим таласом), а то је време најкритичније за пребачену пешадију.

Примена булдожера за израду прилазних путева и рампи на насипима за скеле, такође је позитиван пример, јер се досад често дешавало да се почетак превожења одлагао због израде рампе, иако су скеле већ биле склопљене. Овако се време за израду рампи може довести у склад са временом које је потребно за доношење материјала за скеле до воде и за склапање скела.

Склапање скела за прелаз било је сувише споро. У нормалним условима скела се склапа за пола часа кад је материјал на :оди а овде су склапане за 4 часа.

Нарочито је неразумљив прекид рада скела 23 марта до 11.30 часова због дејства артиљерије и минобацача. Чим су места прелаза заштићена од ватре непријатељских оруђа, треба приступити склапању скела и превожењу противтенковске артиљерије и тенкова. Међутим, они су прекинули рад све дотле док ваздушни десант није ућуткао непријатељску артиљерију и минобацаче. Материјал за скеле треба пребацити на воду са места концентрације материјала чим се први талас отиснуо, тако да са другим или најдаље трећим таласом почне пребацивање тенкова и артиљерије.

Склапање мостова на пловним потпорама било је исувише споро. Спуштање материјала на воду почело је 24 марта тек у 15.30 часова (4,5 часа после ућуткивања артиљерије од стране ваздушног десанта). Мостови су подизани по мери пристизања возила на реку, а то је најнецелисходнији начин, који се може применити само код форсирања из покрета. Чим је обала очишћена од непријатељских делова и место подизања моста заштићено од ватре непријатељских аутоматских оруђа, требало је материјал бацити у воду на ширем фронту, склопити чланке и увожењем готових чланака реморкерима и моторним чамцима са обеју обала градити мост у сусрет. Чланци су се могли склопити за пола до три четврти часа, кад је материјал на води, а мост од 300 до 400 метара, са толиким бројем моторних чамаца и реморкера, могао се склопити за 4—5 часова. Кад се има у виду да ни непријатељска авијација ни артиљерија нису ометали мостоградњу, мостови су могли бити готови до мрака 24 марта при добро смишљеним припремама и благовремено довученом материјалу, тако да су се исте ноћи могли пребацити други ешелон корпуса и дивизиске коморе.

Нарочито негативан пример био је необезбеђење непосредног излаза са моста, што је омогућило да мали непријатељски делови изазову панику и рушење (прекид) моста. Чим је мост готов, треба испред њега поставити полукружну заштиту од противтенковских и противпешадиских мина са пролазима и распоредити

јединице са аутоматским и противтенковским оруђима за тучење прилаза ка мосту.

Подизање моста од „Бејли“ материјала мање носивости од 40 тона није препоручљиво, јер се не добија много ни у времену ни у материјалу, а отежава се пребацивање јединица због одвајања тежих возила пре наиласка на мост. За наше услове треба увек подићи мост од 40 тона, када се располаже са довољно „Бејли“ материјалом, јер је преко њега могућ прелаз свих возила у армији и нема потребе за израдом специјалних скела за тежа возила. Скеле од 40 тона од „Бејли“ материјала служиле би као резерва за случај да мост буде оштећен дејством непријатељске артиљерије или авијације.

Поучан је пример и заштите мостова од пловних мина и гњураца диверзаната помоћу преградних мрежа на пловцима. Код нас при мостоградњи треба увежбати и постављање ових мрежа.

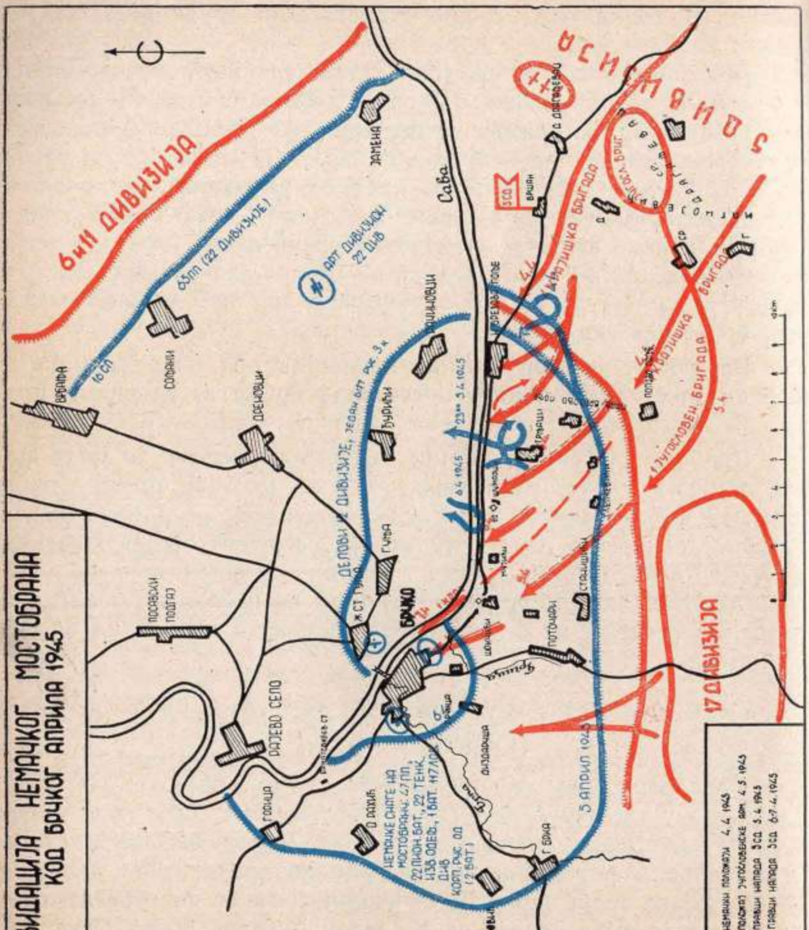
Примена материјала „Бејли“ на Рајни показује да је то засада најбољи универзални парк, како за мостове преко тихих, тако и за мостове преко брзих река. Код брзих река треба повећати број реморкера или имати моторе са већим бројем коњских снага него што је мотор „Ковач“. Понтони од шперплоче нису погодни за брзе реке јер се лако оштећују на каменитим обалама и подводним стенама, па би их требало заменити понтонима од лаког метала.

ФОРСИРАЊЕ САВЕ КОД БРЧКОГ, АПРИЛА 1945 ГОДИНЕ
(Скица 32, 33, 34)

Форсирање Саве у априлу 1945 године, које је извршила 5 дивизија у саставу Јужне групе Прве армије, спада у ред веома карактеристичних операција око река, јер су извршене детаљне припреме и форсирање је изведено по предвиђеном плану, а вођене су јаке борбе за освајање непријатељског мостобрана. Ово форсирање је било усклађено са радом Северне групе Прве армије на Сремском фронту и са дејством Треће армије која је у то време форсирала Драву.

Претходна дејства

Крајем марта 1945 године, 5 дивизија се налазила на одмору на просторији Нештин — Илок — Љуба — Ердевик. 28 марта штаб армије наредио је 5 дивизији да крене преко Сремске Митровице — Шапца — Лознице и Зворника за Бјељину, где ће да садејствује са 17 дивизијом на правцу Бјељина — Брчко. У времену од 29 марта до 3 априла дивизија је извршила покрет и сти-

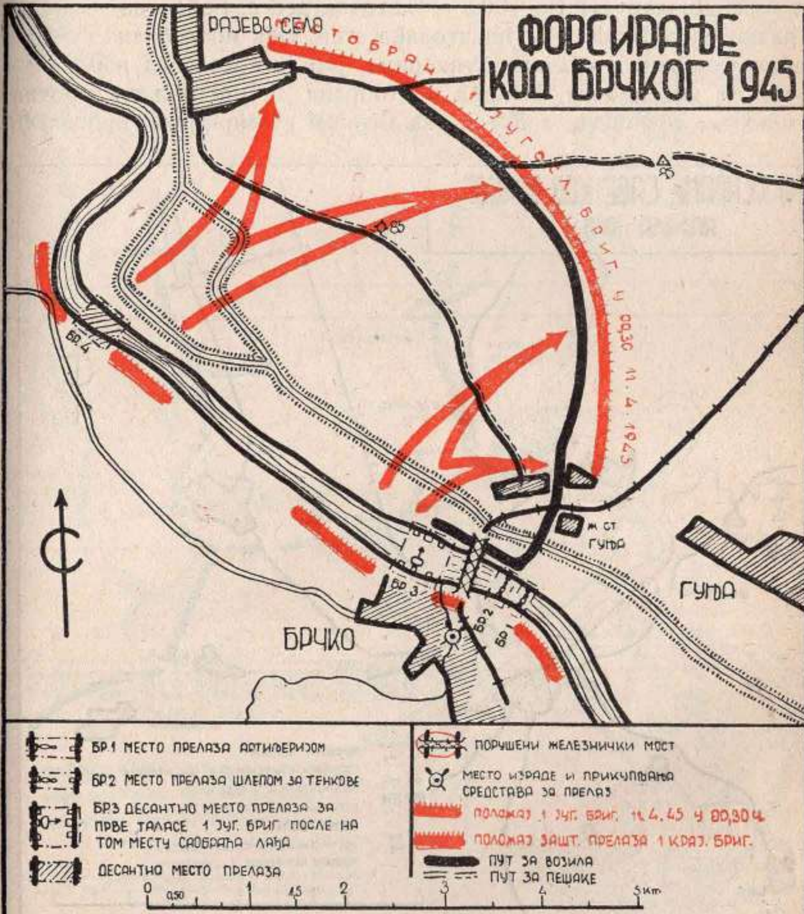
Скица 32

гла у Бјељину. За време покрета дивизија је прешла Саву 30 марта код Шапца, а 1 априла Дрину код Зворника и Ковиљаче.

Мостобране јужно од Саве, у рејону Брчког и Бјељине, бранила је 22 немачка дивизија у саставу 34 армиског корпуса, руски (белогардејски) заштитни корпус (јачине 3 батаљона),

делови 12 домобранске дивизије, један батаљон 117 ловачке дивизије и једна јединица састављена од месног становништва.

65 пешадиски пук (из 22 дивизије), по повлачењу из Бијељине, прешао је преко моста у Брчко 2/3 априла и посео отсек Јамена — Соњани. 16 пешадиски пук, по повлачењу из Градачца, прешао је преко моста за 65 пуком и посео отсек Соњани — Врбања. Делови 12 дивизије и један батаљон руског заштитног корпуса посели су отсек Рачиновци — Ђурићи — Гуња. На мостобрану Брчко остао је 47 пешадиски пук из 22 немачке диви-

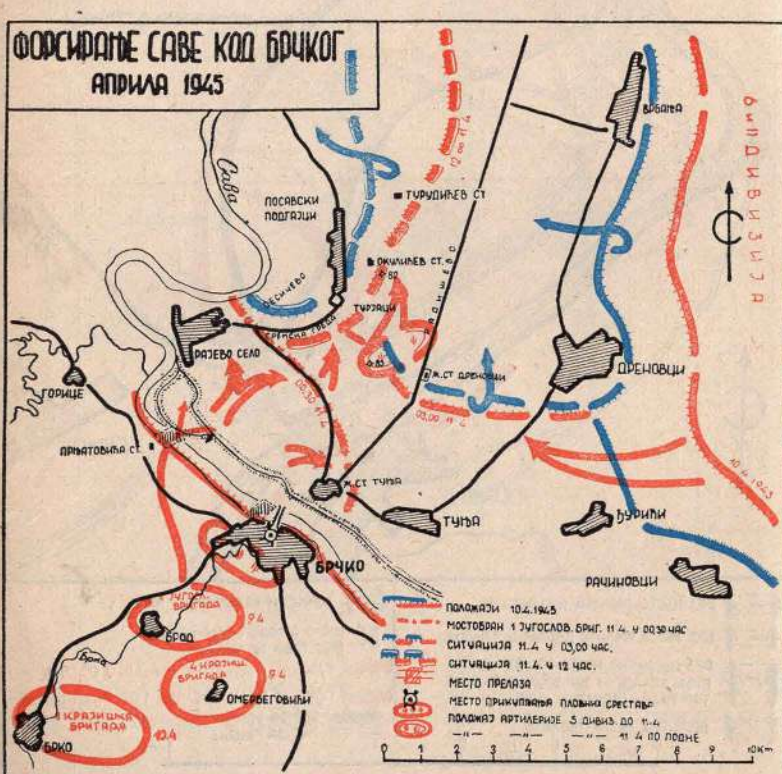

Скица 33

зије, 22 допунски батаљон, 22 пионирски батаљон, 22 тенковско извиђачко одељење, један батаљон 117 ловачке дивизије, руски заштитни корпус (без 1 бат.) и јединица од месног становништва.

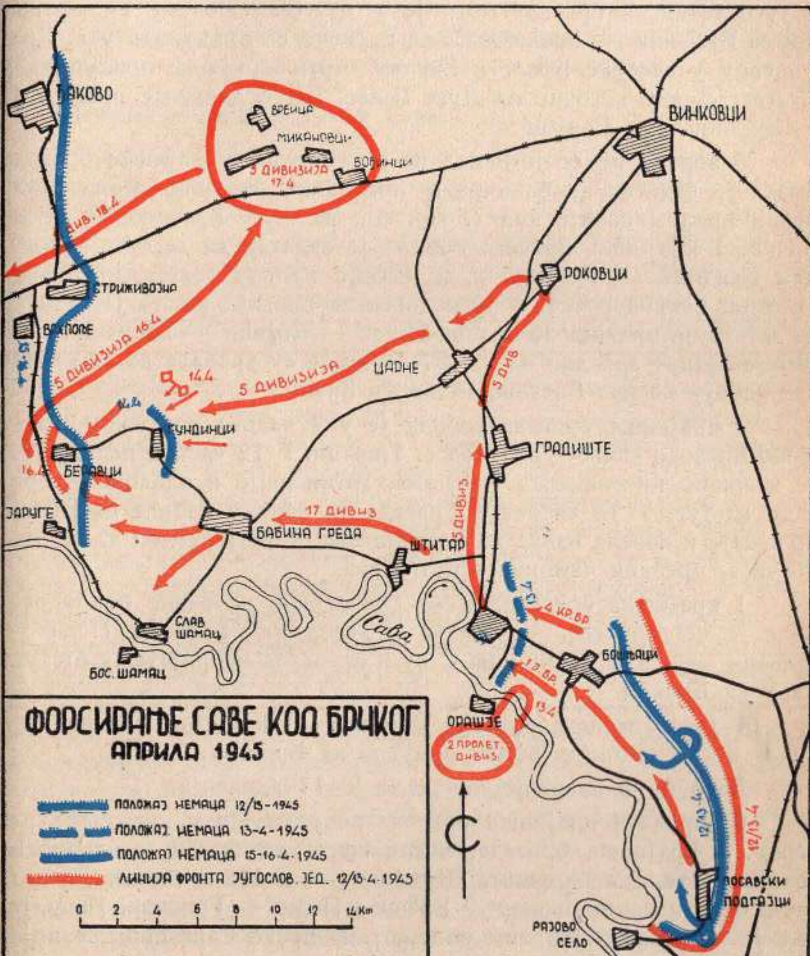
На сектору Брчког непријатељ је уредио шири и ужи мостобран. Шири мостобран је био на линији Ново Брезово Поље — Православно Брезово Поље — с. Слепчевићи — с. Станишићи — јужни део с. Поточари — с. Г. Брка — јужни део с. Уловић — с. Д. Рахић — с. Горице.

Линија ужег мостобрана била је: поток Грчица — с. Грчица — с. Диздаруша (к. 100) — источни део с. Грбавица — поток западно од с. Ивићи — Прњатовића стан. Оба мостобрана су била добро утврђена и ојачана бункерима, јер је посада на њима била дуже од месец дана. Испред мостобрана су постављене противпешадиске препреке, а путеви ка Брчком су минирани противтен-

Скица 34

ковским минама. Од артиљерије било је два дивизиона 22 артиљериског пука (један на источном, а други на западном делу Брчког), док је 3 дивизион био са 65 пешадиским пуком. 22 противавионски дивизион је штитио железнички мост код Брчког на просторији ж. ст. Брчко — ж. ст. Гуња. Пионири су израдили резервне скеле на случај да авијација поруши мост. Детаљан распоред непријатеља види се из скице 35.

Скица 35

4 априла ступила је у борбу 5 дивизија у рејону Брчко, 4 Крајишка бригада била је упућена ка Новом Брезовом Пољу да ухвати везу са 17 дивизијом и смени 6 бригаду. После жестоких борби успела је да убаци једну чету у прву борбену линију према Гњидовића Пољу и натера непријатеља у село. 6 бригада је смењена у времену од 20 до 23 часа. Прва крајишка бригада упућена је јужно, у правцу Магнојевић — Попово Поље, где је ухватила везу са 17 дивизијом око 24 часа и сменила делове 6 бригаде. 1 југословенска бригада била је у другом ешелону на правцу друма Бјељина — Брезово Поље и увече се прикупила у с. Драгаљевцу у засеоке Брест и Беглук. Артиљерија се прикупила у с. Драгаљевцу источно од Дуге Њиве. Штаб дивизије прешао је из Бјељине у с. Вршани.

5 априла почео је напад на мостобран. 4 крајишка бригада имала је задатак да блокира и ликвидира Брезово Поље и да левим крилом избије код с. Прњаци на пут Брезово Поље — Брчко. 1 крајишка бригада добила је задатак да дејствује правцем Сандићи — Гредица и да избије на пут северозападно од Гредице (окука пута). 1 југословенска бригада имала је задатак да дејствује правцем Кобелића Њиве — Којићи — Шокчићи и да избије на пут западно од к. 107. Бригаде су требале да се утврде кад избију на пут Брезово Поље — Брчко.

4 крајишка бригада избила је у 7 часова на јужну ивицу Ново Брезово Поље и пут код с. Трњаци. У 12 часова непријатељ је извршио противнапад уз помоћ артиљерије и одбацио 4 бригаду на југ. У 18 часова 4 бригада је поново избила на раније положаје и извела напад на непријатеља који је успео да се, око 23 часа, пребаци чамцима преко Саве.

1 крајишка бригада, после трочасовне огорчене борбе разбила је непријатеља на линији Православно Брезово Поље — Трњаци — к. 112, избила на Саву и пресекла непријатељу отступницу ка Брчком.

1 југословенска бригада разбила је Немце и четнике који су се после слабијих борби повукли ка Брчком.

Лево од 5 дивизије нападала је 17 дивизија.

6 априла 4 крајишка бригада повучена је у дивизиску резерву. 1 крајишка бригада, после жестоких борби, ликвидирала је непријатељска упоришта Шумарци — к. 112 и Мујићи, и потпуно очистила комуникацију Брезово Поље — Гредица. Непријатељ је покушавао да овим упориштима преко Саве пошаље појачања, али је у томе био спречен. 1 југословенска бригада у тешким борбама заузела је Шокчиће — Беглук — Грчицу. Арти-

љерија 5 дивизије успешно је дејствовала и помагала напад 5 и 17 дивизије.

7 априла отпочео је напад на Брчко. 1 крајишка бригада нападала је на отсек Сава — друм Бјељина — Брчко, 1 југословенска бригада на отсек између овог друма и друма Тузла — Брчко, а 4 крајишка бригада била је у дивизиској резерви. Око 20 часова 5 и 17 дивизија отпочеле су напад на Брчко и заузеле га око 23 часа. Непријатељ је успео да извуче своје снаге преко моста и да мост поруши пре наиласка наших снага.

Тако је 5 дивизија 8 априла заузела мостобран Брчко, избила на Саву и отпочела припреме за њено форсирање.

Припреме за форсирање Саве

Припреме су извођене 8, 9 и 10 априла све до мрака. Начелник инжињерије 5 дивизије, 8 априла око 17 часова, са својим извиђачима извидео је порушени железнички мост у Брчком и установио да се не може користити, јер су били порушени сви носачи изузев на једном отвору. У граду Брчком нађена су три понтонска дела (вршке) који су били испробијани мецима па се одмах приступило њиховој оправци. 17 дивизија послала је 6 понтонских делова и два гумена чамца носивости по 15 људи а од команде инжињерије ЈА добијено је 14 гумених чамаца носивости по 20 људи. Сем тога, прикупљено је дуж Саве 15 рибарских чамаца носивости 4—6 војника. У Брчком је нађено 4 моснице и доста грађе, па је све прикупљено на градилишту 300 м од ушћа Брке у Саву. Касније су Брком пуштена пловна средства у Саву.

9 априла командант дивизије на саветовању са члановима штаба дивизије и штабовима бригада наредио је да се изради једна већа скела за пребацивање артиљерије и коморе, а мањим средствима да се пребацује пешадија. Такође је наредио да прелазе организује начелник инжињерије дивизије коме су стављена на расположење сва расположива средства: пионирски батаљон дивизије, пионирска чета бригаде, 2 чета 1 батаљона инжињериске бригаде Прве армије и пионирски батаљон 17 дивизије. Било је предвиђено да се прелаз изврши на два места: главни — 300 м узводно од порушеног железничког моста, а помоћни — 4 км узводно, код Прњатовића Стана. Припреме за прелаз требало је завршити до 10 априла до пада мрака.

Ноћу 9 априла у 22 часа пребачен је чамцима на другу обалу извиђачки вод 5 дивизије. Извиђачи су извидели леву обалу на дужини 9 км и установили да она није непосредно поседнута. После прегледа обале вод је био подељен у две групе, једна је упућена узводно од порушеног моста ка Рајевом Селу, а друга ка

с. Гуњи. На насипу ка Рајевом Селу, 10 априла око 5 часова, извиђачи су ухватили једног усташу, једног гестаповца и четири домобрана и послали их у штаб дивизије. Извиђачи су се задржали на другој обали све до преласка првог ешелона, затим су продужили извиђање ка Жупањи и ухватили везу са деловима 11 и 6 дивизије.

Пребацивање извиђача извршило је једно одељење пионира на рибарским чамцима које је имало задатак да, поред превожења, донесе податке о реци и супротној обали. Инжињериским извиђањем добијени су следећи подаци: ширина реке 300 м, дубина — 2—8 м, брзина — 0,85 м/сек. Лева обала стрма, висине 2—3 м и обрасла шибљем.

Непријатељ је у току ноћи 9/10, из једног бункера са насипа у продужењу железничког моста, повремено отварао митраљеску ватру и чешће осветљавао реку ракетама, али није приметио пребацивање извиђача преко реке нити њихов рад на другој обали.

Командант артиљерије је у току 9 априла извршио специјално артиљериско извиђање са својим органима.

Према одлуци команданта дивизије у току 10 априла од расположивог материјала припремљена су следећа средства за прелаз:

— за главни прелаз код железничког моста: 1 скела од 6 понтонских делова површине 7×7 м за пребацивање артиљерије и коморе; 1 троделни понтон носивости 60 војника; 2 велика гумена чамца носивости по 15 војника, од којих је касније склопљена скела за превоз кола површине 5×5 м; и 15 рибарских чамаца;

— за помоћни прелаз код Прњатовића стана: 14 гумених чамаца носивости по 20 војника.

За извршење прелаза штаб дивизије издао је следећу заповест:

„Пошто су наше снаге ослободиле град Брчко, остаци непријатељских снага повукли су се на леву обалу р. Саве, где воде борбу са јединицама 6 и 11 дивизије на линији с. Ђурићи — с. Дреновци — с. Врбања.

Разбијене четничке банде су се распршиле по посавским шумама или побегле преко р. Босне.

У циљу пребацивања наших јединица на леву обалу р. Саве, спајања са 6 и 11 дивизијом и брзе ликвидације Жупање и даљег енергичног дејства ка Винковцима са југозападне стране у садејству наших снага и јединица III армије, које ће насилно прећи р. Драву 11/12 ов. м. у циљу ликвидације Сремског фронта,

избијања на линију Брод — Ђаково, даљег дејства према Загребу, према добијеном задатку Врховног команданта Јосипа Броза Тита,

НАРЕЂУЈЕМО:

1. — Прва југословенска бригада извршиће насилни прелаз р. Саве у области моста код Брчког и Рајева Села у циљу ликвидирања ж. ст. Гуња — с. Гуња — Рајево Село, оријентишући снаге на комуникацију Гуња — Дреновци, железничку пругу Брчко — Оток и на комуникацију која води за Посавске Подгајце, и то енергичним продором тако да створи мостобран на овом простору. У свом наступању после пребацивања преко Саве укопавати се стално, не дозволити непријатељу да контранападима набаци наше снаге на реку.

За прелаз организоваће 1 крајишка бригада заштитну ватру аутоматским оруђима и минобацачима.

2. — Прва крајишка бригада поставиће се на јужној периферији града, најдаље до првог мрака 10 ов. м. Једним својим батаљоном смениће батаљон 1 југословенске бригаде. У 18.00 поставити и организовати аутоматска оруђа и минобацаче да тим омогући прелаз 1 југословенској бригади преко р. Саве. Штаб 1 крајишке одмах ће се повезати са штабом 1 југословенске бригаде у циљу што правилније организације заштитне ватре за насилни прелаз.

Пошто се пребаци, 1 југословенска бригада одмах ће почети пребацивање својих снага на већ створеном мостобрану оријентишући се комуникацијом ж. ст. Гуња — Посавски Подгајци, тежећи да иста ликвидира и да прошири и утврди мостобран.

3. — 4 крајишка бригада пребациће се после 1 крајишке на створеном мостобрану и служити као дивизиска резерва, зато је потребно стајати у вези са штабом 1 крајишке, чим они буду пребачени, да пребаците своје снаге.

4. — Командант артиљериске бригаде поставиће артиљерију у области Брчко на подесна места у циљу форсирања р. Саве и ширења мостобрана, као и потпомагања пешадије ватром и покретом.

Референт за везу организоваће правилну службу везе у циљу извршења предњег задатка, тако да овај штаб има увек јасну ситуацију, као и везу између појединих бригада помоћу радиостаница.

Референт санитета организоваће прихватилиште у Брчком где упућивати све рањенике.

Инжињериски батаљон наше дивизије и пионирска чета штаба Прве армије ставиће се под команду штаба 1 југословенске бригаде.

Командант позадине обезбедиће сухом храном јединице које форсирају р. Саву за два дана.

Упозоравамо све штабове и читав старешински кадар да је операција ових наших снага заједно са снагама 6 и 11 дивизије смишљена у општем плану и циљу брзе ликвидације Сремског фронта и да наше старешине морају уложити крајње напоре и умешност за потпуно постигнуће постављеног задатка.

Штаб 1 југословенске бригаде тежиће да што пре ухвати везу са 11 дивизијом.

Штаб дивизије налазиће се на осматрачници — зграда гимназије Брчко.“

Пре издавања борбене заповести на састанку су дата детаљна упутства штабовима бригада и командантима непосредно потчињених јединица. Табеларни план преласка и графикон прелаза нису рађени, али је командант дивизије дао детаљно упутство командантима бригада о начину форсирања и раду на другој обали.

У току припрема ојачан је мост за теже терете код с. Горице, поправљени прилазни путеви и разминирани путеви на ранијем мостобрану.

Штабу 5 дивизије је било саопштено да ће се на њеном отсеку, после 5 дивизије, истим средствима пребацити 17 и 2 дивизија, као и тенкови, и да ће команда инжињерије дотурити Савом, чим ова буде слободна, реморкере и шлепове за пребацивање тенкова, артиљерије и коморе, с тим да 5 дивизија не рачуна на ова средства.

До 18 часова 10 априла све су јединице биле спремне за почетак форсирања. Полазна линија, била је последња градска улица, полазни рејон северни део града, а очекујући рејони ранија места прикупљања бригада.

Извршење форсирања и борбе за мостобран

10 априла од 14—16 часова наша је авијација бомбардовала и митраљирала ж. ст. Гуња, с. Гуњу и простор између њих, али без материјалног дејства, јер је непријатељ до тог времена већ био напустио ову линију. 47 пешадиски пук, који је по повлачењу из Брчког два дана бранио леву обалу Саве, на отсеку прелаза 5 дивизије, био је упућен да поседне леву обалу Саве код Орашја и Шамца где су избиле јединице 17 и 2 дивизије, тако да је према 5 дивизији остао 65 и 16 пешадиски пук, делови

12 хрватске дивизије и делови заштитног руског корпуса који су бранили отсек Рачиновци — Врбања, на који су нападале 11 и 6 дивизија северне групе Прве армије. Ова авијациска припрема имала је само морално дејство.

У 19.30 часова, 10 априла пребачени су на главно место прелаза предњи делови које су образовали 3 батаљон 1 југословенске бригаде, чета аутоматичара, извиђачка чета и вод топова 45 мм. Они су се без отпора пребацили преко реке, образовали ужи мостобран на линији ж. ст. Гуња — Рајево Село и укопали се на њему до 0.30 часова 11 априла. Извиђачка чета кренула је одмах по искрцавању у извиђање ка ж. ст. Гуња, а затим ка ст. Дреновци, где је остала до зоре.

У 3 часа 11 априла 3 батаљон је ухватио везу са 11 дивизијом од које је смењен око 12 часова, после чега се померио улево и посео положај између пруге и пута.

Домобрански делови, који су бранили отсек Гуња — Рајево Село, предали су се одмах без отпора. Немачке и усташке трупе које су се ослањале на домобране, биле су изненађене, те су биле приморане да се повуку на линију с. Дреновци — Посавски Подгајци — шума Десићево.

Иза предњих делова пребачена су два батаљона 1 југословенске бригаде са две батерије минобацача 120 мм и једном батеријом топова 76 мм — „Зис". Они су имали задатак да са 3 батаљоном избију на линију ж. ст. Дреновци — Сремска Греда — Шума Десићево. Сва остала дивизиска артиљерија била је на ватреним положајима на десној обали Саве спремна да својом ватром заштити пребацивање преко реке и доцније развијање првог ешелона на другој обали за стварање мостобрана.

Пребацивање 1 батаљона Југословенске бригаде извршено је на главном месту прелаза, а 2 батаљона на помоћном. Овде је прелаз почео 10 априла у 22 часа и на њему су пребачени поред 2 батаљона 1 југословенске бригаде, делови 4 крајишке, 6 босанске и 15 мајевичке бригаде (из 17 дивизије).

На главном прелазу после 1 југословенске бригаде пребачена је 1 крајишка бригада, а за њом 4 крајишка и артиљериска бригада. Сви борбени делови 5 дивизије били су пребачени на другу обалу до подне 11 априла.

11 априла непријатељ се налазио на линији шума Десићево — Посавски Подгајци — с. Дреновци — Врбања. Штаб 22 немачке дивизије био је у Посавским Подгајцима.

Око 10 часова 11 априла 1 крајишка бригада избила је на линију Десићева Шума — јужна ивица Посавских Подгајаца — Турјаци — к. 82. 4 крајишка бригада избила је око 12 часова на

линију Окулићев ст. — к. 83 — Турудићев ст. са задатком да избије северно од Посавских Подгајаца на пут ка Бошњацима. Југословенска бригада повучена је у дивизиску резерву код ж. ст. Гуња. Артиљериска бригада пребацила се на нове ватрене положаје у западном делу шуме Радишево и код к. 85 одакле је успешно тукла непријатељске положаје.

У то време Савом су пловили предмети разног облика, па су одређена два чамца за патролирање 200 м узводно од помоћног прелаза ради контролисања и онеспособљавања пловних мина, које би непријатељ евентуално пустио низ реку.

Од почетка пребацивања до подне 11 априла превожење је вршено веслањем. За ово су коришћени: пионирски батаљон 5 дивизије, пионирска чета 4 крајишке бригаде, придодата чета из армиске пионирске бригаде и 40 заробљених домобрана понтонира. У с. Гуњи нађено је 30 понтона (које је непријатељ оштетио при повлачењу) и мостови материјал (мосница патосница и остало). Понтони су били јако избушени (60 до 80 рупа на сваком) и због недостатка кисеоника нису могли бити брзо поправљени.

У 12 часова упућена је једна чета дивизиског пионирског батаљона за поправку моста на путу Гуња — Рајево Село. Мост је израђен за шест часова. Грађа је сечена у оближњој шуми коју је непријатељ једним делом минирао. Стога су пионири претходно морали да врше разминирање сецишта и том приликом су извадили више противтенковских и противпешадиских мина (ТМ-42 и С).

За авизирана пловна средства израђене су рампе за укрцавање и искрцавање. У подне 11 априла стигли су водом: два реморкера, једна дереглија, један путнички брод и један шлеп. Са овим средствима убрзано је пребацивање и није више било потребе за веслањем.

Путнички брод носивости 200 војника са спремом превозио је пешадију и по 6 товарних коња са рампе узводно од порушеног моста. Ранију скелу од 6 понтонских делова вукао је један реморкер са исте рампе. Дереглију је вукао други реморкер. Рампе за укрцавање и искрцавање биле су 300 м низводно од порушеног моста. Ове рампе су постојале од раније само су их наши пионири испитали и оправили. На дереглији се пребацивало по један камион и двоја запрежна кола или четвора запрежна кола.

Шлеп је полазио са рампе, 100 м узводно од рампе за дереглију. И шлеп и дереглију наизменично је вукао исти реморкер. На шлепу је превожена артиљерија и тежа комора.

После пребацивања борбених делова 5 дивизије отпочело се са пребацивањем јединица 17 дивизије, које је трајало до 20 часова 12 априла, на главном месту прелаза, а на помоћном до 15 часова истога дана.

У току 12 априла јединице су остале на истим положајима, вршено је извиђање непријатељског положаја и дејство артиљериском ватром. Непријатељ је минобацачима тукао положај 1 крајишке бригаде. У току ноћи 12—13 извршено је прегруписавање јединица на полазном положају 5 дивизије ради даљег дејства са мостобрана.

12 априла на шлепу је извршено пребацивање тенкова. Прилазне путеве и рампе уредио је пионирски батаљон 17 дивизије, а за одржавање овог прелаза била је одређена једна чета 3 батаљона инжињериске бригаде. Превожење тенкова и тежих возила вршено је и у току 13 априла.

Организација везе. До почетка прелаза на десној обали била је организована телефонска веза. У току прелаза веза је одржавана радиостаницама а по искрцавању првог ешелона успостављена је и телефонска веза помоћу речног кабла. Средства за везу показала су се добра и веза је непрекидно функционисала. Радиовеза такође је била добра. На релативно малом простору била је у дејству 41 радиостаница. Рад је био по мрежама на разним таласним дужинама и са разним позивним знацима. Позивни знаци и таласне дужине мењани су сваког дана по унапред припремљеном плану.

Закључак и искуства

5 дивизија је у потпуности извршила добијени задатак — обухват левог крила и дејство на непријатељски бок испред северне групе Прве армије.

Због веома умешног дејства 17 и 2 дивизије у доњем току р. Босне бранилац је био приморан да на отсек Орашје — Шамац пребаци пук који је бранио реку наспрам Брчког, што је омогућило да се прелаз код Брчког изврши без јачег непријатељског отпора. Услед недостатка средстава за прелаз мост није подизан, па су други ешелон 5 дивизије, цела 17 дивизија и део 2 дивизије, тенкови и све коморе пребачени средствима речне пловидбе, и то у врло кратком времену. Иако су средства за прелаз била недовољна, а већим делом јако оштећена од стране непријатеља при повлачењу ипак је ово форсирање изведено по плану и по систему који се знатно разликује од свих ранијих прелаза, па и од оног преко Драве, који је истовремено изведен. Код форсирања су коришћени рибарски чамци, гумени чамци, заплењени

непријатељски понтони, реморкери, путнички брод, дереглија и шлеп, које је дотурала команда инжињерије Прве армије.

Све ово показује потребу за детаљнијом анализом овог форсирања, јер и у савременим условима неће бити могућности да се подиже мост преко великих река за потребе дивизије и корпуса првог ешелона, па ће се превожење морати да изводи већим пловним објектима.

Средства за прелаз требало је припремити још пре почетка напада на непријатељски мостобран и покушати да се заузме железнички мост пре рушења. Да су ове припреме учињене, форсирање би се могло извршити из покрета с обзиром на стање код непријатеља после борбе код Брчког (губици око 20%, деморализација трупа и предаја домобрана).

Организација форсирања и извођење припрема, с обзиром на расположива средства, била је правилна. Било би боље да су две бригаде одређене у први ешелон, и то једна код Брчког, а друга код Прњатовића Стана, и да су средства за прелаз остала под командом дивизије. Ово је у току прелаза и учињено, јер је одмах по пребацивању пешадиског батаљона 1 југословенске бригаде дивизија непосредно руководила прелазом на оба места.

Упућивање јаких предњих делова са артиљеријом и целом извиђачком четом било је условљено пошумљеним земљиштем на супротној обали и показало се у току прелаза као правилно.

Техника прелаза била је добро изведена. Нарочито је поучна примена реморкера, путничког брода и дереглије. Овако мали број већих пловних средстава надокнадио је недостатак мостовог материјала и успешно заменио мост. Кад год тактички услови дозвољавају, код већих река, треба искористити објекте речне пловидбе чим је пребачен први ешелон дивизије.

Посматрано у целини, организација прелаза, детаљне припреме, правилно извршење прелаза и уређење мостобрана, показују да је штаб 5 дивизије, као и цео командни кадар, био добро упознат са тактиком и техником прелаза великих река и да је искуство, стечено у прелазу Саве код Шапца и Дрине код Ковиљаче и Зворника, умешно искористио и прилагодио на нове услове.

Литература:

1 — Операциски дневник, операциски извештаји, релације и борбене заповести 5, 17 и 2 дивизије (Војно-историски институт, архива, кутија 736, 784 и 983);

2 — Операциски дневник, операциски извештаји и борбене заповести 1 југословенске и 4 крајишке бригаде (архива Војно-историског института, кутија 983);

3 — Операциски дневник дивизиског инжињера 5 дивизије (архива Војно-историског института, кутија 784);
4 — Операциски дневник инжињериске бригаде Прве армије (архива Војно-историског института, кутија 262);
5 — Дневна извешћа главног стожера НДХ (архива Војно-историског института, кутија 49);
6 — Изјаве ратних злочинаца (командног кадра 22 дивизије, 16, 47 и 65 пешадиског пука, 22 пионирског батаљона, 22 артиљериског пука и 22 ПА дивизиона) — архива Војно-историског института, кутија 72-а.

ФОРСИРАЊЕ ДРАВЕ И ДУНАВА АПРИЛА 1945 ГОДИНЕ

Форсирање Драве и Дунава априла 1945 године, које су извршиле јединице Треће југословенске армије, спада у ред јединствених форсирања великих и брзих река у Другом светском рату како у оперативном, тако и у техничком погледу.

Трећа југословенска армија форсирала је Драву и Дунав на широком фронту, на добро брањену и утврђену супротну обалу река, са свима дивизијама у једном ешелону. Код форсирања су се користила искуства, ранијих форсирања, нарочито Дунава код Апатина и Батине, и осталих форсирања у Другом светском рату. Припреме су биле врло опсежне и темељите код свих јединица, родова и служби; пред почетак форсирања извршено је прегруписавање снага. Тајност је савршено сачувана тако да је по изјави немачког команданта дивизије, која је била у одбрани на супротној обали постигнуто и тактичко и оперативно изненађење. Само форсирање изведено је без артиљериске припреме иако су се Немци на супротној обали солидно утврдили. За извршење прелаза израђена су од месног материјала скоро сва потребна средства за прелаз. Инжињериске јединице су формиране и оспособљене за задатке форсирања у току припрема које су трајале око месец и по дана.

У почетку излагања обрадиће се форсирање Драве марта 1945 од стране 11 немачке Luftwaffe дивизије, које је извршено око месец дана раније на истом месту, где су после вршиле форсирање јединице Треће армије. Форсирање Немаца прекинуло је започете припреме Треће армије, те ће се због тога изнети пре форсирања наших јединица.

Форсирање Драве марта 1945 од стране 11 Luftwaffe дивизије
(Скица 36)

После пада Будимпеште Немци су средином марта 1945 године, предузели офанзиву у рејону Блатног Језера и јужно од

њега и преко Драве западно од Осијека, са циљем да поново заузму подручја западно од Дунава.

Линија фронта наше Армије — протезала се на северу дуж река Драва — Дунав, до с. Илок, где скреће на југ — на Сремски фронт. Обезбеђење леве обале Драве и Дунава од данашње државне границе са Мађарском у Барањи до с. Плавна у Бачкој, вршиле су јединице Треће армије. Узводно отсек Драве обезбеђивале су јединице Прве бугарске армије.

На десној обали Драве налазила се, од средине децембра 1944 године 11 Luftwaffe[13]) дивизија ојачана са 3 немачко-усташка полициска батаљона, једним немачким полициским пуком, 2 ваздушна осигуравајућа батаљона и још неким мањим полициским јединицама.

У јануару су снаге на том отсеку ојачане још са два стрељачка батаљона 11 ловачког пука и једним артиљериским дивизионом, тако да је априла месеца на отсеку било 16 стрељачких батаљона, један артиљериски пук и један пионирски батаљон. Од стрељачких батаљона два су била у резерви: један код с. Трпиња, а други код с. Чепин.

У јануару 1945 године, немачка команда је планирала форсирање Драве. Првобитно је било предвиђено да се главни прелаз изврши код Осијека, а помоћни код Валпова. Овај план је касније измењен и тежиште форсирања пренето је код Д. Михољца. Овде је требало да 5 марта форсирају Драву две новодоведене дивизије (104 ловачка и 297 дивизија), а 11 Luftwaffe дивизија да форсира Драву на помоћном правцу код Валпова и да изврши демонстративни прелаз код Осијека. 11 Luftwaffe дивизија на отсеку с. Нард — Бистринци добила је задатак да створи на левој обали Драве мостобран ширине и дубине око 8 км са кога би се могло предузети наступање према северу или према истоку ради отсецања трупа у рејону Бели Манастир — Драва — Дунав.

П л а н з а ф о р с и р а њ е који се почео припремати још средином јануара 1945 године дефинитивно је оформљен крајем фебруара. Штаб дивизије приликом извиђања одредио је на своме отсеку три погодна места за прелаз: с. Нард, с. Белишће и с. Бистринци. Главни прелаз изабран је код Белишћа и ту је предвиђено подизање моста. По извршеном форсирању прво је требало

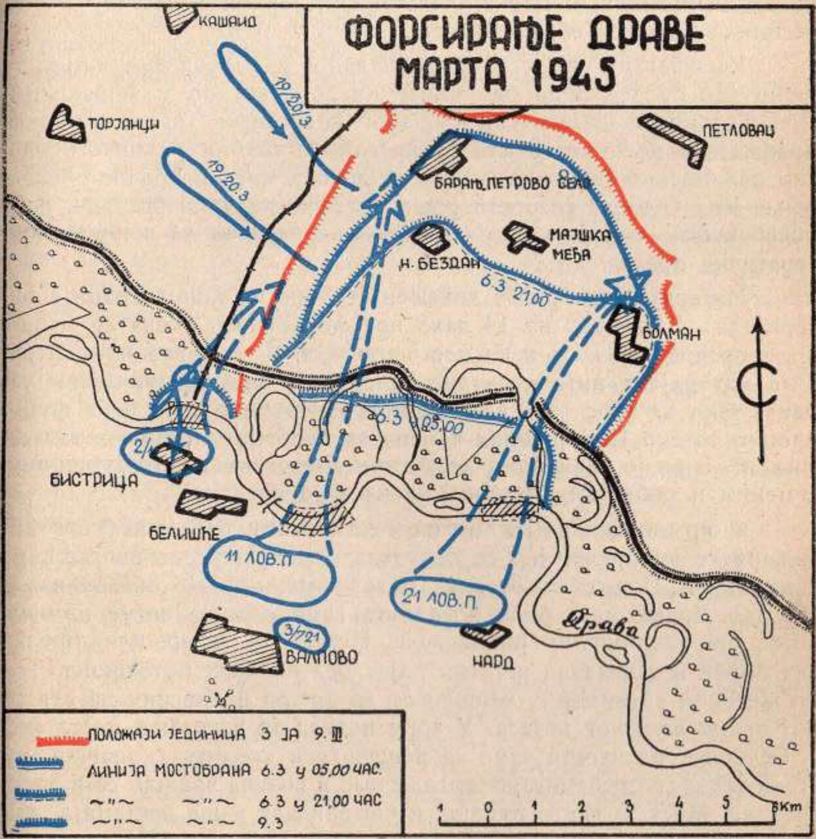
[13]) 11 Luftwaffe дивизија (ваздухопловно-пољска) преформирана 1943 године углавном од људства ваздушнодесантних јединица у стрељачку дивизију, када је Немцима почело недостајати ваздухопловног материјала. Тако су настали и ваздушно-осигуравајући батаљони од јединица земаљске противавионске артиљерије.

заузети шумски појас као ужи мостобран а после надирати ка линији ширег мостобрана Барањско Петрово Село — Болман. Поједине јединице 11 Luftwaffe дивизије добиле су следеће задатке:

— десни отсек, код с. Нард: 21 ловачки пук (без 1 батаљона) са једном пионирском четом;

— средњи отсек северно од Белишћа: 11 ловачки пук са једном пионирском четом и 3 батаљоном 721 пука као дивизиска резерва;

— леви отсек сев. од с. Бистринци: један стрељачки батаљон (2/11) са једном пионирском четом.

Скица 36

По заузимању ужег мостобрана 21 ловачки пук требало је да заузме простор источно од с. Болман обухватајући ово место са југа; 11 ловачки пук да заузме простор Барањско Петрово Село, а стрељачки батаљон на левом отсеку (2/11) да заузме простор западно од Новог Бездана.

Припреме за форсирање Немци су отпочели да изводе још почетком фебруара 1945 године, и то са прикупљањем података о јединицама на супротној обали и прикупљањем пловних средстава.

Поред више покушаја извиђања (једна патрола успела је да се преко мочварног земљишта источно од Осијека пробије чак до с. Дарде али није донела никаквих података), Немци нису имали никаквих реалних података о положају, јачини и саставу наших јединица на левој обали Драве.

Увежбавање људства у укрцавању и искрцавању није вршено јер су јединице од раније имале искуство у форсирању. Пре форсирања напуштени су, због недостатка трупа, поједини положаји у потпуности или су поседнути слабим усташко-немачким полицисским јединицама које су вршиле само патролно обезбеђење. Код Осијека је остао један усташко-немачки батаљон ради обезбеђења, који је у исто време имао задатак да врши демонстративни прелаз.

Материјал за прелаз довежен је у рејон концентрације материјала — Валпово на 14 дана пре форсирања, а одатле је ноћ пре форсирања одвежен на место прелаза. У рејонима концентрације материјала није испитана исправност мотора јуришних чамаца, тако да због тога на десном и средњем отсеку није функционисало око 10 јуришних чамаца за пребацивање првих таласа. Пребацивање је планирано десантним средствима, и то јуришним, гуменим и рибарским чамцима, а касније скелама.

Ф о р с и р а њ е ј е о т п о ч е л о ноћу 5/6 марта без артиљериске припреме, јер се оскудевало у артиљериским оруђима и муницији. Пошто на отсеку 16 дивизије, која је обезбеђивала тај део Драве, није била поседнута сама обала, јер је шумски појас био делимично поплављен, Немци су извршили прелаз без борбе и савладали шумски појас без икаквих потешкоћа. Тек по његовом заузимању, наишли су на отпор на насипу на северној ивици шумског појаса. У зору почела је изградња моста код с. Белишће, носивости само за пешадију и коњицу (коњички мостови трен), а пребацивање артиљерије и возила вршило се и даље скелама. Мост је често рушила и оштећивала наша авијација, али је и поред тога, према изјави команданта 11 Luftwaffe дивизије, „добро послужио у току целе акције". Технички део прелаза за-

вршен је успешно и скоро без губитака, пошто непосредна лева обала Драве није била брањена.

Демонстративни прелаз код Осијека предузео је 808 батаљон 606 пука са две чете које су успеле да се закаче за саму обалу Драве, али су до зоре 6 марта противнападом јединица 36 дивизије бачене на Драву и највећим делом уништене.

У тактичком погледу операција се по Немце није развијала тако успешно. 21 ловачки пук још пре зоре нападнут је бочно и уплео се у борбу у шумском појасу; место да до зоре обухватним нападом заузме с. Болман, извршио је фронтални напад, због чега је Болман заузет тек 6 марта увече.

11 ловачки пук пошто је пробио шумски појас наишао је на насипу, на северној ивици шуме, на жилав отпор јединица 16 дивизије, те је заустављен. Напад је продужен тек после артиљериске припреме и увођења у борбу два батаљона дивизиске резерве. До мрака пук је избио на северну ивицу Новог Бездана.

Пребацивање артиљерије почело је тек по паду мрака 6 марта на скелском месту прелаза код с. Белишће.

Стрељачки батаљон који је форсирао Драву код с. Бистринци због јаке митраљеске и минобацачке ватре није могао да прошири мостобран те је, у току ноћи 6/7 марта, враћен на десну обалу Драве и као дивизиска резерва пребачен код с. Белишћа на већ створени мостобран.

У току 7 и 8 марта Немци су вршили напад на Барањско Петрово Село, Мајску Међу и тек 9 марта успели да достигну предвиђену линију ширег мостобрана — Барањско Петрово Село — шума 2 км источно од поменутог села — с. Болман. На тој линији Немци су морали, због сталних напада јединица Треће армије, да пређу у одбрану претрпевши у непрекидним противнападима велике губитке (око 200 мртвих и 800 рањених).

Због великих губитака и сталних противнапада јединица Треће армије, били су принуђени да на мостобран довуку појачање — један козачки пук, који је служио као резерва дивизије.

Пошто планирана немачка офанзива у рејону Блатно Језеро — Драва — Дунав није успела, јединице на мостобранима нису имале перспективе за даље надирање, а трпеле су велике губитке, то је немачка команда одлучила да се напусте мостобрани које су Немци једва одржавали. Пре напуштања мостобрана 11 Luftwaffe дивизија са свим својим резервама извршила је противнапад у правцу запада, којом приликом је доспела до линије Горјанци — Кашад. Противнапад је извршен ноћу 19/20 марта, а у зору су јединице поново повучене на полазне положаје.

После тога, ноћу 20/21 марта, прешла је главнина дивизије преко колонског моста код Белишћа на десну обалу Драве. Мост преко Драве, због сталних напада наше авијације, Немци су преко дана расклапали, а ноћу га склапали. Заштитница је остављена на десној обали Драве до пола ноћи 21/22 марта, и то на насипу на северној ивици шумског појаса, а њена одбрана потпомогнута је јаком артиљериском ватром са леве обале Драве. Заштитница је пребачена десантним пловним средствима пред зору 21/22 марта.

Ако се осврнемо на ово форсирање, можемо уочити неке карактеристичне моменте.

Пребацивање првог таласа извршено је јуришним чамцима.

Дивизија је вршила форсирање без великог ојачања инжињериским снагама, с тим што је сваки пешадиски пук био ојачан само са четом пионира. У дивизиској резерви није било инжињериских снага. То је, свакако, последица општег помањкања средстава, а треба напоменути да су на десантним местима Немци користили пешаке без помоћи пионира.

Интересантан је противнапад Немаца пре напуштања мостобрана. Тај противнапад је сличан ономе што су га извршили Аустријанци септембра 1914 године код Шапца, када су се после успешног противнапада повукли на полазне положаје и тиме створили повољније услове за извлачење са мостобрана.

*

На десној обали Драве дивизија је поново посела, углавном, старе положаје, добила попуну у људству и материјалу и продужила радове на фортификациској организацији положаја.

Фортификациско уређење положаја због одбране на широком фронту (11 Luftwaffe дивизија са ојачањима, бранила је отсек р. Дунав у дужини око 120 км). Немци су утврдили десну обалу Драве у групном систему. Поред саме обале дуж целог отсека израђени су ровови за одељења или водове везани саобраћајницама за позадину. Скелет одбране на самој обали реке чинили су армирано-бетонски бункери израђени још пре Другог светског рата. На местима где су били армирано-бетонски бункери на већем растојању израђени су лаки бункери од дрвета и земље; такође су све зграде у близини Драве претворене у бункере.

Непоседнути међупростори били су минирани противпешадиским минама (углавном „С“ и „Шток“ минама у шумском појасу, а „Шу“ минама на самој обали). На важним правцима постојале су три узастопне линије ровова (прва, друга и трећа траншеја),

на мање важним само две. Сва насељена места у појасу 3 км јужно од Драве била су уређена за кружну одбрану.

На дубини 3—4 км јужно од Драве фортификациски је уређен у групном систему други положај. На линији с. Бизовац — Јосиповац уређен је преградни положај, с тим што су с. Бизовац, Саматовци и Јосиповац уређени за кружну одбрану. Јужно од Осијека била је уређена за кружну одбрану важна раскрсница с. Чепин.

Препреке од бодљикаве жице постављене су углавном само око бункера и артиљериских положаја. На појединим правцима повлачења били су ископани појединачни заклони за прихват на сваких 20—30 м.

Преко дана положај на самој обали поседали су само осматрачки делови, а остале јединице налазиле су се у насељеним местима, док је преко ноћи гушће поседана сама обала реке.

Дивизиске резерве налазиле су се: један стрељачки батаљон у с. Трпињи, један у с. Чепину, пионирски батаљон дивизије у с. Бијелом Брду. Штаб дивизије најпре је био у Осијеку, потом је премештен у с. Чепин.

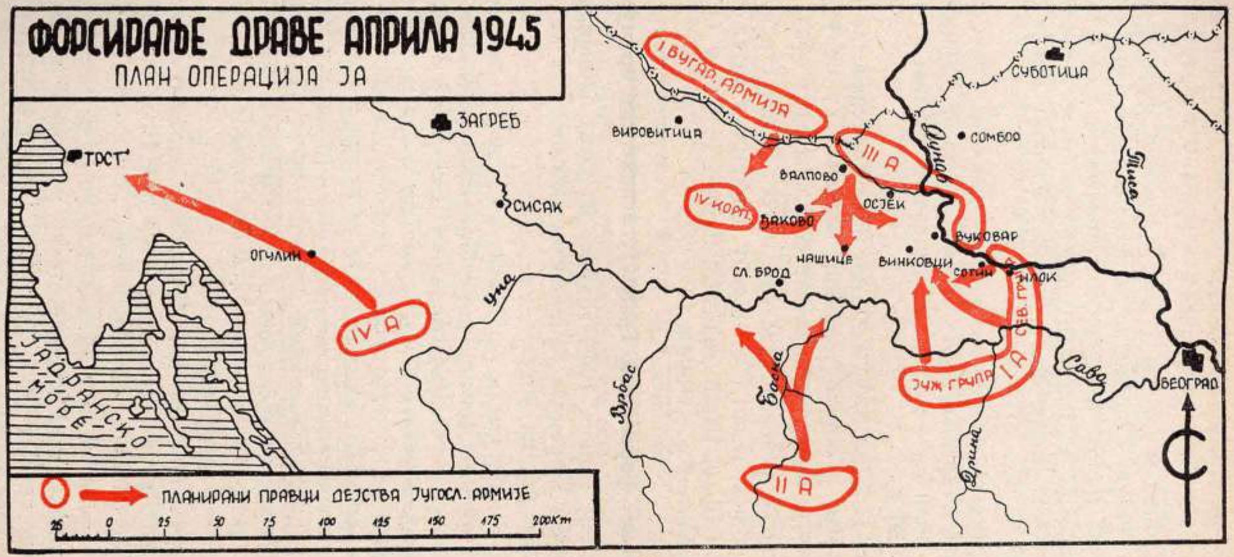
План форсирања Треће југословенске армије

Почетком априла 1945 године, Врховна команда Југословенске армије припремала је пролећну офанзиву за коначно ослобођење земље (скица 36).

Трећа армија имала је задатак да главним снагама форсира Драву, а помоћним Дунав, да разбија непријатељску одбрану у рејону Валпово — Осијек, продужи надирање у правцу југоистока у циљу обухвата Осијека са јужне стране и брзо продре ка линији Винковци — Микановци на којој да се споји са десним крилом Прве армије. 6 корпус, који се налазио на Папуку, добио је задатак да се пробије у непријатељску позадину ка Нашицама и Валпову у циљу обезбеђења главнине Треће армије од Нашица и Ђакова. После спајања Треће и Прве армије, Трећа армија има задатак да предузме надирање општим правцем Д. Михољац — Вировитица — Вараждин.

Једновремено са Трећом армијом, а западно од ње, требало је да форсира Драву један пешадиски пук Прве бугарске армије, која се такође налазила на обезбеђењу леве обале Драве.

Трећа армија (скица 38 и 39) била је распоређена, од средине 1945 године, на Дравском отсеку у Барањи од данашње државне границе са Мађарском до ушћа Драве, а једна бригада налазила се на обезбеђењу леве обале Дунава од ушћа Драве до

ФОРСИРАЊЕ ДРАВЕ АПРИЛА 1945
ПЛАН ОПЕРАЦИЈА ЈА
ЗАГРЕБ
ТРСТ
СИСАК
ОГУЛИН
IV А
Уна
ЈАДРАНСКО МОРЕ
ВИРОВИТИЦА
I БУГАР. АРМИЈА
III А
ВАЛПОВО
ОСЈЕК
IV КОРП.
ЂАКОВО
НАШИЦЕ
СЛ. БРОД
ВИНКОВЦИ
ВУКОВАР
СОТИН
ИЛОК
СОМБОР
СУБОТИЦА
Дунав
Тиса
Сава
БЕОГРАД
Врбас
Босна
Дрина
II А
ЈУЖ. ГРУПА
I А
ПЛАНИРАНИ ПРАВЦИ ДЕЈСТВА ЈУГОСЛ. АРМИЈЕ
25 0 25 50 75 100 125 150 175 200 Km
С

Скица 37

с. Плавна. Западно од Треће армије обезбеђење левог бока III украјинског фронта вршиле су на Драви јединице Прве бугарске армије.

У саставу Треће армије налазиле су се следеће јединице:

— 16 војвођанска дивизија (1, 2, 4 и артиљериска бригада);

— 36 војвођанска дивизија (3, 5, 6 и артиљериска бригада);

— 51 дивизија (7, 8, 12 и артиљериска бригада);

— Осијечка бригада привремено се налазила у саставу 36 дивизије. На Папуку налазио се 6 корпус који је такође био у саставу ове армије.

На основу добијеног задатка и процене ситуације, штаб Треће армије донео је одлуку да главни удар нанесе на десном отсеку, тј. од ушћа р. Карашице узводно, јер би се на левом отсеку морало нападати фронтално на Осијек и преко мочварног земљишта дуж десне обале Драве.

Река Карашица, са наслоном на Валпово — Бистринци — Белишће, нудила је уједно повољну линију за образовање мостобрана. За заузимање тог мостобрана требало је најпре савладати упоришта с. Бистринаца, Белишћа, Нарта и Валпова. Са предвиђеног мостобрана могу се предузети офанзивне акције било на исток ка Осијеку, било на југ ка Нашицама или на запад ка Д. Михољцу.

Помоћни удар да се нанесе западно од Осијека са задатком да се у почетку форсирања пресеку комуникације Осијек — Валпово, а затим изврши напад на Осијек са западне стране.

Ради везивања снага из рејона Д. Михољца предвиђен је помоћни прелаз јединица Прве бугарске армије у рејону с. Св. Ђурађ.

Источно од Осијека била су предвиђена два демонстративна прелаза, један на Драви, а други на Дунаву, да би се са источне стране извршио напад на Осијек.

На основу тога штаб Треће армије је предвидео:

— да се форсирање изврши у једном ешелону, с тим да дивизије врше форсирање у два ешелона;

— да се главни удар нанесе са две дивизије узводно од р. Карашице, с тим да р. Карашица послужи као линија мостобрана;

— да се помоћни удар изврши између Осијека и ушћа р. Карашице у рејону с. Јосиповца;

— да се демонстративни прелази изврше један на Драви код с. Сарваша, а други на Дунаву јужно од с. Даља.

Таквом одлуком добила се могућност разбијања непријатељске одбране на широком фронту, дубљег уклињавања у неприја-

тељску позадину и повећавања могућности отсецања и уништења већих непријатељских снага.

На основу те одлуке разрађени су следећи задаци дивизијама:

— 16 дивизија форсира Драву на отсеку од државне границе са Мађарском до Вучје Тополе (отсек ширине око 10 км), са задатком да прво ослободи с. Бистринце и Белишће, потом у садејству са 36 дивизијом, да овлада с. Валповом, а један део снага да упути ка с. Гат ради садејства са искрцаним деловима Прве бугарске армије. По заузимању Валпова дивизија има главним снагама да наступа ка Нашицама а помоћним ка Д. Михољцу и да обезбеђује десни бок армије.

— 36 дивизија форсира Драву на отсеку од Вучје Тополе до Будве (ширина отсека 8 км), са задатком да по овлађивању с. Нар, учествује у нападима на Валпово са источне стране ради његовог ослобођења и да што пре успостави мостобран на р. Карашици. Са те линије мостобрана наступа правцем Бизовац — Чепин — Тењски Антуновац, где окреће фронт на север и дејствује на Осијек са југа. По ослобођењу Осијека поново окреће фронт на југ и надире правцем Ернестиново — Маркушица — Иванково, с тим да се споји са јединицама Прве армије.

— 51 дивизија (без 8 бригаде, која се налазила на ослобођењу Дунава у Бачкој) форсира Драву на отсеку од Будве до Штефкине Аде (8 км) и има задатак да заузме Јосиповац и Петријевце, а потом да надире ка Осијеку са западне стране.

— Осијечка бригада форсира Драву спрам Бијелог Брда — Сарваша, сачекује јединице 8 бригаде и заједно са њима врши напад ка Осијеку са источне стране.

— 8 бригада форсира Дунав између с. Даља и Борова и има задатак да ослободи Даљ и да надире ка Бијелом Брду, где се спаја са Осијечком бригадом ради напада на Осијек са источне стране.

— 6 корпус има задатак да се пробије са планине Папук у рејон источно од Нашица и спречи долазак непријатељских појачања од Нашица ка Валпову и Осијеку и да изврши напад на позадину непријатељских снага.

Припреме за форсирање у штабу армије

Штаб Треће армије сем разраде плана операције предузео је још и следеће мере:

— одмах по доласку у Барању наређује да се израде средства за форсирање;

—наређује да се по дивизијама формирају инжињериски батаљони, а по бригадама инжињериске чете;

— све време, а нарочито пре самог форсирања, интензивно су прикупљани подаци о непријатељу и његовом фортификациском уређењу, у ком су циљу неколико дана пре форсирања упућиване извиђачке патроле за хватање „језика" (непријатељских војника);

— организује предавања о форсирању за све штабове дивизија, бригада и батаљона;

— са две бригаде организује вежбу у форсирању, која је изведена одмах по завршеном предавању у току ноћи 6/7 априла од 22 до 3 часа;

— у циљу обезбеђења тајности, а на 10 дана пре форсирања, исељено је становништво из рејона концентрација јединица.

Извиђање обала није вршено, пошто се армија налазила око месец и по дана на том месту и била је довољно упозната са ситуацијом на земљишту и супротној обали. Посебно извиђање извршено је само за избор места за подизање моста. Место за подизање моста изабрано је као главно код Нардске скеле на отсеку 36 дивизије, а као резервно спрам с. Белишћа на отсеку 16 дивизије, али с тим да се дефинитивно одреде у току развоја ситуације по форсирању.

То су биле углавном најважније мере које је предузео штаб армије за обезбеђење форсирања.

Табеларни план преласка није рађен, већ само глобални прорачун и на основу њега разрађиван је план борбених дејстава. Прелазак армиских делова предвиђен је само преко моста.

Артиљериско обезбеђење форсирања. Иако је супротна обала била солидно утврђена, артиљериска припрема није предвиђена због недовољне количине муниције и артиљериских оруђа. Недовољна артиљериска припрема више би нашкодила, јер би се изгубило тактичко изненађење.

За противтенковско обезбеђење првих делова батаљонима је додељена већа количина трофејних немачких ручних бацача (Panzerfaust). Пребацивање противтенковских топова предвиђено је тек када се обезбеди ужи мостобран, јер се претпостављало да Немци немају тенкова на том отсеку.

За противавионску одбрану одређене су дивизиске противавионске чете и армиски противавионски дивизиони.

Артиљерија је имала тачно разрађену шему циљева и била је спремна да одмах отвори ватру. У циљу садејства са пешадијом сви команданти стрељачких батаљона првог ешелона у дивизијама били су снабдевени кодираним картама артиљериских ци-

љева. Са првим таласима свуда је било предвиђено пребацивање артиљериских осматрача са радиостаницама.

Командовање артиљеријом било је подељено, пошто се није вршила артиљериска припрема.

Обезбеђење везе. До форсирања коришћена је телефонска веза постављена до свих потребних командних места и осматрачница, а у току форсирања телефонска и радиовеза од стрељачких батаљона навише. Центри везе, као и командна места, померени су ближе самој обали.

Инжињериско обезбеђење форсирања. Приликом разраде плана борбених дејстава дошло се до закључка да је дивизији на правцу главног удара потребно доделити средства за пребацивање једног ојачаног стрељачког батаљона у једном таласу, а за дивизије на правцу помоћног удара за пола стрељачког батаљона. Борбени делови бригада првог ешелона дивизија на правцу главног удара могли су се на тај начин пребацити за три сата, рачунајући да трајање једне туре буде око 20 минута.

Пошто Трећа армија није имала средстава за форсирање а месних је било врло мало, јер је већи део уништен у претходним борбама, то је штаб армије одмах по доласку у Барању предузео мере за инжињериско обезбеђење прелаза. Већ 23 фебруара 1945 године наређено је да се одмах приступи формирању инжињериских батаљона по дивизијама (раније су постојале инж. чете) и инжињериских чета по бригадама. Инжињериско одељење армије добило је задатак да организује израду пловних средстава.

За израду пловних средстава реквириране су све пилане и веће столарске, ковачке и ужарске радионице у Барањи. За рад по тим радионицама, сем војне радне снаге, мобилисани су и стручни радници из грађанства. Недостајући алат израђен је у формираним радионицама; због малог капацитета радионица, рад је организован у три смене. Ради обезбеђења тајности сва радилишта обезбеђена су јаким стражама, а приступ у рејоне рада био је дозвољен само малом броју људи. Сваки контакт радника са спољним светом био је забрањен. Пошто није било готове дрвене грађе, морало се приступити прво сечи шуме — боровине, тако да је пловни материјал рађен од сирове грађе и брзо се расушивао.

За десантни прелаз израђивани су пионирски чамци носивости 10 војника без посаде. Тежина чамца износила је око 300 кг. Дневни капацитет израде био је у почетку 5—6 чамаца а при крају до 14. За мост су израђивани дрвени понтони носивости око 12 тона и тежине око 1.000 кг. Ти дрвени једноделни понтони били су јако гломазни али се није могао наћи други излаз за

брзу израду моста. Горњи строј моста израђиван је, као и за нормални мост од дрвене грађе за терете до 12 тона.

Израда пловног материјала прекинута је 6 марта, када су Немци форсирали Драву и настављена је тек по ликвидацији немачког мостобрана 23 марта. Тако је уствари за 14 дана, тј. од 27 фебруара до 9 марта израђено 130 пионирских дрвених чамаца, 34 дрвена понтона, око 800 весала, око 1.000 вренгија, 100 распоних конопаца, 60 ленгерских ужета, горњи строј моста за 350 м дужних и сав остали оков и прибор. У исто време, у овим радионицама израђиване су дрвене противтенковске и противпешадиске мине. Сем тих средстава прикупљен је или добијен и следећи материјал: 36 гумених чамаца А3, 2 мотора „Ковач", 18 металних понтонских делова разних типова, око 20 малих рибарских чамаца за 3—5 људи, око 40 већих рибарских чамаца и 3 дереглије, од којих су се само две могле користити.

Пошто је мост био предвиђен за терете само до 12 тона, то је у рејону за подизање моста предвиђено још и армиско-скелско место прелаза од трофејног немачког „Б" материјала за пребацивање до 12 тона терета.

Армиски инжињериски батаљон, од 5 чета, одмах по завршеној изради чамаца, упућен је на обуку у превожењу на рукавце Дунава.

После ликвидације немачког мостобрана морало се поново приступити изради горњег строја моста који је за време напада на немачки мостобран утрошен за израду и ојачање мостова за прелаз тенкова.

Расподела инжињериских снага и средстава

После завршене вежбе из форсирања коју је организовао штаб армије ноћу 6/7 априла извршена је подела инжињериских снага и средстава:

— 16 дивизији: 4 метална понтона, 15 гумених чамаца А3, 43 пионирска дрвена чамца, један мотор „Ковач", а од инжињериских снага 2 чете армиског инжињериског батаљона;

— 36 дивизији: 2 метална понтона, 16 гумених чамаца А3, 51 дрвени чамац и један мотор „Ковач", а од инжињериских снага 2 чете армиског инжињериског батаљона;

— 51 дивизији: 5 гумених чамаца А3, 15 дрвених чамаца, материјал за једну скелу и једну дереглију.

За демонстративне прелазе Осијечке и 8 бригаде обезбеђена су месна пловна средства, и то око 30 малих и 20 већих рибарских чамаца. Са инжињериским снагама ове бригаде нису ојачаване.

За подизање моста повучен је инжињериски батаљон 51 дивизије који је и израђивао мостови материјал, а на три дана пре форсирања, формиран је још један армиски инжињериски батаљон, тако да су оба батаљона имала око 350 људи. Сем тога, од радника који су били мобилисани за израду пловних средстава формирана је радна бригада јачине око 200 људи.

Расположивим средствима, дивизије на главном правцу напада могле су пребацити у једном таласу по један стрељачки батаљон са ојачањима, а дивизије на помоћном правцу пола стрељачког батаљона са ојачањима, што је било потпуно довољно за нормално потхрањивање и брзо развијање борбе на супротној обали.

Дивизиски инжињериски батаљони нису били оспособљени за прелаз на тако брзој реци као што је Драва, зато су у току форсирања употребљени за развођење, као резерва за веслање и за формирање група за рашчишћавање.

Остале припреме

За пребацивање рањеника у периоду прелаза стављени су на расположење санитетским органима скоро сви камиони. Дивизиске евакуационе станице померене су на местима прелаза на саму обалу.

За људство је припремљена сува храна за три дана, а сем тога извршена је попуна муницијом, тако да се у пешадиској муницији није оскудевало, док је артиљериске било у ограниченој количини.

Припреме за форсирање по дивизијама

Док је штаб армије вршио припреме скоро месец и по дана у највећој тајности, дотле су штабови дивизија отпочели са припремама тек 4 априла када је наређено прегруписавање дивизија за форсирање.

Пре форсирања дивизије су за одбрану Драве поселе: десни отсек — 16, средњи — 51, а леви — 36 дивизија, за форсирање на правцу левог удара изабране су 16 и 36 дивизија, пошто 51 није била комплетна, јер се 8 бригада налазила у Бачкој, а у 7 бригади појавио се тифус.

Пре одласка дивизија на предвиђене отсеке за форсирање извршено је преформирање јединица, углавном бригада; бригаде које су дотада имале по пет стрељачких батаљона, преформиране су у бригаде са по три стрељачка батаљона. Као нове јединице формиране су по бригадама чете аутоматичара. Састав дивизија углавном је био следећи: 3 стрељачке бригаде, једна артиљериска

бригада, противавионска чета (наоружана противавионским митраљезима), инжињериски батаљон, батаљон за везу, команда позадине, позадинске установе и медико-санитарни батаљон. Бројно стање дивизије износило је око 9.000 људи. У наоружању нарочито се истицао велики број аутоматског оружја. Тако је, например, 36 дивизија имала следеће наоружање: 5.365 пушака, 2.030 аутомата, 513 пушкомитраљеза, 63 митраљеза, 165 противтенковских пушака, 10 бацача 120 мм, 70 бацача 82 мм, 77 бацача 50 мм, 2 хаубице 122 мм, 4 топа „ЗИС" 76 мм, 12 пуковских топова и 12 противавионских митраљеза.

У току припрема извршена је замена пушчаног наоружања, тако да су поједине дивизије добиле једнообразне пушке, а дотле су биле наоружане разним моделима и калибрима, што је отежавало попуну муницијом.

У времену од 5—7 априла дивизије су поселе отсеке за форсирање. Сви покрети извршени су ноћу иако је од непријатељског угледа са земље штитио појас шуме, а непријатељска авијација се уопште није појављивала. По доласку у нове рејоне, дивизије на правцу главног удара поселе су са по једном бригадом саму обалу Драве, а по две бригаде задржале су у рејонима концентрације. Штаб армије наредио је 5 априла да дивизије изврше извиђање отсека и рејона за форсирање. Приликом извиђања прикупљени су следећи подаци: река Драва узводно од Осијека широка је 200—300 м, има брзину око 1,5 м/сек, дубину до 6 м, те се просечно трајање једне туре веслањем рачунало око 30 минута. Због велике брзине воде обале су биле подлокане и стрме скоро на читавој дужини дубине око 1,5—3 м изнад тадашњег средњег водостаја. Заобаље на десној страни пошумљено је у појасу просечно 2—3 км, а саме обале такође обрасле шипражјем и врбацима. Блиска и даљна прегледност била је слаба. Услед стрмих и дубоких обала било је потребно да се и за десантна места прелаза израде рампе за спуштање пионирских дрвених чамаца.

Прилазних путева, природно маскираних шумом, било је довољно дуж просека, само их је требало прочистити и обележити. Мочварни и поплављени шумски ровови могли су се заобићи.

На самој обали постојали су од раније заклони и ровови како за јединице за заштиту прелаза, тако и за полазну линију. На полазним рејонима, није била предвиђена израда заштитних ровова пошто је земљиште било пошумљено.

Из истог разлога полазне линије биле су одређене 10—30 м од саме обале, а полазни рејони на 300—500 м од обале, тј. ближе него нормално на откривеном земљишту. Читав борбени поредак на тај начин приближио се самој обали.

Стара корита реке Драве у шумском појасу могла су послужити за натапање расушених дрвених чамаца и за увежбавање трупа у форсирању.

Места прикупљања пловних средстава за дрвене чамце била су на тај начин везана за стара корита Драве удаљена 100—800 м од обале. За гумене чамце, на појединим местима прелаза, требало је ископати заклоне уколико није било природних увала.

Супротна, десна обала Драве и њено заобаље били су сличног састава, само што су били пошумљени на мањем делу, тј. између с. Шага и Јосиповца. Приликом извиђања супротне обале установљена су на појединим местима минска поља, али њихов тачан распоред није било могуће одредити. Због тога је било потребно да се оформе групе за рашчишћавање на свима местима прелаза и да се пребаце са првим таласом.

За уништење непријатељских бункера требало је оформити јуришне групе (тадашњи назив — бомбаши), а сем тога на појединим местима поставити артиљериска оруђа за непосредно гађање. Јачина „тешких" бункера била нам је позната, пошто су то били типски објекти бивше југословенске војске, а пружали су заштиту само од пушчане и митраљеске ватре.

На основу свих напред наведених података дошло се до закључка да обале и заобаља реке Драве пружају на целој дужини од Осијека узводно скоро исте техничке услове за форсирање како за скелски, тако и за десантни прелаз. Десно заобаље повољније је од ушћа реке Карашице узводно, јер није мочварно, а низводно од ње у тактичком и техничком погледу повољан је за форсирање само отсек наспрам с. Јосиповца. Тако су места прелаза одређена углавном према тактичким условима, и то:

— Код 16 дивизије да се изврши форсирање према Гатском Риду како би се избегао фронтални напад на с. Белишће и с. Бистринци. Сам облик реке — избочина на десну страну, пружао је тактички повољније услове за стварање ужег мостобрана. Дивизија је изабрала четири десантна и два скелска места прелаза.

— Код 36 дивизије изабрано је једно десантно место прелаза 1 км источно од с. Нарда, једно десантно место прелаза 300 м западно од нардске скеле и једно скелско место прелаза код нардске скеле.

— Код 51 дивизије изабрано је место десантног и скелског прелаза наспрам с. Јосиповца.

— За Осијечку бригаду изабрано је демонстративно место прелаза (десантно) код М. Бајера, наспрам с. Сарваша где су се

једино могле прикупити снаге и средства за форсирање, јер је остали део левог заобаља источно од Осијека мочваран.

— За 8 бригаду изабрано је десантно место прелаза 1,5 км јужно од с. Даља.

Штабови дивизија по завршеном извиђању одмах су почели са припремама за форсирање.

Разрађени су планови борбених дејстава на супротној обали на основу усмених наређења штаба армије. Табеларни планови преласка, као и прорачун прелаза, нису рађени; рађени су само глобални прорачуни и редослед пребацивања јединица при прелазу на појединим местима, што је унето у заповест.

Пошто дивизија није имала довољно материјала за скеле, то је предвиђено да се гро артиљерије и цела комора пребаце преко реке на армиском мостовом прелазу, а преко дивизиских скелских места прелаза да се пребаци само пуковска артиљерија. Пребацивање артиљерије било је предвиђено после трећег таласа, тј. око један час после форсирања.

У извиђању ради садејства учествовале су све старешине закључно са командирима чета, те су се на лицу места упознали са објектима за напад, оријентирима и правцима напада, колико је то било могуће видети са овостране обале.

По доласку армиских инжињериских чета са пловним средствима продужено је са увежбавањем у форсирању.

Инжињериских снага било је углавном довољно. Код дивизије на правцу главног удара две армиске инжињериске чете вршиле су форсирање и биле су довољне за посаду пловних средстава. Један део дивизиских пионира остављен је као резерва за веслање, један део планиран је за ојачање пуковских пионира, а један део употребљен је за инжињериске радове у оквиру дивизије. Са дивизиским пионирима такође је регулисана контролно-заштитна служба од полазних рејона до линије укрцавања. Пуковски пионири, ојачани једним делом дивизиских, били су предвиђени за формирање група за рашчишћавање и јуришних група.

У периоду припрема пионири су детаљно прегледали полазне рејоне, полазне линије и линије укрцавања, као и земљиште између њих и очистиле га од минских поља, која су на тим местима постављена још од мађарске војске, затим од немачке, бугарске армије, па и јединица Треће армије. Новоформиране инжињериске јединице стекле су том приликом најпотребније искуство у тим радовима и оспособиле се за даље задатке.

Десантна места прелаза по дивизијама имала су капацитет половине ојачаног батаљона — просечно 20—30 чамаца. Један део средстава око 10%, остављен је у резерви. Ради лакше орга-

низације укрцавања свако десантно место прелаза било је подељено у групе од по 7—10 чамаца, чију је посаду сачињавао један вод пионира. Чамци су распоређени на међусобној раздаљини од 15—20 м. На неким десантним местима између група чамаца остављен је празан простор од 100—150 м, а на неким местима сви су чамци постављени без размака по групама. Стална посада чамаца били су инжињерци, а за веслање ојачани су људством које се превози.

Пре самог форсирања извршене су морално-политичке припреме са целокупним људством у циљу што бољег извршења претстојећег задатка. На партиским и скојевским састанцима претресан је начин извршења задатака и извршена су задужења сваког појединца. На политичким састанцима тумачена је ситуација у земљи и важност претстојећег задатка.

Када су скоро све припреме биле готове, према појединачно регулисаним усменим наређењима или писменим заповестима, штаб армије, 10 априла у 24 часа, тј. један дан пре форсирања, издаје заповест за форсирање коју износимо у целини.

Овом заповешћу били су, углавном, обухваћени сви задаци који су већ раније били познати потчињеним јединицама, тако да је заповест била писмено оформљење дотада извршених припрема и постављених задатака.

ШТАБ
III ЈУГОСЛОВЕНСКЕ АРМИЈЕ
Стр. Пов. бр. 195
10. IV. 1945 у 23.50 часова

ЗАПОВЕСТ

(Секције Нашице и Осијек 1:100.000)

Непријатељ је у задње време знатно ослабио своје снаге на Сремском фронту, Славонији и долини Босне, и уопште све се више уочава његово повлачење ка Загребу.

Избијање Црвене армије у рејон Граца и у сам Беч, бугарских трупа и Црвене армије у Прекомурје и Међумурје и тиме отсецање отступнице на северу немачким снагама, чини да ће непријатељ тежити још више слабљењу фронта источно од Загреба, чиме су створени врло повољни услови за све снаге Југословенске армије.

При таквом развоју ситуације, Врховни командант наредио је општу офанзиву свих снага Југословенске армије са циљем

разбијања Сремског и Славонског непријатељског фронта, продирање ка Загребу и даље у Славонију и Истру, при чему:

— II J. A. са 2, 3 и 5 корпусом напада непријатељску групацију у доњем току реке Босне у циљу уништења и избијања до Брода, потом се један део ових снага пребацује у долину Врбаса и Уне са циљем разбијања тамошњих непријатељских упоришта;

— IV армија продужава офанзивно дејство преко Огулина ка Истри;

— I армија, ојачана једном тенковском бригадом, са северном групом дивизија врши пробој Сремског фронта у правцу Вуковара и Винковаца, са комбинованим десантом из Бачке у простору Сотина, са јужном групом дивизија из простора Оток — Жупања (ка којој линији већ допире) продужава даље надирање ка линији Винковци — Стари Микановци у циљу обухвата и ликвидације Винковаца са јужне и југозападне стране да би се на тој линији спојила са десним крилом наше Армије.

Наша Армија има задатак да са главнином снага форсира Драву, а са мањом снагом Дунав, разбије непријатељску одбрану у рејону Валпово — Осијек, потом продужи даље надирање ка југоистоку у циљу обухватања Осијека са јужне стране и брзог продирања ка линији Винковци — Стари Микановци, на којој ће се повезати са левим крилом I армије, а на простору између Осијека и Вуковара са десним крилом I армије. При томе обезбеђивати се од Ђакова и Нашица.

У оквиру тога задатка снаге 6 корпуса имају задатак да продру на просторију између Нашица и Валпова у циљу обезбеђења главнине Армије од Нашица и Ђакова (активним дејством) и повезивања са њом ради даљег координирања.

По извршењу тога задатка наша Армија свима снагама окреће фронт и предузима брзо продирање ка западу општим правцем Д. Михољац — Вировитица — Вараждин уз подршку тенкова који ће нам бити придодати, ширећи се улево до линије Стриживодна — Пакрац — Чазма (искључно), а десно до Драве. Лево од нас продираће I армија општим правцем Брод — Н. Градишка.

Западно од нас једновремено форсирање на свом сектору врше јединице I бугарске армије. Према последњим подацима непријатељске немачке снаге у сталном су извлачењу са нашег и суседног сектора, а смењују их деморалисане усташко-домобранске јединице.

У циљу извршења постављеног задатка,

НАРЕЂУЈЕМО:

1) ГРУПА ВАЗДУХОПЛОВНИХ ДИВИЗИЈА
(у јачини предвиђеној од стране
Генералштаба)

Задатак:

У току дана 11 о. м. а нарочито пред мрак, да напада и туче Ђаково и Нашице као и комуникације које од Осијека воде ка тим местима и да интензивно извиђа просторију на јужној обали Драве наспрам нашег сектора.

Од раног јутра 12 о. м. извиђа просторију Осијек — Валпово — Д. Михољац — Нашице и Осијек — Ђаково — Вуковар, спречавајући дејством непријатељске покрете ка нашим мостобранима, обраћајући нарочиту пажњу на отсек Д. Михољац — Осијек и на комуникације које изводе из тих места; с. Бизовац, с. Ладимиревци, Маријанчаци, Валпово, Горица, Винограци и Марјанци туче од раног јутра до подне 12 о. м.; са једним делом авиона непосредно потпомаже рад јединица на земљи. Нарочито мотри на непријатељску артиљерију коју има да ућутка на сваки начин. Наше јединице у прво време неће пребацити никаква моторна возила због чега ће авијација у току првог дана тући сва моторна возила чим их ма где примети на јужној страни Драве.

Знаци за одржавање везе између трупа на земљи и авиона: бела платна која ће постављати пешадија при појави авиона на предњој линији свога распореда.

2) 16 ДИВИЗИЈА

Задатак:

а) Да изврши форсирање реке Драве са свима својим снагама на отсеку Гатски Рид — Света Ана и брзим продором овлада селима Бистринци — Белишће а у исто време са главнином снага настоји чим пре да избије на комуникацију Валпово — Нашице и изврши енергичан напад на Валпово са западне стране у циљу ликвидације истог; са једном бригадом брзо избија на поменуту комуникацију у простору с. Гат — Велишковци, заузима ова села и тиме се бочно обезбеђује са правца Д. Михољац. Та бригада одржаваће везу са бугарским јединицама које ће после пребацивања успоставити мостобран у висини с. Свети Ђурађ.

Извршењем тог задатка 16 дивизија успоставља мостобран на линији: р. Драва — с. Гат — раскрсница на цести између с. Гат и с. Велишковци — Мачковац пст — Шимановци — Оток —

Зверњак (закључно) наслањајући се својим левим крилом на Карашицу до цесте која води из Валпова за с. Маријанчаци. Избијањем на ту линију мостобрана за најкраће време се фортификациски утврђује са постављањем минских поља на комуникацијама ка непријатељу.

б) Са означене линије мостобрана потом продире даље у јужном правцу преко Валповачке Горице и с. Харкановци са циљем да избије на комуникацију Осијек — Нашице између с. Норманци и Кошка, остављајући за читаво време деснокрилну бригаду за обезбеђење са правца Д. Михољац на простору с. Гат — Чрнковци. По избијању са главнином снага код с. Норманци и Кошка чврсто се повезује са снагама 6 корпуса и са њима даље координира рад.

3) 36 ДИВИЗИЈА

Задатак:

а) Да изврши форсирање Драве свима својим снагама на отсеку нардска скела — Острво у Драви 2 км источно од Нарда и у првом налету ликвидира Нард, па одмах продужава у три колоне: ка Валпову (главна колона), с. Шаг и ка Петријевцима тако, да што брже ликвидира Валпово и избије до Карашице која чини мостобран за ову дивизију од цесте Валпово — Маријанчаци (закључно) па до њеног ушћа у Драву. Левокрилна колона (јачине 2 батаљона), пошто заузме мост код жанд-ст. на Карашици, продужава напад на Петријевце са западне стране координирајући исти са нападом јединица 51 дивизије.

По избијању на линију мостобрана исти брзо уређује постављајући минска поља и противколску одбрану према непријатељу и обраћајући пажњу нарочито на мостове на Карашици.

б) Са означене линије мостобрана потом продире општим правцем Бизовац — Чепин — Тењски Антуновац, па нагло окреће фронт на север и напада на Осијек у циљу ликвидације истог, обезбеђујући се једним делом снага са јужне стране.

По ликвидацији Осијека одмах продужава наступање општим правцем Ернестиново — Маркушица — Иванково у циљу спајања са снагама I армије и уништавања свих непријатељских трупа на том сектору.

4) 51 ДИВИЗИЈА

Задатак:

а) Са две бригаде форсира Драву на отсеку ушће Карашице — к. 88 североисточно од Јосиповца, брзо заузима с. Јосиповац,

пресеца комуникације према Осијеку са једним делом снага, а са главнином снага напада на Петријевце. По овлађивању овим селима успоставља мостобран у висини јужних ивица истих, који одмах утврђује, постављајући нагазне мине и противколска оруђа, нарочито у правцу Осијека и Бизовца.

б) Са означене линије мостобрана са те две бригаде оријентише се према Осијеку у циљу напада и обухвата истог са западне стране главним правцем Адолфовац — Ретфала.

ц) Са Осијечком бригадом (без једног батаљона) форсира Драву на простору шумарска кућа Леснич наспрам Бијелог Брда, продире у Бијело Брдо, где се повезује са снагама које ће се пребацити из Бачке. Са њима заједно креће и напада непријатељска упоришта као и сам Осијек са источне стране, главним правцем цеста и железничка пруга.

д) Са 8 бригадом форсира Дунав на отсеку између Борова и Даља, прелази преко цесте и пруге између тих места и (пошто овлада Даљем и Аљмашем) продужава брзо у правцу линије Бијело Брдо — Вера где се повезује са Осијечком бригадом, одакле обе бригаде продужавају са надирањем и нападом на Осијек са источне стране чврсто координирајући, а лево хватајући везу са јединицама I армије која ће надирати од Вуковара.

е) По ликвидацији Осијека 51 дивизија са свима снагама продужава даље продирање на југ општим правцем Тење — Ласлово — Винковци — чврсто координирајући са 36 дивизијом у циљу спајања са снагама I армије. У Осијеку оставити само Осијечку бригаду.

5) 6 КОРПУС

Задатак:

Са свима својим снагама, продором са планине Папук, поставиће се на просторију источно од Нашица тако да пресече цесту између Нашица и Осијека у висини с. Кошка; спречава долазак непријатељских појачања од Нашица ка Валпову — Петријевцима, а са главнином снага продужава у правцу тих места преко Харкановаца, ударајући непријатељу у леђа и повезујући се са снагама 16 и 36 дивизије, а даље координира рад са њима у духу општег плана.

6) АРТИЉЕРИЈА

Задатак:

а) Задатак дивизиске артиљерије одредиће и конкретизовати штабови дивизија под чијом се непосредном командом на-

лазе пошто се претходно исти консултују са командантом артиљерије ове армије ,која ће начинити план за извршење задатака артиљерије по дивизијама.

б) Противаеропланска артиљерија. Свакој дивизији доделити по један противаероплански дивизион који ће бити под командом штаба дивизије.

ц) Дивизион „каћуша" поставиће се на простору Ђакова. Стоји под директном командом овог штаба. У првом реду туче Нард — Белишће и Бистринце, а потом Валпово.

Напомена: штабови дивизија предвидеће у својим заповестима при одређивању задатака артиљерији:

— артиљерију која ће се пребацити заједно са пешадијом, поред артиљерије у саставу бригада;

— артиљерију за непосредну одбрану прелаза, која ће се пребацити преко реке по избијању на одређену линију мостобрана и још раније;

— артиљерију која ће се пребацити преко реке тек када буде постављен мост.

7) ИНЖИЊЕРИЈА

Задатак:

а) Превожење јединица преко реке.

б) Разминирање минских места на непријатељским положајима уколико их буде било и

ц) подизање моста преко Драве.

Задаци под а и б одредиће се од штабова дивизија преко дивизиских инжињера; задатак под ц одредиће овај штаб посебним наређењем преко начелника инжињерије.

Сав мостови материјал да буде 11 овог месеца до 22 часа утоварен и спреман за покрет у с. Јагодњаку где чекати даље наређење.

Начелник инжињерије овог штаба доставиће кратак план за израду овога моста.

8) ВЕЗА

По посебној заповести за везу.

Армиски центар везе у с. Н. Болман.

Борбени знаци за прву ноћ прелаза: Коста — Каћа, а за другу: Коча — Пеко.

9) САНИТЕТ

За евакуацију и пребацивање рањеника са десне на леву обалу Драве само са одређеним бројем чамаца стараће се органи

бригадних санитета. Са рањеницима на леву обалу р. Драве не сме прелазити ниједан војник, подофицир или официр из јединица које су већ пребачене на десну обалу.

Са леве обале Драве до дивизиских медсанбата рањенике ће евакуисати санитетски органи медсанбата, који ће их прихватити на левој обали.

Прихватна армиска болница биће у Белом Манастиру, медсанбати у: Барањи, Петровом Селу, Болману и Дарди.

10) МЕСТО ШТАБОВА

III армије у Новом Болману
16 дивизије у Медрови
36 дивизије у Бабином Гробу
51 дивизије у Шаторишту.

11) Све припреме по овој заповести имају се извршити до 22 часа 11 овог месеца до ког времена поднети овоме штабу извештај о завршеним припремама телефонском депешом.

Све извештаје овоме штабу слати 11 ов. м. од 12 часова у с. Н. Болман.

12) Час почетка прелаза преко Драве за све јединице биће 11 ов. м. у 23.00 сата. Са прелазом отпочети без артиљериске припреме. Артиљерија да буде припремна за дејство, тако да ватру из свих оруђа може отворити за најкраће могуће време.

ОПШТЕ ОДРЕДБЕ:

Скреће се пажња на огромну политичку и војничку важност предузете операције, те да се на време све потребно предочи свима борцима и руководиоцима.

Овај напад мора успети, зато све старешине имају у потпуности да се заложе да се у нападу загарантује и обезбеди пуна енергија замаха, брзина извођења, смелост и одлучност, а тиме и пуни успех."

На основу напред изнете заповести штабови дивизија издали су своје писмене заповести на сличан начин као и штаб армије, с тим што су детаљније регулисали прелаз јединица.

По подне 10 априла изведене су последње припреме; пред мрак јединице су доведене из рејона концентрација у очекујуће рејоне на северној ивици шумског појаса, а први делови пребачени су одмах на полазне рејоне. По паду мрака прокрчени су пролази — рампе — на самој обали, за спуштање чамаца. У 22

часа штабови дивизија известили су штаб армије да су све припреме извршене.

Из заповести команде армије види се да су дивизије вршиле форсирање у два ешелона, а армија у један, и то уствари без резерве на левој обали Драве, с тим што је стварно могао као резерва да послужи 6 корпус који је надирао у позадини непријатеља.

Извршење форсирања (скице 38 и 39)

У 23 часа 11 априла отпочео је прелаз на десантним местима. Посебни предњи делови нису упућивани, већ су се у саставу првог таласа првог ешелона налазиле групе за рашчишћавање, као и јуришне групе за савлађивање бункера.

Прелаз на појединим отсецима развијао се на следећи начин:

— Код 16 дивизије: први талас пребачен је преко реке неприметно, и тек када се искрцао други талас развила се борба на самој обали. До 2 часа 12 априла, тј. за три часа пребачени су борбени делови бригада првог ешелона дивизије, — тачно према прорачунатом времену.

Губици у пловним средствима на овом отсеку нису били велики, уништена су свега два гумена чамца А3 (10%), три дрвена чамца (8%) и један понтон за скелу.

Пребацивање артиљерије скелама почело је на време само на једном скелском месту, где су били мањи радови на изради рампе, док на другом скелском месту прелаз није отпочео на време, јер се закаснило са израдом рампе.

У 5 часова 12 априла почело је пребацивање борбених делова стрељачке бригаде другог ешелона дивизије која се дотле прикупила са обезбеђења саме обале Драве. Због прикупљања њено је пребацивање почело тек у 5 часова иако су десантна средства била углавном слободна већ у 2 часа.

Борба за мостобран развијала се 12 априла на следећи начин: док су пионири вршили преглед саме обале, где се искрцао први талас, стигао је и други талас углавном непримећен од Немаца. Затим су оба таласа, јачине око два батаљона, извршила јуриш и заузела прве ровове на обали. Три бункера на обали савладана су јуришним групама. Напредовање кроз шуму било је успорено због минских поља. Још у току ноћи Немци су са правца Свете Ане извршили противнапад, али су одбијени, пошто су јединице већ избиле до јужне ивице шуме. У зору је почело наступање ка прузи, где су Немци пружали огорчени отпор; по подне, у садејству са јединицама 36 дивизије, извршен је напад

на Валпово, које је после жестоких борби заузето тек пред мрак. Скоро у исто време на јуриш је заузето и с. Белишће које је било већ око подне окружено са свих страна.

Тиме је до пада мрака 12 априла 16 дивизија достигла линију предвиђеног мостобрана.

— Код 36 дивизије: прелаз првог таласа отпочео је на време. Када је први талас прешао половину реке, непријатељ је отворио јаку пешадиску ватру. Пошто се по искрцавању није наишло на минска поља, одмах су јуришем заузета четири бункера и пољска утврђења на самој обали. Чим је отпочела борба на обали, непријатељ је отворио јаку артиљериску и минобацачку ватру на места прелаза од које је било великих губитака у пловним средствима. Тако су на месту прелаза западно од нардске скеле онеспособљени у току пребацивања првог ешелона сви гумени чамци (углавном код првог и другог таласа) и 70% дрвених чамаца.

5 војвођанска бригада, која је вршила форсирање источно од с. Нарда, после овлађивања ужом обалом, нашла се у ватреном џепу, јер су Немци уредили за одбрану северну ивицу Липовачке Шуме, а с. Нард је било уређено за кружну одбрану. Да се не би нападало на с. Нард фронтално, командант бригаде је одлучио да прво заузме положаје на Обрешком Пољу (северно од ивице Липовачке Шуме), па потом, како му је наређено од команданта дивизије, да изврши напад на село обухватом са југа. До зоре заузети су положаји на Обрешком Пољу, а потом је обухватом са југа извршен напад на с. Нард у садејству са јединицама 3 бригаде. Село је заузето око 11 часова, пошто је претходно сва посада уништена.

3 бригада, која је вршила форсирање западно од нардске скеле до зоре је заузела прву и другу линију ровова у дубини од 1 км и тада је предузела напад на с. Нард са западне стране. По његовом овлађивању, два батаљона упућена су за напад на Валпово, а један на линију ширег мостобрана — р. Карашица, до које се линије допрло без већег непријатељског отпора. Приликом надирања онемогућено је рушење железничког моста на Карашици, док је друмски мост непријатељ успео да поруши чим су се појавиле наше јединице. Јединице 3 бригаде, одмах по заузимању железничког моста на Карашици, упале су у с. Ладимиревце и заузеле прве куће док се непријатељ још није ни снашао да организује одбрану.

6 бригада, други ешелон дивизије, повучена је у зору са обезбеђења леве обале Драве и пребачена од 7—11 часова на десантна места прелаза. По преласку реке одмах је упућена у

међупростор између 3 и 5 бригаде са задатком да заузме с. Ладимиревце.

— Код 51 дивизије: форсирање је извршено на једном десантном и једном скелском месту прелаза наспрам с. Јосиповца. Пребацивање првог таласа, јачине око пола батаљона, извршено је неприметно до саме обале, када су Немци отворили ватру. После искрцавања, пошто се није наишло на минска поља, извршен је јуриш и заузето око 120 м земљишта по дубини. До 0.15 часова 12 априла већ је било пребачено око два батаљона (један из 7, а један из 12 бригаде). Под заштитом та два батаљона прешла је главнина 7 бригаде и извршен јуриш на насип удаљен 350 до 500 м од обале. У 4.15 часова непријатељ је извршио противнапад да би повратио насип, али је одбијен.

Јединице су до мрака под борбом подишле железничкој прузи и селима Јосиповац и Кравице. На тој линији батаљони су се утврдили. У 21 час извршен је општи напад на Јосиповац и на положај дуж железничке пруге, али је напад одбијен.

Демонстративни прелаз Осијечке бригаде наспрам с. Сарваша извршен је неприметно и после тога пребачени делови подишли су с. Сарваш, које су после краће борбе заузели на јуриш. Непријатељ је још у току ноћи извршио јак противнапад, повратио село и потиснуо пребачене делове на саму обалу. Услед овога, већи део пребачених снага повукао се на леву обалу Драве.

Демонстративни прелаз 8 бригаде преко Дунава извршен је 1,5 км јужно од с. Даљ. Пребацивање првог таласа извршено је неприметно. Пребачени делови још у току ноћи у противнападу су набачени поново на саму обалу, те су се вратили на леву обалу Дунава. У току ноћи, пошто је премештено место прелаза, покушало се још једанпут са прелазом, али није било успеха. Увече 12 априла у 19.30 часова, по трећи пут је 8 бригада форсирала Дунав и том приликом успела. Јединице су у току ноћи 12/13 априла подишле с. Даљ.

Ојачани батаљон 3 бугарске дивизије форсирао је Драву истовремено када и јединице Треће армије наспрам с. Свети Ђурађ, где је преко целог дана водио борбу са посадом у с. Свети Ђурађ и ојачањима која су стигла из Д. Михољца.

Наша авијација, од раног јутра 12 априла веома је успешно бомбардовала непријатељска упоришта Нард, Валпово, Белишће, Петријевце, Јосиповац, Адолфовац, Бизовац, Чепин и железничку станицу Осијек. У току дана пружила је помоћ трупама на земљи и садејствовала са њима у ликвидацији појединих упоришта. Немачка авијација није се појављивала.

линија мостобрана на р. Карашици, а енергичним дејством јединица 36 дивизије она је и пробијена код с. Ладимиреваца. Због форсирања на широком фронту немачко-усташке резерве нису могле успешно да интервенишу; непријатељска одбрана била је потпуно разбијена.

У 10.30 часова 12 априла, тј. док су се још водиле борбе за с. Нард, отпочела је изградња моста на Драви код нардске скеле. Изградња моста дужине 270 м трајала је око 20 часова (био је завршен 13 априла у 7 часова, када је преко њега прешла прво артиљерија, а потом позадински делови свих јединица).

Дејства 13 априла

Брзо разбијање немачке одбране 12 априла омогућило је главнини снага Треће армије да после ослобођења Валпова одмах пређе у напад за проширење мостобрана.

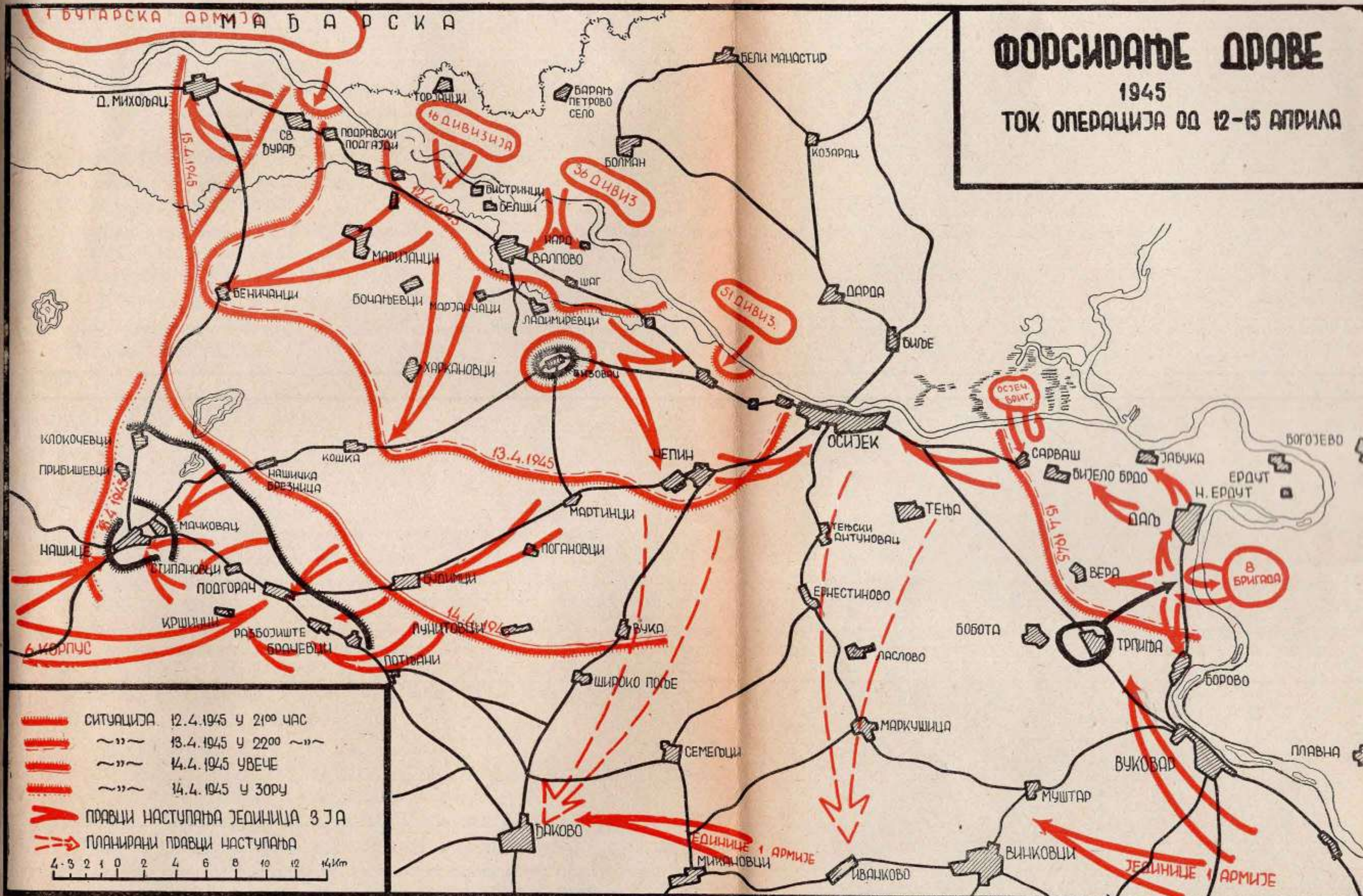
Јединице 16 дивизије у свом надирању нису наилазиле на непријатељски организовани положај. Зато је 2 бригада 16 дивизије продрла до с. Подравски Подгајци, где се састала са јединицама Прве бугарске армије, ослободила поменуто село и бугарске јединице од непријатељског притиска. Главнина 16 дивизије дејствовала је према југу и југозападу у садејству са 1 бригадом ослободила села Бочањевце, Марјанчаке, Харкановце и допрла до с. Кошке где је пресекла комуникацију Осијек — Нашице. 4 бригада наступала је у правцу југозапада и допрла до с. Беничана, где је пресекла комуникацију Д. Михољац — Нашице.

Из састава 36 дивизије, 6 бригада је у току целе ноћи водила борбу за с. Ладимиревце и тек у 4.30 часова успела да ликвидира последње остатке блокираног непријатеља.

Немци су раније за одбрану поседи преградни положај Бизовац, Саматовци, Јосиповац. Отпорне тачке Бизовац и Јосиповац биле су уређене за кружну одбрану и имале су на спољној ивици појас препрека од бодљикавих жица и већи број лакших бункера. 6 бригада по ослобођењу с. Ладимиреваца продужила је одмах напад на с. Бизовац и целога дана водила борбу за њега, пошто је претходно окружила упориште. 5 бригада је кроз начињени продор код с. Ладимиреваца упутила два батаљона за обухватни напад на с. Сатницу, тако да се непријатељ приликом појаве наших јединица јужно од с. Сатнице у нереду повукао. Јединице 5 бригаде гонећи у стопу непријатеља успеле су да у садејству са јединицама 51 дивизије, већ у 10 часова заузму с. Петријевце. После овога бригада је обухватом са југа учествовала у нападу на

ФОРСИРАЊЕ ДРАВЕ
АПРИЛА 1945
НЕМАЧКО УСТАШКИ БУНКЕРИ
~"~ ~"~ МИНСКА ПОЉА
ВАТРЕНИ ПОЛОЖАЈИ АРТИЛЕРИЈЕ И МИНОБАЦАЧА
НАСЕЉЕНА МЕСТА УРЕЂЕНА ЗА ОДБРАНУ
ДЕСАНТНО МЕСТО ПРЕЛАЗА – ДИВИЗИСКО И БРИГАДНО
АРМИСКО МОСТОВСКО МЕСТО ПРЕЛАЗА
РЕЈОН КОНЦЕНТРАЦИЈЕ СТР. БРИГАДА I ЕШАЛОНА
ПОЛАЗНИ РЕЈОНИ
ВАТРЕНИ ПОЛОЖАЈИ АРТИЛЕРИЈЕ
ЛИНИЈА МОСТОБРАНА
ПРАВЦИ НАПАДА БРИГАДА
СТРЕЉАЧКИ ЗАКЛОНИ ЗА ОДЕЉЕЊА ИЛИ ВОДОВЕ
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10Km
КАШАИД
БЕРМЕНД
БЕЛИ МАНАСТИР
ПЕТЛОВАЦ
БАРАЊ ПЕТРОВО СЕЛО
МАЈСКА МЕЂА
Н. БОЛМАН
БОЛМАН
КОЗАРАЦ
ЗАГОРЊАК
ЧЕМИНАЦ
Н. ЧЕМИН
БАБИН ГРОБ
16 ДИВИЗИЈА
36 ДИВИЗИЈА
51 ДИВИЗИЈА
ОСИЈЕЧКА БРИГАДА
ВАЛПОВО
ВИНОГРАДЦИ
ШИМАНОВЦИ
ЗВЕЧЊАК
ШАГ
ЛИПОВИЦ ШУМА
ПЕТРИЈЕВАЦ
САТНИЦА
ЛАМАТОВЦИ
БИЗОВАЦ
ЈОСИПОВАЦ
КРАВИЦА
АДОЛФОВАЦ
РЕТФАЛА
ТВРЂАВИЦА
ПОДРАВЉЕ
ОСИЈЕК
ДАРДА
БАРДАРАЦ
БИЉЕ
КОПАЧЕВО
БРОДАНЦИ
ХАБЈАНОВЦИ
ЧЕПИН
ЧЕПИНСКИ МАРТИНЦИ
ТЕЊЕ
САРВАШ
БЈЕЛО БРДО
ИВАНОВЦИ
1 БАТ. ЛОВ. ПУКА
ЈЕДАН НЕМАЧКО-УСТАШКИ ПОЛИЦ. БАТ.
1 МИТР ЧЕТА МОРНАРИЦЕ

Скица 38

ФОРСИРАЊЕ ДРАВЕ
1945
ТОК ОПЕРАЦИЈА ОД 12-15 АПРИЛА
МАЂАРСКА
1 БУГАРСКА АРМИЈА
16 ДИВИЗИЈА
36 ДИВИЗ
51 ДИВИЗ.
ОСЈЕЧ. БРИГ.
8 БРИГАДА
6 КОРПУС
ЈЕДИНИЦЕ 1 АРМИЈЕ
ЈЕДИНИЦЕ 1 АРМИЈЕ
Д. МИХОЉАЦ
БЕЛИ МАНАСТИР
ОСИЈЕК
ВАЛПОВО
НАШИЦЕ
ЂАКОВО
ВУКОВАР
ВИНКОВЦИ
ДАЉ
ЧЕПИН
ДАРДА
БИЉЕ
13.4.1945
14.4.1945
15.4.1945
СИТУАЦИЈА 12.4.1945 У 21⁰⁰ ЧАС
—"— 13.4.1945 У 22⁰⁰ —"—
—"— 14.4.1945 УВЕЧЕ
—"— 14.4.1945 У ЗОРУ
ПРАВЦИ НАСТУПАЊА ЈЕДИНИЦА 3 ЈА
ПЛАНИРАНИ ПРАВЦИ НАСТУПАЊА

Скица 39

с. Јосиповац и Кравице, а по њиховом ослобођењу пред мрак, извршила је покрет ка с. Чепин.

3 бригада 36 дивизије по ослобођењу Валпова, у току ноћи 13/14 априла заузела је на јуриш Чепин и пресекла последњу комуникацију из Осијека ка југозападу. Одмах затим, бригада је скренула на север и подишла Осијеку са југа.

51 дивизија у току ноћи 12/13 априла, после одбијања непријатељског противнапада, још више је подишла с. Јосиповцу. У 9 часова предузела је други општи напад на с. Јосиповац које је после огорчених борби ослобођено око 14 часова, пошто је непријатељ обухваћен и са југа од стране јединица 36 дивизије. По ослобођењу Јосиповца, дивизија је одмах продужила са нападом на Адолфовац и Ретфалу.

Осјечка бригада, под заштитом остављених делова на десној обали Драве, у току ноћи 12/13 априла, пребацила је преко реке јаче снаге и заузела с. Сарваш.

8 бригада је у јутарњим часовима ослободила с. Даљ и Борово, где је дошла у додир са јединицама Прве армије (1 пролетерском дивизијом). Потом, бригада је продужила гоњење правцем с. Јабука — Бијело Брдо — Сарваш — Осијек, спојила се са Осијечком бригадом и заједно са њом ушла у Осијек, без борбе, 14 априла у 2 часа.

Преко подигнутог моста, 13 априла, прешле су дивизиске и армиска артиљерија, а по подне је отпочело пребацивање комора.

Резултат другог дана борбе био је још већи него првог дана, јер непријатељ, сем испред Осијека, није био у стању да пружи организован отпор. Мостобран је проширен на око 15 км у дубину. Непријатељ је у борбама 12 априла тако разбијен, да није био у стању да организује отпор чак ни на раније припремљеним положајима, као например, на десној обали р. Карашице. Иако је непријатељ водио маневарску одбрану, надирање наших јединица било је тако брзо, да поједине посаде насељених места (Бизовац, Петријевци, Јосиповац), нису могле да избегну заробљавање, односно уништење.

Дејства 14 априла

У току ноћи 13/14 априла са свих страна је стезан обруч око Осијека; са истока су надирале Осијечка и 8 бригада, са југа 3 бригада 36 дивизије, са запада 12 бригада 51 дивизије.

51 дивизија у току ноћи, после крвавих борби, ослободила је с. Адолфовац и Ретфалу и пред зору избила у град, у коме су се тада већ налазиле јединице Осијечке и 8 бригаде. Непријатељ

је град напустио, а велики број непријатељских војника и официра пресвукао се у цивилна одела да би избегао заробљавање.

6 бригада 36 дивизије водила је целе ноћи борбе са блокираним непријатељем у с. Бизовцу, које је ослобођено у 3 часа.

По ослобођењу Осијека и Валпова настао је други период у операцијама, гоњење ка комуникацији Ђаково — Нашице; у том циљу штаб Треће армије наређује:

— 16 дивизија да гони непријатеља главним снагама ка Нашицама, а помоћним ка Д. Михољцу;

— 36 дивизија да гони непријатеља главним снагама правцем Осијек — Чепин — Широко Поље — Ђаково, а помоћним правцем Бизовац — Погановци — Будимци — Подгорач — Нашице.

— 51 дивизија да остане у армиској резерви.

6 корпус, после веома напорног марша од 80 км, под непрекидном борбом, пробио се 13/14 априла предњим деловима до комуникације Нашице — Ђаково код с. Подгорач и Разбојиште, где је непријатељ извршио противнапад и одбацио истакнуте делове корпуса ка југу.

Закључци

Форсирање армије у једном ешелону потпуно је било у складу са ситуацијом, пошто је Трећа армија имала у непријатељској позадини још читав један корпус. Непријатељ је бранио реку плитким распоредом и на широком фронту. Рачунало се да због концентричног напада трију армија, непријатељ неће бити у стању да привуче нове резерве, те је био потпуно правилан закључак да се форсирање изведе на што ширем фронту ангажујући све јединице у првом ешелону. Са друге стране, непрекидност удара постигла се форсирањем бригада по дивизијама у два ешелона.

Форсирање *на широком фронту* омогућило је да се непријатељска одбрана тако брзо потпуно разори, а гоњење предузме такође на широком фронту, услед чега непријатељ није био у стању да пружи организовани отпор све до Нашица.

Тајност припрема правилно је спроведена, тако да непријатељ није имао никаквих података чак ни о техничким припремама, па ни о прегрупацији наших снага за форсирање. Немачка команда била је у уверењу да наше јединице немају материјално обезбеђење за форсирање Драве већим јединицама.

Иако је за форсирање било на расположењу довољно времена, табеларни план преласка није израђен већ само глобални прорачун и рокови прелаза појединих јединица. Приликом израде

глобалног прорачуна дошло се до закључка да је потребно пребацити у једном таласу код дивизија на правцу главног удара један ојачани стрељачки батаљон. До сличног закључка дошло се и код форсирања Дрине, јер је то довољна снага која може водити борбу на рекама средње ширине до доласка следећег таласа.

Приликом пребацивања снага техника пребацивања добро је изведена; није долазило до поремећаја у току пребацивања иако није детаљно разрађен табеларни план преласка, већ само редослед пребацивања јединица на појединим местима прелаза. Контролно-заштитна служба добро је функционисала између полазних рејона и линија укрцавања. На основу тога могло би се закључити да нису потребни прорачуни и табеларни планови преласка. Код форсирања из покрета такав начин биће нормалан, док код планског форсирања има времена да се детаљно разраде сви документи, који треба да служе не као шаблон о току форсирања, већ као мерило за могућност потхрањивања пребачених делова новим снагама и средствима, као и за детаљније планирање борбених дејстава на оностраној обали. Само форсирање изводиће се редовно по редоследу преласка јединица на појединим местима прелаза и према развоју ситуације на фронту. С друге стране, треба имати у виду да је тадашња дивизија имала минималан број средстава за десантни прелаз, док су се на скелским местима прелаза могли пребацити само пуковска артиљерија и део минобацача. Савремена дивизија има и већи број артиљерије и велики број камиона, па, према томе, и већи број скелских места прелаза, на којима се тенкови пребацују већ у првом ешелону. Да би се ускладило пребацивање и до максимума искористиле превозне могућности појединих места прелаза, код планског форсирања треба детаљно разрадити сва документа за форсирање.

Приликом уређења појединих рејона сматрало се да на полазним рејонима, који су се налазили у шуми, није потребно копати заштитне ровове. Међутим, немачка артиљерија је на отсеку 36 дивизије дуже времена тукла полазне рејоне те су јединице претрпеле знатне губитке што би се избегло да су били ископани заштитни ровови.

Немци су својом артиљеријом првенствено тукли постојеће путеве и раскрснице, те је у припреми за форсирање потребно да се израђују нови путеви (ако има времена и могућности), а да се не користе стари.

Припреме за форсирање, у оперативно-тактичком и техничком погледу, биле су правилно и свестрано изведене. Обука са командним кадром и трупама била је од нарочитог значаја за оне јединице које дотле нису учествовале у форсирању. При томе

треба имати у виду да Драва спада међу брзе реке и да је било потребно у врло кратком периоду, свега месец и по дана, израдити не само пловна средства, већ и на тим пловним средствима извршити обуку јединица за рад на брзој води.

Полазне линије и полазни рејони били су због шумског појаса одређени ближе него што би то било нормално на откривеном земљишту, те је веза између њих била олакшана. Ово се увек може применити у шумском појасу поред реке.

Избор места за подизање моста није био дефинитивно одређен пре форсирања, већ су изабрана два места, а у периоду форсирања могло се бирати повољније према развоју борбе на супротној обали. То треба и у будуће примењивати, а материјал натоварен на возила паркирати у местима прикупљања материјала тако, да се може пребацити у најкраћем времену ка било ком раније изабраном месту.

Почетак подизања моста одређен је правилно, иако непријатељ није био одбачен довољно далеко, али услед покривеног и равничастог терена, као и неактивности непријатељске авијације, било је могуће да се почне са изградњом моста раније. Његова израда трајала је у односу на формациски материјал прилично дуго, али ако се узме у обзир велика брзина воде, гломазан и импровизован понтонски материјал, примитивни ленгери, недовољна извежбаност људства за рад на брзој води, израда моста је врло брзо завршена. Треба имати у виду да се и извежбани понтонири на рекама такве брзине теже сналазе.

Инжињериско обезбеђење у току борбе на супротној обали било је правилно организовано. Новоформирани дивизиски и пуковски пионири у току припрема практично су се обучавали на разминирању полазних рејона и места прелаза, те су били у стању да и супротну обалу брзо рашчисте од мина и направе пролазе. Они су омогућили брзину продирања кроз непријатељске положаје, а у току гоњења правилно су обезбеђивали своје јединице израдом мостова и обилазака на препрекама.

Ширина отсека за форсирање износила је 8—10 км, на правцу главног удара, чиме се разбијала одбрана непријатеља на широком фронту, и та ширина може се и у будуће узети као нормална, уколико се непријатељ брани на широком фронту.

Карактеристично је за ток борбе за супротну обалу то, да се уопште није стало на ширем мостобрану и да се он није уређивао (са резервама) за одбрану, иако је то наређено армиском заповешћу за форсирање. Гоњење непријатеља било је тако силовито, да су у том периоду и дивизије остајале понекад без резерви, јер се није смело дозволити непријатељу да се среди и

организује одбрану на новом положају, а претпостављало се да он нема могућности да доведе неке јаче нове снаге, које наше јединице не би могле да разбију у току године. То је било донекле ризично, али је зато донело крупније резултате.

Гумени чамци АЗ показали су се непрактичним за прве таласе, због тога што немају преградне коморе те су код најмањег оштећења, које се на води тешко оправља, били избачени из употребе.

У току првог дана форсирања веза је добро функционисала. Касније, она је код неких јединица била слабија, јер је људство неколико дана пре форсирања примило нову опрему и није се могло довољно упознати са новим средствима. Зато је пожељније да се непосредно пре већих операција не врши попуна материјала новим недовољно познатим средствима.

Само форсирање, нарочито за инжињериско обезбеђење, карактеристично је по еластичности, сналажљивости и упорности руководства. При доласку Треће армије у Барању нису постојале довољне инжињериске снаге, а средстава уопште није било. У кратком периоду, уствари у року од месец дана, ако одбијемо период борби за ликвидацију немачког мостобрана на левој обали Драве, створени су сви потребни услови за форсирање због чега оно и има толики значај за проучавање.

Литература:

1 — Историски документи из архива НОР-а:
- бојна релација штаба Треће армије, кутија бр. 291 и 21-а;
- историјат форсирања Драве, кутија бр. 292;
- бојна релација 36 дивизије, кутија бр. 1242;
- бојна релација 51 дивизије, кутија бр. 1397;
- бојна релација 16 дивизије, кутија бр. 1264;
- изјава генералмајора Г. Хенке, команданта 11 Луфтвафе див., кутија бр. 72-ц;
- изјава пуковника Ернеста Химера, команданта 606 пука, кутија б. 77;
- дневна извешћа главног стожера оружаних снага НДХ, кутија бр. 49;

2 — Форсирање Драве, од потпуковника Брадач Милана, „Народна армија", бр. 52—53/46;

3 — Форсирање Драве у рејону Осијека и Валпова, од мајора Кланшчек Оскара, Инж. гласник бр. 2/48;

4 — Насилни прелаз преко Драве од стране јединица 16 ударне дивизије и улога инжињерије, од капетана Татић Душана, Гласник инжињерије и ПХЗ, бр. 5/50;

5 — Инжињериско обезбеђење Треће армије у завршним операцијама 1945 године, од мајора Кланшчек Оскара, Гласник инжињерије и ПХЗ, бр. 4/49.

IV Глава

ОПШТИ ЗАКЉУЧАК

Из раније наведених примера види се да је у Првом светском рату форсирање великих река вршено на ужем фронту и да су места прелаза бирана тамо где су се могли довући понтонски паркови (добри прилазни путеви до реке и нарочито погодне обале). Паркови су служили, сем за мостове, и за пребацивање предњих делова и првог ешелона, а приручна и лакша месна средства коришћена су изузетно и то код слабије технички опремљених армија. Главну улогу у прелазу, код већине армија, имали су понтонири, док су пионири коришћени за израду рампи, прилазних путева, ношење понтона од полазне линије до линије укрцавања, а изузетно и за превожење. Пешадиске јединице су углавном обучаване само у извршењу поступка за време превожења. Оне су изузетно употребљаване за веслање и то само на лаким месним и приручним средствима. У обуци пионира обраћена је врло мала пажња на „прелаз преко река". Они су обучавани само у руковању помоћницом — скелом за побијање шипова код израде пионирских мостова. Једино је немачка војска већ у Првом светском рату спојила пионире и понтонире. У другој половини Првог светског рата почиње примена мотора на води и коришћење камиона и трактора за превоз и вучење понтонских паркова. Пошто лаких десантних средстава није било, пешадиски пукови, без помоћи понтонира, који су били тек у дивизијама и корпусима, нису могли да врше самостално форсирање никаквих водених препрека. Уопште, форсирање река сматрано је као једна од најтежих операција.

У Другом светском рату форсирање је вршено најчешће на широком фронту у распореду у коме се избило на реку и то обично из покрета. Број места прелаза био је већи (док је у Првом светском рату дивизија имала 1—3 места прелаза, у Другом светском рату она има 5—8) и бирана су на оним местима

где је бранилац најмање очекивао прелаз. Примена месних и приручних средстава и лаких формациских средстава (јуришни чамци, гумени чамци и расклопни чамци) била је масовна. Месна и приручна средства коришћена су и од стране технички добро снабдевених армија. Паркови су коришћени за подизање мостова и тежих скела, а лаке скеле су склапане од десантних и месних средстава. Код англо-америчких јединица постојали су специјални комплети за склапање лаких скела, који су товарени на три камиона. Масовна употреба мотора на води је била код Немаца и Англо-Американаца, док су их Руси мање користили, и то поглавито за скеле. Тактички авиодесанти, партизанске и диверзантске јединице имале су огромну улогу у заузимању постојећих непријатељских прелаза и код образовања мостобрана на непријатељској обали. Руси су примењивали и подводне шиповско-рамовске мостове са патосом 20—30 см испод воде.

Понтонири су коришћени за изградњу мостова и скела од тешких паркова, а пионири су употребљавани за превожење десантним средствима и скелама као понтонири у Првом светском рату. У обуци пионира „прелаз преко река" заузимао је велики део програма. Постепено је код свих армија брисана разлика између пионира и понтонира, изузев немачке армије која је и у Други светски рат ушла само са пионирима.

Пешаци су коришћени за веслање на десантним формациским, месним и приручним средствима. Они су обучавани у веслању на десантним средствима, њиховом ношењу и изради средстава за прелаз од приручног материјала (рачунајући и лакше скеле од месних средстава). Пешадиске јединице су све више оспособљаване за самостално извршење прелаза без помоћи већих пионирских и понтонирских јединица.

Мотомеханизоване јединице су имале у своме саставу пионире и понтонире са тешким парком и биле су оспособљене за самостално форсирање великих река. Ово је нарочито било примењивано код покретних група за време дејства у оперативној дубини.

Усавршавањем постојећих средстава за прелаз и појавом нових, велике реке су претстављале много мање препреке него у Првом светском рату, а припреме за форсирање смањене су на неколико дана. Огроман развој авијације и средстава за радиолокацију онемогућио је потпуно прикривање припрема за форсирање, због чега је извођење демонстрација на широком фронту и оперативно маскирање добило нарочити значај. Повећавањем маневарске способности армије, увођењем мотомеханизованих јединица, механизацијом артиљерије и осталих делова, нападачу

је било омогућено да брзо групише велике снаге и средства на правцу главног удара, да постигне оперативно и тактичко изненађење, да пребаци на другу обалу јаке снаге и уреди шири мостобран пре него што бранилац успе да привуче јаче резерве. Па ипак су велике реке и даље остале озбиљне препреке.

Даљи развој средстава за прелаз, коришћење атомске енергије и реактивних оруђа, даљи развој авијације, а нарочито масовна употреба хеликоптера и конвертоплана за транспорт у оквиру тактичких јединица, још ће више умањити значај велике реке као препреке и изазвати велике измене у начину форсирања. Већ се сада налазе мишљења у англо-америчкој литератури да модерна армија лакше савлађује велику реку него минско поље. Ова мишљења базирају на искуствима у примени хеликоптера у Кореји и на испитивањима нових типова тенкова, који се крећу по дну реке снабдевени специјалном пластичном куполом за заптивање, а коју збацују аутоматски при изласку из воде. Ипак, по нашем мишљењу, реке ће остати и даље врло озбиљне препреке, поготову када се ојачају минама у води и непосредно на обали, а нарочито за армију која има велики број моторних возила.

Ако се упореди руска и англо-америчка стрељачка дивизија при крају Другог светског рата, види се да се руска дивизија у већини случајева пребацивала преко реке за неколико часова (7—10), да су борбени делови дивизија првог ешелона били скоро увек пребачени на другу обалу пре почетка подизања мостова и да за дивизије првог ешелона, а често и за корпусе првог ешелона, нису били потребни мостови, а преко подигнутих мостова су прелазиле само коморе дивизија првог ешелона.

Код енглеске или америчке дивизије, због много већег броја тенкова и камиона, мостови су били потребни већ за дивизије првог ешелона и пребацивање овакве дивизије трајало је много дуже него руске иако је она имала много више модерних средстава за савлађивање река.

И нова совјетска стрељачка дивизија, која у свом саставу има око 50 тенкова, 20 самохотки, 180 артиљериских оруђа са моторном вучом и 80 камиона, не може се више пребацити за 7—10 часова као раније. За пребацивање тенкова и артиљерије са вучним возовима, скелама од материјала који је раније додељиван дивизији (1/2 парка ДЛП и један парк Н2П) потребно је 16—18 часова. Према томе, за пребацивање овакве дивизије треба, са истим средствима, два пута више времена него за ранију. Даљом механизацијом, река постаје све озбиљнија препрека и дивизијама треба придавати сразмерно већу количину средстава за прелаз. Код овакве дивизије појављује се потреба за мостом, јер

се механизована средства, крећући се преко моста брзином 10—15 км/час, пребацују брже преко моста него превожењем скелама. Коришћењем тенкова ДД и амфибија, време потребно за пребацивање скраћује се за ⅓, али ово захтева употребу већег броја булдожера за уређење супротне обале за излазак и средстава за пребацивање ових булдожера.

Кад се има у виду повећање количине средстава за скеле и мостове, онда се појављује нова тешкоћа: благовремено привлачење ових паркова и израда прилазних путева на обема обалама за моторна возила. Код Англо-Американаца приликом форсирања Рајне овај је проблем био решен на тај начин, што су две ноћи сви путеви ка реци били ослобођени само за привлачење паркова, тако да су ови могли стићи на места прикупљања средстава за прелаз 2—3 дана пре почетка форсирања, а одавде су вршене даље детаљне припреме по местима прелаза.

Ово поређење показује да је за модерну армију, са много тенкова и механизованих возила, велика река знатно већа препрека него за армију која је мање засићена тенковима, артиљеријом и моторним возилима. Једино масовна употреба хеликоптера са великом транспортном моћи и даље усавршавање средстава за прелаз могу ово битно да измене. Према томе, може се са довољно основа закључити да ће велике реке и даље претстављати озбиљне препреке за мото-механизоване снаге и да ће за њихово савлађивање бити потребне велике количине тешких средстава. Према томе, нападач ће и убудуће морати благовремено да привлачи средства за прелаз, а то ће утицати да ће се морати извесно време задржати на обали у циљу извршења припрема за форсирање, сем ако успе да изненадно заузме неоштећене браниочеве прелазе. Време за припреме биће много краће него у прошлом рату због механизације паркова, употребе нових машина за брзу израду разних врста путева, масовније употребе тенкова ДД, амфибија, као и тенкова за кретање по дну реке, а нарочито због даљег развоја авијације и чешће примене ваздушнодесантних јединица.

Овако гледиште о значају велике реке као препреке и о начину савлађивања реке служиће нам као основа за даље разматрање организације, припрема и извршења форсирања.

I. Организација форсирања

У организацију форсирања улазе следеће мере:

— доношење одлуке за прелаз;

— избор отсека и места прелаза;

— извиђање реке, прилаза ка реци, обала и система непријатељске одбране на другој обали;

— израда плана форсирања;

— организација командовања и везе;

— концентрација снага и средстава, припрема и заузимање полазног положаја за форсирање;

— инжињериско обезбеђење прелаза;

— организација борбеног обезбеђења, и

— организација заштитно-контролне службе и регулисање саобраћаја на прелазима.

Доношење одлуке за прелаз. Код форсирања из покрета треба донети одлуку за форсирање још у току организације гоњења. Гонеће колоне треба тако формирати да могу самостално, без помоћи више здружене јединице форсирати реку, заузети и држати мостобран до доласка главнине.

Ако се потсетимо на форсирање Дњепра 1943 године, видимо да су совјетске армије добиле наређење за форсирање реке на 2—3 дана пре избијања на реку, али да су ипак сви фронтови, сем Првог украјинског (Вороњешког), застали на реци и вршили прегруписавање. Ово је учињено зато што су пловна средства заостала иза предњих делова, док је једино Први украјински фронт форсирао Дњепар из покрета, јер је са предњим деловима привукао и најнужнија средства за форсирање. Код англо-америчке армије, припреме за форсирање Рајне вршене су још у Енглеској, а дефинитивна одлука за форсирање донета је тек после темељитих припрема на левој обали Рајне, па чак и тада су неки стручњаци сматрали да ће форсирање бити онемогућено ако се промени режим реке. Ако упоредимо обе одлуке за форсирање, видимо да је код Совјетске армије донешена одлука без материјалне подлоге, пошто се није водило довољно рачуна да гонећи одреди буду обезбеђени пловним средствима, а да је код англо-америчке армије презасићеност техничким средствима за форсирање била кочница, која је онемогућила форсирање из покрета.

Пример форсирања Дњепра 1941 године показује да је немачка војска била специјално опремљена за форсирање из покрета (гуменим чамцима) и да су због тога команданти могли лакше да доносе реалне одлуке о форсирању из покрета, пошто су и стрељачке дивизије биле обезбеђене и инжињериским средствима и снагама за самостално форсирање. Тако је командант 294 дивизије 15 септембра 1941 године издао наређење 513 пуку за форсирање, а пук је већ сутра дан у 4.15 часова извршио форсирање.

Избор отсека и места прелаза. Избор отсека за прелаз вршиће се по карти и на основу података који су доби-

јени ранијим извиђањима. Због тога се појављује потреба за претходним детаљним проучавањем река на које се може наићи. Коришћењем аеро-фотоснимака река у зони будућих операција и детаљних хидротехничких описа река олакшаће се рад командном особљу, а нарочито начелнику инжињерије. Отсеци за прелаз морају бити много шири него у прошлом рату и треба да се поклапају са зонама дејства јединица у гоњењу. Пуковски отсек за прелаз кретао би се од 4—8 км, дивизиски од 10—16, а корпусни 20—35. И број места за прелаз требао би да буде већи него досад: на пуковском отсеку 3—4 (два десантна и 1—2 скелска), на дивизиском 8—11 (од којих три дивизиска скелска). Места за прелаз предвиђају се претходно по карти, а на земљишту се одређују по избијању предњих делова на реку. При избору отсека и места прелаза узимају се у обзир оперативни и тактички услови за прелаз, а технички услови немају онај значај, који су имали раније.

Понекад ће се намерно бирати отсек са тежим техничким условима само да се постигне тактичко или оперативно преимућство. Оперативно и тактичко изненађење и даље остају као најважнији услови за успех у форсирању.

Ширина отсека за форсирање, када смо у дужем додиру са непријатељем, одређиваће се увек према оперативним и тактичким потребама и може бити увек иста као у нападу, јер то битно не утиче на технику извршења прелаза. Уколико је шири отсек, лакше је изабрати повољнија места прелаза, уколико је отсек ужи, па се не могу сва предвиђена средства одједном отиснути од обале, могу се на истим десантним местима прелаза организовати два таласа, с тим да други талас полази одмах иза првог, тј. чим се први отисне. Просечно се рачуна да појединачни чамци на десантном месту прелаза морају бити на растојању 25—50 м, тако да је за једно десантно место прелаза од 30 чамаца на реци ширине 600 м потребно 750 м и за двоструко заношење 400 м, тј. укупно 1.150 м; ако узмемо у обзир за пуковски отсек прелаза 2 десантна места прелаза и 1—2 скелска, тада је ширина отсека од 2,5 км мала за пук у првом ешелону, ако се жели да сва десантна средства крену у исто време.

Извиђање реке, прилаза ка реци, обала и система непријатељске одбране на другој обали. Ово се извиђање изводи у току подилажења ка реци и у току борби за постојеће прелаза. У саставу претходница, гонећих одреда и гонећих колона налазе се извиђачки делови који, поред извиђања за рачун одреда или колоне, врше извиђање и за рачун команде која их је упутила. У састав ових делова треба

упућивати извиђаче-инжињерце на лаким амфибијама и тенковима ДД, када се њима располаже. Ови делови су у стању да лако савлађују препреке и рукавце до реке, да пређу реку без задржавања и да прикупе најпотребније податке. Авијација, ваздушнодесантне и партизанске јединице пружиће драгоцене податке о непријатељу на супротној обали.

Код форсирања из покрета ретко ће моћи да се изводи детаљно специјално извиђање свих родова војске, како се то ради код планског форсирања. У овим случајевима извиђање се изводи у току борби за постојеће прелазе и то са извиђачким деловима у саставу предњих одреда.

Код великих река, ако има погодних притока или канала, велику помоћ може пружити речна флотила. Нарочито је важно да она детаљно извиди и разминира места где се предвиђа употреба подводних тенкова, тенкова ДД и амфибија, јер ће таква места вероватно непријатељ унапред запречити подводним минама.

Командантско извиђање код тактичких јединица изводиће се са једне, ређе са две тачке. Том приликом се прецизирају отсеци прелаза потчињених јединица и места прелаза за ту здружену јединицу (за дивизију отсеци прелаза пукова и дивизиска места прелаза), и линија мостобрана коју треба да заузме први ешелон. Обично начелници родова излазе на реку са предњим деловима и на обали сачекују команданта здружене јединице, где му укратко реферишу и подносе предлог о изменама раније предвиђеног плана употребе свога рода војске. Нарочито ће бити потребан реферат начелника инжињерије, јер од могућности брзог пребацивања зависи рад осталих родова. Често пута биће случај да команданти корпуса и већих јединица неће уопште излазити на реку ради издавања заповести, већ ће то регулисати по карти, како би команданти дивизија и пукова могли што пре да предузму извођење форсирања.

Ако прелаз првих делова из покрета не успе и они буду задржани на реци, онда се приступа планским припремама за форсирање. Треба тежити да ово задржавање око припрема не буде дуже од два до четири дана, да се не би дала могућност браниоцу да се уреди за одбрану реке и привуче резерве.

Код сваког форсирања начелно сваки штаб извиђа само она места прелаза која он организује, било да се форсирање врши из покрета или плански. Места се увек одређују прво по карти, само је разлика у томе што код форсирања из покрета обично неће бити великих промена у избору места прелаза, јер су она везана за постојеће путеве, док се код планског форсирања могу израдити колонски путеви према изабраном месту прелаза.

За саму реку, тј. њен режим — брзину, просечну дубину, ширину и водостање — морају се још у току подилажења прикупити потребни подаци, било по топографским или специјалним картама, а само извиђање треба да допуни и провери постојеће податке ради измене места за форсирање. Уколико се предвиђена места у току извиђања покажу као непогодна, треба извршити потребна померања. Код планског форсирања има времена да се бирају и технички повољнија места прелаза, јер се може извидети цео отсек за прелаз.

Све податке о извиђању, код форсирања из покрета, треба достављати радиопутем у одговарајући штаб, да би се они могли користити благовремено и утицати на допуну одлуке.

Израда плана форсирања. За планско форсирање израђују се глобални прорачуни, прорачун преласка, табеларни план преласка и графикон преласка. Разрада ових докумената, према гледиштима из Првог светског рата, вршена је детаљно (прелаз аустро-угарско-немачке војске код Београда 1915); документи су служили као крути шаблон за пребацивање, јер је сваки талас унапред тачно формиран и дати су му време и средства за пребацивање, без обзира на губитке у пловним средствима у току форсирања. Код форсирања Саве, октобра 1915 године (код Београда), видели смо да се већ први таласи нису могли пребацити по плану, а да о даљем планском пребацивању више није било ни говора. Слично је било и са плановима за пребацивање код Свиштова, 1916 године, које се сматрало као најбоље планско форсирање у Првом светском рату. И у Другом светском рату код планског форсирања такође су детаљно разрађивани сви могући планови, али је постојала тенденција да они више не служе као крути шаблони за извршење форсирања, већ као оријентирни подаци да би се могло одредити потребно време пребацивања појединих таласа и ешелона и до максимума искористила постојећа средства за прелаз. Само пребацивање по таласима и скелским местима прелаза вршило се по редоследу јединица, у ком случају није могло да дође до поремећаја у пребацивању, нити до нагомилавања јединица на местима прелаза.

При разради прорачуна и табеларног плана преласка редовно се рачуна са пуним бројем чамаца за пребацивање за све време превожења. Попуна резервним десантним средствима врши се само у случају већих губитака, и то не после сваке туре, те је тако у другом таласу обично већ мање средстава на расположењу, трећем још мање итд. чиме је крут ред пребацивања по детаљно разрађеном плану сигурно поремећен већ у другом таласу. Код форсирања Драве 1945 године од стране јединица наше Треће

армије, разрада докумената за форсирање била је оскудна у односу на детаљно разрађене планове које предвиђају друге армије, али је била потпуно довољна, јер је разрађен глобални прорачун, састав појединих таласа и, на основу тога, редослед пребацивања јединица на појединим местима прелаза.

Долажење јединица и оруђа на место укрцавања регулише се заштитно-контролном службом, те нема ни потребе да се свакој јединици унапред одреди када треба да буде на обали. Треба имати у виду још и то да само први талас креће одједном, а да се пребацивање следећих јединица стварно не врши више у таласима, већ чим се које пловно средство врати врши се укрцавање и превожење на супротну обалу.

Како је стварно изгледало планирање приликом форсирања совјетских јединица, да ли су разрађивани сви документи, и како су се они спроводили у живот, о томе засада немамо детаљних података, али из целог тока операција може се закључити да су и они више импровизовали сам ток форсирања, а мање се придржавали детаљних ситних планова, уколико су уопште били разрађени. Са друге стране, англо-америчка армија код форсирања Рајне разрадила је и припремила још у Енглеској читав научни елаборат за форсирање са свима могућим графиконима и картама. Чак је за форсирање разрађена и специјална геолошка карта. Све је то била донекле кочница код доношења одлуке, када се опет иницијатива у самој организацији извођења форсирања препустила дивизијама, док су више јединице, сем оперативних планова, имале главну улогу у снабдевању.

По нашем мишљењу, довољна је израда само прорачуна преласка, јер се из њега види ред и време пребацивања јединица по отсецима и детаљно по местима прелаза за здружену јединицу која планира прелаз. На основу њега може се организовати заштитно-контролна служба и планирати бој на другој обали нормално као у нападу, а по времену пристизања јединица. Табеларни план преласка који је досада рађен, требало би заменити табеларним планом садејства као у нападу. Графикон, који је досада био само графички приказ прорачуна преласка, такође је сувишан, поготово код форсирања из покрета.

Досада се план форсирања разрађивао после избијања јединица на реку. За форсирање из покрета треба га разрадити заједно са планом пробоја последњег одбранбеног појаса испред реке и гоњења, тако да се у току гоњења постигне потребна концентрација снага на правцу главног удара код форсирања, а гонеће колоне треба да буду осамостаљене за форсирање, тј. ојачане довољ-

ним средствима и снагама за тај задатак. Код форсирања треба у будућности употребљавати ваздушне десанте и партизанске јединице за заузимање појединих места прелаза још пре избијања нападачевих снага на реку.

Код форсирања из покрета ретко ће се детаљно разрађивати документација за форсирање, већ само најнужнија, у сваком случају глобални прорачун. Морају се увек одредити места прелаза, полазне линије, полазни и очекујући рејони и одмах по доласку на реку организовати сигурна заштитно-контролна служба и веза. Све те припреме морају бити завршене пре избијања на реку, и у томе не сме да буде импровизације. Чим форсирање почне, командант отсека прелаза може преко везе и заштитно-контролне службе тачно да регулише одлазак јединица на поједина места прелаза. Главно развођење, тј. упућивање јединица на поједина места прелаза, мора да се врши из једног очекујућег рејона (у оквиру тактичких јединица — пука), кроз који треба да прођу све јединице које врше форсирање на том отсеку. Са тог очекујућег рејона, који ће нормално бити на оси комуникације, где се вршило гоњење, упућују се јединице, како пристижу, на поједина места прелаза. Нарочито је важно за артиљерију, возила и тенкове да се према својој тежини упућују на одговарајућа скелска места прелаза. Таква организација форсирања из покрета може бити исто толико организована — планска, као да су се најдетаљније вршиле припреме по разрађеним плановима, али под условом да се има глобални прорачун за свако место прелаза и да постоји добро организована заштитно-контролна служба.

Састав појединих таласа зависиће углавном од борбених задатака и средстава која стоје на расположењу за форсирање. Најпожељније би било када би могли у једном таласу пребацити цео први ешелон у поретку, сличном поретку у нападу. Са стрељачким борбеним деловима то би било могуће код довољне количине десантних средстава, али за тенкове и остала средства ојачања неће никад бити довољно скела да се једновремено пребаце са стрељачким јединицама. Зато и данас форсирање почиње обично ноћу, тако да се до зоре заузме мостобран дубине најмање 1—2 км, односно линија артиљериских осматрачница браниоца на коме се могу концентрисати довољне снаге пешадије, тенкова и артиљерије за даљи напад. Данас се најосетљивије питање форсирања, пребацивање тенкова, већ успешно решава употребом тенкова ДД, тенкова који се крећу по речном дну, а вероватно ће у скорој

будућности важну улогу имати хеликоптери — конвертоплани који могу заменити скеле у пребацивању артиљериских оруђа.[14])

Код великих река ретко ће се упућивати предњи делови, зато што се они не могу дуже времена одржати на супротној обали.

Организација командовања и везе. Као што је већ раније напоменуто, командовање у форсирању из покрета ретко ће се вршити личним додиром, већ издавањем кратких наређења преко радија. Радио веза биће основно средство везе; телефонску везу потребно је успоставити само од очекујућих рејона до полазне линије. Успех форсирања из покрета у многоме ће зависити од организације везе у току гоњења и њене припремљености за употребу при преласку тако, да може одмах по доласку на реку функционисати као у планском форсирању.

Док ће команданти пукова, евентуално и дивизија, код почетка форсирања већ бити на осматрачницама, дотле ће команданти корпуса и армија вршити командовање из покрета или из авиона. У Корејском рату већ је испитана могућност командовања из специјалног командног авиона и једном је борбом управљано око 10 часова из таквог авиона од стране трупа Уједињене команде.[15])

Груписање снага и средстава.

Припрема и заузимање полазног положаја за форсирање. У савременом рату немогуће је прикрити веће концентрације снага и средстава, пошто је извиђање из ваздуха постало веома ефикасно. Због тога подилажења ка реци треба вршити на широком фронту, с тим да се груписање остварује концентричним наступањем ка правцу главног удара. На овај начин више уопште нису потребни посебни рејони концентрације. Прегруписавање код форсирања из покрета, дакле, више није потребно. Ако форсирање успе, онда се цео поредак, слично као и у борби у сусрету помера ка реци и прелази је. Ако прелаз не успе, па се мора прећи на планско форсирање, јединице чекају на просторијама прикупљања где су се затекле. Ти рејони прикупљања уједно служе да се јединице упућују на оне отсеке

---

[14]) Данашњи хеликоптери већ могу да преносе користан терет од око 6 тона, тј. колико је тешка хаубица 105 мм са предњаком, док ће се у будућности вероватно повећати моћ ношења, тако да ће моћи пребацивати и тежу артиљерију и моторизована возила.

[15]) У будућности команданти здружених јединица уопште неће морати да управљају борбом са осматрачнице, јер су већ данас конструисани авиони који телевизијом могу предавати снимање положаја одговарајућем штабу, тако да командант више здружене јединице може на теливизиским апаратима пратити ток догађаја код сваке од својих потчињених јединица.

где је форсирање из покрета успело. Уопште, код извођења форсирања из покрета треба у будућности бити еластичнији, као и у обичном нападу.

Груписање снага, значи, треба постићи у току подилажења, а потом извршити изненадно форсирање, тако да бранилац неће имати времена да прикупи јаче снаге и омете форсирање на правцу главног удара. На тај су начин Немци вршили форсирање 1939/1940 године у рату против Пољске и Француске и у рату против Совјетског Савеза 1941/42 године. Њихови противници нису били у стању да концентришу довољне снаге за противнападе иако су у последњим моментима располагали подацима о концентрацијама немачких снага. Исто то је покушала да изведе и Црвена армија 1943 године на Дњепру, али није била опремљена техничким средствима погодним за такво извршење, због чега су њихови гломазни паркови и пловна средства заостали иза гонећих одреда.

Инжињериско обезбеђење прелаза. Све припреме, које су се досада вршиле на самој реци треба код форсирања из покрета извести раније.

Увежбавање јединице, према томе, треба вршити много раније, као што су то Англо-Американци вршили за форсирање Рајне још у Енглеској. У веслању треба обучавати не само инжињериске, већ и стрељачке јединице гонећих колона, да би оне саме могле вршити десант, а инжињериске снаге служиле би само за скелске и мостове прелазе. То је потпуно могуће, јер је за обуку у веслању довољно 4—5 дана па би се јединице оспособиле за прелаз великих река, које обично нису брзе. Уопште треба разбити мит да веслање на десантним местима прелаза морају вршити инжињерци. У Првом светском рату стварно су се само понтонири употребљавали за веслање. У Другом светском рату на десантним пловним средствима инжињерци су употребљавани само као основна посада за враћање чамаца на полазну обалу, а за веслање приликом десанта, код свих армија, коришћене су стрељачке јединице које прелазе реку. Убудуће, стрељачке јединице треба да врше саме десант. Тиме би се смањио и број инжињериских јединица у саставу гонећих колона и уопште код форсирања, када их редовито недостаје.

Прикупљање инжињериских снага и средстава за корпусна и армиска места прелаза може да се врши и касније, тј. до доласка тих колона на обалу реке. Потребно време за израду једног скелског места прелаза није велико; за најтеже скеле износи највише до једног часа, те се неће задоцнити са прелазом ако та средства и снаге стигну у исто време са својом колоном.

Обезбеђење путева састојаће се у разминирању постојећих до очекујућих рејона, а од очекујућих рејона до места скелских и мостових прелаза могу се данас применом механизације за најкраће време израдити солидни аутомобилски путеви од склапајућих металних елемената, чија брзина израде достиже и до 6 км на сат.

За уређење места прелаза (скелских, десантних), полазне линије, полазних рејона, неће бити толико времена да се све то обави као код планског форсирања. Све те линије и места обележиће се на терену самим поседањем од стране јединица; средства ће се спустити у воду на приближном растојању као код планског форсирања и зависно од времена извршиће се самоукопавање. Рампе за скелска места прелаза треба радити механизованим путем, због чега треба у саставу јединица и код гонећих колона имати булдожере, који могу служити и као трактори за пребацивање материјала.

Ако се предвиђа израда моста, мора се изабрати такво место где се може организовати кружни саобраћај, ради довожења материјала на лице места. Места прикупљања материјала треба померити ближе самој обали не само за десант, већ и за скеле и мостове, а код форсирања из покрета, по могућству, истоварити на самој обали.

Служба спасавања организује се као код планског форсирања, само за то треба користити првенствено јуришне чамце.

Организација борбеног обезбеђења. Јединице за заштиту прелаза код форсирања из покрета нису потребне, а ако се одреде, треба да врше демонстративне и лажне прелазе.

Противавионска заштита, сем земаљске формациске противавионске одбране, треба да се постиже надмоћношћу у ваздуху на правцу главног удара.

Речне страже и речне преграде треба организовати пре подизања мостова, и нарочито користити речну флотилу уколико се она може притокама или каналима пробити до реке. За заштиту од противничке речне флотиле треба поставити узводно и низводно од отсека прелаза потребан број артиљерије са рефлекторским јединицама за ноћно осветљавање реке и то на узводном делу више речних преграда, а на низводном на таквом удаљењу од отсека прелаза да непријатељска флотила не може артиљериском ватром ометати пребацивање трупа на најближем месту прелаза.

Код форсирања треба масовно користити средства за задимљавање. Задимљавање се најбрже врши авионима, а у току даљег

форсирања може се допуњавати артиљериским зрнима или димним кутијама при повољном ветру. На самој реци могу се организовати покретни магљеници на моторним чамцима који могу брзо да замагле место прелаза дуж реке. Сам прелазак на другу обалу велике реке врши се по магли и ноћу помоћу бусоле.

Врсте и начини прелаза преко река

1. — Десантни прелаз. За десантни прелаз код великих река најкориснија је употреба јуришних чамаца са моторима. Код њих је просечна брзина 200—250 м/минут, док је код веслања 60 м/минут. Трајање једне туре при употреби мотора мање је четири пута него код веслања, а потребно је за ¼ мање чамаца него при употреби чамаца без мотора. Уместо 60 чамаца на пук, довољно је 15 јуришних чамаца, а уместо 150 на дивизију, свега 40. Кад се не располаже јуришним чамцима, онда треба на сваком месту прелаза употребити 2—3 пута више чамаца него код мањих река и пуштати их у таласима један за другим, тако да се у једној тури пребаци 2—3 пута више снага него код једноструке употребе чамаца. Ово је нарочито потребно код река ширине од 500 м и више, где је тура дужа од пола сата, те се једино тако може постићи да се на отсеку дивизије сваких пола сата пребаце по два ојачана батаљона.

Ако се не располаже јуришним чамцима или амфибијама, за десант се користе расклопни чамци који се могу натоварити по 12 комада на тротонски камион, те је за форсирање једне дивизије потребно 13 камиона за чамце и још 3—4 камиона за материјал за скеле. Ти чамци су повољнији од гумених, јер се лакше оправљају у току форсирања, бржи су на води него гумени и имају мање заношење.

Немци су за форсирање из покрета снабдели своје јединице гуменим чамцима, али су ти гумени чамци имали неколико комора — преграда, те нису били приликом сваког оштећења онеспособљавани за пловидбу. Предност им је била у томе што је за форсирање дивизије био потребан још мањи број камиона за превоз тј. свега 5 камиона. На тротонски камион може стати 30 комада гумених чамаца са по 10 људи, а 20 комада за по 20 људи, те је за веће гумене чамце потребно свега 4 камиона да би се постигао исти капацитет пребацивања као са 150 десантних расклопних чамаца за по 10 људи.

Из предњег разматрања види се да су гумени чамци, у погледу транспорта, најповољнији за десантни прелаз из покрета.

Десантна средства треба раније придавати дивизијама и пуковима, тако да при избијању на реку могу без задржавања

прелазити. На једном камиону може се транспортовати 3—4 јуришна чамца. За пук је потребно 5 камиона за јуришне или расклопне чамце или 2 камиона за гумене чамце. Код форсирања из покрета нема могућности за израду чамаца од приручног материјала због врло кратког задржавања на овостраној обали. Овде нема потребе да се чамци претходно искрцавају на местима прикупљања материјала, затим носе на полазну линију, па са полазне линије на линију укрцавања као код планског форсирања, већ се најчешће камионима довлаче до саме реке и одмах користе.

Ако се форсирање врши из дужег непосредног додира или после неуспелог покушаја форсирања из покрета, онда је поступак углавном исти какав је био и у Другом светском рату код планског форсирања.

Због малог капацитета десантних средстава треба настојати да се што пре пређе на употребу већих пловних средстава, а нарочито на објекте речне пловидбе који се могу раније припремити за превоз људства или возила.

Даље усавршавање амфибија олакшаће пребацивање првих делова, само су оне мање погодне од јуришних чамаца, јер је и њихова брзина кретања по води мања, а заношење сувише велико, и захтевају нарочито погодне обале за излазак.

2. — Скелски прелаз. Код великих река скелски прелази имају све већи значај у вези са повећавањем броја артиљериских оруђа, тенкова и моторних возила у дивизији. У Другом светском рату било је обично по једно скелско место прелаза од три скеле на отсеку прелаза пука; на отсеку дивизије једно дивизиско место за дивизиске делове. Код Англо-Американаца број скелских прелаза био је 2—3 пута већи него код Руса. Англо-Американци, сем мостових паркова који су намењени за мостове, имали су специјалне комплете материјала за скеле, који су додељивани пуковима и дивизијама, док су Руси за скеле користили формациске мостове паркове.

Код великих река дивизија првог ешелона редовно ће се пребацивати десантом и скелама, па је боље да тај материјал буде унапред подељен по комплетима — за скеле — како ће се користити, него по парковима.

Коришћење десантних чамаца и јуришних чамаца за склапање скела, где се на два чамца постављају само колотрази, омогућава да се са истим средствима врши и десант и скелски прелаз. Кад се има у виду да ће вероватно отпасти потреба за тешким скелама за тенкове непосредне подршке пешадије, јер ће донекле усавршавање тенкова ДД и подводних тенкова са пластичном ку-

полом, омогућити прелаз тенкова са првим таласима, онда би пукови и дивизије били у стању да десантним средствима пребаце артиљерију и возила.

Код примене мотора за скелске прелазе потребно је по 12 јуришних чамаца на пук, а по 24 на дивизију. Када се узме у обзир и резерва, онда би се средства за лаке скеле за потребе дивизије могла транспортовати на 15—20 камиона. У односу на досадашње лаке паркове број камиона смањио би се на половину, а број скела постао већи за 7 од броја скела који се може склопити од једног формациског парка.

Искуство из Корејског рата, где је за прелаз реке Хон транспортним авионима пребачен мостови материјал у тежини 412 тона за мост дужине 190 метара, као и употреба алуминијумских паркова код ваздушнодесантних дивизија у САД, показују могућност дотурања комплета за скеле и транспортним авионима.

Кад се прелаз врши из дужег непосредног додира са непријатељем или кад прелаз из покрета не успе, онда је поступак сличан као и досада.

Овде треба нарочито истаћи употребу великих скела од спрегнутих шлепова и дереглија, јер је њихов капацитет много већи. Употреба ових великих скела по дану није препоручљива, ако није постигнута надмоћност у ваздуху.

И код скелских прелаза нема потребе да се материјал раније истовара и преноси на реку како је то било досада код планског форсирања, већ ће се у већини случајева са камиона бацати на воду. Брзина склапања скела повећава се уколико су камиони подешени за подизање каросерије (клипери), а пловна средства већ припремљена за склапање те имају само да склизну по бочним клизачима на воду.

Примена месних средстава и објеката речне пловидбе долази у обзир кад се на отсеку прелаза налазе притоке или рукавци којима се ова средства могу привући.

3. — Мостови прелаз. Код великих река мостови ће се ређе подизати за корпусе, већ само за армију.

Пре подизања мостова треба глобалним прорачуном проверити шта је рентабилније: или подигнути мост, или вршити прелаз на скелама. Рачуница ће увек показати да ће се јединица са мало моторизације пре пребацити на скелама, а када има много моторизације, да ће бити корисније подићи мостове.

Са тактичке стране посматрано, данас је скоро немогуће маскирати мост преко великих река, јер га авиони са радиолокационим уређајима могу и ноћу открити, а тиме и уништити. Зато

је тежња да се код непријатељске надмоћности у ваздуху мостови не подижу ни дању ни ноћу. Ипак је вероватноћа погађања моста ноћу мања. Ради маскирања правог моста треба подићи најмање два до три лажна моста. Ако је непријатељ надмоћнији у ваздуху дању се мост обично расклапа, а материјал користи за скелски прелаз, зато би било пожељно да се поједини мостови чланци могу без прераде користити за скеле.

Према томе, да ли ће се мост подићи или не, зависи увек од конкретне ситуације и од процене предњих чинилаца. Мора се имати у виду да је пребацивање моторизованих колона преко моста много брже него преко скела, јер се могу кретати брзином 10—15 км на сат, тако да комплетна моторизована дивизија од 1.300 моторних возила и 200 артиљериских оруђа (совјетски тип моторизоване дивизије) може преко моста прећи за 5—6 часова, док би за њено пребацивање преко реке ширине 500 м било потребно 140 скела, 6—10 тонских, с тим да раде 5 часова. Са тим материјалом за скеле од парка ДЛП могло би се израдити око 5 мостова дужине 500 м.

Код израде моста материјал треба увек, било код планског, било код форсирања из покрета, истоварити на обалу дуж реке. Склапање треба вршити по чланцима чиме се јако убрзава изградња моста. Због велике масе материјала за један мост, мора се код доношења материјала организовати кружни саобраћај за долазак и одлазак камиона.

Почетак подизања моста треба, начелно, одредити онда, када бранилац не може више са земаљских осматрачница вршити коректуру артиљериске ватре на место подизања моста.

Преко подигнутог моста обично се најпре пребацује други ешелон здружене јединице, затим артиљерија, најзад позадински делови првог, па другог ешелона. Код прорачуна прелаза треба увек тежити да се преко моста пребаци што више моторизованих јединица, а остале јединице пак пребацивати преко скела и на десантним местима, како би се капацитет моста најбоље искористио.

Код наших река, Саве и Дунава, треба водити рачуна о кошави. Када дува кошава, не могу да раде ни лаке ни тешке скеле формациског материјала, већ само возови шлепова — дереглија и пароброди. „Бејли" мост треба у том случају комбиновати са стојним потпорама на обали, а као пловне потпоре користити шлепове и дереглије ленгерисане са узводне и низводне стране. Уопште, форсирање је за време кошаве онемогућено, те ако постоји метеоролошка прогноза о могућности кошаве, боље је одгодити почетак форсирања.

Понтонске мостове треба што пре заменити војним дрвеним, по могућству подводним, те за то треба још унапред припремити јединице и материјал који се неће моћи наћи на лицу места.

Извршење форсирања

Из досадашњих излагања о начину форсирања из покрета видели смо да стрељачки делови гонећих колона чим наиђу одмах предузимају форсирање, поготово ако имају подршку од тенкова ДД, амфибија или тенкова који прелазе реку по дну. Ако се ово изводи у садејству са ваздушнодесантним и партизанским јединицама, тиме се још више омогућава сигурност форсирања. Зависно од ситуације на супротној обали, форсирање може почети још у току дана, чим се пристигне на обалу, уколико непријатељ није успео да поседне обалу или је поседање извршио слабијим снагама. У противном, форсирање треба да се изведе прве ноћи. Ако се изврши задимљавање, форсирање може почети дању, док је обала поседнута. Када пребацивање почиње дању, артиљерију треба пребацивати одмах са првим или другим таласом, у противном пратећа и противтенковска артиљерија треба да буду на супротној обали на новим ватреним положајима до зоре како би могле учествовати у одбијању нападачевих противнапада и у припреми напада.

Ако су први делови одбијени, треба прикупити јаче снаге и средства за форсирање и тежити да се оно изврши што пре, а најкасније у року од 2—4 дана, како бранилац не би могао солидније организовати одбрану и привући јаче резерве.

У првом налету треба тежити да се заузму острва; ако се то не може извршити дању, онда се врши ноћу.

Приликом избијања првих делова на реку треба тежити да се по сваку цену заузму постојећи прелази, а нарочито ако се на њима могу пребацивати тенкови.

За сваку јединицу треба одредити на супротној обали линију коју има да поседне, уреди за одбрану и да се на њој задржи до доласка нових снага. Удаљење те линије — мостобрана од обале треба да је толико, да линија коју та јединица брани одговара нормалној ширини отсека те јединице у позиционој одбрани. Пошто се може догодити да следећи талас из било каквих разлога не стигне, искрцана јединица после заузимања одређене линије — мостобрана треба да има исти распоред као у одбрани. Не сме се дозволити да се јединице без плана удаљавају од места прелаза. Негативан пример таквог рада имамо код форсирања Саве септембра 1914 године код Тимочке дивизије I позива на Чеврнтији. Прва линија — ужи мостобран, треба да буде уда-

љена од обале око 1—2 км, тако да бранилац не може ватром аутоматских оруђа тући места прелаза. Када се пребаци довољно снага, предузима се напад ка следећој линији — ширем мостобрану, који треба да буде природно јак за одбрану. Линија ширег мостобрана треба да буде толико удаљена од реке, да непријатељ не може масом своје артиљерије тући места прелаза, тј. њена се удаљеност креће у границама од 5—10 км.

Код неких армија постоји још и појам стратегиског мостобрана — линије удаљене од обале реке око 30 км, где се може вршити концентрација и прегруписавање великих јединица за даљи напад.

Колико ће бити задржавање на појединим мостобранима зависи од брзине пребацивања снага и отпора браниоца. Код форсирања ноћу почетак форсирања треба одредити тако, да се до зоре заузме најмање ужи мостобран.

У немачкој војсци, у Првом и Другом светском рату карактеристична је систематичност у надирању после форсирања, тако да се скоро никад није десило да су биле уништене искрцане трупе.

Други ешелон дивизије може се код форсирања пребацити, и то стрељачки делови на десантним местима првог ешелона, а за остале делове треба организовати засебна скелска места прелаза, пошто ће се на скелским местима првог ешелона обично још увек вршити пребацивање.

Покретни одред за запречавање и покретну противтенковску резерву треба пребацити што пре на другу обалу, и то по могућству још у току пребацивања борбених делова првог ешелона.

Чим се уреди скелско место прелаза за пребацивање тенкова, треба га користити непрекидно само за пребацивање тенкова. Када се ово заврши, један део скела може се расклопити и од њих направити више скела мање носивости, да би се тако убрзало пребацивање осталих делова.

Артиљерију за посредно потпомагање треба пребацивати као у нападу — у скоковима, тако да пребачене јединице никад не остану без артиљериске подршке.

Позадинске јединице и установе пребацују се обично после пребацивања борбених делова првог и другог ешелона. Због тога пребачене трупе треба снабдети храном за три дана и муницијом за два до три дана, с тим што се муниција мора пребацивати са јединицама поступно, тако да сваки талас буде снабдевен са количином као и за напад на позициону одбрану.

Закључак

Кад год претстоји форсирање реке из подилажења, треба тежити да се оно изврши из покрета. Можда би се дошло до потпуно погрешног закључка, да се форсирање из покрета развија стихиски, непландски, али из самог излагања види се да је и форсирање из покрета планско, само се оно планира много раније, тј. када се организује и само гоњење. Свакако се више иницијативе даје том приликом потчињеним јединицама и од њиховог квалитета зависи и успех. Зато за те задатке треба бирати и најбоље јединице. Река се на тај начин форсира са мање губитака и успех је већи и бржи.

Ради тога треба тежити да се увек добро организује форсирање из покрета, па тек ако оно не успе изводити планско. Треба тежити да се операције тако планирају да се поједини периоди завршавају иза реке, па тек онда да се врши прегрупписавање снага за следећу операцију.

Обезбеђење средствима и снагама за форсирање треба извршити много раније, нормално, приликом организације напада на последњи одбранбени појас испред реке. Код форсирања реке треба користити ваздушнодесантне и партизанске јединице или диверзантске групе ради заузимања постојећих прелаза, и то првенствено оних где се могу пребацивати тенкови.

Командовање код форсирања треба да буде еластично, као код партизанских дејстава или код борбе у сусрету, са кратким наређењима радиопутем и у покрету.

НОВО!

Војно-издавачки институт „Војно дело" ускоро ће почети да издаје библиотеку **„Из ратне прошлости наших народа".**

Из ове библиотеке у припреми су и штампи следећи радови:

Ослободилачки поход на Трст IV ЈА који је обрадила група официра учесника под руководством генерал-потпуковника Павла Јакшића, у редакцији генерал-мајора Петра Томца;

Церска битка од Милана Раденковића, генерала у пензији;

Битољска битка од Живка Станисављевића, генерала у пензији.

Војне поште и појединци треба благовремено да јаве која их дела интересују како би се могао одредити тираж сваког појединог дела.

Књиге библиотеке „Из ратне прошлости наших народа" биће технички укусно опремљене, формата 14 × 20 цм.

НОВО ИЗДАЊЕ „ВОЈНЕ БИБЛИОТЕКЕ"

Из серије савремених писаца изашла је из штампе **Стратегија посредног прилажења** од енглеског писца Лидел Харта. Књига има 397 страна, технички је укусно опремљена и у тврдом повезу. Цена књиге је 230 динара.

Од ранијих издања ове серије, Редакција располаже још са извесним бројем примерака:

Будући рат од Камил Ружерона (превод с француског). Књига је у тврдом повезу на 380 страна. Цена 220 динара.

Руковођење народном одбраном од америчког пуковника Ј. Р. Бешлајна. Књига је у тврдом повезу на 278 страна. Цена 190 динара.

Из серије класика Редакција располаже следећим делима:

Клаузевиц **О Рату.** У платненом повезу, страна 582, цена 340 динара.

Жомини **Преглед ратне вештине.** У платненом повезу, страна 375, цена 250 динара.

САДРЖАЈ

Штампано у Војно-штампарском предузећу МНО — 563/52